

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLYI VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

Nishonboy Husanov, Ra‘no Xo‘jaqulova,
Nilufar Dilmurodova

O‘ZBEK TILI
O‘quv qo‘llanma

TOSHKENT – 2017

“O‘zbek tili”. O‘quv qo‘llanma - (N.Husanov, R.Xo‘jaqulova, N.Dilmurodova) Toshkent moliya instituti, 2017. 278-bet.

Annotatsiya

“O‘zbek tili” o‘quv qo‘llanmasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tavsiya qilgan namunaviy dastur asosida tuzilgan. Qo‘llanma rejaga binoan o‘quv yili davomida olib boriladigan mavzularni o‘z ichiga oladi.

Har bir dars matnlar, grammatik materiallar, grammatik mavzuni mustahkamlash uchun yo‘naltirilgan mashq va topshiriqlar, matnlar bo‘yicha savollar, matndagi so‘zlarning izohi, yangi pedagogik texnologiyalar, o‘zbek nutqiy muloqot namunalari, o‘zbekcha-ruscha lug‘at bilan boyitilgan.

Qo‘llanmada talabalarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish maqsadida rus tilida ham matnlar va mashqlar berilgan.

Ushbu o‘quv qo‘llanma iqtisodiyot oliy o‘quv yurtlarining bakalavr bosqichi umumiy guruh talabalari uchun mo‘ljallangan.

Аннотация

Учебное пособие “Узбекский язык” составлено на основе типовой программы, предложенной Министерством высшего и среднего специального образования. Пособие включает в себя все темы, изучаемые по плану в течение учебного года.

Все учебные тексты обогащены упражнениями, направленными на закрепление грамматических тем, вопросами по текстам, грамматическим материалом, текстовыми словосочетаниями, новыми педагогическими, повседневными словами и выражениями и русско-узбекским словарем.

В пособии даны тексты и упражнения на русском языке для развития устной и письменной речи студентов.

Пособие предназначено для бакалавров высшего образования, обучающихся в общих группах по направлению экономика.

Annotation

The textbook “Uzbek language” was worked out on the basis of curriculum approved by the Ministry of higher and secondary specialized education. The textbook includes the topics taught according to the educational plan during the academic year.

The used texts suggested with the exercises, grammar rules, questions to texts, word expressions, new teaching methods and techniques, daily utterances and Russian-Uzbek dictionary.

The textbook is designed for bachelor students in the higher education on economic directions.

Taqrizchilar: D.Rasulmuhamedova - TMI “O‘zbek va rus tillari”
kafedrası dotsenti, filologiya
fanlari nomzodi

O‘. Lafasov - TDSHI “Turkiy tillar” kafedrası
dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

Рецензенты: Д.Расулмухамедова - доцент кафедры “Узбекского
и русского языков”, кандидат
филологических наук, ТФИ

У.Лафасов - доцент кафедры “Тюркских языков”,
кандидат филологических наук,
ТГИВ

Reviewers: D.Rasulmuhamedova – docent of “Uzbek and Russian
languages” department, candidate of
philological science, TFI

O.Lafasov - docent of “Turkish languages”
department, candidate of philological
science, TSIOS

KIRISH

“Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” talabiga muvofiq oliy ta’limda barcha fanlar kabi til fanini o‘qitishda ham tub o‘zgarishlar ro‘y berayapti.

Ta’limning oliy bosqichida o‘zbek tilini o‘qitishning mazmuni yanada takomillashtirildi.

Hozirgi kunda o‘zbek tilining ijtimoiy mavqei tobora ortib borayotganligi, lotin yozuviga asoslangan yangi o‘zbek alifbosi va imlo qoidalarining joriy etilganligi, ish yuritishda to‘liq davlat tiliga o‘tilganligi barcha mutaxassislarning millatidan qat’i nazar, o‘zbek tilini puxta egallashlarini taqozo etmoqda.

O‘zbek tilini o‘qitish tamoyillari, mazmuni va uslubini o‘zgartirib, o‘zbek tilini o‘rganish jarayonini tezlashtirish, talabalarning o‘rta maktabda, akademik litsey va kollejlarda olgan bilimlarini chuqurlashtirish, takomillashtirish bilan bog‘liq bo‘lgan nutqiy ko‘nikmalarni hosil qilish, o‘zbek tilining boy imkoniyatlaridan o‘z mutaxassisligi bo‘yicha foydalanish, fikrni to‘g‘ri, aniq, mantiqli ifoda etishga o‘rganish ko‘zda tutiladi. Shularni nazarda tutib o‘quv qo‘llanma nutqiy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan kommunikativ tamoyilga asoslanib tuzildi.

Qo‘llanma birinchi o‘ringa asosiy mavzu sifatida nutqiy mavzularning qo‘yilishi bilan farqlanadi. Grammatik bilimlar fikr ifodalash vositasi bo‘lib, asosiy maqsadning amalga oshishiga xizmat qiladi.

O‘zbek tili ta’limi turmush va mehnat faoliyatidagi nutq mavzulari doirasini yanada kengaytirilgan hamda ixtisoslikka moslashtirilgan tarzda o‘zbekcha nutqni tinglash, so‘zlash, o‘qish va yozish amallarini uyg‘unlashtirib o‘rgatish bilan ajralib turadi. Bunda talaba oldiga ilmiy-badiiy adabiyotlarni o‘qib tushunish, mutaxassislik sohasida matn yaratish, matnni shakl va mazmun jihatdan yangilash, boshqa nutq uslubiga ko‘chira olish kabi talablar qo‘yildi.

Har bir darsda umumiy mavzu asosida ikkitadan matn berildi. Mashg‘ulot matndagi tayanch so‘z va so‘z birikmalarini aniqlab, ularning ma’nosini izohlashdan boshlanadi. Asosiy e’tibor matn ustida ishlashga qaratildi. Har bir mashg‘ulotda topshiriqlar, mashqlar, mustahkamlash uchun savollar, testlar berildi. Shuningdek, davlat tilida ish yuritish, suhbat, bahslashuv orqali mustaqil yozma ishlarni uyushtirish, matn tuzdirish talabalarning ixtisosligiga ko‘ra belgilanadi.

O‘quv qo‘llanmada talabalar mustaqil ta’lim olishlari uchun qo‘shimcha materiallar berildi.

1-MAVZU. O‘ZBEKISTON - YAGONA VATAN

Bu aziz Vatan - barchamizniki. Uning baxt-saodati, yorug‘ istiqboli, farovon kelajagi uchun yashash, kurashish, kerak bo‘lsa, jonini fido qilish shu muqaddas zaminda yashayotgan har bir inson uchun baxtdir.

Islom Karimov

O‘zbekiston

O‘zbekiston - O‘rta Osiyoning markaziy qismida joylashgan. Shimoliy qismi mo‘tadil, janubiy qismi subtropik mintaqaga mansub. Iqlimi ham mo‘tadil iliq, keskin kontinental, hududi 447,4 ming kv. km. Aholisi 32 million kishi. O‘zbekiston ma‘muriy jihatdan Qoraqalpog‘iston Respublikasi va Andijon, Buxoro, Jizzax, Navoiy, Namangan, Samarqand, Sirdaryo, Surxondaryo, Toshkent, Farg‘ona, Xorazm, Qashqadaryo viloyatlaridan va Toshkent shahridan iborat ma‘muriy hududlarga bo‘lingan. O‘zbekiston poytaxti - Toshkent shahri (aholisi 3 millionga yaqin).

O‘zbekiston xalq xo‘jaligida ilg‘or texnika bilan qurollangan sanoatning yuzdan ziyod tarmoq va sohasi mavjud. Muhim strategik xomashyo - paxta va undan qayta ishlangan mahsulotlarning eksporti bo‘yicha Markaziy Osiyoda birinchi va jahonda ikkinchi o‘rinni egallaydi. O‘zbekiston ko‘pgina boshqa mahsulotlarni ham eksport qilish imkoniyatiga ega bo‘lib bormoqda. O‘zbekistonning har bir qarichi oltinga teng. Nodir qazilma boyliklarning ishga solinishi mamlakatning jahon bozoriga chiqishini ta‘minlaydigan yangi sanoat tarmoqlarini, masalan, avtomobilsozlikni yaratish imkonini bermoqda.

O‘zbekiston o‘zining boy o‘tmishi, tarixiy va ko‘hna madaniyatiga ega.

O‘zbekiston hududi Markaziy Osiyoda bundan 500-700 ming yil ilgari odamzod paydo bo‘lgan joylar sirasiga kiradi. Selung‘urda topilgan “Farg‘ontrop” (Farg‘ona odami) bunga misol. Miloddan avvalgi VII asr - milodiy IV asrlar davomida tarixiy madaniy o‘lkalar - Xorazm, Sug‘d, Baqtriya va boshqa davlatlar shakllangan. Bu davlatlar harbiy-demokratik tuzilishga ega bo‘lganlar. Markaziy Osiyoda saklar, massagetlar, sug‘dliklar, baqtriyaliklar singari xalq va qavmlar yashagan. O‘zbekiston o‘tmishda Movarounnahr, Turonzamin, Turkiston nomlari bilan mashhur bo‘lib kelgan.

Mustaqillik uchun kurashgan To‘maris, Shiroq, Spitamen, Muqanna, Torobiy kabi ko‘plab xalq qahramonlari tarixdan ma‘lum.

O‘zbekiston Amir Temur, Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, al-Xorazmiy, Ahmad Farg‘oniy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Zamaxshariy, Forobiy, Axmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Mirzo

Ulugʻbek, Zahiriddin Muhammad Bobur singari buyuk siymolar yashagan tabarruk zamindir.

Xususan, Sohibqiron Amir Temur Markaziy Osiyo, Oʻrta va Yaqin Sharq mamlakatlarining kattagina qismini birlashtirdi. Amir Temur barpo etgan buyuk davlat ilm-fan, madaniyat va maʼrifatning behad ravnaqini taʼminladi. Hozirgi kunda turli dinga mansub 130 dan ortiq millat va elat vakillari bu diyordan makon topgan (ularning 80,0 foizi oʻzbeklar, 4,0 foizi ruslar, 5,2 foizi tojiklar, 4,5 foizi qozoqlar, 1,7 foizi qoraqalpoqlar).

Mustaqillik Oʻzbekistonning siyosiy tizimida jiddiy oʻzgarishlarga olib keldi. Mamlakatimiz tarixida birinchi bor muqobillik asosida Prezident saylandi. Oʻzbekiston Respublikasining yuksak demokratik talablariga monand Asosiy qonuni - birinchi Konstitutsiyasi va shu asosda koʻpdan-koʻp qonunlar qabul qilindi. Oʻzbekiston parlamenti - ikki palatali Oliy Majlis ilk marta koʻp partiyaviylik asosida saylandi.

Eng muhimi - Oʻzbekiston iqtisodiyotida bosqichma-bosqich tub islohotlar oʻtkazilmoqda. Prezident Islom Karimov ilgari surgan besh tamoyilga asoslangan iqtisodiy siyosat tadrijiy ravishda amalga oshirilmoqda. Avvalo, dehqonlar yer bilan taʼminlandi. Mulk munosabatlari chuqur isloh qilindi. Inson maʼnaviyati, yuksak axloq va madaniyatimizning yangi qatlamlari ochildi, milliy anʼanalar tiklandi. Maʼnaviy merosimiz durdonalari ona tilimizda va boshqa tillarda koʻplab nashr etila boshladi.

Oʻzbekiston jahon sahniga chiqdi. Oʻzbekiston mustaqilligini 170 dan ortiq davlatlar tan oldi, oʻnlab mamlakatlar bilan diplomatik aloqa oʻrnatildi.

Oʻzbekiston Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Yevropada Xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti kabi oʻnlab nufuzli xalqaro tashkilotlarga aʼzo boʻldi.

Oʻzbekiston oʻz davlat ramzlari - bayrogʻi, gerbi, madhiyasi, poytaxtiga ega. Oʻzbekiston tarkibida suveren Qoraqalpogʻiston Respublikasi mavjud.

Endilikda Oʻzbekiston siyosiy va iqtisodiy mustaqilligi barqaror, suveren, demokratik respublikadir.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni oʻqing;
- b) matn boʻyicha savollar tuzing;
- c) reja asosida matn mazmunini soʻzlab bering;

d) matndagi x va h harflari ishtirok etgan soʻzlarni 2 ta ustunga koʻchirib yozing.

2-topshiriq.Quyidagi tayanch soʻzlarni yod oling:

Maʼmuriy [boshqaruvga, maʼmuriyatga aloqador] - maʼmuriyatga doir. Maʼmuriyat yoʻli bilan amalga oshiriladigan. *Maʼmuriy hudud.*

Viloyat [chekka joy, oʻlka] - mamlakatning bir va undan ortiq shaharlarini oʻz ichiga oladigan yirik maʼmuriy-hududiy boʻlinma. *Oʻzbekistonning 12 viloyati.*

Hudud - maʼlum chek-chegaraga ega boʻlgan, chegara bilan oʻralgan yer; maʼlum davlat, viloyatga tegishli boʻlgan yer, maydon. *Oʻzbekiston hududi.*

Sanoat [ishlab chiqarish] - xalq xoʻjaligining xomashyoni qayta ishlash, yer osti boyliklarini qazib olish, ishlab chiqarish vositalarini va keng isteʼmol mollarini yaratish. *Yengil sanoat. Oziq-ovqat sanoati.*

Soha - inson faoliyati, ilm-fan, madaniyat va boshqalarning har bir tarmogʻi. *Sanoat sohalari. Qishloq xoʻjaligining yetakchi sohalari.*

Mahsulot - ishlab chiqarilgan narsa. *Yalpi mahsulot.*

Intellektual mahsulot - maʼnaviyat, ilm-fan, texnika sohasidagi izlanishlarning natijalari, adabiyot va sanʼat asarlari majmui.

Eksport - [ingl. export <lot. exportare - chetga (tashqi bozorga) chiqarmoq] - sotish yoki boshqa maqsadlarda chet ellarga mol yoki kapital chiqarish. *Oʻzbekiston koʻpgina mahsulotlarni eksport qilish imkoniyatiga ega.*

Demokratik - demokratiya tamoyillariga asoslangan, demokratiyani amalga oshiruvchi. *Demokratik davlat.*

Maʼrifat - [bilim, fan; maʼlumot] - taʼlim-tarbiya, iqtisodiy, siyosiy, diniy, falsafiy gʻoyalar asosida kishilarning ong va bilimini, madaniyatini oshirishga qaratilgan faoliyat. *Amir Temur barpo etgan buyuk davlat ilm-fan, madaniyat va maʼrifatning behad ravnaqini taʼminladi.*

Parlament - [fr. parlement - rasmiy soʻzlashish joyi <parler - gapirmoq, soʻzlamoq] - demokratik mamlakatlarda butunlay yoki asosan saylov asosida tuziladigan oliy vakillik va qonunchilik organi. *Mustaqil Oʻzbekistonning parlamenti - Oliy Majlis.*

Partiya - [fr. parti <lot. pars, partis - boʻlak, qism; guruh] - gʻoyaviy jihatdan maslakdosh, manfaatlari mushtarak boʻlgan kishilar guruhidan iborat, muayyan ijtimoiy guruh yoki qatlamlarning manfaatlarini ifodalovchi va himoya qiluvchi siyosiy tashkilot. *Xalq demokratik partiyasi.*

Diplomatik - 1. Davlatning chet mamlakatlar bilan bo‘ladigan rasmiy munosabatlari va diplomatiyaga oid. *Diplomatik munosabat*. 2. Diplomatlarga, ya’ni elchilarga oid. *Diplomatik vakolat*.

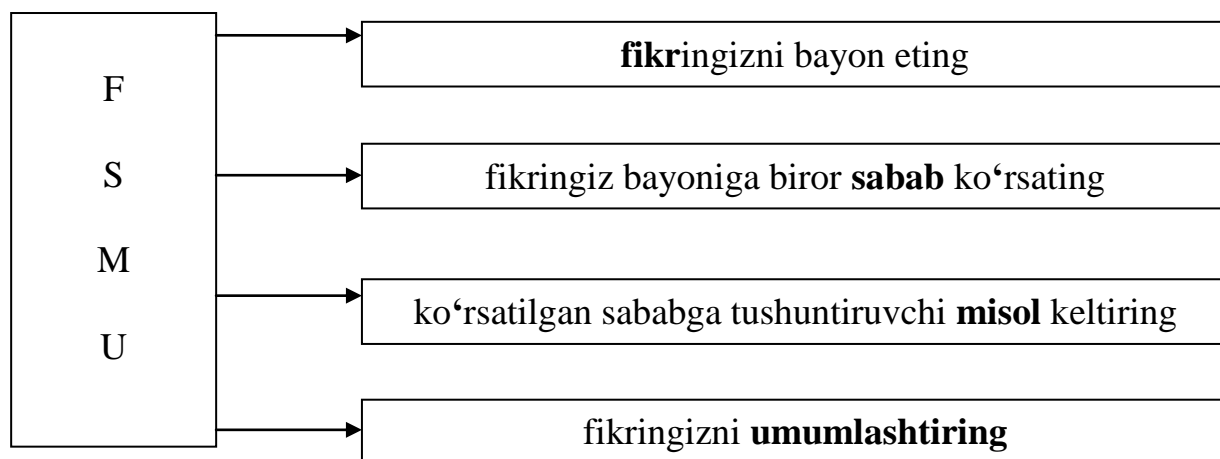
Suveren [*fr. souverain - oliy; suverenitetga, mustaqillikka ega bo‘lgan; erkin, hur; mustaqil*] - xalqaro huquq, mustaqil oliy hokimiyat egasi. *O‘zbekiston siyosiy va iqtisodiy mustaqilligi barqaror, suveren, demokratik respublikadir*.

Burch - ado etilishi, bajarilishi majburiy bo‘lgan vazifa; majburiyat. *Vatanparvarlik burchi*.

3-topshiriq. Matndan foydalanib “Men nechun sevaman O‘zbekistonni” mavzusida insho yozing.

4-topshiriq. FSMU jadvalini to‘ldiring.

O‘zbekiston jahondagi eng rivojlangan davlatlar orasidan munosib o‘rin egallashi uchun qanday tadbirlarni amalga oshirishi kerak.

Modal so‘zlar

(Модальные слова)

Modal so‘zlar so‘zlovchining o‘z nutqiga bo‘lgan munosabatini ifodalash uchun xizmat qiladi. Gap bilan grammatik jihatdan bog‘lanmaydi va undan vergul bilan ajratiladi. O‘zbek tilida quyidagi so‘zlar modal so‘zlar hisoblanib, ular gapda kirish bo‘lak vazifasida keladi. *fikr aniqligi* - albatta, haqiqatdan, rostdan, shubhasiz (действительно, несомненно); *gumon va noaniqlik* - ehtimol, balki, aftidan, chaması, hoynahoy, chog‘i, shekilli (вероятно, возможно), qaydam (вряд ли); *Mavjudlik va tasdiq* - ha (да), ma’li, xo‘p (ладно), bor (есть), to‘g‘ri (верно), yaxshi (хорошо); *fikrni xulosalash* - demak, xullas, umuman, qisqasi, modomiki, bas, binobarin (итак, в итоге); *achinish* - afsus, attang, esiz (жаль); *maqsad va talab* - kerak, lozim, shart, zarur, darkor (нужно, необходимо); *fikrning tartibi* – avvalo,

avvalambor, nihoyat (наконец); *fikrning dalillanishi* – masalan (например), jumladan, zero, shuningdek(а также), chunonchi.

1-mashq. Matnni o‘qing. Modal so‘zlarni toping va rus tiliga tarjima qiling.

Hojar ko‘zini yo‘ldan uzmay so‘radi:

- Qayerda u kishi?

- Qayerda, qayerda detdomda! Bildingmi? - tag‘in zulm qildi. - Xursanddiansan?

Xotin tag‘in miq etmadi.

- He, qayerda... - O‘sar gapini davom ettirmadi.

So‘ng: - Nodonsan,- dedi.

- Siz aqlli.

- Yo‘q, axir...

- Bo‘pti.

- O‘rkachdan oshgach, O‘sar gazni bosdi-ya! Bosdi. Shaloq “arava” bamisoli yelib ketdi.

- Nihoyat, juft tutlar ko‘rindi. Asta-sekin kattalasha boshladi. Keyin O‘sar og‘zini ochib, yalay boshladi: yutinadi, goh xotiniga yalt etib qarab qo‘yadi. (*Sh.Xolmirzayev*).

2-mashq. O‘qing. Modal so‘zlarni aniqlang va ma‘nolarini tushuntiring.

1. Mayli, yillarning shafqatsiz shamoli sochlarimni erinmay bo‘yasa, bo‘yayversin. 2. Balki, endi so‘rashimning hojati qolmagandir. 3. Ehtimol, yigitlarimiz, qaysidir ma‘noda haqdirlar. 4. Darvoqe, biz kun sayin emas, daqiqalar sayin o‘zgarishlar sodir bo‘layotgan asrda yashayapmiz. 5. Boyagi gaplar bu qulog‘ingdan kirib, u qulog‘ingdan chiqib ketdi, shekilli. 6. Modomiki, darsga kelmasam, kasal bo‘lib qoldi deyaver.

3-mashq. Berilgan so‘zlarni to‘g‘ri joylashtirib gap tuzing.

a) mustaqillik, O‘zbekiston, xalq, uchun, ahamiyat, ega, muhim, juda;

b) shahar va qishloqlar, O‘zbekiston, chiroy, ochmoq, kundankunga;

s) O‘zbekiston, bo‘lmoq, a‘zo, BMT, tan olmoq 180 dan ortiq davlat;

d) O‘zbekiston, yoshlar, o‘z, yurt, asrab-avaylamoq, xalqini;

e) mustaqillik maydoni, o‘zbekistonliklar, mehmonlar, va, katta, bilan, bayram qilmoq, shodiyonalar.

4-mashq. Nuqtalar o‘rniga **h** yoki **x** harflaridan mosini qo‘yib ko‘chiring va hosil bo‘lgan so‘zlarni ovoz chiqarib o‘qing:

a...moq	a...loq	ba...o	za...ar	mu...im
no‘...at	a...oli	ba...or	sa...ar	ni...ol
ma...alla	ba...mal	va...shiy	tu...mat	...alol
...azina	ba...t	guno...	ta...ir	ollo...
...osil	a...vol	ja...on	...ozir	...alq
...at	...asis	podsho...	...ursand	...arf
do‘za...	mi...	tari...	nar...	sho‘...
qada...	jarro...	guru...	sul...	siyo...
To...ir	Zu...ra	So...iba	Mo...ira	Ma...mud
Qa...hor	A...mad	Mu...ammad	Bu...oro	Qo...ira

Eslab qoling!

Vatanga mehr-muhabbatli bo‘lish - g‘oyat chidam, g‘oyat yuksak ong talab etuvchi o‘ziga xos ilm. Buni egallash ham beshikdan boshlanmog‘i va oqibat so‘nggi nafasga qadar davom etmog‘i joiz. Vatanparvarlik - Vatanni sevmqlikni anglatga, bu ilmni egallagan kishi Vatanga jonini atagan komil inson martabasiga yetgan bo‘ladi.

Vatandan olganimiz - qarz, qarzni esa qaytarmoq farz. Biz, har birimiz, Vatanni sevamiz, chunki Vatan - biz nafas olayotgan havodir.

O‘zbekiston Qurolli Kuchlari

O‘zbekiston Qurolli Kuchlari - harbiy birlashmalar, qo‘shilmalar, qismlar hamda tuzilmalardan iborat bo‘lib, ular davlat tomonidan tashkil qilinadi va ta‘minlanadi. O‘zbekiston Qurolli kuchlarining vazifasi - urush va qurolli tajovuzlarning oldini olish, O‘zbekiston Respublikasining davlat suverenitetini va hududiy yaxlitligini, O‘zbekiston fuqarolarining tinchligi va xavfsizligini ta‘minlashdan iborat. 1992-yil 14-yanvarda O‘zbekiston hududida joylashgan barcha harbiy qismlar, qo‘shilmalar, harbiy o‘quv yurtlari, harbiy sohaga tegishli muassasalar va tashkilotlar, boshqa harbiy tuzilmalar hamda ularning moddiy-texnikaviy va moliyaviy ta‘minoti O‘zbekiston Respublikasi tasarrufiga o‘tkazildi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida O‘zbekiston Qurolli Kuchlarining maqomi, asosiy vazifalari va faoliyat doirasi belgilanib, ularning huquqiy zamini mustahkamlangan. O‘zbekiston Respublikasining 1993-yil 29-dekabrda Qonuniga muvofiq, har yilning 14-yanvarida “Vatan himoyachilari kuni” nishonlanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1992-yil 20-fevralda imzo chekkan Farmoniga binoan, O‘zbekiston Respublikasi ixtiyorida harbiy qismlarga rahbarlik qilish

O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa ishlari bo‘yicha vazirligiga topshirildi. 1992-yil 3-iyulda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi tomonidan “Mudofaa to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilinib, Mudofaa ishlari bo‘yicha vazirlik Mudofaa vazirligiga aylantirildi. 2001-yil 11-mayda bu Qonun Oliy Majlis tomonidan yangi tahrirda tasdiqlanib, mudofaani tashkil qilishning asosiy yo‘nalishlari belgilab berildi.

O‘zbekiston Qurolli Kuchlari Quruqlidagi qo‘shinlar, Havo hujumidan mudofaa qo‘shinlari, Harbiy havo kuchlari, Maxsus qo‘shinlar, Chegara qo‘shinlari, Ichki ishlar vazirligining ichki qo‘shinlari, Milliy xavfsizlik xizmatining harbiy tuzilmalari, Favqulodda vaziyatlar vazirligi, shuningdek, boshqa vazirliklar, muassasalar va boshqarmalar harbiy tuzilmalaridan tashkil topgan. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti - Qurolli Kuchlarning Oliy Bosh Qo‘mondoni. Uning rahbarligida Vazirlar Mahkamasi, Mudofaa vazirligi, O‘zbekiston Qurolli Kuchlarining birlashgan shtabi ish olib boradi. O‘zbekiston hududi harbiy okruglarga bo‘lingan.

2002-yil 10-dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi “Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida” qayta ishlangan Qonunni qabul qildi. Qonunda harbiy xizmatning quyidagi turlari joriy etildi: muddatli harbiy xizmat (12 oy, oliy ma‘lumotlilar uchun - 9 oy), safarbarlik chaqiruv rezervidagi harbiy xizmat, kontrakt bo‘yicha harbiy xizmat, harbiy xizmatni o‘tagan rezervchilar xizmati.

Yuksak malakali harbiy kadrlar tayyorlash maqsadida Toshkentda Qurolli Kuchlar akademiyasi va Oliy umumqo‘shin qo‘mondonlik bilim yurti, Chirchiqda Oliy tank qo‘mondonlik-muhandislik bilim yurti, Samarqandda Oliy harbiy avtomobil qo‘mondonlik-muhandislik bilim yurti, Toshkent Axborot texnologiyalari universiteti qoshida maxsus fakultet, Chirchiq, Samarqand, Namangan va Qarshi shaharlarida serjantlar tayyorlash maktablari ishlab turibdi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

5-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- c) matn yuzasidan savollar tuzing;
- d) matnni reja asosida gapirib bering.

6-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘zlarni yod oling.

Qurolli - urush, jang qurol-yarog‘lari bilan ta‘minlangan; qurol tutgan. *Qurolli kishi.*

Qurolli kuchlar - harbiy harakatlar (hujum yoki mudofaa) olib borish hamda davlat xavfsizligini saqlash maqsadida davlat tomonidan ta'minlanuvchi qurollangan kishilarning uyushgan birlashmasi; harbiy qismlar, armiya. *O'zbekiston Qurolli Kuchlari*.

Mudofaa - [himoya qilish; himoya, to'siq] - jangovar harakatning dushman kuchlari hujumini qaytarish, ularga jiddiy talafot yetkazish, pozitsiyani qo'lda tutib turish va hujumga o'tish uchun qulay sharoit yaratish maqsadida qo'llanadigan bir turi. *Dushman mudofaasi. 2. Dushmandan saqlanish, o'zini himoya qilish uchun zarur bo'lgan yoki hozirlangan vosita va choralar majmui. Mamlakatning mudofaasini kuchaytirish.*

Vazirlik - rivojlangan davlatlarda alohida bir sohada rahbarlik qiladigan ijrochi organ. O'zbekiston Respublikasida davlatning markaziy boshqaruv organi, davlat mahkamasining muhim qismi. *Mudofaa Vazirligi.*

Boshqarma - davlat boshqaruvi tizimida biror yirik tarmoq yoki xo'jalik sohasida yuqori (oliy) yoki o'rta bo'g'indagi idora, tashkilot. *Markaziy bankning viloyat boshqarmasi.*

Serjant - [fr.sergent<dot.serviens - xizmatchi] - militsiya, politsiya va armiyada kichik komandirlarga beriladigan unvon va shu unvonga ega bo'lgan shaxs. *Kichik serjant.*

Kontrakt - [lot. contractus - bitim, kelishuv] - tomonlarning huquq va majburiyatlari ko'rsatilgan holda tuzilgan ikki yoki ko'p tomonlama shartnoma, bitim. *Kontrakt bo'yicha harbiy xizmat.*

Ofitser - [nem. offizier <lot. officarius - mansabdor shaxs< officium - ish, xizmat] - qurolli kuchlar, politsiya va jandarmeriyaning komandirlar tarkibidagi harbiy xizmatchisi. *Aloqa ofitseri.*

Okrug - [r. okrug - tevarak, atrof <окружать - "qurshab olmoq; atrofni o'ramoq" fl.dan] - ba'zi davlatlarda ma'muriy hududiy birlik. 2. Yirik hududiy harbiy birlashma, bo'linma. *O'zbekiston hududi harbiy okruglarga bo'lingan.*

Shtab - [nem. stab - podsholik alomati bo'lgan aso, hasa; harbiy qarorgoh] - harbiy qismlarni boshqaruvchi asosiy organ. *Bosh shtab.*

7-topshiriq. Matndan foydalanib yoshlarning majburiy harbiy xizmatni bajarish burchi haqida dialog tuzing.

8-topshiriq. O'zbekiston Qurolli Kuchlari haqida taqdimot tayyorlang.

9-topshiriq. B/B/B jadvalini to'ldiring.

Matnni belgilash tizimi

(v) - Bilaman (-) - Bilishni xohlayman (+) - Bilib oldim

Tushunchalar	V	-	+
O'zbekiston Respublikasining Davlat ramzlari			
O'zbekiston iqtisodi			
O'zbekiston Qurolli kuchlari			
O'zbekiston tabiiy boyliklari			

5-mashq. Nuqtalar o'rniga e, ye, yo, yu, ya harf birikmalaridan mosini qo'yib ko'chiring va tarjima qiling.

...gona	...l	...vinmoq	...v
...lim	...v	...gurdak	...vvoyi
...dlamoq	...lka	...kun	...lang'och
...lduz	...z	...ng	...gurmoq
...lla	...z	...zuv	...ngil
...maloq	...r	...r	...zuvchi
...lmog'iz	...lvormoq	...ngi	...mshoq
...pqa	b...t	...lg'iz	b...hayo
...proq	...rak	v...rgul	...lg'on
...rmoq	...sanmoq	d...vor	...xlamoq
...shamoq	...toqxona	bu...m	qu...n
k...lin	bu...k	...shin	s...vinch
ba...n	niho...t	su...k	xa...l
tu...q	t...r	hiko...	sh...r
a...l	su...q	bo'...q	madani...t
imkoni...t	sa...hat	s...zgir	faoli...t
...kshanba	...qumli	...rqiroq	...mon

6-mashq. Quyidagi matnning asosiy mazmunini o‘zbek tiliga tarjima qiling.

Интеграция Узбекистана в мировую экономику

В XXI веке интеграция становится доминирующей тенденцией мирового развития. Фактически весь мир сегодня – это совокупность региональных блоков. Особенностью современного этапа развития мировой экономики является то, что регионализация экономических процессов происходит на фоне глобальной интернационализации производства.

Мировое хозяйство движется к единству путем сближения и объединения экономики регионов и отдельных стран в целостный мировой хозяйственный комплекс.

Среди факторов и условий, способствующих усилению интеграционных связей Узбекистана в мировую экономическую систему можно выделить:

- выгодное географическое положение республики на Евразийском континенте;

- стабильная политическая обстановка в стране. Это является существенным гарантом притока иностранного капитала, взаимовыгодного экономического сотрудничества;

- значительные запасы земельных, минерально-сырьевых и растительных ресурсов. Также имеются уникальные почвенно-климатические условия, благоприятные для развития сельского хозяйства;

- значительный экспортный потенциал;

- крупный производственный потенциал, позволяющий производить конкурентоспособную продукцию высокой степени готовности;

- наличие развитой производственной инфраструктуры. Имеются автомобильные и железнодорожные магистрали, системы телекоммуникаций, связывающие республику с другими государствами.

О масштабах интеграции Узбекистана в мировую экономику можно судить на основе изучения географии глобальных и региональных притоков прямых иностранных инвестиций.

7-mashq. Nuqtalar o‘rniga **u** yoki **o‘** harflaridan mosini qo‘yib, so‘zlarni ko‘chiring va tarjima qiling.

...zak	k...z	...pka	...simlik	b...zoq
...zbek	k...z	q...sh	...tkir	d...st
...zoq	s...z	q...sh	...loq	...ch

...zuk	s...z	...rmon	b...taloq	...ch
...zum	...ng	...lug‘	t...rt	t...rmush
...yin	...n	...mid	t...rt	q...ruq
...yinchoq	...n	...nvon	...g‘il	q...m
...y	...roq	t...n	t...g‘ri	t...g‘ri
...y	...rtoq	t...n	m...shuk	q...shiq
...yqu	k...l	...nli	q...l	...zun
...lka	k...l	...rg‘u	q...l	...tin
s...r	k...r	z...r	t...r	q...r

8-mashq. Nuqtalar o‘rniga **i** yoki **u** harflaridan mosini qo‘yib ko‘chiring.

tuz...m	yoz...sh	bul...t	ko‘r...k	...t
kum...sh	to‘q...v	bo‘y...n	o‘r...k	ur...g‘
mud...r	yoz...v	to‘lq...n	ko‘ng...l	o‘r...n
mumk...n	to‘q...moq	uchq...n	huq...q	qosh...q
o‘r...n	bo‘l...m	bur...n	ho‘k...z	but...n

9-mashq. Quyidagi matnning asosiy mazmunini rus tiliga tarjima qiling.

Moliya tarixidan

Moliya fani G‘arbda XV – XVI asr o‘rtasida paydo bo‘lgan. O‘rta Osiyoda moliya haqida tushuncha berilgan asarni ilk marotaba davlat arbobi va shoir Zahiriddin Bobur (1483–1530) yaratgan.

Uning iqtisodga oid "Mubayyin" asari asosan soliqqa tortishning asosiy me‘yori va uning xususiyatlariga bag‘ishlangan.

Moliya atamasi dastlab Bobur asarida qo‘llangan. Moliyaga oid yana bir asar – “Temur tuzuklari”dir. Ushbu kitobda Movarounnahr davlatida ish yuritish, g‘azna, maosh to‘lash masalalari, soliq, soliqqa tortish, yer solig‘i va boshqa masalalar aks ettirilgan.

Moliya haqida qiziqarli ma‘lumotlarni yana Alisher Navoiy, Muqimiy, Zokirjon Furqat asarlarida uchratish mumkin.

XX asrning 20-yillarida iqtisodiyot sohasida moliya muammosi markaziy o‘rin egallagan. 1921-yilda O‘zbekiston Respublikasida birinchi pul islohoti amalga oshirilib, o‘zining ilk budjeti shakllandi. Birinchi kredit muassasalari tashkil etildi. Jurnallarda moliyaga oid bir qator maqolalar chop etildi. 1922-yilda Y.I.Poslavskiy va T.N.Cherdansev tahriri ostida “O‘rta Osiyo iqtisodiy hudud” kitobi yaratildi. 1927-yilda esa X. Xakimxo‘jayevning “O‘zbekistonning 10 yil ichida moliya sohasidagi erishgan yutuqlari” nomli kitobi chop etildi.

Shu davrdan boshlab UODU (SAGU)ning iqtisod fakultetida moliya fani o‘quv dasturiga kiritildi, (1931-yilda esa ushbu fakultet O‘rta Osiyo moliya-iqtisod instituti sifatida ajralib chiqdi).

1931-40-yillarda O‘rta Osiyo moliya-iqtisod institutining moliya faniga oid ilmiy to‘plamlari nashr etildi.

Urush yillarida boshqa mamlakatlardan bir qator olimlarning evakuatsiya qilinishi moliya sohasining yanada ravnaqiga olib keldi. Ana shunday olimlarning tashabbusi bilan 1943-yilda aspirantura ochildi.

1948-50-yillarda birinchi nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalari yuzaga keldi. Hozirgi davrda moliya ilmi yangi bosqichlarga ko‘tarilmoqda.

Mustahkamlash uchun savollar

1. O‘zbekiston jahonga qanday mahsulotlar eksport qiladi?
2. O‘zbekiston paxta yetishtirish bo‘yicha dunyoda nechinchi o‘rinda turadi?
3. O‘zbekistonda qanday tabiiy boyliklar bor?
4. O‘zbekistonning yengil sanoati haqida nimalar bilasiz?
5. O‘zbekiston Respublikasining qanday Davlat ramzlari bor?
6. Davlat madhiyasining muallifi kim?
7. Davlat madhiyasining musiqasini kim bastalagan?
8. O‘zbekiston Davlat bayrog‘i qachon qabul qilingan?
9. Davlat gerbi qachon qabul qilingan?
10. Milliy valuta qachon kuchga kirgan?
11. Vatan deganda nimani tushunasiz?
12. Vatanga muhabbat qanday namoyon bo‘ladi?
13. Vatan uchun, Mustaqillik uchun kurashgan shaxslardan kimlarni bilasiz?
14. Fuqarolik burchi nima?
15. Vatanparvarlik burchi qanday namoyon bo‘ladi?
16. Mashhur sarkardalardan kimlarni bilasiz?
17. O‘zbekiston Qurolli Kuchlarining vazifasi nimalardan iborat?

10-topshiriq. Kundalik muomalada ishlatiladigan quyidagi so‘z va iboralarni eslab qoling.

Umumiy iboralar

Rahmat
Katta rahmat
Marhamat («rahmat»ga javoban)
Ha

Общие выражения

Спасибо
Большое спасибо
Пожалуйста (в ответ на «спасибо»)

Yo‘q
Iltimos
Mana, marhamat (nimadir berganda)
Tushunaman
Yaxshi
Hech narsa
Xafa bo‘lmang!
Shahardan qancha uzoqda?
Shahardan uzoqmi?
Nechta?
Bu yerda nechta kitob bor?
Buning narxi qancha?
Qancha vaqtni oladi?
Marhamat, bu yerga
Kimni so‘rayman?
Tushunmayapman
Kechiring, yaxshi eshitmadim
Sizdan keyin
Men adashib qoldim
Siz ruscha gaplashasizmi?

Salomlashuv

Assalomu alaykum
Keling, (mehmonxonada)
uchrashamiz (uchrashaylik)
Tanishganimdan xursandman
Sizni yana ko‘rganimdan
xursandman
Men uylanganman (turmush qurganman)
Men bo‘ydoqman (turmush qurmaganman)
Ishlaringiz qalay?
Qanday yangiliklar bor?
Yangiliklar bormi?
Ko‘rishmaganimizga ancha bo‘ldi
Kechirasiz, ismingiz kim?
Mana mening tashrif qog‘ozim
Onangizga mening nomimdan
salom deb qo‘ying

Да
Нет
Пожалуйста (просьба)
Вот, пожалуйста (что-то даешь)
Понимаю
Хорошо
Ничего
Не расстраивайтесь
(огорчайтесь!)
Как далеко от города?
Далеко от города?
Сколько?
Сколько здесь книг?
Сколько это стоит?
Как долго?
Сюда, пожалуйста
Кого спросить?
Не понимаю
Извините, я не расслышал
После вас
Я заблудился
Вы говорите по-русски?

Приветствия

Здравствуйте
Давайте встретимся в
(гостинице)
Приятно познакомиться
Рад Вас снова видеть
Я женат (замужем)
Я холост (не замужем)
Как Ваши дела?
Какие новости?
Что нового?
Давненько Вас не видел
Можно узнать, как Вас зовут?
Вот моя визитная карточка
Передайте привет от меня

Onangizga eng yaxshi tilaklarimni aytib qo‘ying	Вашей маме Передавайте наилучшие
Rahmat, bajonu dil	пожелания от меня Вашей
Xayr	матери
Ko‘rishguncha xayr	Спасибо, с удовольствием
Yaqin orada ko‘rishguncha xayr	До свидания
Yaxshi qoling	До встречи
	До скорой встречи
	СЧАСТЛИВО

TESTLAR

1. O‘rta Osiyoda eng qadimgi odam qoldiqlari qayerdan topilgan?

- a) Teshiktosh g‘ori (Surxondaryo)
- b) Ohongaron vodiysi
- c) Seleng‘ur g‘ori (Farg‘ona)
- d) odam qoldiqlari topilmagan

2. Faqat O‘rta Osiyolik allomalar berilgan qatorni toping.

- a) Imom al-Buxoriy, Abilqosim Firdavsiy, Maxmud Qoshg‘ariy
- b) Mirzo Ulug‘bek, Forobiy, Qul Ali
- c) Abilqosim Firdavsiy, Qul Ali, Alisher Navoiy
- d) Ahmad Yassaviy, Imom at-Termiziy, Zamaxshariy

3. Mustaqillikdan so‘ng, eng avvalo, qanday ishlar amalga oshirildi?

- a) Mulk munosabatlari chuqur isloh qilindi
- b) Pul islohoti o‘tkazildi
- c) Dehqonlarga yer berildi, mulk munosabatlari chuqur isloh qilindi
- d) Soliq tizimi isloh qilindi

4. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari qanday tarkibiy qismlardan iborat?

- a) Harbiy birlashmalar, harbiy okrug, qismlar
- b) Harbiy birlashmalar, qo‘shilmalar, qismlar, tuzilmalardan iborat
- c) Quruqlikdagi qo‘shinlar, chegara qo‘shinlari, harbiy havo kuchlari qo‘shinlari
- d) Harbiy birlashmalar, harbiy havo kuchlari

5. O‘zbekiston hududida joylashgan barcha harbiy qismlar, qo‘shilmalar, harbiy o‘quv yurtlari, harbiy tuzilmalar va ularning moddiy-texnikaviy, moliyaviy ta‘minoti O‘zbekiston Respublikasi tasarrufiga o‘tkazilgan yilni aniqlang

- a) 1992-yil 14-yanvar
- b) 1993-yil 14-yanvar
- c) 1991-yil 14-yanvar
- d) 1994-yil 14-yanvar

6. Har yili 14-yanvarda nishonlanadigan “Vatan himoyachilari kuni” haqidagi qonun qachon qabul qilingan?

- a) 1993-yil 28-dekabr
- b) 1992-yil 29-dekabr
- c) 1993-yil 25-fevral
- d) 1993-yil 29-dekabr

7. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Oliy Bosh Qomondoni kim?

- a) O‘zbekiston Respublikasi Bosh Vaziri
- b) O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti
- c) Mudofaa Vaziri
- d) Ichki Ishlar Vaziri

8. 2002-yil 10-dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Oliy majlisi tomonidan qanday (qayta ishlangan) qonun qabul qilindi?

- a) Harbiy xizmatlar to‘g‘risida
- b) Chegaralarni mustahkamlash to‘g‘risida
- c) Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida
- d) “Mudofaa to‘g‘risida”gi qonun

9. Oliy ma‘lumotlilar uchun harbiy xizmat muddati qanchani tashkil qiladi?

- a) 12 oy
- b) 9 oy
- c) 1 yil
- d) 3 oy

10. Yuksak malakali harbiy kadrlar tayyorlash maqsadida Toshkentda qanday bilim yurtlari faoliyat yuritadi?

- a) Serjantlar tayyorlaydigan maktablar
- b) Qurolli Kuchlar akademiyasi
- c) Oliy tank qo‘mondonlik - muhandislik bilim yurti

d) Serjantlar tayyorlaydigan maktablar, Qurolli Kuchlar akademiyasi, Oliy tank qo‘mondonlik - muhandislik bilim yurti

2-MAVZU. IQTISODIY BILIMLAR MASKANI

Kuch - bilim va tafakkurda.

Islom Karimov

Toshkent moliya instituti

1991-yilda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoniga ko‘ra Toshkent xalq xo‘jaligi institutining moliya-kredit va hisob-iqtisod fakultetlari negizida Toshkent moliya instituti tashkil etildi. Institut hozirgi davrda O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”ning ijrosini amalga oshira borib, bozor iqtisodiyoti sharoitiga mos moliya, bank, soliq, sug‘urta, qimmatli qog‘ozlar va fond birjasi, investitsion loyihalarni moliyalashtirish, buxgalteriya hisobi, audit, menejment, kasbiy pedagogik tayyorgarlik kabi qator ta’lim yo‘nalishlari bo‘yicha bakalavr va magistrlar tayyorlab kelmoqda.

Institutda kadrlar tayyorlashning ko‘p bosqichli uzluksiz tizimini ta’minlovchi modeli ishlab chiqilib, u o‘z ichiga moliya, soliq litseylari, bank kolleji, bakalavriatura, magistratura, malaka oshirish instituti, doktorantura bosqichlarini qamrab olgan. Mutaxassis kadrlar tayyorlash modelini hayotga tatbiq qilish, ularni bugungi kun zamon talablari va jahon andozalariga mos bo‘lishi uchun institutning 6 ta fakulteti tasarrufidagi 26 ta kafedrada 400 dan ortiq professor-o‘qituvchilar faoliyat ko‘rsatmoqda. Shuningdek, institut qoshida mutaxassislar va iqtisodchi pedagoqlarning, eng avvalo, kollej o‘qituvchilarining malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimi yangidan tashkil qilingan. Institut kafedra va bo‘limlarida 40 ga yaqin fan doktorlari va professorlar, 150 ga yaqin fan nomzodlari va dotsentlar mehnat qilmoqda.

Hozirgi kunda institut chet el turdosh universitetlari, elchixonalari bilan ilmiy-amaliy, o‘quv-uslubiy hamkorlik o‘rnatgan. Jumladan, AQSHning Texas qishloq xo‘jaligi va mashinasozlik universiteti, Yaponiya davlatining Ritsumeykan Trast, Osiyo Tinchokeani universiteti, Angliya davlatining Sterling universiteti, Rossiyaning Moskva moliya akademiyasi, Moskva davlat universiteti, S.V.Plexanov nomli Rossiya iqtisodiyot akademiyasi, Sankt-Peterburg iqtisodiyot va moliya universiteti, Lomonosov nomli davlat universiteti, Belgiya davlatining Atervepen universiteti, Germaniyaning Manxeym

texnologiya instituti, Gamburg informatsion texnologiya universiteti, Passav universiteti, Hindistonning Hindiston moliya instituti, Qirg'iziston Respublikasining Bishkek bank-moliya akademiyasi bilan o'zaro foydali shartnomalar asosida ilmiy-amaliy ishlar olib borilmoqda. Institut professor-o'qituvchilarining mazkur ta'lim muassasalari bilan stajirovka va malaka oshirishlari yo'lga qo'yilgan.

Institut o'quv jarayoniga bozor iqtisodiyotiga oid yangi fanlar kiritilgan va ular yangi pedagogik texnologiyalar asosida o'qitilmoqda. Xorijiy tillarni chuqurroq o'rgatishga, komputer texnikasidan foydalanishga katta e'tibor berilmoqda.

Institutda talabalarning madaniy dam olishi, sport bilan shug'ullanishi va yashashlari uchun qulay shart-sharoitlar yaratilgan. Jumladan, institutda "Ma'naviyat va ma'rifat" xonalari, "Moliyachi" sport-sog'lomlashtirish majmuasi hamda 3 ta zamon talablari darajasida ta'mirlangan va jihozlangan talabalar turar joylari ishlab turibdi.

Ilm-fan - taraqqiyot manbai, jamiyat rivojini olg'a siljituvchi kuchdir. Uning vazifasi, yurtboshimiz aytganlaridek, kelajagimizning shakl-shamoyilini yaratish, ertangi kunimizning yo'nalishlarini, qonuniyatlarini, uning qanday bo'lishini ko'rsatib berishdan iborat. Bugungi kunda institut olimlari "Bozor munosabatlarini tartibga solishning moliya-kredit mexanizmi" muammosi ustida ilmiy izlanish ishlarini olib borish bilan birga, O'zbekiston Respublikasi fan va texnika Davlat qo'mitasi fundamental tadqiqotlari sohasidagi muammolarni hal qilishda faol ishtirok etib kelmoqda.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o'qing;
- b) rus tiliga tarjima qiling;
- c) matnning mazmunini gapirib bering;
- d) turdosh oily o'quv yurtlari haqida taqdimot tayyorlang.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'zlarni yod oling:

Institut - [*lot. institutum* - o'rnatish, tuzish, ta'sis etish] - ba'zi oliy o'quv yurti va ilmiy-tekshirish muassasalarining nomi. *Moliya instituti*.

Iqtisodiyot - [*xo'jalik masalalari; xo'jalik*] - ijtimoiy tuzumning bazasi. Xalq xo'jaligi, ishlab chiqarish kuchlarining holatiga muvofiq keluvchi ishlab chiqarish munosabatlari. 2.Xo'jalik tarmoqlarining moddiy va moliyaviy tomonlarini o'rganadigan fan. *Respublikaning iqtisodiyoti*.

Universitet - [*nem. universität*<*lot. universitas, universitatus* - jami, barchasi; majmua] - tarkibida bir qancha yoʻnalishdagi fakultetlari boʻlgan, ayni yoʻnalishlarda yuksak malakali mutaxassislar tayyorlaydigan koʻp tarmoqli oliy oʻquv ilmiy muassasa. *Toshkent davlat idtisodiyot universiteti.*

Kafedra - [*yun. kathedra* - oʻrindiqlik, kursi] - maʼruza oʻqish, vaʼz aytish, axborot berish uchun moʻljallangan baland qurilma; minbar. 2. Oliy oʻquv yurtlarida bir yoki bir necha oʻzaro yaqin fanlar boʻyicha ish olib boruvchi professorlar, oʻqituvchilar va ilmiy xodimlarning tashkiliy birlashmasi va shu birlashma joylashgan xona. *Bank ishi kafedrasini.*

Fakultet - [*nem. fakultät*<*lot. facul-tatis* - qobiliyat, imkoniyat] - oliy oʻquv yurtining maʼlum ixtisoslik boʻyicha tegishli fanlar oʻqitiladigan boʻlimi. *Moliya fakulteti.*

Fan - [ilm, bilim; tarmoqli] - tabiat va jamiyatning taraqqiyot qonuniyatlarini ochib beruvchi hamda oʻzi erishgan natijalar bilan atrof-muhitga taʼsir koʻrsatuvchi bilimlar tizimi. *Fan yutuqlari.* 2. Shunday bilimlar tizimining alohida tarmogʻi, yoʻnalishlari, sohalari. *Iqtisodiy fanlar.*

Taʼlim - [ilm berish; maʼlumot] - bilim berish, malaka va koʻnikmalar hosil qilish jarayoni. 2. Ilm-fan yoki kasb-hunar sohalari boʻyicha egallanadigan, olinadigan maʼlumot va koʻnikmalar majmui; bilim. *Oliy taʼlim.*

Talaba - [talab qiluvchi] - oliy yoki oʻrta maxsus oʻquv yurti oʻquvchisi. *Bank kolleji talabasi.*

Professor - [*lot. professor* - muallim, oʻqituvchi; murabbiy] - oliy oʻquv yurtlaridagi eng malakali oʻqituvchilarning, shuningdek, ilmiy-tadqiqot institutlaridagi ilmiy xodimlarning ilmiy unvoni va lavozimi; shunday unvon va lavozimli shaxs. *Kafedra professori.*

Oʻquv - oʻqish va oʻqitish bilan bogʻliqlik boʻlgan, oʻqish va oʻqitishga taalluqli. *Oʻquv soati.*

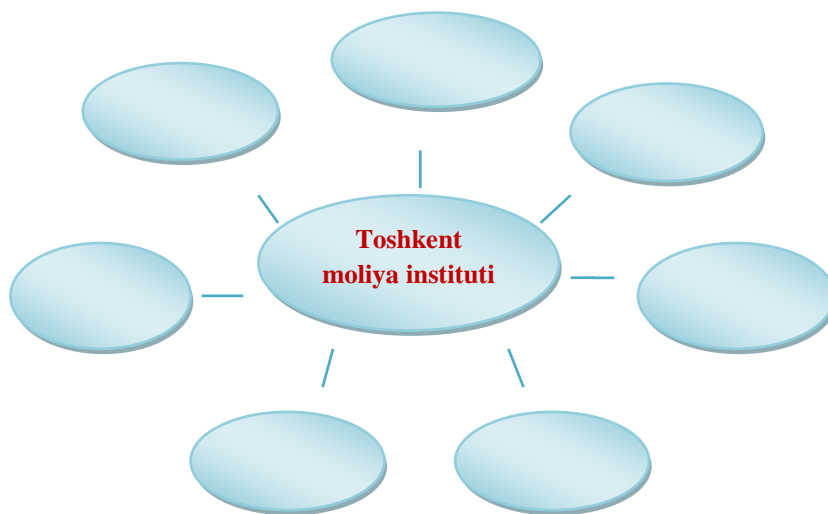
Xorijiy - [tashqi, ajnabiy] - mamlakatimizdan tashqaridagi, chet eldagi. *Xorijiy davlat. Xorijiy matbuot.*

Yoʻnalish - Hayot, faoliyatdagi muayyan yoʻl. Ilm-fan va boshqa sohalarga xos oqim, ularning sohasi, tarmogʻi. *Ilm fanning biror yoʻnalishi.*

Muassasa - [idora, korxonasi, tashkilot] - xoʻjalik, savdo-sotiq ishlarining biror sohasini boshqaruvchi yoki ilmiy, taʼlim-tarbiya ishlarini olib boruvchi, belgili shtat va maʼmuriyatiga ega boʻlgan tashkilot. *Davlat muassasalari.*

3-topshiriq. “Men sevgan kasb” mavzusida insho yozing.

4-topshiriq. Toshkent moliya instituti haqida klaster tuzing va shu asosida matnni gapirib bering.

Shevaga xos soʻzlar

Maʼlum hududda yashovchi kishilar nutqiga xos boʻlgan, adabiy til leksikasiga kirmaydigan soʻzlar shevaga xos soʻzlarni tashkil etadi. Quyidagi jadvalda keltirilgan adabiy til va shevaga xos soʻzlarga eʼtibor bering.

№	Toshkent shevasida	Fargʻona shevasida	Buxoro shevasida	Samarqand shevasida	Xorazm shevasida	Adabiy tilda
1.	doʻppi	doʻppi	kalpoʻsh kallapoʻsh	qalpoq	tahya	doʻppi
2.	garmdori	qalampir	qalampir qalamfur	qalampir	murch aji	qalampir
3.	chumoli	chumalik	moʻrcha	moʻrcha	qorinja	chumoli
4.	narvon	shoti	narvon narvon	narvon	zangi	narvon
5.	mushuk	mishiqlik	pishak	pishak	pishiqlik	Mushuk

Yozuvchilar badiiy asarlarda qahramonlarning qayerlik ekanini, tilidagi xususiyatlarni ko'rsatish uchun ularning nutqida ba'zan shevaga xos qo'shimcha va so'zlarni ishlatadilar.

- *Osilgan kim?*

- *Qiyotlik bir go'ch yigit. Nishatamiz, o'glim, taqdir, - dedi xo'rsinib ona. (J.Sh.)* Xorazm shevasiga xos *g'o'ch* so'zi "mard, botir" degan ma'noni, *nishatamiz* so'zi "nima qilamiz" ma'nosini bildiradi.

1-mashq. Avval adabiy tildagi so'zlarni, keyin shu so'zlarning Hazorasp shevasida qanday ekanligini qiyos qilib o'qing. So'ngra siz ham o'z shevangizdagi so'zlardan shu tarzda yozing.

Adabiy tilda:

buvi
buzoq
yong'oq
yosti
chumchuq
tog'a
tuxum
chaqaloq
echki

Xorazmning Hazorasp shevasida:

momo
o'jak
g'o'z
taka
secha
doyi
mayak, yumurta
bavaq, qo'undoq bola
gechchi

2-mashq. Nuqtalar o'rniga **o** yoki **a** harflaridan mosini qo'yib, so'zlarni ko'chiring.

avv...l	b...shoq	b...dan	b...g'cha	v...raq
gavh...r	j...mg'arma	bog'b...n	b...tqoq	b...la
bolg'...	alb...tta	d...no	b...rvaqt	varr...k
d...shqozon	d...vlat	janj...l	d...ira	jodug...r
...mal	j...nivor	b...xt	v...tan	j...nli
d...ngasa	jann...t	k...sa	...rang	b...hona
v...hima	d...raxt	j...rima	l...la	mot...m
...rcha	b...hor	v... 'da	d...g'al	m...hir
j...sur	nod...n	vaf...	nord...n	...maki
darv...za	t...g'ora	...lti	...dam	t...maki
...bod	j...hl	...voz	od...t	osm...n

Tasviriy ifoda

Narsa-buyumning nomini aniq atamay, uni tasvirlab anglatadigan soʻz birikmasi *tasviriy ifoda* deyiladi. Tasviriy ifoda nutqning taʼsirchanligini oshiradi.

Masalan: *fazogirlar - samo lochinlari, makkajoʻxori - dala malikasi, qushlar - qanotli doʻstlar, shaxmat – aql gimnastikasi.*

3-mashq. “Bankda”, “Oshxonada”, “Shifokor huzurida” mavzularida suhbat matnini tuzing va yozing. Shu sohada ishlatiladigan soʻz va soʻz birikmalarini aniqlang, ularning tagiga chizing.

4-mashq. Oʻqing. Tasviriy ifodalarni bilib oling.

Pomir - dunyo tomi; televizor - zangori ekran, oynai jahon; shifokor -salomatlik posboni; bunker - poʻlat etak; yoʻlbars - hayvonlar podshosi; gaz - zangori olov; Fargʻona - yashil vodiy; pilla - kumush tola; matematika - aql gimnastikasi; kitob - ilm kaliti; rassomlar - moʻyqalam sohiblari; paxta uyumlari - oq oltin togʻlari; mashhur kino artisti - kino yulduzi; bokschi - charm qoʻlqop ustasi; suv - ekinning qoni; oʻrmon - yashil boylik; archa - oʻrmon malikasi.

5-mashq. Oʻqing, tasviriy ifodalarning maʼnosini bilib oling, ular ishtirokida gaplar tuzing.

Oq oltin togʻlari, aql gimnastikasi, yashil boylik, kumush tola, yashil vodiy.

Oddiy tasvir va badiiy tasvir

Narsa-buyum, kishi, harakat kabilarning tasviri ikki xil boʻladi: 1. Oddiy tasvir. 2. Badiiy tasvir.

Oddiy tasvirda narsa-buyumning hamma belgilari birin-ketin koʻrsatiladi, tasvirlanayotgan narsa-buyumga muallifning munosabati ifodalanmaydi. Bunday tasvirda badiiy vositalar ishlatilmaydi.

Badiiy tasvirda narsa-buyumning hamma belgilari emas, balki muallif uchun muhim va aniq boʻlganlarigina koʻrsatiladi. Tasvirlanayotgan narsa-buyumga muallifning munosabati ifodalanadi. Badiiy tasvirda tasviriy vositalar, masalan, oʻxshatish, sifatlash, jonlantirish, mubolagʻa va boshqalar qoʻllanadi.

Kulolchilik

Oddiy tasvir:

Ko‘za yasash uchun sifatli tuproq tanlab olinadi. Kulol ushbu tuproqdan kulolchilik dastgohiga o‘tirib ko‘za yasaydi va olovda pishiradi.

Badiiy tasvir

Kulolchilik qadimiy hunar turlaridan bo‘lib, hunarmandchilikning gultoji hisoblanadi. Kulol ko‘za yasash ekan, avvalo, ona yer qa‘ridan o‘ziga mos keluvchi sifatli tuproqni tanlab oladi. Keyingi bosqichda kulolchilik dastgohiga o‘tirib o‘zining mohirona va nafis harakatlari bilan oddiygina loydan bejirim san‘at asari yaratadi. So‘nggi bosqichda kulol ko‘zani alanga olib turgan otash qa‘riga pishirishga qo‘yadi.

Bu matnlarning qaysi birida so‘zlar ko‘chma ma’noda qo‘llangan? Badiiy tasvirdan asosiy fikr ifodalangan gapni topib qayta o‘qing.

6-mashq. Matnni o‘qing. Tasviriy ifodalarni toping va daftaringizga ko‘chirib yozing.

Har bir fasl o‘ziga xos chiroy, tarovatga ega, lekin fasllarning go‘zali kuz bo‘lsa kerak. Uni oltin kuz, deb bejiz aytishmaydi. Atrofga qarang, daraxtlarning barglari oltinday tovlanadi. Barglarning ayrimlari daraxt tagidagi maysalar ustiga oltin tangalardek to‘kiladi. Havoni iliq, yoqimli shabada yuz-ko‘zingizni silab o‘tadi. Ariqlarda billurday zilol suv. Osmonda tiniq paxta g‘aramlari kabi pag‘a-pag‘a bulutlar suzib yuradi. Kuz haqiqatdan ham oltin fasl.

Qorong‘u kechada ko‘kka ko‘z tikib,
Eng yorug‘ yulduzdan seni so‘rayman.
Ul yulduz, uyalib, boshini bukub,
Aytadur: men uni tushda ko‘ramen.
Tushumda ko‘ramen - shunchalar go‘zal,
Bizdan-da go‘zaldir, oydan-da go‘zal! (*Cho‘lpon*).

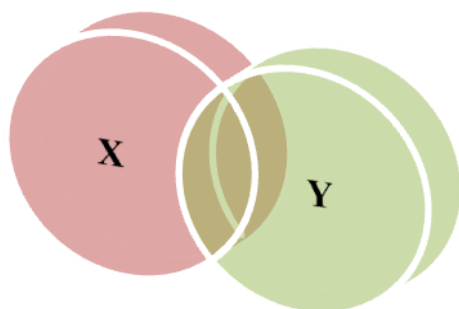
7-mashq. Keltirilgan parchalarda qo‘llangan tasviriyy vositalarni toping va ularni izohlang.

Bahor... Bu kun olam uyg‘onmoqda. Ana, yam-yashil maysalar xuddi jajji qizaloqlar kabi qiqirlab bosh ko‘tarmoqda. Quyosh olam uzra iliq-iliq nurlarini taratmoqda. Osmon mo‘tabar otaxonlarimiz va onaxonlarimiz duolari singari oppoq va yaqin. Xullas, olam kundan-kunga go‘zallashib bormoqda.

Bu yil bahorni juda sog‘indik. Ayniqsa, yanvarning izg‘irinli kunlarida ko‘klamning qadri juda bilindi.

Mana, bobo quyosh charaqlab, kunlar iliy boshladi. Ona zamin qish uyqusidan uyg‘ondi. Odamlarning bahri-dili ochilib, kayfiyatlari ko‘tarilib, bahorgi tashvishlarga sho‘ng‘ib ketishdi. Hammaning niyati yaxshi, ularni qulay imkoniyatdan foydalanish istagi chulg‘ab olgan. Dehqonlar yerdagi namlikdan, tog‘dagi qor zaxirasidan xursand - bu yil obi hayot mo‘l bo‘lishidan umidvor. Dalalar esa xamirturushdek ko‘pchib turibdi. Dehqon yerga tezroq baraka urug‘ini qadash umidida yonmoqda.

5-topshiriq. Oddiy tasvir va badiiy tasvirni Venn diagrammasi asosida taqqoslang va tahlil qiling.

8-mashq. Matnni rus tiliga tarjima qiling.

O‘zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan banklarni sanab bering.

Bank qachon paydo bo‘lgan?

“Bank” so‘zi birinchi marta Italiyada paydo bo‘lgan. Italyanacha “Banko” so‘zi “skamya” (kursi) ma‘nosini anglatib, bundan hozirgi “bank” so‘zi paydo bo‘lgan.

Hozirgi zamon bank tizimi birinchi marta 1587-yilda Vizantiyada tashkil etilgan bo‘lib, u “Banko di Rialdo” deb nomlangan. U pul qabul qilgan va pul qo‘yuvchiga ma‘lum (aniq) bir so‘m miqdorida chek yozib bergan.

1619-yilda bankni “Banko del Djiro” egallaydi va u qabul qilgan oltin va kumushga tilxat bera boshlaydi. Bu tilxat pul sifatida foydalana boshlangan. Mazkur tilxat keyinchalik “bank puli” deb nomlana boshlangan.

Angliyada 1694-yilgacha (Angliya banki tuzilgunga qadar) zargarlar bankir sifatida xizmat qilganlar.

1825-yilgacha ushbu bank Angliyada yagona hisoblangan.

1782-yilga kongress tomonidan Amerikada birinchi marta “Shimoliy Amerika banki” nomli bank shakllangan.

Sharq mamlakatlarida ham pul berish tizimining o‘ziga xos ko‘rinishlari mavjud bo‘lgan. Ularni sudxo‘rlar oltin (tilla) va boshqa qimmatbaho buyumlarni garovga olib berganlar.

9-mashq. Matnni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

Кредит

Кредит — предоставление в долг денег (ссуда) или товаров, услуг. Если же посмотреть с другой стороны, то кредит- способность получить деньги, товары, услуги посредством выдачи обещания об уплате за них в будущем.

Все кредитные операции содержат, во-первых, элемент будущей. отсроченной оплаты (деньги, товары, услуги как бы обмениваются на обещание заплатить за них в будущем), во-вторых, элемент уверенности, доверия (путем оценки рисков кредитования кредитор уверен в платежеспособности кредитуемого клиента.

Значение кредита в том, что он, будучи должным образом использованным, дает ответственным людям некое дополнение их капиталу, воплощенное в виде денег, товаров, услуг, то есть всего того, что предприниматели могут употребить в дальнейшем для создания новых благ. Словом, кредит повышает инвестиционную и деловую активность бизнесмена.

В настоящее время почти все финансовые операции между фирмами проводятся на кредитной основе, что воспринимается как обычная кредитная практика. Риск же несвоевременной выплаты долга или отказа от погашения задолженности из-за неплатежеспособности крайне велик.

Критерий разумного кредитования - выбор надежных партнеров и соблюдение принципов обеспеченности кредита, реализующихся в виде залога, поручительства и т.п.

Xorazm Ma'mun akademiyasi

Ma'mun akademiyasi 1004-1005-yillarda Xorazmda yaratilgan bo'lib, O'rta Osiyo tarixida birinchi akademiyadir. Akademiyaning "Ma'mun" deyilishining sababi Ma'muniy xorazmshohlar davrida (997-1017-yillar) ularning homiyligida tashkil qilingan va ilmiy ish olib borgan. Akademiya 1017-yilda o'z faoliyatini to'xtatishining sababi Xorazmshoh Ma'mun ibn Ma'munning isyonchilar tomonidan o'ldirilishi bo'ldi. Shundan so'ng akademiya homiysiz va qarovsiz qolib, akademiya olimlari ilmiy ish uchun tinch sharoit qidirib, birin-ketin tarqalib ketdilar.

1004-yildan boshlab Gurganjda "Darul Hikma va maorif" ilmiy tashkiloti faoliyat ko'rsata boshlagan. Bu ilmiy tashkilot ko'p jihatdan Platonning Afinadagi Akademiyasini va Bag'doddagi "Bayt -ul hikma" akademiyasiga o'xshagan Xorazm Ma'mun akademiyasida o'sha davrning eng ko'zga ko'ringan ensiklopedist olimlari va mutafakkirlari xizmat qilganlar. Ular qatorida quyidagi yirik tadqiqotchilarni sanab o'tish mumkin: Abulhayr ibn Hammar, Jurjoniy, Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Muhammad ibn Muhammad as-Saxiy, Xorazmiy va boshqalar. Bular o'sha davr sharoitida haqiqiy ilmu fanlarning mashhur kimyogarlari, tabiatshunoslari, tibbiyotchilari, matematiklari, astronomlari, muhandis-muhosib olimlari, mantiqshunoslar, faylasuflar, tarixchilar, geograflar va boshqa sohalarning atoqli vakillari yig'ilgan edilar.

BMTning Yunesko tashkiloti O'zbekiston Respublikasining taklifi bilan 2005-yilda Ma'mun akademiyasining 1000 yilligi anjumanini o'tkazish to'g'risida qaror qabul qildi. O'zbekiston ushbu tantanalar doirasida Xorazm Ma'mun akademiyasini O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining Xorazm-Amudaryo mintaqasi filiali sifatida qaytadan tikladi. 1997-yil 11-noyabrdan boshlab, O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimovning "Xorazm Ma'mun akademiyasini tiklash to'g'risida"gi Farmoniga binoan bu akademiya o'z tarkibida arxeologik, til va adabiyot, biologiya bo'limlarini tashkil qildi va o'z ajdodlarining nomi va ruhiga loyiq ish olib borishga intilmoqda.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

6-topshiriq:

- a) matnni o'qing;
- b) rus tiliga tarjima qiling;
- c) matnga reja tuzing;
- d) reja asosida matnni gapirib bering.

7-topshiriq. Quyidagi tayanch soʻzlarni yod oling:

Ilm - [**bilim; fan**] - oʻqish-oʻrganish va tadqiqot, tahlil etish bilan erishiladigan bilim; koʻnikma, maʼlumot. Ish-faoliyatning maʼlum bir sohasiga oid bilim, taʼlimot, malaka. *Ilm oʻrganish*. 2. Ish-faoliyatning ilm bilan bogʻliq sohasi; tabiat va jamiyat haqidagi bilimlar tizimi. *Iqtisodiyot ilmi*.

Ilmiy - ilmga oid, ilmga qaratilgan. *Ilmiy asar*.

Faoliyat - [**harakatchanlik; samaradorlik**] - biror sohada olib boriladigan ish, mashgʻulot, harakat. *Ilmiy faoliyat*.

Filial - [**lot.filialis - oʻgʻilga oid, oʻgʻilniki**] - biror yirik korxonalar, muassasa yoki jamoat tashkilotining mustaqil boʻlimi, shoʻba. *Xorazm Maʼmun akademiyasini Oʻzbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining Xorazm-Amudaryo mintaqasi filiali sifatida qaytadan tikladi*.

Tadqiqotchi - tadqiqot ishlari bilan shugʻullanuvchi shaxs. *Ilmiy tadqiqotchilar*.

Tashkilot - aniq tarkib va vazifasiga, ish dasturiga ega boʻlgan ijtimoiy, xoʻjalik birlashmasi yoki davlat muassasasi. *BMTning Yunesko tashkiloti*.

Ensiklopedist - [*fr. encyclopediste < yun. enkyklios paideytes - keng fanlar doirasi boʻyicha murabbiy*] - XVIII-asrda yashagan, ilm-fanning koʻp sohalarini egallagan ilgʻor fransuz olimlari, faylasuflari, yozuvchilari va publisistlari guruhiga mansub kishi (bu guruh 1751-1780-yillarda “Ensiklopediya” tuzgan va nashr etgan). *Ensiklopedist olim*.

Davr - [**aylanish, navbat**] - jamiyat taraqqiyotida yoki tabiatda muhim voqea, hodisa yuz bergan yoki oʻziga xos xususiyati bilan ajralib turadigan maʼlum vaqt oraligʻi. *Bozor iqtisodiyotiga oʻtish davri*.

Olim - [**ilimli, maʼlumotli**] - fanning biror sohasi boʻyicha maxsus bilimga ega boʻlgan kishi. *Iqtisodchi olim*. 2. Umuman, bilimli kishi. *Olim boʻlsang, olam seniki*.

Mutafakkir - [**fikrlovchi, oʻylovchi**] - chuqur falsafiy fikrlash isteʼdodiga ega boʻlgan kishi, tafakkur egasi. *Mutafakkir olim*.

Homiy - [**himoya qiluvchi**] - biron tadbir yoki faoliyatni amalga oshirishda moliyaviy yordam koʻrsatuvchi, moliyaviy jihatdan qoʻllab-quvvatlovchi jismoniy yoki yuridik shaxs. *Maʼmuniy xorazmshohlar homiyligida*.

Akademiya - [*yun. academia - afsonaviy qahramon Akadem nomi hamda Platon oʻz taʼlimotidan dars bergan, Afina yaqinidagi kichik oʻrmon nomidan*] - ilm, fan yoki sanʼatni rivojlantirish uchun

tuzilgan, yuqori malakali olimlariga ega bo'lgan oliy ilmiy muassasa. *O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi*. 2. Ba'zi bir oliy o'quv yurtlarining nomi. *Soliq akademiyasi*.

Qaror - [to'xtam, hukm, xulosa; tub, asos] - biror ish, masala yuzasidan qabul qilingan xulosa; amalga oshirish lozim topilgan qat'iy fikr; ahd, to'xtam. *Qarorim qat'iy*. 2. Rasmiy organ, tashkilot, majlis, mansabdor shaxs va sh.k. ning biror ish, masala yuzasidan bamaslahat qabul qilgan to'xtami, hukmi. *Kafedra majlis qarori*.

8-topshiriq. O'zbekiston Fanlar akademiyasi haqida matn tuzing.

9-topshiriq. Jahondagi ilmiy akademiyalar haqida taqdimot tayyorlang.

Mustahkamlash uchun savollar

1. Toshkent moliya instituti qachon tashkil etilgan?
2. Institutda nechta fakultet bor?
3. Kafedralar soni qancha?
4. Qanday akademiyalarni bilasiz?
5. O'rta Osiyo tarixidagi birinchi akademiyaning nomi?
6. Akademiyaning ish faoliyati nimalardan iborat?
7. Tasviriy ifoda nima?
8. Oddiy tasvirni tushuntiring.
9. Badiiy tasvir qanday namoyon bo'ladi?
10. O'zbek tilida nechta asosiy sheva bor?
11. O'z shevangizda 10 ta so'z ayting, adabiy tilga o'giring
12. Jahondagi obro'li oliy o'quv yurtlardan qaysilarini bilasiz?
13. Hozirgi kunda institut qaysi chet el turdosh universitetlari bilan hamkorlik o'rnatgan?

10-topshiriq. Kundalik muomalada ishlatiladigan quyidagi so'z va iboralarni eslab qoling.

Takliflar

Ertaga bo'shmisiz?
Men bilan sayr qilishni
xohlaysizmi?
Sizga yo'lboshlovchilik qilishga
ruxsat eting
Men bilan narsalar xarid qilishga
borasizmi?
Yuring, cho'milgani boramiz
Biron narsa yeb olmasizmi?

Приглашения

Вы завтра свободны?
Хотите погулять со мной?
Позвольте мне быть Вашим гидом
Пойдете со мной за покупками?
Пойдемте купаться
Не хотите чего-нибудь поесть?
Выглядит неплохо

Ko‘rinishi yomon emas
Biron narsa ichishni
xohlaysizmi?
Sizning sog‘lig‘ingiz uchun!
Choy ichish payti kelmadimikan?
Iltimos, yana bir chashka kofe
O‘zingizni uyingizdagidek his
qiling
Keling, ikkalamiz baravariga
(teng) bo‘lib to‘laymiz
Haqini u to‘laydi

Maqto‘v va xushomadlar

Menga Sizning yangi soch
turmagingiz yoqdi
Sizning kiyinish didingiz yaxshi
Siz juda chiroyli qizsiz!
Maqto‘v uchun rahmat
Ajoyib kun uchun rahmat
Meni kutib olganingiz (olib
ketgani kirganingiz) uchun
rahmat
Iltifotingiz uchun rahmat
Siz juda mehribonsiz
Men Sizdan juda minnatdorman
Rahmat, bezovta qilganim uchun
uzr
Juda minnatdorman
Sizdan juda qarzdorman

Kechirim (uzr) so‘rash

Uzr (agar birovning e‘tiborini
tortgan yoki gapini bo‘lgan
bo‘lsangiz)
Kechirasiz (kechirim so‘rayotgan
bo‘lsangiz)
Kechirasiz, men bir lahzaga
Iltimos, bir daqiqa kutib turing
Sizni xafa qilmoqchi emasdim
Keyingi safar yaxshiroq harakat
qilaman

Хотите чего-нибудь выпить?
Ваше здоровье!
Не пора ли попить чаю?
Еще чашечку кофе, пожалуйста
Чувствуйте себя как дома
Давайте платить пополам

Он оплатит счет

Комплименты

Мне нравится Ваша новая прическа

У Вас великолепный вкус в одежде
Вы очень красивая девушка!
Спасибо за комплимент
Спасибо за прекрасный день
Спасибо, что встретили меня (зашли за
мною)
Очень любезно с Вашей стороны
Вы очень добры
Я очень Вам благодарен
Спасибо и извините за беспокойство
Весьма признателен
Я очень Вам обязан

Извинения

Извините (если привлекаешь внима-
ние, прерываешь)
Извините (если извиняешься)

Извините, я на секунду
Подождите минуту, пожалуйста
Я не хотел Вас обидеть
В следующий раз постараюсь

Извините за опоздание
Извините, что заставил Вас ждать
Я не помешаю?
Можно Вас побеспокоить на секунду?
Нет, ничего
Ничего, пожалуйста

Kechikkanim uchun uzr
Uzr, kuttirib qo‘ydim
Xalaqit bermaymanmi?
Bir lahzaga bezovta qilsam
maylimi? Yo‘q, hechqisi yo‘q
Hechqisi yo‘q, marhamat

iltimoslar

Kechirasiz
Iltimos, gapingizni
qaytaring
Iltimos, sekinroq gapiring
Iltimos, buni mana bu yerga
yozing
Iltimos, ildamroq harakat qiling
Men bilan yuring!
Iltimos, shifokorni chaqiring
...ni berib turolmaysizmi?
Menga bir iltifot ko‘rsating
Ko‘rsam bo‘ladimi?
Ruchkangizni berib
turmaymaysizmi?
Iltimos, ko‘tarishib yuboring
Xatimni jo‘natib yubora
olmaymaysizmi?
Menga shu muammoni hal
qilishga yordam bering
Adresingizni (manzilingizni)
bilsam bo‘ladimi?
Markazgacha eltib
qo‘yolmaymaysizmi?
Bu nima?
Bu nima degani?
Qancha tez bo‘lsa, shuncha
yaxshi

Просьбы

Простите
Повторите, пожалуйста
Пожалуйста, говорите немного
медленнее
Напишите это здесь, пожалуйста
Пожалуйста, поторопитесь
Пойдемте со мной!
Пожалуйста, вызовите врача
Не одолжите...?
Сделайте одолжение
Можно взглянуть?
Можно одолжить Вашу ручку?
Помогите донести, пожалуйста
Не отправите ли за меня письмо?
Помогите мне с этой проблемой

Можно узнать Ваш адрес?

Не подбросите до центра?
Что это?

Что это значит?

Чем скорее, тем лучше

TESTLAR

1. Toshkent moliya instituti qachon, qanday fakultetlar negizida tashkil etilgan?

- a) 1993 -yil, hisob-iqtisod va boshqaruv fakultetlari negizida
- b) 1992-yil, moliya-kredit va g‘aznachilik fakultetlari negizida

- c) 1991-yil, moliya-kredit va hisob-iqtisod fakultetlari negizida
- d) 1992-yil, hisob-iqtisod va moliya fakultetlari negizida

2. Institutimizda nechta kafedra mavjud?

- a) 13ta
- b) 26ta
- c) 23ta
- d) 28ta

3. Institutimizda nechta fakultet mavjud?

- a) 5 ta fakultet
- b) 7 ta fakultet
- c) 6 ta fakultet
- d) 8 ta fakultet

4. Toshkent moliya instituti AQShning qaysi instituti bilan hamkorlik o‘rnatgan?

- a) Harvard universiteti bilan
- b) Oksford universiteti bilan
- c) Texas qishloq xo‘jaligi instituti bilan
- d) Gamburg informatsion texnologiyalar instituti bilan

5. Toshkent moliya institutining shartnoma asosida ilmiy-amaliy, o‘quv-uslubiy ishlar olib borayotgan Atervepen universiteti qayerda joylashgan?

- a) Rossiyada
- b) AQShda
- c) Germaniyada
- d) Belgiyada

6. Institutda professor-o‘qituvchilar soni nechta?

- a) 400 dan ortiq
- b) 480 ta
- c) 270 atrofida
- d) 500 dan ortiq

7. O‘rta Osiyo tarixida birinchi akademiya qachon va qayerda tashkil etilgan?

- a) 1004-1005-yillarda Xorazmda
- b) 1006-1007-yillarda Samarqandda
- c) 1007-1008-yillarda Xorazmda

d) 1000-1002-yillarda Samarqandda

8. O‘rta Osiyo tarixidagi birinchi akademiyaning tashkil etilishida qaysi sulola muhim ahamiyatga ega?

- a) Saljuqiylar
- b) Ma‘muniylar
- c) Ahmoniylar
- d) Temuriylar

9. Xorazm Ma‘mun akademiyasining 1000 yilligi nechanchi yilda nishonlangan?

- a) 2000-yilda
- b) 2006-yilda
- c) 2005-yilda
- d) 2008-yilda

10. 1997-yil 11-noyabrdan boshlab...

a) O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimovning “Xorazm Ma‘mun akademiyasini tiklash to‘g‘risida”gi Farmoni qabul qilindi.

b) BMTning Yunesko tashkiloti Ma‘mun akademiyasining 1000 yilligini o‘tkazish to‘g‘risida qaror qabul qildi.

c) “Darul Hikma va maorif” ilmiy tashkiloti faoliyat ko‘rsata boshladi.

d) “Bayt-ul Hikma akademiyasi” qayta tiklandi.

3-MAVZU. TIL - MILLATNING QALBI

Ma‘lumki, o‘zlikni anglash, milliy ong va tafakkurning ifodasi, avlodlar o‘rtasidagi ruhiy-ma‘naviy bog‘liqlik til orqali namoyon bo‘ladi. Jamiki ezgu fazilatlar inson qalbiga, avvalo, ona allasi, ona tilining betakror jozibasi bilan singadi. Ona tili - bu millatning ruhidir.

Islom Karimov

O‘zbekiston Respublikasining Davlat tili haqidagi (yangi tahrirda) qonuni 24 ta moddadan iborat.

1-modda. O‘zbekiston Respublikasining Davlat tili o‘zbek tilidir.

2-modda. O‘zbek tiliga Davlat tili maqomining berilishi respublika hududida yashovchi millat va elatlarning o‘z ona tilini qo‘llashdan iborat Konstitutsiyaviy huquqlariga monelik qilmaydi.

10-modda. Korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va jamoat birlashmalarida ish yuritish, hisob-kitob, statistika va moliya hujjatlari - Davlat tilida yuritiladi.

O‘zbek tili, o‘zbek alifbosi va imlosi

O‘zbek tili O‘zbekiston Respublikasining davlat tilidir. Vatanimizdagi 31 millionga yaqin xalq o‘zbek tilini ona tilim deydi. Bundan tashqari o‘zbek tili Saudiya Arabistonida, Turkiyada, AQShda, Afg‘oniston va Qoshg‘arda hamda bir qancha boshqa davlatlarda yashovchi o‘zbeklarning ham ona tilidir.

O‘zbek (turkiy) tili qadimiy tillardandir. Dastlabki yozma yodnomalar VI-VII asrlarga oid O‘rxun-Enasoy yozuvlarida uchraydi.

X-XI asrlardan boshlab o‘zbek (turkiy) tilida yirik asarlar yaratila boshlandi. Jumladan, Mahmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘atit turk”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig”, Ahmad Yugnakiyning “Hibbatul haqoyiq” asarlari.

Ahmad Yassaviy, Rabg‘uziy, Lutfiy, Sakkokiy, Xorazmiylar turk (o‘zbek) tilining rivojlanishida katta xizmat qildilar. Turk tilining rivojida Alisher Navoiyning o‘rni beqiyosdir. Alisher Navoiy o‘zbek tilini ham nazariy, ham amaliy jihatdan barqaror etdi.

1920-yillardan boshlab, maktab-maorif sohasida madaniyat va adabiyotda o‘zgarishlar ro‘y berdi. Adabiyotimizga yangi yorqin iste’dodlar kirib keldi. O‘zbek tilining lug‘at tarkibi boyidi, grammatik qurilishi aniqlasha bordi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi 1989-yil 21-oktabrdagi sessiyasi o‘zbek tiliga davlat tili maqomini berdi, O‘zbekiston Respublikasining Davlat tili deb e’lon qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi davlat hokimiyati va boshqaruv organlari faoliyatida qurultoy, sessiya, konferensiya, majlis va kengashlar respublika davlat tilida olib boriladi va aynan tarjimasi ta’minlanadi. Bu o‘zbek xalqining siyosiy va madaniy hayotidagi eng yirik va muhim voqealardan biri bo‘ldi.

1992-yil 2-sentabrda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining o‘n uchinchi sessiyasida “Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosini joriy qilish to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasining qonuni qabul qilindi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- c) matn asosida savollar tuzing;

d) matnni gapirib bering.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch soʻzlarni yod oling:

Imlo - [yozish, toʻgʻri yozish] - yozuv, yozuvga, togʻri yozuvga oid; imloviy. *Imlo qoidalari. Imlo xatolari.*

Devon - [sheʻrlar toʻplami] - muayyan bir shoirning radif va qofiyalarga rioya etgan holda alifbo sirasi bilan tartib etilgan sheʻrlarining toʻliq toʻplami. *Navoiy devoni.*

Boshqaruv - davlatni idora qilish usuli. *Prezidentlik boshqaruvi.*

Davlat - [mamlakat] - oʻz fuqarolarining ijtimoiy-siyosiy huquqlarini himoya qiluvchi, bunga qarshi turuvchi kuchlarning qarshiligini sindiruvchi hokimiyat organlari va siyosiy tashkilotlari tizimiga ega boʻlgan mustaqil mamlakat. *Oʻzbekiston davlati.*

Ona tili - bolaning goʻdaklikdan kattalarga taqlid qilib oʻrgangan tili, tugʻma til (odatda gapiruvchi shaxs mansub boʻlgan xalq tili). *Ona tili.*

Madaniy - [shaharlik; madinalik] - madaniyatga oid, madaniyat, ilm-maʼrifat bilan bogʻliq, madaniyatni egallagan; madaniyatga erishgan, madaniyat talablariga javob beradigan. *Madaniy meros.*

Alifbo - [Arab alifbosi boshidagi 1-va 2-harf (alif va bo) nomidan] - biror til yozuv shakllarining (harf va belgilarining) maʼlum tartibda joylashgan majmui. *Oʻzbek alifbosi.*

Amaliy - kishining kundalik faoliyatiga oid. 2. Bevosita amalga oshiriladigan, amalda koʻriladigan, qilinadigan. 3. Amalda tatbiq etiladigan, tajribada qoʻllanadigan. *Amaliy natijalar.*

Yozuv, yozmoq - muayyan bir tilda qabul qilingan yozma belgilar yoki tasvirlar tizimi. *Arab yozuvi.* 2. Grafik belgilarning tasviri, harflar. Yozilgan narsa, matn, xat.

Yozma - xat, yozuv vositasida ifodalangan, yozilgan. *Yozma maʼlumot.*

Nazariy - [mushohadaga asoslangan, mavhum, fikriy] - nazariyaga oid, nazariya masalalariga bogʻliq boʻlgan, nazariyaga asoslangan. Biror sohaning nazariyasi bilan shugʻullanadigan. *Nazariy tadqiqotlar.*

Lugʻat - [soʻz, ibora] - biror tildagi soʻzlarni maʼlum tartibda (odatda alifbo tartibida) jamlab, izohlab yoki boshqa tilga tarjima qilib berilgan kitob. *Oʻzbekcha-ruscha lugʻat.* 2. Soʻz; tildagi barcha soʻzlar majmui; soʻz boyligi. *Oʻzbek tili lugʻat boyligi.*

3-topshiriq. “Men o‘zbek tilini o‘rganayapman” mavzusida suhbat qiling.

Qo‘shimchalar sinonimiyasi

Odatda, quyidagi grammatik kategoriyalar sinonim bo‘lib kelishi mumkin:

1. Kelishik qo‘shimchalari va ko‘makchilar:

Majlisda kamchiliklarni gaplashib oldik. - Majlisda kamchiliklar to‘g‘risida gaplashib oldik.

2. Egalik qo‘shimchalari sinonimiyasi:

Mening kitobim — kitob meniki.

3. Sifat yasovchilar sinonimiyasi: *no-*, *be-*, *-siz*, qo‘shimchasi:

noqulay – qulaysiz, bepul - pulsiz, begunoh - gunohsiz, befarzand - farzandsiz, noumid – umidsiz.

4. Olmoshlar sinonimiyasi: gumon va ko‘rsatish olmoshlari: *Bir (shunday) o‘lkaki, tuprog‘ida oltin gullaydi.* (H.Olimjon).

5. Fe‘ning zamoni va shaxsi sinonimiyasi: *Qani, bolalar, yozamiz (yozinglar ma’nosida). Dehqon bo‘lsang* (ko‘pchilikka qaratilgan), *kuz hayda. Biz Salimni chaqiramiz (chaqirdik o‘rnida).*

Eslab qoling!

O‘zbek tilida gapning odatdagi tartibida avval ega, gap oxirida kesim, ular bilan bog‘langan ikkinchi darajali bo‘laklar ularning orasida keladi.

1-mashq. *be-*, *-siz*, *no-*, qo‘shimchalari va kelishik qo‘shimchalarini qatnashtirib 10 ta gap tuzing.

2-mashq. Quyidagi maqollarni tarjima qiling va yod oling.

Yaxshi bilan yursang,

Yetarsan murodga.

Yomon bilan yursang,

Qolarsan uyatga.

Hasad qilma, havas qil.

Til - dil kaliti.

Tig‘jarohati bitar,

Til jarohati bitmas.

Aybsiz do‘st izlagan do‘stsiz qolar.

Do‘st yig‘latar, dushman kuldirar.

Yaxshi odam yurt tuzar,

Yomon odam yurt buzar.

Do‘stini yomonlagandan qoch.

Do‘st ming bo‘lsa ham oz,
Dushman bir bo‘lsa ham ko‘p.

4-topshiriq. “Har bir so‘z - sehr” o‘yini. Berilgan so‘zlardan so‘z birikmalari tuzing, shu birikmalarni hamda ularning sinonimlarini qo‘llab matn yarating (ustoz, o‘qituvchi, muallim; vatan, yurt, makon, diyor...).

Masalan:

Ota	Ona
O - ila boshlig‘i T - arbiyachi A - qlli maslahatchi	O - ila bekasi N - amuna ko‘rsatuvchi A - ziz inson
Aka	Uka
A - dolatpesha, adolatli K - o‘makchi do‘st A - ql ko‘z gusi	U - mid chirog‘i K - elajak tayanchi A - hillik namunasi
Do‘st	Yor
D - ardkash birodar O‘ - rnak ko‘rsatuvchi S - irdosh inson T - ayanch bo‘luvchi	Yo‘ - ldosh, O - qibatli do‘st R - ahmdil inson

Ustoz	Muallim
U - S - T - O - Z -	M - U - A - L - L - I - M -
Vatan	Yurt
V - A - T - A - N -	Y - U - R - T -

5-topshiriq. Quyidagi hikoyani o‘qing. O‘z fikringizni bayon qiling. Ibrat oling.

Qiyomatli qarz

O‘tgan zamonlarda Hasan degan bir kishi bo‘lgan ekan. Har kuni daladan tergan o‘tinini sotib, uning puliga to‘qqiz dona non sotib olar ekan. Bir kuni novvoyning shogirdlari: “Shu kishi kuniga to‘qqiz dona non sotib oladi, bitta yoki ikkita ortiq ham, kam ham emas, sababini bilib bersangiz?” - deyishibdi. Novvoy rozi bo‘lib Hasandan nima uchun har kuni to‘qqiz dona non olishining sababini so‘rabdi. Hasan javob bermabdi. U ertasiga kelganda novvoy: “Hamma nonlarni talab ketishdi. Senga zo‘rg‘a beshta non olib qoldim”, - debdi. Hasan: “Bular menga yetmaydi”, - deb nonni olmabdi.

Hasan indiniga kelganda novvoy unga o‘n bitta non beribdi. Shunda Hasan: “Bular ortiq, isrof bo‘ladi”, - deb nondan ikkitasini qaytaribdi. Hasan yanagi gal kelganda esa novvoy: “Nonlarni sotib tugatdim, senga olib qolmadim”, - debdi. Keyin: “Agar sen har safar nima uchun to‘qqizta non olishing sababini aytib bersang, shogirdlarimdan bittadan olib, o‘zimga olib qo‘yganimdan uchtasini qo‘shib senga roppa-rosa to‘qqizta non beraman”, - debdi. Hasan shunda novvoyga qarab: “Olgan nonlarimning ikkitasini qarzingga beraman, beshtasini esa qarzga beraman. Qolganini o‘zimiz, ya’ni er-xotin yeymiz”, - debdi. Novvoy bilan shogirdlari bu gapning ma’nosini chaqolmay, rosa bosh qotirishibdi. Shunda Hasan: “Ikkisini qarzingga berishimning boisi shuki, ota-onam menga bolaligimdan non-tuz berib katta qilishgan. Ulardan qarzdorman. Har kuni ularga ikkitadan non berib, qarzimni uzaman. O‘zimning esa beshta bolam bor, ularga beshta non ulashaman, vaqti kelib keksayganimda ular ham ishlab, mana shu qarzlarini uzadilar. Qolgan gaplar endi o‘zlaringga ayon”, - debdi.

Hasanning dono so‘ziga qoyil qolgan novvoy har kuni to‘qqiz dona sara nonni unga beradigan bo‘libdi.

3-mashq. O‘ng tomondagi so‘zlardan chap tomondagi so‘zlarning sinonimlarini toping va har bir sinonimik qatorni alohida-alohida ko‘chirib yozing.

<i>Namuna:</i> yuz, bet, aft, bashara, chehra, jamol, diydor, oraz, ruxsor.	
yuz	iljaydi, bet, qidirdi, aft, jilmaydi, bashara,
kuldi	axtardi, chehra, jamol, diydor, oldin, oraz,
avval	xoxoladi, quvonmoq, ruxsor, qadim,
izladi	kulimsiradi, tirjaydi, suyunmoq, quvnamoq,
sevinmoq	burun, shodlanmoq.

4-mashq. Quyida berilgan sinonim otlar qatorini davom ettiring.

Aldamchi, firibgar...

Baxt, iqbol...

Vatan, mamlakat...

Gulshan, guliston...

Dunyo, jahon...

Janjal, to'polon...

Ovoz, un...

Odam, bashar...

Ishq, muhabbat...

Chiqim, xarj...

Yuz, oraz, ruxsor...

O'rtoq, birodar, ulfat...

Hiyla, firib...

G'am, anduh, musibat...

Kuch, majol, darmon...

5-mashq. So'zlarni tartib bilan qo'yib, gaplar tuzing.

1. Talabalar, jo'nab ketishdi, bugun, yordam berishga, paxtakorlarga.

2. Singlisiga, Asror, sotib oldi, bir quti qalam, bir rasm daftar.

3. Bo'lmadi, o'tgan yil, qishda, sovuq, qattiq.

4. Cho'mildik, yozda, suv omborida, Kattaqo'rg'on.

5. Olindi, bu yil, paxtadan, mo'l hosil.

6. Ikkita, gilam, biz, sotib oldik, chiroyli.

7. Singlisi, Javohirning, Madina, qiz, aqlli va kamtarin.

8. O'tadi, oqib, O'zbekistondan, daryo, ikkita, katta.

9. Ertalab, turasiz, har kuni, siz, soat nechada, uyqudan?

10. Universitetni, bitirgani, akam, yo'q, hali.

6-mashq. Nuqtalar o'rniga jo'nalish va o'rin-payt kelishigi qo'shimchalaridan mosini qo'yib ko'chiring.

1. Guruhimiz... sakkizta a'lochi talaba bor. 2. Fakultetimiz... taniqli shoir va yozuvchilar, rassom va san'atkorlar kelib turishadi. 3. Xotin-qizlar bayrami... bag'ishlangan tantanali yig'ilish bo'ldi. 4. Samarqand bozorlari... yil bo'yi sabzavot va mevalar uzilmaydi. 5. Respublikamizning ayrim viloyatlari... ingichka tolali paxta ham ekiladi. 6. Ko'p kitob o'qigan kishi o'z kuchi... ishonadi.

7-mashq. Nuqtalar o'rniga qaratqich va tushum kelishigi qo'shimchalaridan mosini qo'yib, gaplarni ko'chiring.

1. Yakshanba kunlari, bayramlarda shahrimiz... barcha istirohat bog'lari odamlarga to'ladi. 2. Hozir ko'pgina dala ishlari... traktorlar bajaradi. 3. Biz mehmonlar bilan shahar... tarixiy yodgorliklari... tomosha qildik. 4. Siz... kutubxona oldida o'rtoqlaringiz kutib turishibdi. 5. Siz... o'g'lingiz qaysi maktab... tugatgan? 6. Sen qushlar haqidagi mana bu maqola... o'qidingmi? 7. Men shahrimiz ko'chalari... yaxshi bilaman. 8. Registon maydoni Samarqand shahri... markazi hisoblanadi.

8-mashq. Nuqtalar o'rniga o'rin-payt va chiqish kelishigi qo'shimchalaridan mosini qo'yib, gaplarni ko'chiring.

1. Buxoro shahri... ham o'rta asr yodgorliklari ko'p. 2. Hozirgina Buxoro shahri... poyezd yetib keldi. 3. Cho'l taraf... issiq shamol esdi. 4. Ko'chaning chap tarafi... do'konlar, o'ng tarafi... katta hammom joylashgan. 5. Osmon... son-sanoqsiz yulduzlar porlaydi. 6. Qadimda somon... yuqori sifatli qog'oz olishgan. 7. U ko'cha... xursand holda kirib keldi. 8. Men sinfdoshim bilan ko'cha... uchrashib qoldim.

9-mashq. Matnni o'qing. Matnda ajratib ko'rsatilgan so'z birikmalarini qo'llab 10 ta gap tuzing.

Auditning mohiyati, turlari, maqsadi va vazifalari

Bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotga o'tish xo'jalik yurituvchi subyetklarning moliyaviy hisobotlarni *xolis tekshiruvdan o'tkazish*, ularning aniqligini *ekspert qilish*, shu asosda moliyaviy hisobotga xolis hisobot berish, shuningdek, mavjud xato va kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha *kasbiy maslahatlarni berish*, hisob-kitoblarni tiklash va yuritib berish, *biznes reja* va *soliq deklaratsiyalarini* tuzib berishdan iborat maxsus "audit" deb atalmish iqtisodiy fanni vujudga kelishiga asos soldi. Ushbu faoliyat turi va maxsus iqtisodiy fan bizning mamlakatimiz hayotiga mustaqillikka erishilgandan keyin kirib kelgan bo'lsa, bozor munosabatlari rivojlangan mamlakatlarda u juda uzoq yillardan beri mavjud va rivojlanib kelmoqda. *Mustaqil auditorlik faoliyati*, manbalarga ko'ra, 150 yil oldin Yevropa mamlakatlarida paydo bo'lgan, uning vatani sifatida Buyuk Britaniya tan olinadi.

Professor X.N.Musayev auditning mohiyatini quyidagicha e'tirof etgan: "Audit - bu muayyan vakolatlar berilgan shaxslar, ya'ni auditorlar tomonidan xo'jalik yuritayotgan subyektlar faoliyatlarining respublikada qabul qilingan qonun-qoidalarga muvofiqligini tekshirish yo'li bilan

baholash va xolisona xulosalar berishdir”.

O‘zbekiston Respublikasining “*Auditorlik faoliyati* to‘g‘risidagi qonuni”da (2-modda) auditning mohiyatiga quyidagicha ta’rif berilgan: “Auditorlik faoliyati deganda, *auditorlik tashkilotlarining* auditorlik tekshiruvlarini o‘tkazish va boshqa shu bilan bog‘liq professional xizmatlar ko‘rsatish borasidagi *tadbirkorlik faoliyati* tushuniladi”.

10-mashq. Quyidagi matnni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

Бухгалтерский учёт

Бухгалтерский учёт – упорядоченная система сбора, регистрации и обобщения информации в денежном выражении о состоянии имущества, обязательств организации и их изменениях (движении денежных средств).

Объектами бухгалтерского учёта являются имущество организаций, их обязательства и хозяйственные операции, осуществляемые организациями в процессе их деятельности.

Бухгалтерский учёт в соответствии с законом “О бухгалтерском учёте” может вестись главным бухгалтером, принятым на предприятие по трудовому договору, генеральным директором при отсутствии бухгалтера, бухгалтером, не являющимся главным, либо сторонней организацией.

Основной задачей бухгалтерского учёта является формирование бухгалтерской отчётности о деятельности организации и её имущественном положении. Внутренние пользователи бухгалтерской отчётности – руководители, учредители, участники и собственники имущества организации.

Внешние пользователи бухгалтерской отчётности – инвесторы, кредиторы, государство. Бухгалтерский учёт тесно связан с налоговым и управленческим учётом.

Xalqimizning yozuvlari

Arab yozuvlari miloddan o‘rta hisob bilan ming yil muqaddam ma’lum bo‘lgan. Miloddan avvalgi birinchi ming yillikning boshlaridan to milodimizning VII asrigacha, ya’ni arablar istilosigacha, xalqimiz runik yozuvidan keng foydalangan. Arab istilosigacha va undan keyin ancha vaqtgacha O‘rxun-Enasoy, Avesto, Sug‘d, Qadimgi Xorazm, Qadimiy uyg‘ur yozuvlaridan keng foydalanilgan. Jumladan, Avesto yozuvida zardushtiylik dinining 27 jilddan iborat muqaddas kitobi, o‘z davrining haqiqiy ensiklopediyasi hisoblangan “Avesto” bitilgan. 2001-yilda Yunesko qarori bo‘yicha butun dunyo bo‘ylab “Avesto”ning 2700

yilligi nishonlandi. Yuqorida sanab o‘tilgan har bir yozuvda ko‘plab badiiy, falsafiy mazmunda yaratilgan, qadimiy rivojlangan davlatlar madaniyati o‘z ifodasini topgan. Afsuski, bu asarlar, ular saqlangan kutubxonalar arab istilochilari tomonidan shafqatsiz yo‘q qilingan. Lekin, xalq ongida va amaliy hayotida arab istilosigacha mavjud bo‘lgan yozuvlardan foydalanish odati qisman XVI asrgacha saqlangan.

Xalqimizning arab istilosigacha bo‘lgan yozuvlari tarixini o‘rganish, ularning alifbo tizimi bilan ommani tanishtirish, shu yozuvlarda yaratilgan asarlarni topish va nashr etish, shu asosda millatimiz dunyoqarashini kengaytirish, tariximizning barcha ma’naviy boylıklaridan xabardor qilish mustaqillikni mustahkamlashning shartlaridan biridir.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

6-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) mazmunini so‘zlab bering;
- c) rus tiliga tarjima qiling;
- d) matn yuzasidan savollar tuzing.

7-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘zlarni yod oling:

Istilo [qo‘lga kiritish, bosib olish] - qurol kuchi bilan o‘zga mamlakatni bosib olish. *Arablar istilosi.*

Istilochi - istilo etuvchi yoki etgan; o‘zgalarning yerini, mamlakatini qurol kuchi bilan bosib olgan; tajovuzkor. *Arab istilochilari.*

Falsafiy - falsafaga oid. Tabiat va jamiyat haqidagi teran dunyoqarashni o‘zida ifoda etgan. *Falsafiy oqim.*

Tilshunoslik - tilshunos ishi, kasbi. Til haqidagi fan, lingvistika. *Tilshunoslik masalalari.*

Kutubxona [“kitob”ning ko‘pl. + xona] - kitob, jurnal va sh.k.ni to‘plash, saqlash va ularni tashviqot qilish, o‘quvchilarga foydalanish uchun berish bilan shug‘ullanuvchi muassasa. *O‘zbekiston Milliy kutubxonasi.*

Xalqparvar [xalqni sevuvchi] - xalqqa g‘amxo‘rlik qiladigan, xalq manfaatini ko‘zlaydigan; xalqni sevadigan. *Xalqparvar insonlar.*

Dunyoqarash - tabiat va jamiyatga, ularning ayrim voqea-hodisalariga bo‘lgan ilmiy, mafkuraviy, ma’naviy, ilohiy qarashlar tizimi. *Har qanday odamning ham o‘ziga xos dunyoqarashi bo‘ladi.*

Omma [oddiy xalq] - biror ijtimoiy guruhning katta ko‘pchiligi, umum, ko‘pchilik, xalq. *Mehnatkashlar ommasi.*

Ma'naviy [ma'noviy; aqliy; axloqiy] - ma'naviyatga oid, ma'naviyat, axloq bilan bog'liq. *Ma'naviy meros.*

Ma'naviy zarar - muayyan shaxsning sha'ni, qadr-qimmatiga dog'tushirish, ishbilarmonlik obro'siga putur yetkazish.

Milod [tug'ilish] - Iso payg'ambarning tug'ilgan kuni yil hisobi. *Miloddan oldin.*

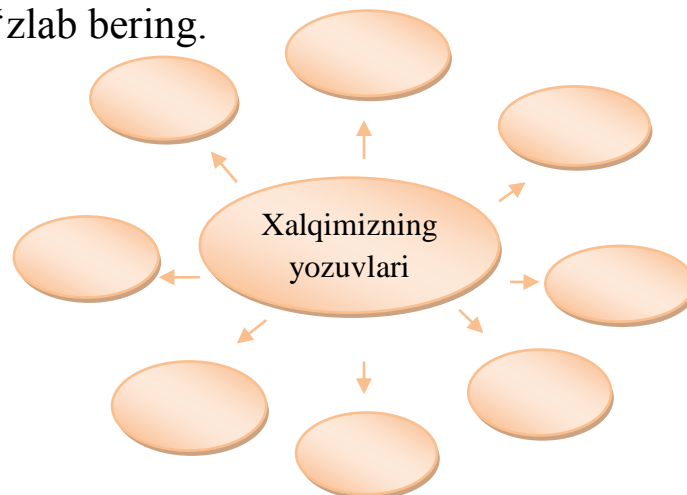
Hamkorlik - biror sohada o'zaro bog'lanib, birgalikda, hamkor bo'lib, uni teng bajarib ish olib borish. *Iqtisodiy hamkorlik.*

Avvalgi - vaqt e'tibori bilan boshqasidan oldin, ilgari bo'lgan. *Avvalgi davr.*

Boylik - boy bo'lishlik, mol-mulkning yig'indisi, majmui; mo'llik. Tabiiy, moddiy resurslar majmui. *Qazilma boylik.* 2. Aqliy, ruhiy, ma'naviy faoliyat hosilasi, majmui. *Ma'naviy boylik.*

Zardushtiylik - Zardusht asos solgan, miloddan avvalgi VII-VI asrlarda paydo bo'lgan otashparastlik dini; majusiylik. *Zardushtiylik dini.*

8-topshiriq. Xalqimizning yozuvlari matni yuzasidan klaster tuzing va shu asosda so'zlab bering.

Bu turfa olam

Alisher Navoiy o'z davrida tilshunoslik fanining rivojlanishida juda katta xizmat qildi.

Navoiyning fikricha, til inson ruhiy faoliyatining natijasidir. Har bir jonivor ovoz chiqara oladi, lekin inson nutqining asosiy maqsadi - biror ma'noni ifodalashdan iborat. Inson aqlu zakovatigina so'z orqali muloqot qilishga qodirdir.

Navoiy xorijiy tilni bilish inson uchun juda foydali ekanligini tashviqot qilgan, o'zi fors va arab tillarini mukammal bilgan. Xalqparvar bobomiz turkiy tilning jamiyatdagi mavqeini tiklash, mamlakatda tillar teng huquqligini amalga oshirish uchun g'amxo'rlik qildi.

Eslatma. Ma'lumki, o'zbek va tojik xalqlari asrlar davomida bir hududda yashab, bir xil tarixiy sharoitda turmush kechirganlar. Buning natijasida tojik va o'zbek tillari bir-birini boyitgan: o'zbek tili lug'atiga *barg, korxon, chamadon* kabi ko'pgina tojikcha so'zlar o'tgan; *qaymoq, qayroq, qanor, yurt* kabi ko'pgina o'zbekcha so'zlar tojik tili lug'atiga qo'shilgan. Shunday bo'lishiga qaramay, o'zbek va tojik tillarining fonetikasi va grammatik qurilishi bir-biriga o'xshamaydi. Buning sababi bu ikki tilning ikki xil til oilasiga mansubligidir; o'zbek tili oltoy tillar oilasining turkiy turkumiga, tojik tili esa hind-yevropa tillari oilasining eron turkumiga kiradi.

Rus tili

Rus tili hind-yevropa tillari oilasiga mansub bo'lib, slavyan tillari turkumiga kiradi. Rus tili qadimgi slavyan tili negizida XI asrda mustaqil til sifatida shakllangan. "Injil", "Igor lashkari jangnomasi" va boshqa kitoblar qadimgi slavyan tilida yozilgan edi.

Qadimgi slavyan tilining o'z yozuvi bo'lgan. Bu yozuvni bolgar olimlari aka-uka Kirill va Mefodiy yaratganlar. Rus alifbosi hozirgi shakliga XVIII asrning boshida kirgan.

Rus tili rus xalqining milliy tili. Shuningdek, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlari xalqlarining o'zaro muomala vositasidir. Bundan tashqari, rus tili xalqaro tillardan biridir. Uning jahonshumul ahamiyati rasmiy ravishda tan olingan: barcha qit'alardagi hamma davlatlar o'zaro turli shartnoma va bitimlarni faqat olti tilda, ya'ni ingliz, fransuz, rus, ispan, arab va xitoy tillarida tuzadilar.

Mustahkamlash uchun savollar

1. O'zbeklar yana qaysi davlatlarda yashaydilar?
2. Turkiy tilda ijod qilgan qanday buyuk ijodkorlarni bilasiz?
3. "O'zbekiston Respublikasining davlat tili haqidagi qonuni" qachon qabul qilingan?
4. Davlat tili haqidagi qonun nechta moddadan iborat?
5. "Lotin alifbosiga asoslangan o'zbek alifbosini joriy etish to'g'risida"gi qonun qachon qabul qilindi?
6. O'zbek tili qanday tillar oilasiga kiradi?
7. Eski o'zbek adabiy tilining asoschisi kim?
8. Xalqimiz qanday yozuvlardan foydalangan?
9. Qadimiy turkiy yozuv yodgorligi qanday nomlanadi?
10. O'zbek kirill alifbosiga qachon va nima sababdan o'tilgan?
11. O'zbek tili qaysi tillardan ko'p so'z o'zlashtirgan?

12. O‘zbek (turkiy) tilidan boshqa tillarga qanday so‘zlar o‘zlashtirilgan?

9-topshiriq. Kundalik muomalada ishlatiladigan quyidagi so‘z va iboralarni eslab qoling.

Ob-havo

Qanday ajoyib kun!
Issiq
Tuman tushyapti
Havo ochilyapti
Erta kun ochiq bo‘ladi
Naqadar yomon kun bo‘ldi!
Qiziq, kun issiq bo‘larmikan?
Sizningcha, ob-havo qanday
bo‘ladi?

Погода

Какой чудесный день!
Жарко
Опускается туман
Небо расчищается
Завтра будет солнечно
Какой ужасный день!
Интересно, будет жара?
Какая, по-вашему, будет погода?

Tuyg'ular

Ishonchim komil emas
Bunday deb o'ylamayman
Afsuski, yo'q
Aql bovar qilmaydi (Ajabo!)
Menimcha, siz adashdingiz
Eh, afsus
Kayfiyatim yomon
Bu yaxshi emas
Xavotir olma, hammasi joyida
bo'ldi
Asabiylashmang
Shoshilmang
Gapiga parvo qilmang

Tushkunlikka tushmang!
Esizgina!
Ana xolos!
Hazillashmayapsizmi?!
Hazillashmang

Vaqt

Soat necha? (Soat necha bo'ldi)
Qancha vaqt?
Soat yetti (Soat yetti bo'ldi)
Chorakta kam sakkiz
To'rtidan o'n daqiqa o'tdi
Sakkiz yarim bo'ldi
Hali erta
Kech bo'ldimi?
Kechikmadimmi?
U yerga piyoda qancha yurish
kerak?

Istaklar

Tabriklayman!
Tug'ilgan kuningiz bilan
tabriklayman!
Yangi yilda sizga eng yaxshi
tilaklar tilab qolaman!

Чувства

Я не уверен
Не думаю
Боюсь, что нет
Невероятно (Удивительно!)
Боюсь, что Вы ошиблись
О, как жаль
У меня плохое настроение
Это отвратительно
Успокойся, все будет в порядке
Не надо нервничать
Не торопитесь
Не обращай(те) внимания на то,
что он сказал

Не унывайте!
Какая жалость!
Вот так сюрприз!
Вы, должно быть, шутите?!
Не шутите

Время

Который час?
Сколько времени?
Семь часов
Без четверти восемь
Десять минут пятого
Пол девятого
Рано
Уже поздно?
Я не опоздал?
Сколько времени идти туда
пешком?

Пожелания

Поздравляю!
Поздравляю с днем рождения!
Наилучшие пожелания в новом
году!

Желаю счастья сегодня и всегда!

Bugun va har doim sizga baxt yor
bo'lsin!
Sizga uzoq umr va baxt-saodat
tilayman

Chin qalbimdan tabriklayman
Tezroq sog'ayib keting
Yaxshi borib keling!
Muvaffaqiyat tilayman!
Keling, yana uchrashamiz!

Желаю Вам счастья и многих
лет жизни
Поздравляю от всей души
Желаю Вам поскорее
выздороветь Счастливой
поездки!
Удачи!
Давайте еще раз встретимся!

TESTLAR

- 1. Urxun-Enasoy yozuvlari nechanchi asrga to'g'ri keladi?**
 - a) VI, VII
 - b) VII, VIII
 - c) VIII, X
 - d) VI
- 2. "Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosini joriy etish to'g'risida"gi qonun qachon qabul qilingan?**
 - a) 1992-yil 3-mart
 - b) 1989-yil 21-oktabr
 - c) 1992-yil 2-sentabr
 - d) 1995-yil 5-may
- 3. Turkiy o'zbek tilning rivojida kimning hissasi katta?**
 - a) Alisher Navoiy
 - b) Amir Temur
 - c) Ahmad Yassaviy
 - d) Zaxiriddin Muxammad Bobur
- 4. Arab istilosigacha mavjud bo'lgan yozuvlardan foydalanish qachongacha qisman saqlangan?**
 - a) XX asrgacha
 - b) XVI asrgacha
 - c) VI asrgacha
 - d) XV asrgacha
- 5. Zardushtiylik dinining 27 jilddan iborat muqaddas kitobi ... yozuvida bitilgan**

- a) O‘rxun-Enasoy
- b) Avesto
- c) Qadimgi Xorazm
- d) Qadimiy uyg‘ur

6. Yunesko qarori bo‘yicha butun dunyo bo‘ylab “Avesto”ning 2700 yilligi qachon nishonlandi?

- a) 2001-yilda
- b) 2000-yilda
- c) 2005- yilda
- d) 1995- yilda

7. Miloddan avvalgi birinchi ming yillikning boshlaridan to milodimizning VII asrigacha, ya’ni arablar istilosigacha, xalqimiz qaysi yozuvidan keng foydalangan?

- a) Runik yozuvidan
- b) Qadimiy uyg‘ur yozuvidan
- c) Avesto yozuvidan
- d) Qadimgi Xorazm yozuvidan

8. “Devonu lug‘atit turk” asarining muallifi kim?

- a) Mahmud Qoshg‘ariy
- b) Yusuf Xos Hojib
- c) Ahmad Yugnakiy
- d) Alisher Navoiy

9. Yusuf Xos Hojib qaysi asarning muallifi?

- a) Qutadg‘u bilig
- b) Hibbatul haqoyiq
- c) Devonu lug‘atit turk
- d) Xamsa

10. O‘zbek tili qaysi tillar oilasiga kiradi?

- a) Oltoy tillar oilasining turkiy turkumiga
- b) Hind-yevropa tillari oilasining eron turkumiga
- c) Hind-yevropa tillari oilasining slavyan tillari turkumiga
- d) Oltoy tillar oilasining eron turkumiga

4-MAVZU. O‘ZBEK ADIBLARI VA SHOIRLARI

“Mening fikrimcha, yozuvchilik - bu oddiy kasb emas, xudo bergan iste’doddir.

Bu - qismat. Peshonaga yozilgan taqdirdir. Bu kasbga hech qayerda o‘qitib, o‘rgatib bo‘lmaydi. Yozuvchilikning maktabi ham, dorulfununi ham bitta. U ham bo‘lsa, bir umr hayotning ichida bo‘lish, o‘z xalqi bilan hamdardu hamnafas bo‘lib yashash, haqiqat va adolatga sadoqat bilan xizmat qilishdir”.

Islom Karimov

Abdulla Oripov

Abdulla Oripov hozirgi o‘zbek she’riyatining yirik vakili, mohir tarjimoni va jamoat arbobidir.

U 1941-yil 21-martda Qashqadaryo viloyatining Neko‘z qishlog‘ida tug‘ilgan. 1958-yili o‘rta maktabni bitirib, shu yili Toshkent davlat universitetining o‘zbek filologiyasi fakultetiga o‘qishga kiradi.

A.Oripov o‘quvchilik yillaridayoq she’rlar yozishni mashq qila boshlagan. Uning ilk she’rlari dastlab tuman gazetalarida e’lon qilinadi.

Talabalik yillarida esa she’rlari respublika matbuotida bosilib chiqib, adabiy jamoatchilik e’tiborini tortdi.

Shoirning ilk to‘plami 1965-yili “Mitti yulduz” nomi bilan nashr qilingan. Shundan so‘ng 1966-yilda “Ko‘zlarim yo‘lingda”, 1969-yili “Onajon”, “Ruhim”, 70-yillarda “Buloq”, “O‘zbekiston”, “Yurtim shamoli”, “Hayrat”, “Yuzma-yuz”, 80-yillarda esa “Najot qal’asi”, “Yillar armoni” kabi qator to‘plamlari chop etildi.

1968-yil Abdulla Oripov Oybek, Uyg‘un, Mirtemir tavsiyalari bilan O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a’zoligiga qabul qilinadi. U avval “Yosh gvardiya” nashriyatida, keyinroq, G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyatida bo‘lim muharriri, “Sharq yulduzi” jurnalining she’riyat bo‘limi mudiri, O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasining adabiy maslahatchisi, Yozuvchilar uyushmasi Toshkent bo‘limi mas’ul kotibi, “Gulxan” jurnali bosh muharriri, O‘zbekiston Respublikasi Yozuvchilar uyushmasi raisi lavozimlarida ishladi.

Abdulla Oripov O‘rta asr italyan shoiri Dantening “Ilohiy komediya”sidan “Do‘zax” dramasini, venger dramaturgi Xeltonning “Soqov ritsar” nomli she’riy dramasini, Pushkin, Nekrasov she’riyatini o‘zbek tiliga tarjima qilgan.

A.Oripov 1983-yili Hamza nomidagi Respublika Davlat mukofotiga sazovor bo‘ldi. U adabiyot sohasidagi xizmatlari uchun 1989-yili “O‘zbekiston Xalq shoiri”, 1999-yilda esa “O‘zbekiston

Qahramoni” yuksak unvonlari bilan taqdirlandi. Abdulla Oripov 2016-yil 5-noyabrda vafot etdi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing;
- b) matn mazmunini so‘zlab bering;
- c) matn yuzasidan savollar tuzing;
- d) matnni rus tiliga tarjima qiling.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘zlarni yod oling.

Unvon [nom, belgi, ramz] - biror ish-faoliyat sohasidagi alohida xizmatni yoki mutaxassislik darajasini rasman e’tirof etadigan, vakolatli organlar tomonidan belgilanadigan va beriladigan nom. *Xalq shoiri unvoni.*

Kotib [yozuvchi, ko‘chiruvchi] - ro‘yxat tuzish, qo‘lyozmalarni ko‘chirish bilan shug‘ullangan shaxs, mirza. 2. Idora va muassasalarda, lavozimlik ishlar, yozuvchilar huzurida yozuv-chizuv ishlari va yozishmalarni olib boruvchi xodim. *Yozuvchilar uyushmasi Toshkent bo‘limi mas‘ul kotibi.*

To‘plam - ma’lum tartibda to‘plangan bir turdagi narsalar yig‘indisi. 2. Ma’lum tartibda to‘plangan va nashr etilgan asar, qonun, qaror va sh.k. majmui. *She‘rlar to‘plami.*

Tarjima [bir tildan ikkinchi bir tilga o‘girish] - bir tildagi matnni boshqa tilda qayta yaratishdan iborat adabiy ijod turi. *Asar tarjimasi.*

Tarjimon [tarjima qiluvchi] - tarjima qiluvchi shaxs. *Mohir tarjimon.*

Matbuot [bosma, nashrlar] - sanoatning bosma asarlar chiqaradigan tarmog‘i, nashriyot va bosmaxona ishlari. 2. Bosma asarlar; gazeta, jurnal majmui. *Chet el matbuoti.*

Mashq [husnixat, rasm chizish uchun namunalar] - biror faoliyatni puxta o‘rganish, malaka hosil qilish uchun bajariladigan ish, tayyorgarlik mashg‘uloti. *Shyer yozishni mashq qilardi.*

Mukofot [taqdirlash, to‘lov] - biron-bir faoliyat sohasidagi alohida yutuqlar uchun rag‘batlantirish shakli (qimmatli buyum, pul, medal, orden va sh.k.). *Davlat mukofoti.*

Muharrir [tahrir qiluvchi] - nashriyot yoki boshqa mas‘ul nashrlarda muayyan matnni turli jihatdan tahrir qilib, bosmaga tayyorlovchi xodim. Ayrim matbuot organlariga rahbarlik qiluvchi shaxs. *Bo‘lim muharriri.*

Yozuvchi - Badiiy asar yozish ishi bilan shug'ullanadigan shaxs, adib. *Talantli yozuvchi.*

Nashr [chop etish, bosib chiqarish] - bosma asar chop qilish, chiqarish. *Ilmiy nashr.*

Nashriyot [nashr va targ'ibot ishlari] - bosma asarlar tayyorlash va nashr etish ishlari bilan shug'ullanuvchi muassasa. *"Fan" nashriyoti.*

Bo'lim - Idora va turli ishxonalarning ma'lum ish bilan shug'ullanadigan bir qismi, muayyan idoraga qarashli quyi idora. *Bo'lim mudiri.*

Jamoatchilik - xaloyiq, xalq, omma, jamoat, ko'pchilikka aloqador ishlarda faol qatnashish, faollik. Jamoatchilik asosida yoki jamoatchilik yo'li bilan jamoat, xalq kuchi, faoliyati bilan, hashar yo'li bilan, pulsiz. *Jamoatchilik asosida qurilgan maktab.*

Jurnal [fr. journal - gazeta; kundalik daftar] - kitobcha yoki majmua shaklida belgili vaqtda chiqib turadigan davriy nashr. *Moliya jurnali.*

Vakil [ishonchli, vakolatli shaxs] - biror kishi, muassasa, tashkilot manfaatlarini ko'zlovchi va himoya qiluvchi shaxs. *Abdulla Oripov hozirgi o'zbek she'riyatining yirik vakili.*

3-topshiriq. O'zingiz yoqtirgan badiiy asardan (she'r) parcha aytib bering. O'zbek adiblari va shoirlari haqida taqdimot tayyorlang.

4-topshiriq. "Men sevgan asar" mavzusida insho yozing.

5-topshiriq. She'rni ifodali o'qing va yod oling.

Ayol

Yigitlar maktubin bitganda qondan
Kelinlar firoqdan chekkanda yohu,
Uning ham panohi qaytmadi jangdan
O'n to'qqiz yoshida beva qoldi u.

Sevgidan yetimu umrdan yarim,
Qurigan ko'ksida yolg'iz belanchak.
Abadiy firoqni, hayhot, do'stlarim,
Abadiy visol deb bildi kelinchak.

Qaqragan lablarda olovli nafas,
Kechalar kechmishin ayladi ko'mir.
Parishon sochlari yor ko'ksi emas,

Muzdayin bolishda qoldi bir umr.

Yillar ham oʻtdilar, hamon u yolgʻiz,
Mungʻayib termular botguvchi kunga.
Ey nomard tabiat, bormi senda his,
Qaytadan baxt bersang bʻolmasmi unga?!

Nahot ishq qismati buncha berahm,
Bunchalar buyuksan vafo shevasi.
Sengadir hurmatim, senga sharafim,
Qahramon jangchining sodiq bevasi.

Siz-chi ey, sadoqat satridan nolib,
Nadomat komida qolganlar, ayting.
Oʻzini ming bitta bozordan olib,
Ming bitta bozorga solganlar, ayting.

Shu choʻlpon koʻzlarning buyuk hurmati,
Shu aqiq lablarning rost soʻzi deya,
Soʻylang-chi, vafoning nadir qimmatini,
Siz ham kutganmisiz biror soniya?!

Baʼzida tirnoqlar bezagi uchun
Sahardan shomgacha qilursiz toqat.
Biroq yoringizni kutgali nechun
Topilmas tirnoqcha sabru qanoat.

Nazokat paytimas, yaqinroq keling,
Buyuk zot qoshida aylangiz salom.
Shu sodiq bevaga sajdalar qiling,
Shu sodiq bevaga aylang ehtirom.

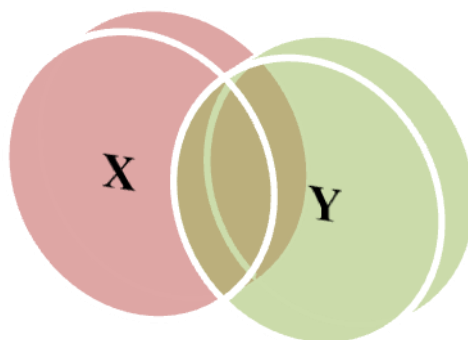
Hatto zeb-ziynatni yulqib ziyoda,
Haykal ham qoʻyingiz bamisli xayol.
Shundaylar boʻlmasa agar dunyoda,
Bu qadar muhtaram boʻlmasdi ayol.

6-topshiriq. She'rni ifodali o'qing va yod oling.

Shunday yashar odatda odam

Yo'q, kerakmas, qo'ying, kerakmas,
Menga orom istamang, do'stlar,
Xilvat soz deb qistamang, do'stlar,
Qo'ying, bunday orom kerakmas.
Nogohonda xayolga botsam,
Yo uxlasam, uyg'otung darrov,
Nomim tutib, so'z qoting darrov.
Behudaga bir yoqqa borsam,
Qo'llarimdan ushlab o'shal dam,
Kurashlarning safiga qo'shing,
Qur, yarat deng, hayqir deng, jo'sh deng,
Shunday yashar odatda odam.

7-topshiriq. Venn diagrammasidan foydalanib mumtoz va zamonaviy she'riyatni taqqoslang va tahlil qiling.

Frazeologik birikma va gaplar

Til fanining iboralarni o'rganadigan bo'limi *frazeologiya* deyiladi.

Tilning tez va ko'proq o'zgaradigan sohasi uning lug'atidir. Davr o'tishi bilan eskirib qolgan so'zlar va iboralar umumnutqdan chiqib ketadi, unga yangi so'zlar va iboralar qo'shiladi.

Ikki va undan ortiq mustaqil so'zlar yoki gaplar bir ko'chma ma'noni ifodalaydi. Shunday ibora va gaplar barqaror bo'ladi. Ular obrazlilik, jozibadorligi bilan ajralib turadi.

Masalan: *yuragi qon bo'ldi, ko'ngliga qil sig'maydi.*

Frazeologik ibora va gaplar so'zlarning ko'p ma'noli (polisemiya) bo'lishiga asoslanadi, shuningdek, ikki va undan ortiq mazmuni ifodalaydi: *o'zini qayerga qo'yishni bilmadi - sevinchdan hayajonlanmoq, zerikib yoki bekorchilikdan toqatsizlanmoq va boshqalar. Mazasi qochdi - sog'ligi yomonlashdi, ishi inqirozga uchradi.*

Frazeologiyaning tarkibida idiomalar ham bo'lib, ular ma'lum tilgagina xos bo'ladi va boshqa tillarga so'zma-so'z tarjima qilib bo'lmaydi: *Ammamning buzog'i. Yuragi shuv etib ketdi. Gapning po'st kallasi. Oyoqni qo'lga olib chopmoq* va h.k. Idiomalarda shakllangan mantiqqa to'g'ri kelmaydigan fikr, voqea, hodisa ifodalanadi.

Tilning lug'atidagi soz'larning umumiy soni yillar o'tishi bilan kamaymaydi, balki ko'payib boradi.

1-mashq. Quyidagi iboralarning ma'nosini aniqlang va ular ishtirokida gaplar tuzing.

Ko'ngli joyiga tushdi.

Tepa sochi tikka bo'ldi.

Xamirdan qil sug'urganday.

Tekkanga tegib, tegmaganga kesak otadi.

Tutgan yeridan kesadi.

Quruq aravani olib qochadi.

Eti suyagiga yopishgan.

Yerga ursa, ko'kka sakraydi.

Tilidan bol tomadi.

Tegirmonga tushsa butun chiqadi.

Bir yoqadan bosh chiqarishdi.

2-mashq. Son bilan ifodalangan quyidagi maqollarni tahlil qiling.

1. Yoridan ayrilgan yetti yil yig'lar, elidan ayrilgan o'lguncha yig'lar. 2. Ellik yilda el yangi. 3. Yurtni dedim, yuzga kirdim. 4. Bir kishi yuz kishi uchun, yuz kishi bir kishi uchun. 5. Birdan ikki yaxshi, ikkidan uch yaxshi. 6. Ko'pchilik bir mushtdan ursa, o'ldirar, bir burdadan bersa, to'ydirar. 7. Qirq uydan etak to'lar. 8. Bir qo'llab eksang, ikki qo'llab yig'asan. 9. Ming so'zdan bir ish yaxshi. 10. Oltmishingda olma eksang, yetmishingda yemishin yersan. 11. To'rt xotin bir bo'lsa, kasbi o'lan aytish. 12. Poraxo'ring ko'zi beshta, qo'li - to'rtta. 13. Sanamay sakkiz dema. 14. O'nta bo'lsa o'rni boshqa, qirqta bo'lsa - qilig'i.

3-mashq. Lug'atdan foydalanib, berilgan iboralarga sinonim so'zlarni va antonimlarini toping. *Qo'y og'zidan chop olmagan, chumoliga ozor bermaydigan, ilonning yog'ini yalagan, kapalagi uchgan, boshi qotgan.*

4-mashq. Son bilan ifodalangan quyidagi frazeologizmlarni ma'nosini ayting va eslab qoling.

Bir gapirib o'n kuladigan -	Yetti yot begona -
Bir yostiqa bosh qo'ymoq -	Yetti pushtiga yetadi -
Ikki oyoqni bir etikka tiqmoq -	Yetti uxlab tushiga kirmagan -
Bir yoqadan bosh chiqarmoq -	Bir qoshiq qonidan o'tmoq -
Bir pulga qimmat -	Qo'yi mingga yetdi -
Ikki ko'zi to'rt bo'lmoq -	O'nni birga olmoq -
Yuz o'ylab, bir so'ylamoq -	Ko'zi to'rt bo'lmoq -
Ikki tomchi suvdek -	Qilni qirq yoradigan -
Ikki qo'lini burniga tiqib qolmoq -	O'ttiz ikki tishini qoqib olmoq -
To'rt muchasi sog' -	Qirqi ketib, biri qolmoq -
To'rt tomoni qibla -	Besh qo'ldek ayon -
Besh barmog'ini og'ziga solmoq -	Oyog'i olti, qo'li yetti bo'lmoq -
O'ttizga kirib o'tin bo'lmoq -	Birni o'nga urmoq -

Erkin Vohidov

O'zbek she'riyatining yirik vakillaridan biri shoir, mohir tarjimon va davlat arbobi Erkin Vohidovdir. U 1936-yilning 28-dekabrida Farg'ona viloyatining Oltiariq tumanida o'qituvchi oilasida dunyoga kelgan (2016-yilning 30-mayida vafot etdi). Erkin Vohidovlar oilasi 1945-yilda Toshkentga ko'chib kelgach, bo'lg'usi shoir shu yerda o'rta ma'lumot oladi.

1960- yilga kelib, u Toshkent Davlat universitetining o'zbek filologiyasi fakultetini tugatadi, so'ngra turli nashriyotlarda muharrirlik qiladi. Avval «Yosh gvardiya» nashriyotida (1960-1963, 1975-1982), so'ng G'afur G'ulom nashriyotida (1963-1970) bosh muharrir, direktor bo'lib ishlaydi. Ayni chog'da «Yoshlik» jurnaliga boshchilik ham qiladi.

Uning birinchi she'ri 14 yoshida, 7-sinfda o'qib yurgan kezlarda chop etilgan. U 16 yoshga kirganda «Manzara» nomli she'ri bosildi. Unda tabiat go'zalligi samimiy tasvir etilgan bo'lsa, ko'p o'tmay, u do'stlariga qarata:

*Istaymanki, xurramlik bo'lsin,
Sho'x qahqaha bog'lasin qanot.
Kuy shalola yanglig'quyilsin,
Qo'shiq bo'lib tuyulsin hayot.*

deb, ijodning katta karvoniga o'zining yaxshi niyati, katta umidi, pokiza qalbi bilan kirib keldi.

Shoir G'ayratiy rahbarlik qilgan adabiy to'garaklarda pishgan, chiniqqan. Uning birinchi she'riy to'plami 1961-yilda "Tong nafasi" nomi bilan bosilib chiqqan edi. Shundan buyon shoirning o'ttizdan ortiq

she'riy majmualari o'z o'quvchisiga yetib borgan. Jumladan, shoirning "Qo'shiqlarim sizga" (1962), "Yurak va aql" (1963), "Mening yulduzim" (1964), "Nido" (1965), "Lirika"(1965), "Palatkada yozilgan doston" (1967), "Yoshlik devoni" (1969), "Charog'bon" (1970), "Dostonlar" (1973), "Hozirgi yoshlar" (1971), "Muhabbat", "Tirik sayyoralar" (1980) kabi she'riy guldastalari va dostonlari o'z kitobxoniga manzur bo'ladi.

Erkin Vohidov faqat ijtimoiy, ishqiy she'rlar yaratib qolmay, balki hajviy-yumoristik she'rlar muallifi hamdir. Uning "Manfaat falsafasi", "Sen menga tegma", "Majlis qiling", "Donish qishloq latifalari" kabi she'rlari shular jumlasidandir. U bir qator ajoyib dramatik dostonlar muallifi sifatida ham ma'lum va mashhurdir. Xususan, uning "Ruhlar isyoni", "Istambul fojeasi" kabi dostonlari o'zining badiiy pishiqligi, o'tkir dramatik xususiyati bilan alohida ajralib turadi. Ayni chog'da u mohir dramaturg hamdir. Uning "Oltin devor" asari ko'p yillardan buyon teatr sahnasidan tushmay kelishi ham shundandir.

Erkin Vohidov mohir tarjimon sifatida S. Yesenin, L. Ukrainka, M. Svetlov, A. Blok, R. Hamzatov kabi iste'dodli shoirlarning she'rlarini o'z ona tilida so'zlata oldi. Uning tarjima sohasidagi mahorati buyuk nemis shoiri Gyotening "Faust" asari tarjimasida (1974) yuqori cho'qqiga ko'tarildi.

Adabiyot va xalq oldidagi xizmatlari uchun u O'zbekiston Xalq shoiri (1987), Hamza nomidagi O'zbekiston Davlat mukofoti laureati (1983) bo'ldi. Samarali ijodi Erkin Vohidovga el-yurt e'zozini olib keldi. U tavalludining 60 yilligi munosabati bilan "Buyuk xizmatlari uchun" (1997) ordeni bilan taqdirlandi. "O'zbekiston Qahramoni" (1999) yuksak unvoniga sazovor bo'ldi.

Tong lavhasi

Ufqlarga qo'yib guldasta,
Tog'ortidan ko'tardi-da bosh,
Pastga boqdi cho'qqidan asta
Oltin qalam tutgan bir naqqosh.
Har nuqtaga sayqal berib u,
Vodiy uzra chizdi zar lavha.
So'ng quyosh deb imzo chekdi-yu,
Tongotar deb qo'ydi sarlavha.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

8-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) matnni qismlarga ajrating va har bir qismiga sarlavha toping;
- c) matn yuzasidan savollar tuzing;
- d) javoblaringizni daftaringizga yozing.

9-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘zlarni yod oling:

Teatr - aktorlarning sahnadagi harakatlari orqali hayotni, hayotiy hodisalarni badiiy ravishda aks ettiruvchi san’at turi, shu san’atga asoslangan tomoshalar. Shunday san’at vositasida tomoshalar qo‘yish bilan shug‘ullanuvchi muassasa. *Navoiy nomidagi opera va balet teatri.*

Iste’dod [moyillik; qobiliyat] - Nihoyatda zo‘r ijodiy qobiliyat; layoqat. *Shoirlik iste’dodi.*

Doston [qissa, hikoya; tarix] - Nazm bilan yozilgan ulkan hikoya, qissa; poema. *“Istambul fojeasi” dostoni.*

Drama [yun. drama - harakat] - badiiy adabiyotning asosiy turidan biri: asosan dialog - personajlarning o‘zaro so‘zlashuvi shaklida, muallif nutqi aralashtirilmay yozilgan sahna asarlaridan iborat. *Drama teatri.*

Orden - harbiy yoki grajdanlik burchini namunali bajarganlik uchun beriladigan turli daraja va nomdagi nishon, mukofot. *“Buyuk xizmatlari uchun” ordeni.*

Majmua [to‘plam; to‘plash] - ma’lum tartibda to‘plangan matnlar, ma’lumotlar yig‘indisi. To‘plam shaklida chiqariladigan nashr. *She’riy majmualari.*

Mahorat [mohirlik, ustalik] - biror ish, kasb uchun zarur yoki shu sohada orttirilgan ustalik, san’at. *Yozuvchilik mahorati.*

10-topshiriq. “Men sevgan shoir” mavzusida insho yozing.

11-topshiriq. She’rni yod oling. She’rdagi tasviriy ifodalarga ahamiyat bering.

Bahor

Barqut kiyib bezandi bog‘lar,
Sahrolar ko‘ksiga taqdi qizg‘aldoq.
Quyosh etagiga oq bulut bog‘lab,
O‘rik shoxlarida qovurdi bodroq.
Yellar olib qochdi qishning xobini,
Barglar chapak chalib uyg‘ondi shodon.
Butoqlarga qon‘ib, gul kitobini

Varaqlashga tushdi bulbul - g'azalxon...

Bugun koinotda ezgu bir tashvish,
G'uncha gul bo'lay deb ko'zin ochadi.
Musicha oldidan bir dona cho'pni
Chumchuq uyasiga olib qochadi.

Haydalgan daladan bir xas ortmoqlab -
Chumoli yugurar - u ham tirik jon.
Shoshilib chopadi tabib irmoqlar
Yerning tomiriga quymoq uchun qon...

Ona tuproq esa kuz tashvishida,
Yuksak xirmonlarga siynasi yuklik.
Uning sokingina tin olishida
Bordir onalarga xos bir buyuklik.

E'tibor bering!

Bu turfa olam

Qadimda so'z aytuvchi notiqni - voiz, uning nutqini esa va'z deb ataganlar. Ming-minglab xalq oldida va'z aytish juda og'ir ish bo'lib, uni hamma ham uddalay olmasdi. Chunki, voizlik bilimdonlikni, salohiyatni, so'zga boylikni, va'z ayta olish iste'dodini, yoqimli ovozni talab etardi. Biron gapni xalqqa ma'lum qilish, ularga oddiy, sodda qilib tushuntirish uchun notiqlar so'zlarning tovlanishini, sinonim-omonimlarni bilish bilan birgalikda davlat qonun-qoidalaridan, mamlakat hayotidan to'la xabardor bo'lishlarini taqozo etardi. O'z fikrini xalqqa manzur qila olmagan ikkinchi marta minbarga chiqa olmas edi. Shuning uchun notiqlar minbarga chiqishdan oldin doimo puxta tayyorgarlik ko'rardilar. So'z aytishning turli-tuman xillarini, vositalarini o'ylab topardilar. Shuning uchun O'rta asrlarda notiqlik san'ati, ayniqsa, O'rta Osiyoda keng rivojlangandi.

5-mashq. Berilgan iboralarning ma'nolarini izohlang va gaplar tuzing.

Otni qamchilamoq, otning qashqasiday, oshig'i olchi, og'ir tabiatli, popugi pasaymoq, pushaymon yemoq, rangida qon qolmadi, yuzi yorug'bo'ldi, to'ydan oldin nog'ora chalmoq, tuyaning dumi yerga tekkanda, tuyaning ustida ham it qopadi, to'nini teskari kiyib olmoq, to'rt tarafi qibla.

6-mashq. Matnni o‘qing. Tarjima qiling.

Oyi, dadam nega yig‘layaptilar?

Yetti-sakkiz yoshlik chog‘larim, shahar hovlida yashar edik. Dadam mudom o‘tirib “O‘tgan kunlar”ni yozardilar. Bir kun oyim, odatimizcha, ertalabki choyni bibimning uyiga hozirladilar-da, erta turib o‘z xonasida yozib o‘tirgan dadamni choyga chaqirgani chiqib ketdilar. Biz dasturxon tevaragida u kishining chiqishini kutamiz... Bir vaqt oyim negadir indamay chiqdilar va o‘tirib bizga choy quyib bera boshladilar.

- Abdullani chaqirdingmi, Rahbar?- dadam chiqavermagach, oyimdan so‘radilar bibim.

-Yo‘q.

- Nega?

- O‘g‘lingiz yig‘lab o‘tiribdilar,- dedilar oyim.

Bibim bechora sakrab o‘rinlaridan turib dadamning xonasiga yo‘ldilar. Kap-katta kishining yig‘lashidan hayratga kelib men ham bibim ortidan ergashdim. Kirsak, darhaqiqat, u kishi yum-yum yig‘lar, kursiga tirsaklanib olib, to‘xtovsiz yozar edilar. Bibim dadamning bu holiga biroz qarab turdilar-da, bir narsani tushundilar, shekilli, indamay meni boshlab orqaga qaytdilar va o‘tirib choyni icha boshladilar, Men bibimdan so‘radim:

- Dadam nega yig‘layaptilar?

- Dadang jinni bo‘lib qolibdi...- javob qildilar bibim va boshqa so‘z aytmadilar.

Keynchalik anglasam, o‘shanda dadam o‘z sevikli qahramoni Kumushning fojeali o‘limi paytini tasvirlayotgan ekanlar...

Habibulla Qodiriy

7-mashq: Sevib oqiydigan badiiy asarlaringizdagi frazeologik ibora va gaplardan daftaringizga 20 ta namuna yozing.

8-mashq: Matnni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

Финансы

Финансы - денежная система, включающая в себя все виды денежных средств и происходящие с ними трансформации в процессе их применения. Словом, к финансам относятся наличные деньги, включая инвалюту, безналичные деньги на счетах и во вкладах, ценные бумаги, обладающие способностью быть денежным эквивалентом. Причем, относятся они к финансам независимо от их принадлежности частному лицу или государству.

Взаимодействие в денежной форме между государством, предприятиями и населением называется финансовыми отношениями. Регулирование со стороны государства финансовой системы при перераспределении денежных потоков на всех уровнях экономики называется финансовой политикой.

Финансы - кровеносная система экономики. Как престиж государства измеряется прочностью национальной валюты, так и репутация фирмы определяется финансовой устойчивостью. Показатели финансовой системы - надежный индикатор состояния экономики.

9-mashq: Matnni rus tiliga tarjima qiling.

Soliq nima?

Soliqlar davlatning korxonalar va tashkilotlarning har bir fuqaro topgan daromadidan foiz miqdorida undiriladigan pul mablagʻidir. Soliqlar davlat budjetini hosil qiladi. Davlat sarmoyasi iqtisodiyotni bir tekis yurgizish imkonini beradi. Minglab tadbirkorlar korxonalar, tashkilotlar, firmalar oʻz foydalaridan davlatga soliq toʻlaydilar. Oʻz navbatida, davlat xizmatchilariga toʻlanadigan maosh va boshqa zaruriy xizmatlar uchun toʻlovlar amalga oshiriladi.

Davlat budjeti hukumatning har yilgi daromad va xarajatlari hisobidir. Davlat budjetining asosiy vazifasi moliyaviy zaxiralar yordamida iqtisodni samarali rivojlantirish va umumdavlat miqyosidagi vazifalarni hal qilish uchun sharoit yaratishdir.

Budjetning oʻzi ikki qismdan iborat boʻladi: yalpi daromad va xarajatlar. Olingan solliqlar davlat budjetining daromadi boʻlib, u obodonlashtirish, madaniy ishlar, sogʻliqni saqlash, maktab-maorif, ijtimoiy taʼminot sohasidagi chora-tadbirlar uchun ishlatiladi.

Eslab qoling!

Maʼnaviyat. Bu – insonni ruhan poklanish, qalban ulgʻayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, imon-eʼtiqodini butun qiladigan, vijdonini uygʻotadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir.

Erkin fuqaro maʼnaviyati. Bugungi kunda mamlakatimizda yangi hayot, yangi jamiyat poydevorini barpo etishda “Erkin fuqaro maʼnaviyati”ni shakllantirish masalasi biz uchun gʻoyat dolzarb ahamiyatga ega.

Mustahkamlash uchun savollar

1. Zamonaviy o‘zbek yozuvchi va shoirlaridan kimlarni bilasiz?
2. O‘zbek yozuvchi va shoirlari orasida “O‘zbekiston Qahramoni” unvoniga sazovor bo‘lganlar kimlar?
3. Zulfiyaxonim nomi bilan qanday davlat mukofoti ta’sis etilgan?
4. O‘zbek yozuvchi va shoirlaridan kimlarning asarlarini sevib o‘qiysiz?
5. O‘zbek romanchiligining asoschisi kim?
6. Birinchi o‘zbek romanining nomi?
7. Frazelogizm nima?
8. Yozuvchi va shoirlar qo‘llaydigan uslub qanday nomlanadi?
9. Frazelogizm va yozuvchini nima bog‘laydi?
10. O‘zingiz yoqtirgan badiiy asardan parcha aytib bering.
11. Erkin Vohidovning qanday she’rlarini bilasiz?
12. Abdulla Oripovning qanday she’rlarini yoddan bilasiz?
13. Erkin Vohidov tarjimon sifatida kimlarning she’rlarini tarjima qilgan?

TESTLAR

- 1. Abdulla Oripov nechanchi yilda tavallud topgan?**
 - a) 1941-yil 21-martda
 - b) 1938-yil 1-martda
 - c) 1948-yil 1-avgustda
 - d) 1929-yil 12-yanvarda

- 2. A.Oripovning ilk she’riy to‘plami qanday nom bilan nashrdan chiqqan?**
 - a) Tong navosi
 - b) Mitti yulduz
 - c) Tirik sayyoralar
 - d) Tong yulduzi

- 3. A.Oripov nechanchi yilda O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasiga a’zo bo‘lgan?**
 - a) 1990- yil
 - b) 1968-yilda
 - c) 1970-yilda
 - d) 1975-yilda

4. A.Oripov 1999-yilda qanday mukofotga sazovor bo‘ldi?

- a) “O‘zbekiston Qahramoni”
- b) “Buyuk xizmatlari uchun”
- c) “Xamza” nomidagi davlat mukofoti
- d) “O‘zbekiston xalq shoiri”

5. A.Oripov kimlarning asarlarini tarjima qilgan?

- a) Pushkin, Nekrasov, Xelton, Dante
- b) S.Esenin, A.Blok, Dante
- c) Gyote, L.Ukrainka, A.Blok
- d) R.Hamzatov, S.Esenin, A.Pushkin

6. Erkin Vohidov qachon va qayerda tavallud topgan?

- a) 1936-yil Farg‘onada
- b) 1930-yil Namanganda
- c) 1939-yil Farg‘onada
- d) 1940-yil Toshkentda

7. Erkin Vohidov qaysi oliy o‘quv yurtini tamomlagan?

- a) Politexnika universitetini
- b) Toshkent Davlat universitetini
- c) Iqtisodiyot universitetini
- d) Toshkent Davlat pedagogika universitetini

8. Erkin Vohidovning birinchi she‘riy to‘plami qanday nom bilan bosilib chiqqan?

- a) Tong yulduzi
- b) Mitti yulduz
- c) Manzara
- d) Tong nafasi

9. Gyotening “Faust” asarini kim tarjima qilgan?

- a) Erkin Vohidov
- b) Abdulla Oripov
- c) Muxammad Yusuf
- d) Shekspir

10. 1997-yil Erkin Vohidov qanday davlat mukofoti bilan taqdirlandi?

- a) “O‘zbekiston Qahramoni”
- b) “Buyuk xizmatlari uchun”

- c) “O‘zbekiston xalq shoiri”
- d) “O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan madaniyat xodimi”

5-MAVZU. TARIX VA ZAMONAMIZ

O‘zlikni anglash - tarixdan boshlanadi. Inson uchun tarixidan judo bo‘lish -hayotdan judo bo‘lish demakdir.

Islom Karimov

Tarixiy xotira

Tarixiy xotira - g‘urur va iftixor hissining zaminlaridan biri.

Millat va elatlar asta-sekin, tarixan tashkil topadilar. Bu jarayon, vaziyatga qarab, bir necha o‘n yildan boshlab bir necha asrgacha cho‘zilishi mumkin. Ana shunday uzoq davr ularga o‘zlarini anglash, tilini, madaniyatini, ma’naviyat, ma’rifat, an’analar, urf-odatlar va rasm-rusumlarni butun bir o‘zaro bog‘langan tizim holiga keltirish uchun kerak. Demak, xalqning shakllanishi, ayni vaqtda xalq tomonidan o‘z o‘tmishini, tarixini, ajdodlarining mehnati, qahramonligi, ma’naviyat va madaniyatining barcha yo‘nalishlari, tarmoqlari, xilma-xilligini hamda o‘ziga xosligini o‘rganish, ularga ishlov berib, shu jarayonda takomillanishdir. Tarixiy xotira xalqning o‘z o‘tmishini bilishi, bu o‘tmishni tahlil qilish, undagi bo‘lib o‘tgan voqealar va hodisalarning asl mohiyati va tarixdagi o‘rnini asoslab berishni talab qiladi.

Xalqning tarixiy xotirasi qanchalik boy, mazmunli va uzviy bog‘langan bo‘lsa, bu xalq shunchalik uyushgan, tadbirkor, harakatchan, hamjihat bo‘ladi. O‘z ajdodlari va avlodlarining sha’niga yarashadigan xizmatlarni, ishlarni bajarishga intiladi. Hozirgi zamon va bozor munosabatlari - xalqlarning o‘zaro ijobiy va ijodiy musobaqasi davridir. Bu musobaqada oldingi o‘rinda bo‘lish uchun yirik xalq bo‘lish shart emas. Yirik bo‘lmagan gollandlar, shvedlar, finlar, singapurliklar, janubiy koreyaliklar yirik millatlar va yirik davlatlarni hamma sohada ham lol qoldirmoqdalar. Tarixi boy o‘zbek xalqi ham ana shunday ko‘rsatkichlarga erishish yo‘lidan izchil bormoqda.

Demak, tarixiy xotiramiz hozirgi vaziyatda katta amaliy ahamiyatga egadir. U davlatimizning, xalqimizning manfaatlariga xizmat qilishi lozim.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- c) matn asosida savollar tuzing;

d) tuzgan savollaringiz asosida matnni soʻzlab bering.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch soʻzlarni yod oling:

Urf [odat, oʻrganish] - umum tomonidan qabul qilingan va amal qilinadigan tartib-qoida. *Urf-odat va rasm-rusumlar.*

Xotira [fikr, tafakkur; gʻoya] - biror kimsa yoki narsa haqidagi yodda saqlangan taassurot. *Xalqning tarixiy xotirasi.*

Millat [xalq; din, mazhab] - kishilarning yagona tilda soʻzlashishi, yaxlit hududda istiqomat qilishi, mushtarak iqtisodiy hayot kechirishi, umumiy madaniyat va ruhiyatga ega boʻlishi asosida tarixan tashkil topgan barqaror birligi. *Oʻzbek millati.*

Mohiyat [haqiqat, har narsaning asli, tub-negizi] - biror narsaning zamiridagi tub, eng muhim maʼno, ichki mazmun. *Hodisalarning asl mohiyati.*

Hamjihat [ham + jihat] - ish-faoliyatda bir-biridan ajralmay intilish, ahil boʻlish. *Hamjihat qoʻshnilar.*

Hodisa [voqea, holat] - tabiatda, jamiyat hayotida yuz beradigan oʻzgarish. *Boʻlib oʻtgan hodisalar.*

Asr [davr, zamon] - yuz yillik davr. *Yigirma birinchi asr.*

Elat - kishilarning millat shakliga kelmasdan oldingi tarixiy birligi. Bir joyli yoki bir qabilaga, urugʻga mansub kishilar. *Mamlakatimizda koʻplab elatlar yashaydilar.*

Madaniyat [Sivilizatsiya] - jamiyatning ishlab chiqarish, ijtimoiy, maʼnaviy-maʼrifiy hayotida qoʻlga kiritgan yutuqlari majmui. 2.Oʻqimishlilik, taʼlim-tarbiya koʻrganlik, ziyolilik, maʼrifatlilik. *Madaniyatning barcha yoʻnalishlari.*

Ajdod [“jadd” (bobo) soʻzining koʻpligi] - ilgari oʻtgan nasl-nasab, ota-bobolar (avlodga nisbatan). *Ajdodlarining mehnati, qahramonligi.*

Avlod [oʻgʻillar, bolalar, nasl] - ota-bobo va uning nasli; sulola. *Temur avlodi (temuriylar).*

Sintaktik aloqa turlari

Sintaksisda gap, gap tarkibidagi soʻz birikmalarining grammatik xususiyatlari oʻrganiladi.

Gap tarkibidagi soʻzlar oʻzaro grammatik jihatdan bogʻlangan boʻladi va shu taxlitda ular biror sintaktik vazifalarni bajarib keladi.

Soʻzlar gap tarkibida oʻzaro ikki yoʻl bilan bogʻlanadi: 1. Teng bogʻlanish. 2. Tobe bogʻlanish.

Soʻzlar oʻzaro **teng bogʻlanganda**, ular bir xil soʻroqlarga javob boʻladi hamda bir xil sintaktik vazifa bajaradi: Olma, oʻrik va shaftoli

gulladi. Gapdagi *olma*, *o'rik* va *shaftoli* soʻzlari va bogʻlovchisi yordamida teng aloqaga kirishgan.

Soʻzlar oʻzaro ***tobe bogʻlanganda*** soʻz birikmasi hosil boʻladi. Bunday birikuvda avval *tobe* soʻz, undan keyin *hokim* soʻz keladi. *Karimjonning akasi, masalani yechmoq, o'rtoqlar bilan suhbatlashmoq, shahrimiz ko'chalari, uyda o'tirmoq, institutga bormoq, qiziq kitob, singlimning dugonasi.*

Tobe bogʻlanish uch xil yoʻl bilan amalga oshadi: 1. Boshqaruv. 2. Moslashuv. 3. Bitishuv.

Boshqaruvli bogʻlanishda *hokim* soʻz talabiga koʻra *tobe* soʻz tushum, joʻnalish, oʻrin-payt, chiqish kelishigi qoʻshimchalarini olib keladi yoki *hokim* va *tobe* soʻz koʻmakchilar yordamida bogʻlanadi: *akasini chaqirmoq, uyiga ketmoq, shaharda yashamoq, uztozdan so'ramoq, do'sti bilan bormoq, kelajak haqida suhbatlashmoq, haqiqat uchun kurashmoq.*

Moslashuvli aloqada *hokim* soʻz bilan *tobe* soʻz qaratqich kelishigi va egalik qoʻshimchalari yordamida bogʻlanib, oʻzaro shaxs-sonda moslashadi: *kitobning muqovasi, talabaning bahosi, mening hovlim, sening xonang, uning quvonchi, bizning guruhimiz, sizning vazifangiz, ularning fakulteti* kabi.

Bitishuvli bogʻlanishda *hokim* soʻz bilan *tobe* soʻz oʻzaro hech qanday grammatik vositalarsiz, tartib va ohang asosida bogʻlanadi: *katta ko'cha, tez gapirmoq, besh baho, kulib aytmoq, katta choynak, shu odam, tez yurmoq* kabi.

Baʼzi bitishuvli birikmalarning *hokim* va *tobe* soʻzlari oʻzaro oʻrin almashtirilsa, soʻz birikmasi gapga aylanadi: *qiziq kitob - Kitob qiziq. Katta shahar - Shahar katta. Tinch qishloq - Qishloq tinch* kabi.

1-mashq. Matnni oʻqing. Soʻzlar gap tarkibida qanday bogʻlanganligini aniqlang. Teng bogʻlanishli va *tobe* bogʻlanishli soʻzlarni aniqlab daftaringizga koʻchiring.

Amir Temurning iqtisodiy siyosati

Sharq iqtisodiy tafakkurining rivojlanishida Amir Temurning iqtisodiy gʻoyalari, u ishlab chiqqan va amalda yuritgan iqtisodiy siyosati mislsiz ahamiyatga ega. Temur iqtisodiy gʻoyalarining oʻziga xos ulugʻvorligi shundaki, ular xayoliy emas, balki aniq hayotdan kelib chiqqan va unda oʻz ifodasini topgan.

Temurning iqtisodiy gʻoyalari “Temur tuzuklari” asarida bayon etilgan. Unung iqtisodiy gʻoyalari va siyosati zamirida inson, uning manfaati, farovon va tinch hayot kechirish tashvishlari yotadi. U

odamlarga kasb-hunar berish, ish bilan ta'minlash, tadbirkorlik faoliyati va tijorat ishlari bilan mashg'ul bo'lish uchun yetarli sarmoya berish, yetarli uy-joylar qurib berish haqida qayg'uradi.

Sohibqironning iqtisodiy qarashlari va yuritgan yangicha iqtisodiy siyosati tarbiyani yo'lga qo'yish ishlarida biz uchun muhim dasturulamal, tarixiy yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi.

2-mashq. Matnni o'qing. So'zlar gap tarkibida qanday bog'langanligini aniqlang. Tobe bog'lanishli so'zlarni aniqlab ularning qaysi yo'l bilan (boshqaruv, moslashuv, bitishuv) bog'langanligini aniqlang. Har birini alohida ajratib ustun shaklida daftaringizga ko'chiring.

Valuta

Valuta (ital. Valuta, lat. Valere - qadrlamoq, qiymat) - mamlakatning pul birligi va uning turi (oltin, kumush, qogoz); pulga tenglashtirilgan to'lov vositalari; pul hisob - kitoblarini taqozo etadigan xalqaro iqtisodiy ayirboshlash va boshqa aloqalarda qatnashadi. Valuta sifatida milliy pul birligi (masalan: AQShda dollar, Germaniyada marka) valuta kursida ifodalanadigan xalqaro bahoga ega. Amaliyotda valuta milliy banknotlar, shuningdek, to'lov vositalari va hisob- kitobning kredit hujjatlari shaklida qo'llanadi. Bundan tashqari xalqaro shartnomalar asosida tashkil topgan hisoblarga yozib qo'yish ham valutaga kiritiladi. Metall pul muomalasi sharoitida valuta oltin yoki kumushga maydalanadigan milliy pul kreditlari shaklida namoyon bo'lgan edi. Valutani qimmatbaho metallarga maydalash to'xtatilgandan keyin xalqaro hisob - kitoblarda foydalanadigan barcha milliy valutalar qog'oz bo'lib qoldi. Xalqaro to'lov muomalasi erkin almashtiriladigan yoki Xalqaro valuta fondi belgilagan kurs bo'yicha erkin almashtiriladigan valuta bilan amalga oshiriladi. Cheksiz konvertlashtirilgan valuta boshqa valutalariga hech qanday chegarasiz almashtiriladi. Ushbu valuta yana "qat'iy valuta" deb ham yuritiladi, chunki u boshqa pullarga qaraganda yetarli stabil kursga ega.

"Yarim konvertlashtirilgan valuta" deganda mamlakatning milliy valutasini faqatgina bir nechta chet el valutasiga almashtirilishi tushuniladi.

Konvertlashtirilmagan valuta deb faqatgina bitta mamlakatning ichida ishlatiladigan va chet el valutasiga almashtirilmaydigan valutaga aytiladi.

Jahon iqtisodiyoti mamlakatlar orasida tartibga solingan valutalar aloqa tizimlarisiz ish yuritilmaydi. Ular tashqi iqtisodiyot aloqalarining

pul formasi bo‘lib hisoblanadi, chunki valuta bu tashqi savdogarchilik va kredit – moliya operatsiyalarining tayanchi deb hisoblanadi.

3-mashq. Gaplarni o‘qing. Rus tiliga tarjima qiling. So‘zlarning bog‘lanishiga e‘tibor bering.

1. Salima ukasini bolalar bog‘chasiga olib ketdi. 2. Men kitobni bir kechada o‘qib chiqdim. 3. O‘zbekistonda chiroyli joylar ko‘p. 4. Shahrimizga har kuni minglab sayyohlar kelishadi. 5. Tongda boshlangan qor kechga borib ham tinmadi.

4-mashq. Matnni o‘qing, rus tiliga tarjima qiling. Tobe bog‘langan gaplarni ko‘chiring.

Hissadorlik jamiyati

Hissadorlik jamiyati - bir guruh shaxslar (aksionerlar) aksiya va obligatsiyalarni xarid qilishdan tushgan mablag‘lar hisobidan tashkil topgan korxon.

Aksiyalar o‘z egalariga daromad (dividend) keltirib, ularga aksionerlar yig‘ilishida ovoz berish huquqini beradi. Obligatsiyalar esa qat’iy foiz orqali faqat daromad olib keladi.

Hissadorlik jamiyati kengash majlisida saylangan jamoa orqali boshqariladi. Asosan, hissadorlik jamiyatining boshqaruvi aksiyalarning eng yirik qismiga ega bo‘lganlar qo‘lida bo‘ladi. Umumiy majlisga jami aksionerlar yig‘ilmasligi sababli, ovoz yig‘ish uchun 5-20 foiz aksiya bo‘lishi yetarli.

Aksionerlik jamiyatining boshqarish huquqi bilan ta‘minlanishi “Nazorat paketi” deyiladi.

Aksiyalar bir necha xil bo‘ladi: oddiy, xususiy, imtiyozli. Aksiyalarni sotish, sovg‘a qilish va meros qoldirish mumkin.

5-mashq. Matnni o‘qing, o‘zaro teng bog‘langan gaplarni ko‘chiring.

Biznesni qanday tanlaydilar?

AQSHda faoliyat yo‘nalishi tanlashdagi xato kishiga moddiy jihatdan ham, ma‘naviy jihatdan ham qimmatga tushadi. Omadsizlik, ishi yurishgan va yurishmay qolgan kishilar o‘rtasidagi farqni juda yiriklashtirib yuboradi. Shu sababli amerikaliklarning avval o‘z kasb nuqtayi nazaridan kuchi, bilimi, jismoniy yoki intellektual mehnatga qobiliyatini anglab olib, puxta tayyorlanib, so‘ng bir ishga qo‘l urishini tushunish mumkin. Ular biznesni tanlashda quyidagi savollarni o‘z-o‘zlariga beradilar:

- Men nimani ma'qul ko'raman? Narsa va predmetlar bilan shug'ullanishnimi yoki insonlar va g'oya, fikrlar bilan bog'liq ishlarnimi?
- Yakka tartibda ishlashni afzal ko'ramanmi yoki jamoa tartibidami?
- Jismoniy kuch talab etiladigan ishni uddalay olamanmi?
- Tashkilotchilik, rahbarlik qobiliyatiga egamanmi?
- O'z mehnatimning moddiy natijasini ko'rishni istaymanmi?

6-mashq. Gaplarni o'qing va daftaringizga ko'chiring. Bog'lovchi vositalarni izohlang.

1. Ona bilan bola - gul bilan lola. 2. Har birimiz a'lo o'qish va halol mehnatimiz bilan yurtimiz ravnaqiga hissa qo'shaylik. 3. Navoiy, Bobur, Ogahiy, Muqimiy g'azallarini sevib o'qiyman. 4. Tohir, Adham va Mahmud barcha fanlardan a'lo baholar olishdi. 5. Yig'ilganlarga palov va sumalak tortildi.

7-mashq. Birikmalarni rus tiliga tarjima qiling. Ular ishtirokida gaplar tuzing.

O'ylab gapirmoq, shoshib kirib kelmoq, shu kecha, yo'qolgan kitob, shoshilinch xabar, qiziq kitob, tez gapirmoq.

8-mashq. Quyidagilarni o'qing. Yodda tuting. So'zlarning qanday bog'langanligini aniqlang.

Ob-havo	Погода
Havo juda yaxshi	Погода очень хорошая
Havo ochiq	Ясная погода
Havo bulut	Пасмурная погода
Shamol	Ветер
Shamol bo'lyapti	Ветрено
Tuman	Туман
Bulut	Облако
Tuman tarqalmoqda	Туман расходуется
Bo'ron turdi (ko'tarildi)	Поднялась буря
Yomg'ir yog'ayapti	Дождь идет
Do'l yog'di	Прошел град
Oftob qizdirmoqda	Солнце печет
Juda issiq	Очень жарко
Bugun harorat qanaqa?	Сколько сегодня градусов
Momoqaldiraq	Гром (гроза)
Yashin, chaqmoq	Молния
Sel	Ливень
Quyosh	Солнце

“Temur tuzuklari”

“Temur tuzuklari” XIV-XV asrlar voqealari va hayotini yorituvchi qimmatli manba, Amir Temurning harbiy va siyosiy faoliyatidan ma’lumot beruvchi asar. Qachon va kim tomonidan yozilganligi asarda ko’rsatilgan emas.

“Temur tuzuklari”dagi barcha voqealar Amir Temur nomidan hikoya qilinadi. Asli eski o‘zbek tilida yozilgan, fors, fransuz, ingliz, urdu, rus va hozirgi o‘zbek tiliga o‘girilgan. Bu asar ikki qismdan iborat bo‘lib, birinchi qismda Amir Temurning Movarounnahrda saltanatni qo‘lga kiritish uchun olib borgan urushlari va bu borada o‘z yaqinlari bilan o‘tkazgan kengashlari, amirlar bilan olib borgan muzokaralari haqidagi tafsilotlar diqqatni jalb qiladi.

Buyuk sohibqironning kuchli markazlashgan davlat tuzish va qo‘shni mamlakatlarning o‘z tasarrufiga o‘tkazish borasidagi faoliyati haqida mufassal so‘z yuritiladi. Xususan, Movarounnahr gagina emas, balki qadimiy Rusiyaga ham xavf solib turgan Oltin O‘rda xoni To‘xtamishxonga Amir Temurning jiddiy zarba berishi Rusiyaning mo‘g‘ul istilosidan qutulishini yengillashtirgani diqqatga sazovordir.

“Temur tuzuklari”ning ikkinchi qismida Amir Temurning davlatni boshqarish, mamlakatni idora qilish uslubi haqidagi tuzuklari, ya’ni yo‘l-yo‘riqlari, qonun-qoidalari, pand-nasihatlari o‘rin olgan. Jumladan, saltanatni boshqarishda Amir Temur islom dini va shariat talablariga, adolat, insof va haqiqatga tayanadi, turli tabaqa va toifaga mansub kishilarni teng ko‘rib, qilgan xizmatiga qarab, ularni hurmat qiladi, mamlakatni boshqarishda eng avvalo olimu fuzalo, sayyidlar, shayxlar va oriflarga tayanadi.

“Temur tuzuklari”da do‘stlik, vafodorlik, iymon va e’tiqod, kasb-hunar va boshqa insoniy fazilatlarga rioya qilish to‘g‘risida fikr yuritiladi, fuqarolarning shariat qonun-qoidalariga bo‘ysunish lozimligi aytib o‘tiladi, qozilarning qonunlarga to‘la amal qilish, tartibbuzarlarni ayamay jazolash, sipohlar va askarlarni saqlash va ularga oziq-ovqat, maosh to‘lash qoidasi, vazirlar va ularning vazifalari, amirlar, sipohlarni taqdirlash tartiblari, ularning bir-birlariga muomalasi va turli boshqa masalalar bo‘yicha mufassal ma’lumot beriladi.

“Temur tuzuklari”dagi ko‘plab fikrlar hozir ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q va mustaqil O‘zbekistonni mustahkamlashda undagi fikr, xulosa, pand-nasihatlardan foydalanilmoqda.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

3-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing va so‘zlab bering;
- c) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- d) matndagi sintaktik aloqa vositasida bog‘langan gaplarni toping.

4-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘zlarni yod oling:

Inson [odam] - har bir yakka shaxs; odamzod. *Insoniy fazilatlar.*

Farovon [mo‘l, juda ko‘p, ortiq, ziyoda] - har jihatdan to‘la-to‘kis ta‘minlangan, hamma narsasi mo‘l-ko‘l, to‘q. *Farovon hayot.*

Tuzuk - qonun-qoidalar to‘plami; nizom. *Amir Temur tuzuklari.*

Tijorat [savdogarchilik] - savdo-sotiq, savdo ishlari. *Tijorat tizimi.*

Tadbirkorlik - tadbirkorga xos xatti-harakat, faoliyat, xislat. *Tadbirkorlik faoliyati.*

Tarbiya [rivojlantirish; parvarish qilish, o‘rgatish; ilm berish] - insonda ish-hunar, odob-axloqni shakllantirish, rivojlantirishga, uning jamiyatda yashashi uchun kerak bo‘lgan xislatlarga ega bo‘lishini ta‘minlashga qaratilgan ish-amallar majmui. Shu yo‘l bilan singdirilgan odob-axloq, xislat, fazilat kabilar. *Yosh avlod tarbiyasi.*

Maosh [tirikchilik uchun zarur narsalar; ish haqi] - xizmat, ish uchun muassasa tomonidan belgilanadigan, beriladigan pul. *Maosh tayinlamoq.*

Harbiy [qo‘shin, armiyaga oid] - urushga aloqador; urush, jang ishlari bilan bog‘langan. Armiyaga, harbiy xizmatga oid. *Harbiy askarlar.*

Haqiqat [rostlik, to‘g‘rilik; tub ma‘no] - chindan ham bo‘lgan, voqelikka mos holat, narsa. 2. Ma‘lum tartib-qoida, qonunlarga mos ish, xatti-harakat, holat. *Amir Temur adolat, insof va haqiqatga tayanadi.*

Hurmat [izzat, extirom; siylov] - kimsa yoki narsaga bo‘lgan qadrlash, ulug‘lash tuyg‘usi; shunday tuyg‘uli munosabat. *Ustozlarga hurmat.*

Hurmat qilmoq - hurmat bilan munosabatda bo‘lmoq. *Ustozlarni hurmat qilmoq.*

Askar [lashkar, qo‘shin] - harbiy xizmatdagi shaxs. *Askarlar jangga kirishdi.*

Adolat [odillik] - odilona ish tutish, odillik. *Kuch - adolatda.*

E‘tiqod [ko‘ngilda tasdiqlash; imon, maslak] - qattiq ishonch, dildan e‘tirof etiluvchi tushuncha, nuqtai nazar, qarash. Biror kimsaga yoki narsaga bo‘lgan ishonch. *E‘tiqodi mustahkam.*

5-topshiriq. “Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q” mavzusida insho yozing.

6-topshiriq. Biror tarixiy hikoyani ifodali o‘qing, tarixiy so‘zlarning ma’nosini izohlang. Ko‘rgan tarixiy joyingiz, muzeyingiz haqida gapirib bering. Hozirgi kunda tarixiy obidalarga qanday e’tibor berilyapti? Shu haqda maqola yozing.

Toshkent

Toshkent - juda qadimiy va navqiron shahar. Uning yoshi 2200 yildan oshgan. U tarixda Choch, Shosh, Binkent kabi nomlar bilan atalgan.

Toshkent - go‘zal shahar. Ayniqsa, mustaqillik yillarida uning chiroyi yanada ortib bormoqda. Ko‘plab yangi binolar, ko‘chalar barpo etilmoqda.

1977-yilda Toshkent metrosining birinchi yo‘nalishi ish boshlagan. Hozirda uning “Chilonzor”, “O‘zbekiston”, “Yunusobod” yo‘llari bo‘ylab poyezdlar qatnovi yo‘lga qo‘yilgan. Uning “Alisher Navoiy”, “Amir Temur xiyoboni”, “Chorsu”, “Chilonzor” kabi go‘zal va ozoda bekatlari kishi ko‘zini quvontiradi.

Toshkentda ko‘plab madaniy muassasalar mavjud. Bog‘lar, teatrlar, konsert zallari xalqimiz xizmatida. Toshkenda bir qancha muzeylar faoliyat yuritmoqda. Alisher Navoiy nomidagi adabiyot muzeyi, Temuriylar tarixi Davlat muzeyi, Olimpiya shuhrati muzeyi shular jumlasidandir. Ular xalqimizning boy tarixi va bugungi yutuqlari haqida hukoya qiladi.

Toshkentga har kuni minglab sayyohlar, chet ellik ishbilarmonlar, xalqaro delegatsiyalar tashrif buyuradi. Shahrimiz mehmonlarni iliq qarshi oladi. Ular uchun dunyo talablariga javob beradigan mehmonxonalar qurilgan. Muhimi, mehmondo‘st O‘zbekiston xalqi ularni ochiq chehra bilan kutib oladi.

Jahonga yuz tutgan O‘zbekistonimizning qadimiy va hamisha navqiron poytaxti “Shaqr yulduzi” bejiz tarannum etilmasligini mehmonlarimiz ham ta’kidlashmoqda.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

7-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing va so‘zlab bering;
- c) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- d) matndagi sintaktik aloqa vositasida bog‘langan gaplarni toping.

8-topshiriq. Quyidagi tayanch soʻzlarni yod oling:

Qadimiy [oʻtmishga oid] - qadimga oid, qadimdan bor, oʻtmishdan saqlanib kelayotgan. *Qadimiy shahar.*

Metro [fr. metro] - yer ostiga qurilgan shaharelektr temir yoʻli. *Toshkent metrosi.*

Muzey [lot. museum <yun. museion - muzalar ibodatxonasi] - Sanʼat, texnika, tabiat namunalarini, tarixiy va ilmiy ahamiyatga ega boʻlgan narsalarni yigʻish, saqlash, oʻrganish va xalqqa namoyish qilish bilan shugʻullanadigan muassasa. *Temuriylar tarixi Davlat muzeyi.*

Yosh - tugʻilgan yoki yaratilgan vaqtdan boshlab yashab oʻtkazilgan yoki hisoblangan yillar jami; umr uzoqligi. Inson yoki hayvon hayotidagi bosqich, davr. *Toshkent shahrining yoshi 2200 yildan oshib ketdi.*

Hikoya [gapirib, soʻzlab berish; qissa; tarix] - kimsa, narsa va u bilan bogʻliq voqea-hodisalarning ogʻzaki tavsifiy bayoni. *Hikoya tinglamoq.*

Hikoya qilmoq - bayon qilmoq, soʻzlab bermoq. *Ular xalqimizning boy tarixi va bugungi yutuqlari haqida hikoya qiladi.*

Navqiron [yangi + birikish] - avji kuch-quvvatga toʻlgan, qirchillama, yosh. *Toshkent - juda qadimiy va navqiron shahar.*

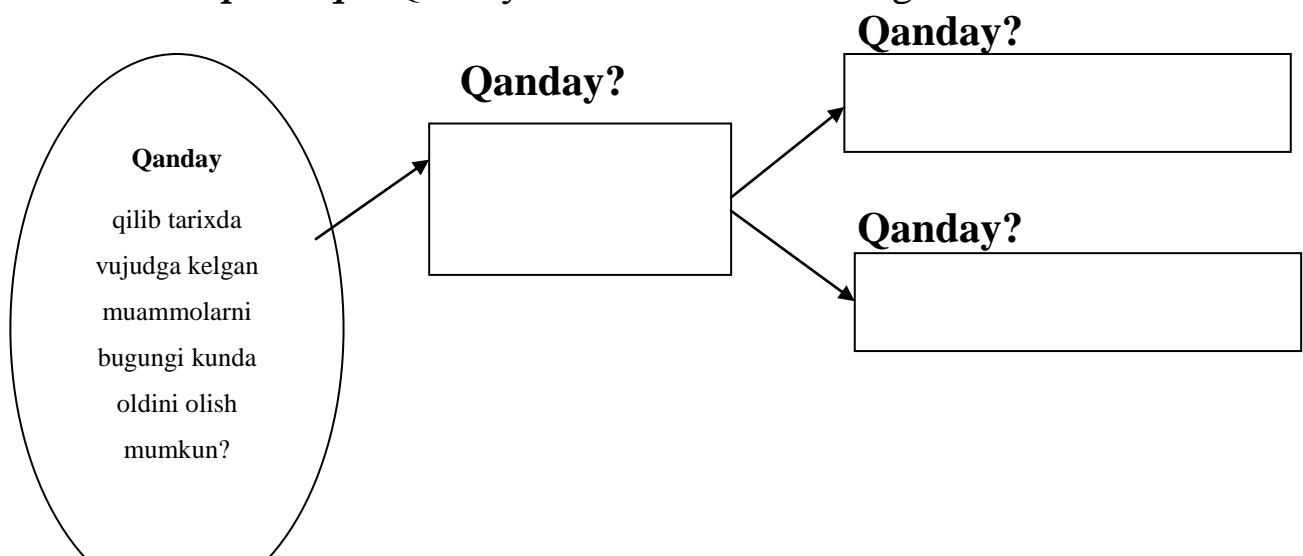
Barpo [barqaror, qurilgan, oʻrnatilgan], barpo boʻlmoq (yoki etmoq) - bunyodga, vujudga kelmoq, tashkil etmoq, qurmoq. *Koʻplab yangi binolar barpo etilmoqda.*

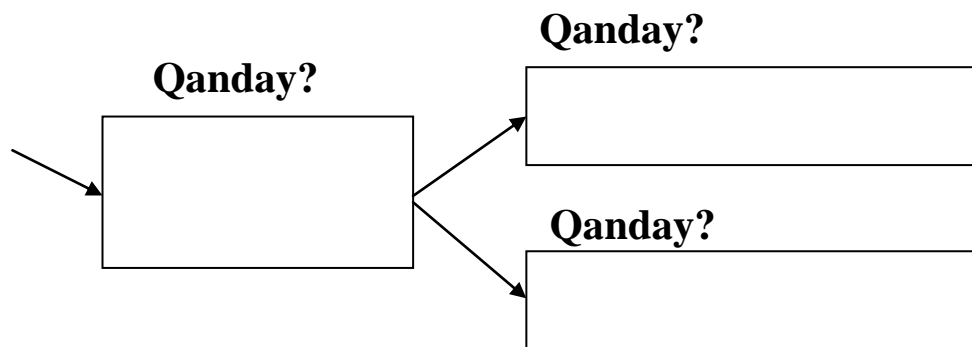
Shahar [mamlakat] - aholisi asosan, sanoat, savdo, shuningdek, xizmat koʻrsatish, boshqaruv, fan va madaniyat sohalarida band boʻlgan yirik maʼmuriy, madaniy aholi manzilgohi. *Markaziy shahar.*

Sayyoh [turist] - sayohat qiluvchi; sayohatchi. *Sayyohlar tashrif buyurdi.*

Poytaxt [taxtning quyi, etak qismi, asosi] - davlatning bosh shahri, mamlakatning maʼmuriy-siyosiy va madaniy markazi. *Oʻzbekistonning poytaxti Toshkent shahridir.*

9-topshiriq. “Qanday?” sxemasini toʻldiring.

10-topshiriq. Matni o‘qing. Matndan foydalanib “Menejment ilmining ustalari” mavzusida esse yozing.

Menejment texnikasi - tushunchasi

Menejment texnikasi - bu aqliy mehnat texnikasi, menejment tizimida axborotni qayta ishlash texnikasi. Texnika vositalari qanchalik takomillashgan bo'lsa, menejment texnologiyasi, menejment mehnatini tashkil etish va butun menejment jarayoni shunchalik samarali bo'ladi. Hisoblarga, asosan, mamlakat iqtisodiyotini maqbul boshqarish uchun yil davomida 10 ta elementar arifmetik operatsiya bajarish zarur bo'lsa, boshqaruv apparati xodimlari 10 ta, ya'ni 10 ming marta kam operatsiya bajarish qobiliyatiga ega ekanlar. Bu muammoni muvaffaqiyatli hal etish uchun menejment mehnatini takomillashtirish, axborot to'plash hamda qayta ishlashni mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish zarur. Menejment texnikasini faqat hisoblash mashinalari bilangina bog'lash noto'g'ridir. Dastlabki texnika vositalari 100 yil burun paydo bo'lgan ruchka, chizg'ichdan tortib EHM va kompyutergacha bo'lgan texnika vositalarini quyidagi ikki guruhga ajratish mumkin: orgtexnika va hisoblash mashinalari.

Mustahkamlash uchun savollar

1. “Temur tuzuklari” qanday asar?
2. “Temur tuzuklari” qachon va kim tomonidan yozilgan?
3. “Temur tuzuklari” necha qismdan iborat?
4. “Temur tuzuklari” bugungi kunda qanday yozma hujjatga tenglashtiriladi?
5. Amir Temurning iqtisodiy g‘oyalari qaysi asarda berilgan?
6. Amir Temurning iqtisodiy g‘oyalari nimalardan iborat?
7. Toshkent shahri necha yillik tarixga ega?
8. Toshkent shahrining metrosi qachon ishga tushgan?
9. Toshkent shahrining markazi qayer?
10. Toshkent shahrida nechta ma’muriy tuman bor?

11-topshiriq. Kundalik muomalada ishlatiladigan quyidagi soʻz va iboralarni eslab qoling.

Restoranda

Stol buyurtma qilish

Yaqinroqda yaxshiroq restoran bormi?

Yaxshiroq restoranni tavsiya qila olasizmi?

Arzonroq biror nima

Yaqinroqda koreys restorani bormi?

Milliy taomlar restoraniga bormoqchiman

Eng yaxshi mahalliy taomlardan tatib koʻrmoqchiman

Oldindan buyurtma qilishimiz kerakmi?

Buyurtmamni qabul qila olasizmi?

Ertalab soat nechada ochilasizlar?

Menga ikki kishilik stol kerak

Deraza oldida joylaringiz bormi?

Biz olti kishimiz

Men stol buyurtma qilganman

Taom buyurtma qilish

Men buyurtma bermoqchiman

Men kechki ovqatni tanovvul qilmoqchiman

Men yengil nonushtani maʼqul koʻraman

Tushlikdan oldin qanday ichimlik ichasiz?

Nimani maslahat berasiz?

Bu restoranning maxsus taomi bormi?

В ресторане

Заказ столика

Здесь есть поблизости хороший ресторан?

Вы можете порекомендовать хороший ресторан?

Что-нибудь не слишком дорогой

Здесь поблизости есть корейский ресторан?

Я хотел бы пойти в ресторан национальной кухни

Я хотел бы попробовать лучшие местные блюда

Нам нужно делать заказ заранее?

Вы не могли бы принять мой заказ? Когда вы открываетесь на завтрак?

Мне нужен стол на двоих

У вас есть столик у окна?

Нас шесть человек

У меня заказан столик

Заказ блюд

Я хотел бы сделать заказ

Я хотел бы поужинать

Я бы предпочел легкий завтрак

Какой напиток Вы предпочитаете перед обедом?

Что бы Вы посоветовали?

Какое в этом ресторане фирменное

блюдо?

Меню, пожалуйста

Можно попросить меню и карту вин,

пожалуйста

Iltimos, taomnomani bering
 Iltimos, taomnomani va vinolar
 kartasini bering
 Sizda vegetariancha taomnoma
 bormi?
 Rus tilidagi taomnoma
 bormi? Bugun qanday
 sho‘rva bor?
 Bugun qanaqa kokteyl bor?
 Nima buyurtma qilasiz?
 Men ham shundan olaman
 Men buni olaman
 Bu qancha vaqtni talab
 etadi?
 Kabob
 Men faqat obi non va choy
 olaman Lag‘mon
 Siz qanday kabobni xohlaysiz:
 qiymami, jigarmi yoki jaz
 kabobmi?
 Qanday pishiraylik?
 Iltimos, kuydirib yubormang
 Iltimos, yaxshi qovurilgan bo‘lsin
 Vinolar kartasini bering, iltimos
 Qanaqa vinolaringiz bor?
 Menga bir shisha oq vino bering
 Bir shishasining narxi qancha?
 Bir bokalining narxi qancha?
 Bir piyola choy (bir chashka kofe)
 bering
 Bir stakan suv bering
 Apelsin sharbatimi yoki pomidor
 sharbatimi?
 Shirinlik tanovvul qilishga nima
 deysiz?

Вы подаете вегетарианское
 меню?
 У вас есть меню на русском?
 Какой у вас сегодня суп?
 Какой сегодня фирменный
 коктейль?
 Что будете заказывать?
 Я возьму то же самое
 Я возьму это
 Сколько времени это займет?
 Шашлык
 Я возьму только лепешку и чай
 Лагман
 Вам шашлык молотый,
 печеночный
 или кусковой?
 Как вам приготовить?
 Средне пожаренный,
 пожалуйста
 Хорошо пожаренный,
 пожалуйста
 Карту вин, пожалуйста
 Какие вина у вас есть?
 Я бы хотел бутылку белого вина
 Сколько стоит бутылка?
 Сколько стоит один бокал?
 Я бы хотел чашку чая (кофе)
 Можно попросить стакан воды?
 Апельсиновый или томатный
 сок?
 Как насчет чего-нибудь на
 десерт?

TESTLAR

1. “Yirik xalqning iqtisodi ham katta bo‘ladi” degan fikrga qo‘shilasizmi?

a) ha

- b) yo‘q
- c) bilmadim
- d) qisman

2. Tarixiy xotira hozirgi kunda (vaziyatda) qanday ahamiyatga ega?

- a) nazariy
- b) amaliy
- c) ham nazariy, ham amaliy
- d) tarixiy

3. Tarixiy xotira necha yilni o‘z ichiga qamrab oladi?

- a) I asr
- b) har bir bosqichda bir necha 10 yilni qamrab olishi mumkin
- c) bir necha o‘n yildan asrlargacha bo‘lgan davr
- d) eramizning dastlabki yillaridan hozirgacha bo‘lgan davrni

4. Har bir shaxsning tarixiy xotirasi qayerdan yoki qachondan boshlanadi?

- a) tug‘ilgan sanasidan
- b) ajdodlar o‘gitidan, oiladan
- c) o‘quv jarayonidan, maktab ta’limidan
- d) ongli hayot kechira boshlagan davridan

5. "Temur tuzuklari" qaysi tilda yozilgan?

- a) eski o‘zbek tilida
- b) arab yozuvida, arab tilida
- c) fors tilida
- d) urdu tilida

6. "Temur tuzuklari" qaysi asr voqealarini yoritadi?

- a) 14 - asr boshlari
- b) 15 - asr boshlari 16 - asr oxiri
- c) 14-15 - asrlar
- d) 9-15 - asrlar

7. "Temur tuzuklari" asari qachon va kim tomonidan yozilgan?

- a) Xondamir tomonidan
- b) Narshaxiy tomonidan
- c) Amir Temirning o‘zi tomonidan
- d) Qachon va kim tomonidan yozilganligi asarda ko‘rsatilmagan.

8. Temurning iqtisodiy g‘oyalari qaysi asarda bayon etilgan?

- a) “Temur tuzuklari”
- b) “Xamsa”
- c) “Shohnoma”
- d) “Vaqfiya”

9. Toshkent metrosining birinchi yo‘nalishi qachon ish boshlagan?

- a) 1977-yilda
- b) 1980- yilda
- c) 1965- yilda
- d) 1985- yilda

10. Toshkent qadimda qanday nomlar bilan atalgan?

- a) Choch, Shosh, Binkent
- b) Xuroson, Binkent
- c) Choch, Shosh
- d) Shosh, Binkent

6-MAVZU. O‘ZBEKISTON VA TASHQI ALOQALAR

Tabiiyki, milliy g‘oyamiz shu yurtda yashayotgan barcha odamlarning olijanob niyatlarini, hayotiy manfaatlarini mujassam etadigan yurt tinchligi, Vatan ravnaqi, xalq farovonligi degan yuksak tushunchalarni o‘z ichiga oladi.

Islom Karimov

Birlashgan Millatlar Tashkiloti

Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) - Yer yuzida tinchlikni va xavfsizlikni ta’minlash, davlatlarning va millatlarning o‘zaro hamkorligini rivojlantirish maqsadida 1945-yilda ikkinchi jahon urushida fashizm ustidan g‘alaba qozongan mustaqil davlatlarning ixtiyoriy birlashishi asosida tuzilgan xalqaro tashkilot. Shunday xalqaro tashkilot tuzish zarurati Birinchi jahon urushidan keyinroq ma’lum bo‘la boshladi.

1943-yilda Tashqi ishlar vazirligining qo‘shma kengashida bu fikr aniq ifodalandi. BMTning Nizomi 1944-yilda to‘rt davlat (Buyuk Britaniya, AQSH, Xitoy va sobiq Sovet Ittifoqi) vakillarining Dumbarton-Oksdagi konferensiyasida ishlab chiqildi va 1945-yil iyunida San-Fransiskodagi Ta’sis konferensiyasida imzolaniib, 1945-yil 24-oktabrdan kuchga kirdi.

1945-yilning 24-oktabri shu boisdan BMT kuni sifatida nishonlanadi.

Tabiiyki, BMTga turli davlatlar turlicha yondashadilar. Shu sababli o'z faoliyati davrida BMT siyosiy kuchlarning kurash sahnasi bo'lib keldi. Jumladan, sobiq Sovet Ittifoqi BMT minbaridan sinfiy va mafkuraviy kurash vositasi sifatida foydalanishga intildi. Ammo oxir-oqibatda BMT xalqlar va mamlakatlar o'rtasida tinchlik, hamkorlik munosabatlarini kengaytirish va mustahkamlash vositasi sifatida tanilmoqda. Buni sobiq Yugoslaviya, Iroq, Falastin-Isroil va Afg'oniston misollarida, mustamlakachilikni barbod etishda, davlatlarning mustaqilligini himoya qilishda va boshqa shu kabi vaziyatlarda ko'rish mumkin.

BMT o'z tarkibiga ko'ra 6 asosiy organ, shuningdek, bu asosiy organlarga ko'maklashish uchun tuzilgan ma'lum miqdordagi qo'mita va komissiyalardan iborat.

Bosh Assambleya - BMTning eng nufuzli organidir. Uning har yili sentabr oyida chaqiriladigan sessiyalarida BMTga a'zo barcha davlatlarning delegatsiyalari qatnashadilar.

Xavfsizlik kengashi 15 davlat vakillaridan tashkil topadi. Ularning 5 tasi doimiy a'zo (AQSH, Rossiya, Xitoy, Fransiya va Buyuk Britaniya), qolganlari har ikki yilda almashinib turadilar. Xavfsizlik kengashi davlatlar o'rtasidagi tortishuvlar, tajovuz va agressiyaning oldini olish, yangi a'zolar qabul qilish va boshqa masalalarni o'rganadi, qarorlar qabul qiladi yoki tavsiyalar beradi.

Iqtisodiy va ijtimoiy kengash xalqaro va ijtimoiy hamkorlik sohalariga oid masalalar bilan shug'ullanadi. *Vasiylik kengashi* tobe hududlar masalalarini nazorat etib boradi. *Xalqaro sud* esa xalqaro siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, hududiy masalalarni hal etishda yuzaga kelgan barcha muammolar bo'yicha, vaziyat talab qilganda, o'z fikrini aytadi yoki hukmini chiqaradi. BMT *Kotibiyati* tashkilotning kundalik ishini ta'min etadi.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasi BMTga 1992-yil 2- martda qabul qilindi. O'zbekiston BMT minbaridan Markaziy Osiyo hamda Afg'onistonda tinchlik va barqarorlikni mustahkamlash, Markaziy Osiyoni yadro qurolidan ozod zonaga aylantirish, narkobiznesga va ekstremizmning har qanday turiga qarshi kurashda barcha davlatlar xatti-harakatlarini muvofiqlashtirish, Markaziy Osiyoda ekologik vaziyatni sog'lomlashtirish maqsadlarida, ya'ni umummanfaat yo'lida foydalanmoqda, bu faoliyatlarning samaradorligini oshirish, miqyoslarini kengaytirish davr talabi ekanligini asoslab, bu masalalarni o'rta tashlamoqda.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o'qing;
- b) matnni abzaslarga bo'lib tarjima qiling;
- c) matn mazmunini so'zlab bering;
- d) matn yuzasidan savollar tuzing.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'zlarni yod oling:

Konferensiya [*lot. coferentia* - bir joyga to'planish; yig'ilish] - biror masalani muhokama qilish, hal etish uchun hukumat, partiya, ijtimoiy, ilmiy tashkilotlar vakillarining muayyan masalaning muhokamasi va yechimiga bag'ishlangan majlisi, yig'ilishi. *Dumbarton-Oksdagi konferensiya.*

Komissiya [*lot. commissio* - topshirish; topshiriq] - biror aniq vazifani bajarish yoki alohida maxsus chora-tadbirlar o'tkazish uchun tashkil etilgan organ; shunday ishlarga vakolati bo'lgan shaxslar guruhi. *San-Fransiskodagi Ta'sis konferensiyasida imzolangan.*

Fashizm [*ital. fascismo* < *fascio* - bog', bog'lam, dasta; birlashma, birlashuv < *lot. fascis*] - jangari irqchilik, shovinizm mafkurasi; unga tayanib ish ko'ruvchi siyosiy oqimlar, shuningdek, bir hukmron partiyaning oshkor terroristik diktaturasi, u tomonidan yaratilgan va ilg'or ijtimoiy harakatlarni, demokratiyani yo'q qilishga va urushlar keltirib chiqarishga qaratilgan qatag'on rejimi. *Fashizm ustidan g'alaba qozondik.*

Tavsiya [*ko'rsatma, maslahat berish, tanishtirish*] - biror ish, lavozim, o'qishga loyiq ko'rib taqdim etish, shunday mazmunli taqdimnoma. *Tavsiyalar berdi.*

Maqsad [*niyat, yuqori tilak; intilish*] - erishish, amalga oshirish uchun ko'zda tutilgan murod, muddao. *Sog'lomlashtirish maqsadida.*

Mafkuraviy - mafkuraga oid; mafkura jihatidan. *Mafkuraviy kurash.*

Mustamlakachilik - kuchli davlatlar tomonidan zo'rlik bilan egallangan mamlakat yoki hududni siyosiy va iqtisodiy mustaqillikdan mahrum etib, o'ziga bo'ysundirish, qaram qilish, talash siyosati. *Mustamlakachilik siyosati.*

Nufuz - obro'-e'tibor; ta'sir. *Nufuzli tashkilot.*

Zarurat [*keraklik, ehtiyoj*] - biror ish yoki narsaga bo'lgan ehtiyoj; muhtojlik. *Zarurat tug'ildi.*

Vosita [chora, tadbir, usul] - biror maqsadga erishish yoki biror ishni amalga oshirish uchun dastak bo‘lib xizmat qiladigan narsa, qurol. *Axborot vositalari.*

Vaziyat [holat] - biror narsaning egallab turgan holati. *Vaziyat talab qilganda, o‘z fikrini aytadi yoki hukmini chiqaradi.*

Sinfiy [sinfga oid, toifaga aloqador] - biror sinfga xos bo‘lgan, biror sinfga mansub, ijtimoiy qatlamga oid. *Sinfiy jamiyat.*

Samaradorlik - samarali, foydali bo‘lishlik; foydalilik. *Iqtisodiy samaradorlik.*

Qo‘mita - maxsus tadbirlarni o‘tkazish yoki biron-bir sohaga rahbarlikni amalga oshirish uchun tuziladigan davlat organi. *O‘zbekiston Respublikasi Xotin-qizlar qo‘mitasi.*

3-topshiriq. BMT faoliyati haqida taqdimot tayyorlang.

Sodda gap

(Простое предложение)

Sodda gaplar grammatik asosga ko‘ra ikki xil bo‘ladi:

1. Ikki bosh bo‘lakli gap.

2. Bir bosh bo‘lakli gap.

Gapning grammatik asosida ikki xil bosh bo‘lak, ya’ni ega va kesim bo‘lsa, bunday sodda gap *ikki bosh bo‘lakli gap* deyiladi.

Gapning grammatik asosida bir bosh bo‘lak bo‘lsa, bunday sodda gap *bir bosh bo‘lakli gap* deyiladi.

1. Kecha guruh rahbari talabalar bilan nima haqida gaplashdi?

2. Kecha talabalar bilan nima haqda gaplashildi?

Bu gaplardagi fikrda farq bormi? Bu gaplarning bir-biridan farqi nimada? Bu ikki gapda ifodalangan fikrda deyarli farq yo‘q, ammo bu gaplar grammatik asosi jihatidan bir-biridan farq qiladi. Birinchi gapning grammatik asosi ikki xil bosh bo‘lakdan, ya’ni ega va kesimdan (guruh rahbari gaplashdi), ikkinchi gapning grammatik asosi esa bir bosh bo‘lakdan, ya’ni kesimdan (gaplashildi) iborat.

1-mashq. Har bir gapning grammatik asosini toping. Ularning ikki bosh bo‘lakli yoki bir bosh bo‘lakli gap ekanligini ayting.

1. Ma’ruzachi qishlog‘imizning kelajagi haqida so‘zladi. 2. Dala yo‘lining ikki tomonidagi bog‘lar gullar bilan qoplangan. 3. Majlisda intizom haqida gapirildi. 4. Mashina Farhod tog‘i tagida to‘xtadi. 5. Kuchli shamol bo‘lishi haqida xabar berdilar. 6. Ularga choyni achchiq-achchiq damlanglar, tuzukmi?

2-mashq. Qavs ichida berilgan soʻzlardan foydalanib, sodda va qoʻshma gaplar shaklida savollarga javob bering.

Kim mukofotlanadi? (Yaxshi ishlagan). Kimlarga xat yuboriladi? (Saylanganlar). Kimni hurmat qiladilar? (Rost gapirgan). Kimlardan talab etiladi? (Masʼul boʻlgan). Nimaga qarab xulosa qilindi? (Tahlil natijalari).

3-mashq. Berilgan gaplarni namunada koʻrsatilgandek koʻchiring.

Namuna: Xat yozish uchun qogʻoz oldim. - Xat yozishga qogʻoz oldim.

1. Yangi filmni koʻrish uchun kinoteatrga borish kerak. 2. Dori olish uchun dorixonaga bordim. 3. Yozda dam olish uchun soyga tushar edik. 4. Chana uchish uchun Chimyonga bordik. 5. Kechqurunlari sayr qilish uchun Milliy bogʻga boramiz.

4-mashq. Berilgan matndagi bir bosh boʻlakli gaplarni va ikki bosh boʻlakli gaplarni aniqlang. Qoshma gaplarni ikki bosh boʻlakli sodda gaplarga aylantiring.

Biznes nima?

“Biznes” soʻzi birinchi marta XVIII - XIX asrlarda paydo boʻlgan. Amerika lugʻatlarida “biznes” tushunchasi insonning erkinligi va tirikchiligini taʼminlovchi tijorat faoliyati deb talqin qilinadi.

Biznes - bu insonning daromad olib, hayot kechiradigan vositasi.

Ibtidoiy jamoa davrida odamlar oʻzining va jamoasining foydasi uchun baliqni teriga almashtirib biznes qilishar edi.

Bir tovarning ikkinchi tovarga almashtirilishidan boshlab bank, ombor, zavod, birja, dilerlar, biznesmenlar bilan bogʻliq tarmoqlangan faoliyatga aylandi. Shu bilan birga, maʼlum bir shaxsga tegishli kapitalning maqsadli ishlatilishi bilan bogʻliq boʻlgan turli faoliyat biznes deb ataladi.

Biznesmen oʻzining faoliyatida yollanma ishchilar va xizmatchilarning mehnatidan foydalanadi. Mustahkam va kuchli biznesga ega boʻlish uchun tadbirkorlik xususiyatiga va biznes bilan bogʻliq boʻlgan predmet haqida chiqur bilimga ega boʻlish kerak. Biznesmen tovarni kim uchun va nima uchun ishlab chiqarayotganini, kimga va qanday sotishni, sotishdan tushgan tushimni nimaga sarflashni aniq bilishi kerak.

Shunday qilib, biznes biror kishining isteʼmolchi uchun foydali boʻlgan tovarni ishlab chiqarishga yoʻnaltirgan bilimi va tijoriy faoliyatlar tizimidir.

Biznes tadbirkorning aniq faoliyatiga bog‘liq. Biznesmenlar o‘zining bilimi va qobiliyatiga tayanib, daromad keltiruvchi sohagagina investitsiya kiritishadi.

5-mashq. Har bir gapning grammatik asosini toping. Gaplarni ikki bosh bo‘lakli sodda gaplarga aylantiring.

O‘zbekistonda eksport va import

O‘zbekistonning eksport va import siyosati - mamlakat mustaqilligini mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlar majmualaridan biri. Bu siyosat muayyan vaziyat va sharoitga qarab, o‘zgarib boradi. Mustaqil O‘zbekistonning eksport va import siyosatini bir necha bosqichlarga bo‘lish mumkin.

Birinchi bosqichda (1991-1994- yillar) iqtisodiyot oldida turgan eng dolzarb masala bozorni tovarlar bilan to‘ldirish va inflyasiya darajasini pasaytirishdan iborat bo‘ldi.

Ikkinchi bosqichda (1994-1996-yillar) importni erkinlashtirish siyosati yanada rivojlandi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish, xususiy mulkni himoya qilish va tadbirkorlikni rivojlantirish chora-tadbirlari” to‘g‘risidagi qaroriga muvofiq import bojlari bekor qilindi.

Uchinchi bosqich 1996-1997-yillarni o‘z ichiga oladi. Bu davrga kelib, inflyasiya darajasi keskin pasaydi, milliy valuta kursi nisbatan barqarorlashdi, ishlab chiqarish hajmi o‘sa boshladi. Iqtisodiyotdagi bu ijobiy o‘zgarishlar mustaqil makroiqtisodiy siyosatni o‘tkazish imkoniyatlarini kengaytirdi, tashqi savdoni tartibga solishning bilvosita usullaridan keng foydalanishga imkon yaratdi.

To‘rtinchi bosqich (1998-yildan boshlanib, hozir ham davom etmoqda) eksportni rag‘batlantirish siyosati doirasida eksport bojlarining keskin pasaytirilishi va keyinchalik umuman bekor qilinishi bilan tavsiflanadi. Hozirgi kunda erkin almashtiriluvchi xorijiy valutalariga mahsulot chiqarilishi eksport bojlaridan ozod qilinibgina qolmay, unga soliq imtiyozlari ham beriladi.

Shu bilan birga, O‘zbekistonda importni tartibga solishning muhim vositalaridan biri sifatida valuta siyosati qo‘llanilmoqda. Bu chora import tarkibi va hajmini nazorat qilish imkoniyatini bermoqda.

Valuta bozorini erkinlashtirish orqali yagona valuta kursini vujudga keltirish va milliy valutaning nisbiy barqarorligini ta‘minlash hozirgi kunda iqtisodiy siyosat oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

6-mashq. Matnni rus tiliga tarjima qiling.

Iqtisodiyotni nimaga o‘rganish kerak?

Zamonaviy odamga iqtisodiy bilimlarsiz yashash qiyin. Ovqat, shart-sharoit, kiyim, bo‘sh vaqtni o‘tkazish bu - hammasi iqtisodiy kuch bilan aniqlanadi. Iqtisodni o‘rganish - bu hayotni yaxshiroq tushunishga va to‘laqonli hayot kechirishga imkon beradi. Iqtisodiy kuchlar biznes olamida qabul qilinadigan qarorlarga ta’sir qiladi. Iqtisodning keng tarqalgan belgilaridan biri bu - odamlar turmush talablarini qanday qondirishlari to‘g‘risidagi bilimdan iborat.

Zamonaviy iqtisodiyot faniga XVII asrda asos solingan. O‘sha davrdan buyon iqtisodchilar tomonidan iqtisodiy resurslardan to‘g‘ri foydalanish, ularni o‘rganish va tushuntirish usullari ishlab chiqilmoqda.

7-mashq. Matnni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

Налоги

Налоги – обязательные взносы (платежи) в бюджет (местный или центральный) или во внебюджетные фонды, осуществляемые налогоплательщиками. Иначе говоря, это метод распределения доходов между хозяйствующим субъектом рынка и государством, это обязательные платежи в бюджет, взимаемые с юридических и физических лиц.

К структурным элементам налогообложения относится, в частности, его субъект – юридическое или физическое лицо, имеющее самостоятельный источник дохода и обязанное по закону уплачивать налог т.е. налогоплательщики.

К объектам налогообложения относятся доход в виде прибыли, дивидендов, затраты и капитал в виде имущества (например, недвижимости), земли, стоимости товара. А источником налоговых платежей должен быть только чистый доход (прибыль).

Назначение налогов – формировать финансовые ресурсы государства, повышать или снижать материальный интерес людей в развитии той или иной формы деятельности.

8-mashq. Darslik va o‘quv qo‘llanmalardan, gazeta va jurnallardan bir bosh bo‘lakli va ikki bosh bo‘lakli gaplarni toping. 10 ta bir bosh bo‘lakli, 10 ta ikki bosh bo‘lakli gaplarni daftaringizga ko‘chiring.

4-topshiriq. B/B/B jadvalini to‘ldiring.

Matnni belgilash tizimi

(v) - Bilaman (-) - Bilishni xohlayman (+) - Bilib oldim

Tushunchalar	V	-	+
Sodda gap			
Bir bosh bolakli gap			
Ikki bosh bolakli gap			
Qo'shma gap			

Yunesko

Yunesko - Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha tashkiloti. U BMTning ixtisoslashgan muassasalaridan biridir. Yuneskoning tarixi Ikkinchi jahon urushidan so'ng, 44 davlat vakillari Londonda konferensiyaga yig'ilib, ushbu tashkilotning ta'sis etish Ustavini qabul qilishlaridan boshlanadi. Uning amaliy faoliyati esa 1946-yil 20-noyabrdan boshlangan. Qarorgohi - Parijda. Tuzilish davrida 28 davlat a'zo bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda unga 186 ta davlat a'zo. Yunesko yarim asrdan oshiq davr ichida eng katta nufuzli xalqaro tashkilotlardan biriga aylandi. O'zbekiston Respublikasi 1993-yil 29-oktabrda Yuneskoga a'zo bo'ldi.

Yuneskoning asosiy maqsadi - tinchlik va xavfsizlikni mustahkamlash, ta'lim, fan va madaniyatni yuksaltirishga xizmat qilishdir. Yunesko Ustavi bo'yicha: "BMT Ustavida e'lon qilingan irqi, jinsi, tili va dinidan qat'i nazar, barcha xalqlar uchun adolatga, qonuniylikka, inson huquqlari va asosiy erkinliklariga umumiy hurmatini ta'minlash maqsadida ta'lim, fan va madaniyatini rivojlantirish orqali xalqlar hamkorligiga ko'maklashish tashkilotning ustivor vazifasidir". Bu g'oyalar mustaqil O'zbekiston siyosatiga to'la mos keladi.

Yunesko umuminsoniy qadriyatlarni o'rganish va targ'ib etish tashkilotidir.

Yunesko doirasida Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sinolarning 1000 yillik, Mirzo Ulug'bekning 600 yillik, Amir Temurning 660 yillik tantanalari, Toshkent shahrining 2000 yilligi butun jahon miqyosida keng nishonladi. 1997-yili Yuneskoning jahon madaniy boyliklari ro'yxatiga kiritilgan Xiva va Buxoro shaharlarining 2500 yilligi nishonlandi, Shaxrisabz va Marg'ilon shaharlari bo'yicha tadbirlar tayyorlanmoqda. Mustaqil O'zbekistonning Yunesko bilan hamkorligi yil sayin o'sib bormoqda.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

5-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) rus tiliga yozma tarjima qiling;
- c) matn asosida savollar tuzing;
- d) matnni gapirib bering.

6-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘zlarni yod oling:

Tashkilot - aniq tarkib va vazifasiga, ish dasturiga ega bo‘lgan ijtimoiy, xo‘jalik birlashmasi yoki davlat muassasasi. *Birlashgan Millatlar Tashkiloti.*

Hamkorlik - ish-faoliyatda birga, hamkor bo‘lish, ayni bir ishda birgalashish, uni teng bajarish. 2. Biror sohada o‘zaro bog‘lanib, birgalikda, hamkor bo‘lib ish olib borish. *Iqtisodiy hamkorlik.*

Irq [qon tomirlari; ildiz; zot, nasl] - kishilarning ko‘z, soch va teri rangi, yuz-bosh tuzilishi, nasliy belgilari bir xil bo‘lgan, tarixan shakllangan guruhlar. *Turli irq'larga mansub kishilar.*

Ta’sis [tuzish, tashkil etish] - joriy qilmoq, belgilamoq, vujudga keltirmoq. *Ushbu tashkilotning ta’sis etish Ustavini qabul qildilar.*

Tinchlik - g‘ala-g‘ovur, shovqin-suron kabilardan holi, tinch holat. Kishini bezovta qilmaydigan, osoyishta holat. *Asosiy maqsadimiz - tinchlik va xavfsizlikni mustahkamlash.*

Davr [aylanish, almashinish, navbat] - jamiyat taraqqiyotida yoki tabiatda muhim voqea, hodisa yuz bergan yoki o‘ziga xos xususiyati bilan ajralib turadigan ma’lum vaqt oralig‘i. *Tuzilish davri.*

Mustahkam [mahkam, kuchaytirilgan, kuchli] - O‘z xususiyati, mohiyati jihatdan o‘zgarishga, buzilishga, aynishga chidamli, barqaror, aynimas.

Nufuzli - obro‘-e’tiborli; ta’sirli. *Nufuzli tashkilot.*

Jins [tur; xil, nav] - jonli organizmlarning biologik va jismoniy xususiyatlariga ko‘ra ikki turidan biri. *Jinsidan qat’iy nazar.*

7-topshiriq. Jahondagi xalqaro tashkilotlar haqida taqdimot tayyorlang.

8-topshiriq. “O‘zbekistonning tashqi iqtisodiy aloqalari” mavzusida insho yozing.

9-topshiriq. ”Tinchlik” so‘ziga sinkveyn tuzing va umumlashtiruvchi xulosa chiqaring.

“Sinkveyn” (5 qator) texnikasi
Maqsad - kategoriyasiga tavfsif berish

- 1-qator – tushuncha - ot
- 2-qator –2 so‘zdan iborat sifat
- 3-qator –3 so‘zdan iborat fe’l
- 4-qator –4 so‘zdan iborat munosabat
- 5-qator –1 so‘zdan iborat sinonim

Mustahkamlash uchun savollar

1. Qanday xalqaro tashkilotlarni bilasiz?
2. O‘zbekiston qaysi xalqaro tashkilotlarga a’zo?
3. Siz O‘zbekistonni qanday xalqaro tashkilotlarga a’zo bo‘lishini xohlar edingiz?
4. BMT qanday tashkilot va u qachon tashkil etilgan?
5. BMTning Nizomi qaysi davlat vakillari tomonidan ishlab chiqildi?
6. BMT nechta asosiy organdan iborat? Uning vazifalari nimalardan iborat?
7. O‘zbekiston BMTga nechanchi yilda qabul qilindi?
8. Yunesko qanday tashkilot?
9. O‘zbekiston Yuneskoga qachon a’zo bo‘ldi?
10. Yunesko keyingi yillarda qanday tadbirlarni amalga oshirdi?
11. Yuneskoning asosiy maqsad va vazifalari nimalardan iborat?

10-topshiriq. Kundalik muomalada ishlatiladigan quyidagi so‘z va iboralarni eslab qoling.

Restoranda
Xizmat ko‘rsatish

Iltimos, ikkita hamburgerni o‘rab bering
Yog‘li bo‘lsin
Limonli bo‘lsin
Iltimos, yana ozgina bering
Rahmat, boshqa kerak emas
Iltimos, tuzni uzatib yuboring
Bu mazalimi?
Juda mazali ekan
Men to‘qman

В ресторане
Обслуживание

Два гамбургера с собой, пожалуйста
С маслом
С лимоном
Еще немного, пожалуйста
Больше не надо, спасибо
Передайте, пожалуйста, соль
Это вкусно?
Было очень вкусно
Я сыт

Buni hoziroq olsam bo‘ladimi?
Iltimos, tezroq bo‘ling
Buni men buyurmaganman (bu
mening buyurtmam emas)
Men buyurgan ovqatni hali olib
kelishgani yo‘q
Bu qanday yeyiladi?
Tuzi kamroq bo‘lsin
Uncha achchiq bo‘lmasin (ovqat
haqida)
Uncha shirin bo‘lmasin
Uncha achchiq bo‘lmasin (choy
haqida)
Yaxshi pishirilmagan
(qovurilmagan)
Juda qattiq
Bu uncha yangi emas
Bu uncha toza emas

Haq to‘lash

Iltimos, hisob-kitob qiling
Marhamat, chekni oling
Iltimos, menga hisob-kitobni
keltiring Chekni olsam bo‘ladimi?
Men hozir hisob-kitob
qilmoqchiman
Sizga necha pul berishim kerak?
Hammasi qancha bo‘ladi?
Menimcha, hisob-kitobda
adashgansiz
Men hisob-kitob bo‘yicha haq
to‘layman
Kechqurun men sizni mehmon
qilaman
Iltimos, buni mening hisobimga
yozib qo‘ying
Hamma uchun men haq to‘layman
Biz alohida-alohida to‘laymiz
Keling, yarmini siz, yarmini men
to‘lay Ruxsat eting, o‘z ulushimni
to‘lasam Qaytimi kerak emas

Можно мне взять это прямо
сейчас? Поторопитесь,
пожалуйста
Это не мой заказ

Мой заказ еще не принесли

Как это едят?
Поменьше соли
Поменьше специй (про блюда)

Не слишком сладко
Не слишком крепкий (про чай)
Это не проварено (не
прожарено)
Очень жесткое
Это не совсем свежее
Это недостаточно чистое

Оплата

Счет, пожалуйста
Чек, пожалуйста
Можно попросить счет?
Могу я взять чек?
Я бы хотел рассчитаться сейчас
Сколько я Вам должен?
Сколько всего?
Мне кажется, в счете ошибка
Я заплачу по счету
Сегодня вечером я угощаю
Запишите это на мой счет,
пожалуйста
Я плачу за всех
Мы платим отдельно
Давайте заплатим поровну
Позвольте мне заплатить мою
долю Сдачи не надо

TESTLAR

1. BMT qachon tuzilgan?

- a) 1945-yil
- b) 1947-yil
- c) 1960-yil
- d) 1949-yil

2. BMTning 1944-yildagi nizomi qaysi davlatlar o'rtasida ishlab chiqilgan?

- a) Buyuk Britaniya, AQSH, Xitoy va sobiq Sovet Ittifoqi
- b) Buyuk Britaniya, AQSH, Xitoy, Germaniya
- c) Buyuk Britaniya, AQSH, Xitoy, Rossiya
- d) Buyuk Britaniya, AQSH, Xitoy

3. BMTning Nizomi 1944-yilda qayerda ishlab chiqildi?

- a) Moskvada
- b) Pekinda
- c) Vashingtonda
- d) Dumbarton-Okcda

4. BMT o'z tarkibiga ko'ra nechta asosiy organdan iborat?

- a) 5ta
- b) 7ta
- c) 6ta
- d) 9ta

5. Xavfsizlik kengashining doimiy 5 ta a'zo davlatlari qaysi davlatlar?

- a) AQSh, Rossiya, Xitoy, Fransiya, Buyuk Britaniya
- b) Rossiya, Xitoy, Fransiya, Buyuk Britaniya, Germaniya
- c) AQSh, Rossiya, Xitoy, Fransiya, Yaponiya
- d) Xitoy, Fransiya, Buyuk Britaniya, Yaponiya, AQSh

6. Vasiylik kengashi nima bilan shug'ullanadi?

- a) Xalqaro va ijtimoiy hamkorlik sohalariga oid masalalar bilan shug'ullanadi
- b) Tobe hududlar masalalarini nazorat qiladi
- c) Tashkilotning kundalik ishini ta'min etadi
- d) Hukm chiqaradi

7. O‘zbekiston Respublikasi BMTga qachon a‘zo bo‘ldi?

- a) 1991-yil 2-martda
- b) 1992-yil 2-mayda
- c) 1992-yil 2-martda
- d) 1993-yil 5-mayda

8. Yunesko qanday tashkilot?

- a) BMTning ta‘lim, fan va madaniyat masalalari bo‘yicha tashkiloti
- b) BMTning jahonda tinchlikni saqlash masalalari bo‘yicha tashkiloti
- c) BMTning talimni rivojlantirish masalalari bo‘yicha tashkiloti
- d) BMTning sport, fan va madaniyat masalalari bo‘yicha tashkiloti

9. O‘zbekiston Respublikasi qachon Yuneskoga a‘zo bo‘ldi?

- a) 1993-yil 29-oktabrda
- b) 1995-yil 29-oktabrda
- c) 1991-yil 2-mayda
- d) 2000-yil 5-aprelda

10. Xiva va Buxoro shaharlarining 2500 yilligi qachon nishonlandi?

- a) 1997-yil
- b) 1996-yil
- c) 1998-yil
- d) 1999-yil

7-MAVZU. HUQUQ VA BURCH

Bizning muqaddas vazifamiz - Vatan shonu shuhrati, qudrati va salohiyatining yuksalishi uchun o'zimizning fidoyi mehnatimiz bilan munosib hissa qo'shishdir.

Islom Karimov

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 1992-yilning 8-dekabrda qabul qilindi. U 6 bob, 26 bo'lim, 128 moddadan iborat.

O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyasi O'zbekiston inson huquqlari va davlat suvereniteti g'oyalariga sodiq demokratik respublika ekanligini tantanali ravishda e'lon qildi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga ko'ra xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbaidir.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi barcha fuqarolarning bir xil huquq va erkinliklarga ega ekanliklarini, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengligini kafolatlaydi.

Davlat jamiyatning madaniy, ilmiy va texnikaviy rivojlanishiga g'amxo'rlik qiladi.

Qomusimiz biz uchun nazariy-huquqiy hujjat, burch va majburiyatlarimiz majmuasigina emas, balki hayotimizni farovon etish, uni chinakam qonuniy asosga qurish, o'z haq-huquqlarimizni ta'minlash, jamiyatda qonun ustuvorligini o'rnatishning hayotbaxsh manbaidir.

O'zbekiston konstitutsiyasida inson huquqlari va davlat mustaqilligi g'oyalari sadoqat, xalqimiz oldidagi yuksak mas'uliyat, o'zbek davlatining tarixiy tajribasiga tayanish, fuqarolarning farovon hayot kechirishlarini ta'minlash, insonparvar jamiyatni barpo etish kabi olijanob maqsadlarni amalga oshirish ko'zlangan.

O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyasida fuqarolarning burchlariga ham alohida e'tibor berilgan. Uning 11-bobida fuqarolarning qomusda belgilab qo'yilgan burchlarini bajarishga, qonunlarga rioya etishga, boshqa kishlarning huquqlari, erkinliklari, qadr-qimmatini hurmat qilishga, O'zbekiston va uning ma'naviy merosini avaylab-asrashga, atrof-tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga, soliqlarni to'lashga majburliklari ta'kidlanadi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1- topshiriq:

- a) matnni o'qing;
- b) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- c) matn yuzasidan savollar tuzing;
- d) huquq va burchlaringiz haqida so'zlab bering.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'zlarni yod oling:

Konstitutsiya [*lot. constitute - belgilash, qaror qilish, tayinlash, qonunlashtirish*] - davlatning yuksak yuridik kuchga ega bo'lgan asosiy qonuni; barcha joriy qonunlarning asosi. *O'zbekiston konstitutsiyasi.*

Fuqaro ["*faqir*" so'zining ko'pl.] - biror mamlakatning doimiy aholisi. 2. Umuman oddiy xalq, omma. *O'zbekiston fuqarosi.*

Tajriba [*sinov*] - muayyan maqsadda amalga oshiriladigan, bilish, aniqlash, sinashga qaratilgan ish, faoliyat. 2. Amaliy ishda, hayotda o'zlashtirilgan, orttirilgan bilimlar, malakalar, uquvlar majmui. *Tarixiy tajriba.*

Modda [*qonun yoki shartnomaning bir bo'limi*] - rasmiy hujjat, majmua, qonunning raqam yoki harf bilan ajratiladigan mustaqil bo'limi. *O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyasi 128 moddadan iborat.*

Munosabat - kishilar, tashkilotlar, davlatlar o'rtasidagi bordi-keldi, oldi-berdi muomalalari; tirikchilik, moddiy va ma'naviy hayot bilan bog'liq bo'lgan aloqa. *Ehtiyotkorona munosabat.*

Muhit - hayot, faoliyat kechadigan tabiiy yoki ijtimoiy sharoitlar majmui. *Ijtimoiy muhit.*

Meros [voris(lar)ga qoladigan yoki qolgan mulk] - marhumdan vorislarga qolgan mulk. Ajdodlardan avlodlarga qolgan ilmiy, adabiy, madaniy boylik. *Ma'naviy meros.*

Ijtimoiy [jamo, jamiyatga oid] - inson va jamiyat hayotiga oid. *Ijtimoiy munosabatlar.*

Ijtimoiy fanlar - inson va jamiyat hayotiga oid ilmlar majmui.

Insonparvar - odamlarga g'amxo'r, odamlarni sevuvchi; inson maqsadlarini ko'zlovchi. *Insonparvar jamiyat.*

Burch - ado etilishi, bajarilishi majburiy bo'lgan vazifa; majburiyat. *Vatanparvarlik burchi.*

Shaxs [kimsa, kishi] - jamiyatdagi alohida bir kishi, odam. *Tarixiy shaxs.*

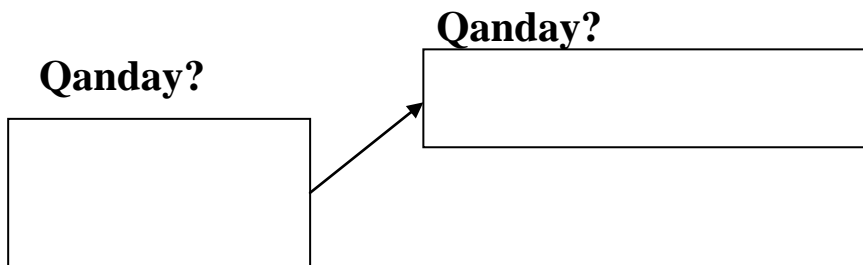
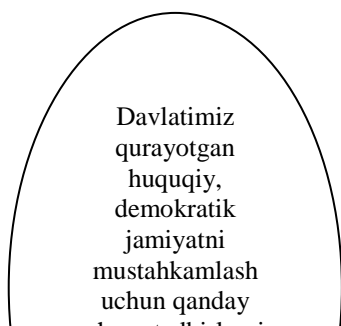
Sadoqat [do'stlik, birdamlik; samimiylik] - chin qalbdan berilganlik; sodiqlik, vafodorlik. *O'zbekiston inson huquqlari va davlat suvereniteti g'oyalariga sodiq demokratik respublika.*

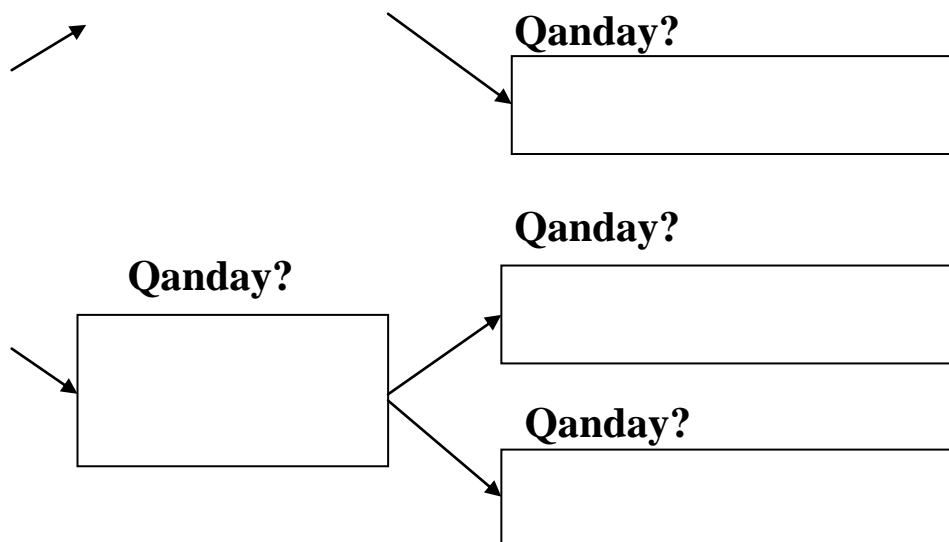
Farovon [mo'l, juda ko'p, ziyoda] - har jihatdan to'la-to'kis ta'minlangan, hamma narsasi mo'l-ko'l. *Farovon hayot.*

3-topshiriq. "Baxtimiz qomusi" mavzusida insho yozing.

4-topshiriq. "Qanday?" sxemasini to'ldiring.

Davlatimiz qurayotgan huquqiy, demokratik jamiyatni mustahkamlash uchun "Qanday?" chora-tadbirlarni amalga oshirishimiz kerak?

Qo'shma gap

(Сложное предложение)

Birdan ortiq sodda gapning mazmun, grammatik va ohang jihatidan birikuvidan tuzilgan gap qo'shma gap deyiladi. *Eshik sekin ochildi-yu* (birinchi sodda gap), *Jahongirning yuzi ko'rindi* (ikkinchi sodda gap).

Qo'shma gap tarkibidagi sodda gap o'zaro bog'lovchi, yuklama, ko'makchi va fe'l shakli hamda ohang orqali bog'lanadi. Shunga ko'ra qo'shma gapning 3 turi farqlanadi:

- 1) bog'langan qo'shma gap (сложносочиненные предложение);
- 2) ergash gapli qo'shma gap (сложноподчиненные предложение);
- 3) bog'lovchisiz qo'shma gap (бессоюзные сложные предложение).

Bog'langan qo'shma gap

(Сложносочиненные предложения)

Bog'langan qo'shma gap. Sodda gapning o'zaro teng bog'lovchi yordamida bog'lanishidan tuzilgan qo'shma gap bog'langan qo'shma gap deyiladi. *Kechasi qalin qor yog'di, lekin havo sovimadi.* Tarkibidagi sodda gapning o'zaro mazmun-munosabatiga ko'ra bog'langan qo'shma gap quyidagi turga bo'linadi:

1. Biriktiruv munosabatli bog'langan qo'shma gap (сложносочиненные предложения с сочинительными союзами). Bunday bog'langan qo'shma gap tarkibidagi sodda gap o'zaro *va, hamda* bog'lovchisi, *ham, u(-yu), -da* yuklamasi yordamida bog'lanadi va bir paytda yoki ketma-ket ro'y bergan voqea-hodisani ifodalaydi: 1. Mashg'ulot tugadi va hamma o'z uyiga tarqaldi. 2. Bahor keldi va o'z sepini yoya boshladi. 3. *Qattiq izg'irin ko'tarildi-da, hech kimni uydan chiqarmay qo'ydi.* 4. *Odam qo'li tegdi-yu, tashlandiq yerlarni obod qildi.* Gapni yuklama bog'lasa, undan keyin vergul qo'yiladi.

2. Zidlov munosabatli bog‘langan qo‘shma gap (сложносочиненные предложения с противопоставительными союзами). Bunday bog‘langan qo‘shma gap tarkibidagi sodda gap o‘zaro *ammo, lekin, biroq* bog‘lovchisi, -u(-yu) yuklamasi yordamida bog‘lanadi: 1. *Biz ko‘p kutdik, biroq undan darak bo‘lmadi.* 2. *Havo ochildi-yu, harorat sezilmadi.* Ba‘zan zidlik mazmunini kuchaytirish uchun zidlov bog‘lovchisi va *u (-yu)* yuklamasi birga ishlatiladi. *Kechasi qor yog‘di-yu, lekin kunduzi darrov to‘xtadi.* Bunday qo‘shma gapda zidlov bog‘lovchisidan oldin, yuklamadan esa keyin vergul qo‘yiladi.

3. Ayiruv munosabatli bog‘langan qo‘shma gap (сложносочиненные предложения с разделительными союзами). Bunday bog‘langan qo‘shma gap tarkibidagi sodda gap o‘zaro *goh... goh, yoki...yoki, ba‘zan...ba‘zan, dam...dam, yoxud...yoxud, ayiruv* bog‘lovchisi yordamida bog‘lanadi. Ayiruv bog‘lovchili qo‘shma gap voqea-hodisaning galma-gal bo‘lishini yoki undan biri bo‘lishini ifodalaydi: *Goh yomg‘ir yog‘adi, goh quyosh charaqlaydi.*

4. Inkor munosabatli bog‘langan qo‘shma gap (сложносочиненные предложения с отрицательными союзами). Bunday bog‘langan qo‘shma gap tarkibidagi sodda gap o‘zaro takror qo‘llangan *na* inkor yuklamasi orqali bog‘lanadi va gap o‘rasida vergul qo‘yiladi: *Na suv bor, na biron yemish qolibdi. Na sen kelding, na men bordim.*

1-mashq. Matndagi bog‘langan qo‘shma gap turlarini aniqlang.

Fuqarolarning asosiy huquq va burchlari

Fuqarolarning asosiy huquqlari - jahondagi rivojlangan, ma‘rifatparvar, demokratik davlatlarda xalqlarning huquqiy va haqiqiy tengligini, har bir fuqaroning erkinligini ta‘min etish bo‘yicha tajribasini o‘rganish natijasida O‘zbekistonda fuqarolarning huquqlari va burchlari aniqlandi. Mustaqil O‘zbekistonning demokratik mohiyati, avvalo, uning xalq manfaatlarini himoya qilishida namoyon bo‘lmoqda. Inson huquqlarini va erkinliklarini rivojlantirish va takomillashtirish mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotining asosiy tamoyilidir. Shu ma‘noda, O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov: “O‘zbekiston - kelajagi buyuk davlatdir. Bu insonparvarlik qoidalariga asoslangan, millati, dini, ijtimoiy ahvoli, siyosiy e‘tiqodlaridan qatiynazar fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini ta‘minlab beradigan davlatdir”, deydi. O‘zbekiston fuqarolarining o‘z mustaqil davlatiga mansubligi, unga nisbatan O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida va qonunlarida belgilangan huquq, erkinlik va

burchlarning joriy etilishi, ularning qonuniy huquq va manfaatlarini davlat tomonidan qo‘riqlanishida o‘z ifodasini topadi va ular uch guruhga bo‘linadi:

I. Ijtimoiy-iqtisodiy huquqlar: mehnat qilish, dam olish, bilim olish, moddiy ta‘minot kabi huquqlardan iborat.

II. Siyosiy huquq va demokratik erkinliklar: fuqarolarning jamoat birlashmalariga, siyosiy partiyalarga uyushish huquqi, saylash va saylanish huquqi, so‘z va matbuot erkinligi, majlis va mitinglar, namoyishga chiqish huquqlaridan iborat.

III. Uy-joy daxlsizligi, shaxsiy huquqlar.

Bu huquq va erkinliklar O‘zbekiston davlatida fuqarolar erkin rivojlanishining asosiy omilidir.

2-mashq. Sodda gaplarni qo‘shma gaplarga aylantiring.

1. Loyiha hali tayyor emas. Zavodga boriladigan xizmat safari qoldirildi.

2. Gazetada bitta ilmiy-tekshirish instituti to‘g‘risida maqola berilgan edi. Ushbu institutda tabiatni muhofaza qilish muammolari bilan shug‘ullanadilar.

3. Geoximiya ximiyaviy jarayonlarni o‘rganadi. Ushbu jarayonlar Yerda sodir bo‘lmoqda.

4. Injener va olimlar ko‘p mehnat qildilar. Fanga yangilik kiritishni xohlardilar.

5. O‘qituvchi talab qildi. Biz testlarni o‘z vaqtida topshirdik.

3-mashq. Nuqtalar o‘rniga kerakli so‘zlarni qo‘yib, gapni tugating.

1. Mening otam o‘sha joyda ishlab, ...

2. Samarqand shahri ...

3. ... mutaxassis bo‘lish uchun, o‘zi tanlagan kasbining nozik bo‘lgan xususiyatlarini tushunmog‘i lozim.

4. Musiqa tovushlari qayerdadir eshitilmoqda ...

4-mashq. Jadvalni daftaringizga chizing va to‘ldiring.

№	Biriktiruv bog‘lovchili qo‘shma gap	Ayiruv bog‘lovchili qo‘shma gap	Zidlov bog‘lovchili qo‘shma gap	Inkor bog‘lovchili qo‘shma gap
1.				
2.				
3.				

5-mashq. Gaplarni ko‘chiring. Bog‘langan qo‘shma gaplarning turlarini aniqlang.

1. To‘satdan eshik sharaqlab ochildi va ostonada Otabek paydo bo‘ldi. 2. Gazlama ko‘paydi-yu, ishimiz kasod bo‘ldi. 3. Har kimning zari bo‘lmasa-da, hunari bo‘lsin. 4. Soni ko‘p, lekin salmog‘i yo‘q. 5. Dam birdan kun qizib ketadi, dam bulut kelib jala quyadi. 6. Yo mehmon kelganini bilmaydi, yo o‘zini bilmaslikka oladi. 7. Kuzning o‘rtalarida havo bir-ikki ayniydi-da, vodiya qalin tuman tushadi.

6-mashq. Quyidagi gaplarni sinchiklab o‘qing. Bog‘langan qo‘shma gaplarni ajratib olib, rus tiliga tarjima qiling.

1. Eshikdan shamol urar va botayotgan quyoshning songgi yorug‘i tushib turar edi. (L.Bat) 2. Ko‘ngil xazinasining qulfi tildir va ul xazinaning kaliti so‘zdir. (Navoiy). 3. Shu on qattiq qarsak chalindi-yu, hamma o‘rnidan turdi. 4. Ko‘m-ko‘k paxtazorlar bunyod etiladi-yu, keng cho‘l rang-barang gilamdek ko‘zlarni qamashtiradi. (O.) 5. Ob-havo ob-havoligini qiladi, ish esa o‘z yo‘liga.

7-mashq. Sodda gaplarni qo‘shma gaplarga aylantiring.

Namuna: Hamma bilganini biz ham bilamiz. - Hamma nimani bilsa, biz ham shuni bilamiz.

Ko‘rganlari haqida gapirib berdi. Natijani mas’ul kishidan talab qil. Qatnashganlar bilan gaplashing. Mahsulot chiqarganlardan so‘rang. Mukofotlanganlarni tabrikladik. Mukofotga tavsiya etilganlar haqida ma’lumot zarur.

8-mashq. O‘qigan badiiy asaringizdan biriktiruv, ayiruv, zidlov, inkor munosabatli qo‘shma gaplarni toping va daftaringizga ko‘chirib yozing.

9-mashq. Matnni o‘qing, yozma tarjima qiling.

Burch va sadoqat quyida ayniqsa namoyon bo‘ladi:

- Ona Vatanni himoya qilish - fuqarolik burchi;
- fidoyilik ko‘rsatib mehnat qilish - vatanparvarlik burchi;
- yurt chiroyiga chiroy qo‘shish, uning boyligi yo‘lida fidoyilik ko‘rsatib mehnat qilish - vatanparvarlik burchi;
- ota-onaga sadoqat va ularga xizmat qilish - farzandlik burchi.

Sadoqat bilan burchni tarixda yashab oʻtgan ulugʻ kishilar bagʻoyat qadrlaganlar, kishidagi eng olijanob fazilat deb bilganlar. Masalan:

“Oʻz burchingni ado et, oʻsha zahoti oʻzingni anglaysan”. (*I. Gyote*).

Burchingni unutma, u yagona dil navosidir. Burchsiz hayot ham, ehtiros ham yoʻq. (*A. Blok*).

10-mashq. Matni oʻqing, matnda ajratib koʻrsatilgan soʻzlarni **Tushunchalar tahlili metodidan** foydalanib tahlil qiling.

Soliq qoʻmitasi qachon tashkil qilingan?

1991-yil 12-avgustda Vazirlar Mahkamasi 217-sonli “Oʻzbekiston Respublikasining davlat soliq organlari toʻgʻrisida”gi qarorini qabul qildi. Shu kundan eʼtiboran “*soliq inspektori*”, “*soliq toʻlovchi*” degan tushunchalar hayotimizga kirib keldi. Respublikada tuman *soliq inspeksiylarining* butun bir tarmogʻi vujudga keldi, *viloyat soliq boshqarmalari* tuzildi. *Davlat soliq bosh boshqarmasi* tashkil etildi.

Yil sayin soliq munosabatlarining kengayib borishi, *soliq tizimiga* yangi-yangi shahobchalarning qoʻshilib borishi, *soliq idoralari* oldiga qoʻyilgan vazifalarning tobora kengayib borishi davlat soliq Bosh boshqarmasining Davlat soliq qoʻmitasiga aylantirish zaruriyatini tugʻdirdi. Natijada 1994-yilda respublikamizda yagona *soliq va bojxona qoʻmitasi* tuzildi. Bugungi kunda u yerda band boʻlgan xodimlarning soni 17 ming kishidan oshib ketdi.

Oʻzbekiston Respublikasi soliq qoʻmitasi oʻz faoliyatini Oʻzbekiston Respublikasi konstitutsiyasiga, Oʻzbekiston Oliy majlisi tomonidan chiqarilgan qonunlar, qarorlar, Respublika Prezidenti farmonlariga, Prezident huzuridagi Vazirlar mahkamasining qarorlari va farmoyishlariga amal qilgan holda olib boradilar. Davlat soliq qoʻmitasi respublikaning *soliq siyosatini* ishlab chiqishda faol qatnashib, uning ijrosini hamda *soliq qonunchiligini* bajarilishini taʼminlaydi.

Tushunchalar tahlili metodi

Tushunchalar	Tushunchalar tahlili
Soliq tizimi	
Soliq toʻlovchi	
Soliq inspektori	
Soliq inspeksiylari	
Davlat soliq bosh boshqarmasi	
Viloyat soliq	

boshqarmalari	
Soliq va bojxona qo‘mitasi	
Soliq siyosati	
Soliq qonunchiligi	

Eslab qoling!

Huquqiy madaniyat— bu qonunni tushunish, bilish, hayotga tatbiq etish, ijrosini ta’minlash, har bir shaxsning, fuqaroning ijtimoiy hayotda faol ishtiroki va bunday faollikni boshqalardan ham talab qilish jarayonidir.

Sharqona demokratiya

Demokratiya - ma’naviy mezonlar asosida boshqariladigan, kuchli huquqiy davlat, kuchli fuqarolik jamiyati demakdir.

Sharqona demokratiya - demokratiya tushunchasining ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, Sharq mamlakatlari, asosan, aholisining ko‘pchilik qismi musulmon ma’naviyatidan bahra olgan hududlarga xos bo‘lgan demokratik qoidalar majmuining o‘ziga xos shakl va mazmunda namoyon bo‘lishidir. Sharqona demokratiya milliy bosiqlik, andisha, yoshi ulug‘larga hurmat, o‘zaro maslahat, har qanday keskin masalada ham tomonlarning kelishuvlariga asoslanadigan faoliyatdir. Ana shu xususiyatlari bilan ushbu ijtimoiy tushuncha G‘arb demokratiyasidan farq qiladi. Bundan tashqari, sharqona demokratiya, siyosiy tartibsizliklar, boshboshdoqlik va mitingbozlikni milliy manfaatlarga zid deb qaraydi hamda jamiyat va davlatning ichki masalalari - har qanday fundamentalistik va qurolli kuchlarga asoslangan harakatlarni qoralagan holda o‘z faoliyatini o‘ziga xos madaniyat tamoyillari asosida yo‘lga qo‘yadi.

Mustaqil O‘zbekistonda Sharq demokratiyasini tiklash, asoslash va hayotga tatbiq etish bo‘yicha katta ishlar bajarilmoqda. Chunonchi, ajdodlarimiz tarixiy tajribasi inobatga olingan holda bugungi kunda mukammal shakl kasb etgan sharqona demokratiya qoidalariga asoslangan kuchli ijtimoiy siyosat tufayli respublikamiz umumjahon miqyosida o‘z o‘rni va mavqei ga ega bo‘lib, yildan-yilga iqtisodiy yuksalish sari dadil odimlar bilan qadam tashlamoqda. Bu, albatta, jumladan, sharqona demokratiya qoidalariga asoslangan siyosat natijasidir.

Demokratiyaga o‘tmish saboqlari va hayot tajribasi asosida izchil-ilmiiy qarash shundan iboratki, umuminsoniy nuqtai nazardan haqiqatan ham demokratiya bitta: ammo bu birlik shuning uchun ham hayotiyki, u

milliy sharoitlar, mintaqaviy xususiyatlar va qit'aviy farq-tafovutlarni inobatga oladi, ya'ni kishilarning, jamiyatning amaliyoti bilan chambarchas bog'langan. Barcha mamlakatlar, hamma xalqlar demokratiyaga intiladilar, demokratik tartib-qoidalarni o'zlarining muayyan sharoitlarida qo'llash va turmushga tatbiq etishning eng ma'qul yo'llarini va usullarini topishga harakat qiladilar. Ana shu jahon bo'ylab borayotgan ommaviy harakat o'zining muayyan shakl va mazmuniga ega ko'rinishlarini beradi. Shu ko'rinishlardan biri sharqona demokratiyadir.

Sharqona demokratiyaning mustaqil O'zbekistonda qo'llanila boshlashi xalqimiz tomonidan katta ko'tarinkilik bilan qabul qilindi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

5-topshiriq:

- a) matnni o'qing,
- b) reja tuzing;
- c) tuzgan rejangiz asosida matnning mazmunini so'zlab bering;
- d) matndan bo'g'langan qo'shma gap turlarini aniqlang.

6-topshiriq. Quyidagi tayanch so'zlarni yod oling:

Jamiyat [uyushma, guruh] - biror maqsadda tuzilgan ixtiyoriy birlashma, ijtimoiy tashkilot. Tarixiy taraqqiyotning ma'lum bosqichida moddiy boyliklar yaratishning muayyan usullari va muayyan ishlab chiqarish munosabatlari bilan xarakterlanadigan ijtimoiy munosabatlar majmui. *Kuchli fuqarolik jamiyati.*

Fundamental [lot. fundamentalis - asos (negiz) bo'luvchi] - chuqur tekshirilgan, asosli, teran, eng muhim, bosh. *Har qanday fundamentalistik harakatlarni qoralash.*

Maslahat [umum manfaati; foyda] - biror ishni qanday qilish yoki umuman nima qilish kerakligi haqida yo'l-yo'riq tarzidagi fikr, mulohaza, tavsiya, taklif tarzidagi gap. *O'zaro maslahat.*

O'tmish - kishi, xalq hayotining o'tgan qismi, shu o'tgan davridagi hayoti. *O'tmishdagi hayot.*

Andisha [fikr, o'ylash] - keyinini, oqibatini o'ylab yoki yuz-xotir qilib yuritilgan mulohaza. 2. Sharm-hayo, or-nomusga amal hissi. *O'zbekcha andisha.*

Shakl [ko'rinish, usul] - narsaning tashqi ko'rinishi, sirtqi qiyofasining ifodasi; ma'lum ko'rinish, qolipdagi narsa, figura. *O'ziga xos shaklda namoyon bo'lish.*

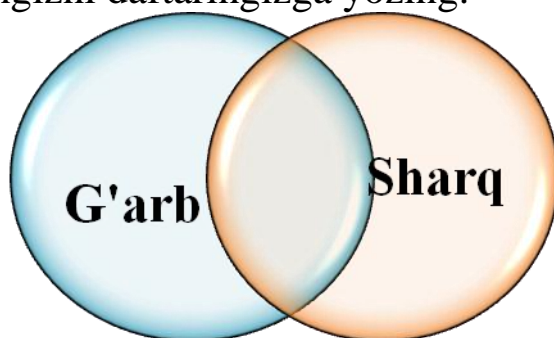
Sharoit [shartlar; tartib-qoidalar] - obyektiv holdagi muayyan vaziyat. Biror narsaning, voqeaning, bo‘lishiga ta’sir etuvchi holat, imkoniyat. *Tarixiy sharoit.*

Yuksalish - taraqqiy etish, o‘shish, yuksak darajaga erishish. *Iqtisodiy yuksalish.*

Saboq [tortishuv, musobaqa] - dars, mashg‘ulot, bilim. 2. Ibrat, o‘rnak, namuna bo‘ladigan, hayot tajribasini oshiradigan ish, harakat, voqea-hodisa. *Saboq oldim.*

Tarix saboqlari - tarixda bo‘lib o‘tgan, esda qoladigan va o‘rnak bo‘ladigan, to‘g‘ri, kerakli xulosa chiqarishga yordam beradigan voqea-hodisalar. *Tarix saboqlari kelajak poydevoridir.*

7-topshiriq. Venn diagrammasi asosida G‘arb va Sharq demokratiyasining o‘xshash va farqli jihatlarini taqqoslang va tahlil qiling. Fikrlaringizni daftaringizga yozing.

8-topshiriq.

O‘z huquq va erkinliklaringizni bilasizmi? Shu haqda o‘rtog‘ingiz bilan suhbatga kirishing.

9-topshiriq. Quyidagi olmoshlarni eslab qoling.

men	я
sen	ты
u	он (она)
meniki	мой (моя, моё)
seniki	твой (твоя, твоё)
uniki	его (её)
bizniki	наш (наша)
sizniki	ваш (ваша)
biz	мы
siz	вы
ular	они
o‘ziniki	свой (своя, своё)
u, o‘sha	тот (та, то, те)

shunday	такой (-ая, -ое, ие)
shuncha	столько
hamma, barcha	весь (вся, всё, все)
har qanday	всякий
har kim	каждый
har bir	любой
o‘zi (o‘zlari)	сам (сама, само, сами)
kim?	кто?
nima?	что?
qaysi?	какой?
kimniki?	чей? (чья? чьё?)
qaysi?	который?
qancha?	сколько?
qayerda?	где?
qayerdan?	откуда?
qachon?	когда?
nega?	почему?
nimaga? nima uchun?	почему?
nega? nima maqsadda?	зачем? (с какой целью?)
hech kim	никто
hech nima (narsa)	ничто
hech qanday	никакой
hech kimniki emas	ничей
aslo, mutlaqo	никак
hech qayerda(n)	нигде
hech qayoqqa, hech	никуда
yoqqa	ниоткуда
hech qayoqdan	никогда
hech qachon	нисколько
hech ham	незачем, не стоит
keragi yo‘q, hojati yo‘q	тогда (в таком случае)
u holda, unday bo‘lsa	потому, поэтому
shunga ko‘ra, shuning	
uchun	

Mustahkamlash uchun savollar

1. O‘zbekiston Konstitutsiyasi qachon qabul qilingan?
2. Konstitutsiyamizdagi qaysi modda boshqa hech bir mamlakat konstitutsiyasida berilmagan?
3. Demokratiya nima?
4. O‘z huquq va erkinliklaringizni bilasizmi?

5. El-yurt oldidagi burchingiz nimalardan iborat?
6. Ota-ona oldidagi burchingizchi?
7. Qo'shma gap turlarini ayting.
8. Qo'shma gap sodda gapdan qanday farqlanadi?
9. Huquqiy madaniyat nima?
10. Kim dushmandan xavfliroq?

10-topshiriq. Kundalik muomalada ishlatiladigan quyidagi so'z va iboralarni eslab qoling.

Xaridlar

Ma'lumot olish

Qachon ishni tugatasizlar?
 Bu do'kon qachon yopiladi?
 Ish kunlari soat nechagacha
 ishlaysizlar?
 To'qqizdan beshgacha ochiq
 O'n ikkidan ikkigacha yopiq
 Savdo markazi qayerda
 joylashgan?
 U yerda naqd pulsiz savdo
 qiladigan do'kon bormi?
 U yerda supermarket bormi?
 Oziq-ovqat bo'limi qaysi qavatda
 joylashgan?

Xizmat ko'rsatish

Men faqat ko'ryapman
 Bu qimmat turadimi?
 Yomon emas-u, qimmatroq ekan
 Shuning boshqa xil ranglisi
 yo'qmi? Shuning sifatlirog'i
 yo'qmi?
 Kattarog'i bormi?
 Arzonrog'i bormi?
 Rangi ochrog'ini (to'qrog'ini)
 ko'rsam
 degandim
 Men buni olaman
 Buni naqd pulsiz olsam
 bo'ladimi?

Покупки

Информация

Когда вы закрываетесь?
 Когда закрывается этот
 магазин?
 До сколько Вы открыты в
 рабочие дни?
 Открыто с девяти до пяти
 Закрыто с двенадцати до двух
 Где здесь торговый центр?
 Там есть магазин по
 безналичному
 расчету?
 Там есть supermarket?
 На каком этаже
 продовольственный
 отдел?

Обслуживание

Я только смотрю
 Это дорого?
 Это неплохо, но дороговато
 У Вас есть такой же другого
 цвета?
 У Вас есть такое же лучшего
 качества
 У Вас есть побольше?
 У Вас есть подешевле?
 Я хотел бы взглянуть на более
 светлый (темный) тон
 Я беру это
 Я могу купить это по

Sovg'a o'ramini berasizmi?

Bu menga qimmatlik qiladi
Iltimos, buni mehmonxonaga
yuboring

Buni shu bugun yubora
olmaysizmi?

Buni olsam bo'ladimi?
Ta'mirlash qancha vaqtni oladi?
Ta'mirlashga kafolat berasizmi?
Men kechroq kiraman

Kiyim-kechak

Men buni kiyib ko'rmoqchiman
Men ikkalasini ham kiyib
ko'rmoqchiman
Buni qayerda kiyib ko'rsam
bo'ladi? Mendan o'lchov
olasizmi?
Sizningcha, bu pishiq matomi?
Men kostum buyurtma
qilmoqchiman
Men yubka buyurtma
qilmoqchiman

безналичному расчету?

Можно попросить подарочную
упаковку?

Я не могу себе позволить это
купить

Отошлите это, пожалуйста, в
гостиницу

Не могли бы Вы отправить это
сегодня?

Могу я это забрать?

Сколько времени займет
ремонт?

Вы даете гарантию на ремонт?

Я зайду попозже

Одежда

Я хотел бы примерить

Я хотел бы примерить оба

Где примерочная?

Можете снять с меня мерку?

Вы думаете, этот материал
прочный

Мне нужен костюм на заказ

Я бы хотела юбку на заказ

TESTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyasi qachon qabul qilindi?

- a) 1992-yilning 8-dekabrida
- b) 1991-yilning 8-dekabrida
- c) 1993-yilning 18-dekabrida
- d) 1991-yilning 8-sentabrida

2. O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyasi nechta bob, nechta bo'lim, qancha moddadan iborat?

- a) 7 bob, 28 bo'lim, 198 moddadan iborat
- b) 10 bob, 35 bo'lim, 200 moddadan iborat
- c) 15 bob, 48 bo'lim, 510 moddadan iborat

d) 6 bob, 26 bo‘lim, 128 moddadan iborat

3. O‘zbekiston Respublikasining konstitutsiyasida fuqarolar qonun oldida nimadan qat’i nazar tengdirlar?

a) jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e’tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar

b) shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar

c) jinsi, irqi, millati, ijtimoiy kelib chiqishi

d) millati, tili, dini, e’tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar

4. O‘zbekiston Respublikasining konstitutsiyasiga ko‘ra ...

a) xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbaidir

b) hokimiyatni Vazirlar mahkamasi boshqaradi

c) davlat bosh islohotchi

d) fuqarolar qonun oldida millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishiga qarab ajratiladi

5. Milliy bosqlik, andisha, yoshi ulug‘larga hurmat, o‘zaro maslahat, har qanday keskin masalada ham tomonlarning kelishuvlariga asoslanadigan faoliyat.

a) Garb demokratiyasi

b) Demokratiya

c) Sharqona demokratiya

d) Xalq hokimiyati

6. Ma’naviy mezonlar asosida boshqariladigan, kuchli huquqiy davlat, kuchli fuqarolik jamiyati demakdir. Bu ta’rif qaysi so‘zga tegishli?

a) Demokratiya

b) Ma’naviyat

c) Hayot

d) Sharq

7. Sharqona demokratiya qaysi xususiyatlariga ko‘ra g‘arb demokratiyasidan farq qiladi?

a) milliy bosqlik, andisha, yoshi ulug‘larga hurmat, o‘zaro maslahat, har qanday keskin masalada ham tomonlarning kelishuvlariga asoslanadigan faoliyatdir. Ana shu xususiyatlari bilan ushbu ijtimoiy tushuncha G‘arb demokratiyasidan farq qiladi.

b) o‘zaro maslahat, har qanday keskin masalada ham tomonlarning

kelishuvlariga asoslanadigan faoliyatdir. Ana shu xususiyatlari bilan ushbu ijtimoiy tushuncha G'arb demokratiyasidan farq qiladi.

c) siyosiy tartibsizliklar, boshboshdoqlik va mitingbozlikni, har qanday fundamentalistik va qurolli kuchlarga asoslangan harakatlarni oqlagan holda o'z faoliyatini o'ziga xos yo'lga qo'yadi.

d) Sharqona demokratiya G'arb demokratiyasidan farq qilmaydi.

8. Demokratiya - shundan iboratki, umuminsoniy nuqtai nazardan haqiqatan ham demokratiya bitta, ammo u

a) milliy sharoitlar, mintaqaviy xususiyatlar va qit'aviy farqtafovutlarni inobatga oladi

b) milliy sharoitlar, mintaqaviy xususiyatlar va qit'aviy farqtafovutlarni inobatga oladi, ya'ni kishilarning, jamiyatning amaliyoti bilan chambarchas bog'langan

c) milliy sharoitlar, mintaqaviy xususiyatlar va qit'aviy farqtafovutlarni inobatga olmaydi, ya'ni kishilarning, jamiyatning amaliyoti bilan chambarchas bog'lanmagan

d) o'tmish saboqlari va hayot tajribasi asosida izchil-ilmiy qaraladi

9. Birdan ortiq sodda gapning mazmun, grammatik va ohang jihatidan birikuvidan tuzilgan gap qanday gap deyiladi?

a) sodda gap

b) bog'langan gap

c) qo'shma gap

d) bog'lochsiz gap

10. Qonunni tushunish, bilish, hayotga tatbiq etish, ijrosini ta'minlash, har bir shaxsning, fuqaroning ijtimoiy hayotda faol ishtiroki va bunday faollikni boshqalardan ham talab qilish jarayoni -

a) huquqiy madaniyat

b) madaniyat

c) ma'naviyat

d) ma'rifat

8-MAVZU. O'ZBEK ALLOMALARI VA IQTISODCHI OLIMLAR

Biz jahon madaniyati xazinasini boyitgan ulug'allomalar merosxo'rimiz. Ulkan madaniy, ma'naviy merosga egamiz. Qonimizda ana shunday buyuklar qoni oqar ekan, biz farovon va go'zal turmush yaratish uchun beqiyos imkonimiz bor, desak bo'ladi.

Islom Karimov

Islom Abdug'aniyevich Karimov

Atoqli davlat va jamoat arbobi Islom Abdug'aniyevich Karimov 1938-yilning 30-yanvarida Samarqand shahrida tavallud topgan. O'rta Osiyo politexnika va Toshkent xalq xo'jaligi institutlarini bitirgan. Mehnat faoliyatini 1960-yilda "Tashselmash" zavodida usta yordamchisi sifatida boshlab, keyin mazkur korxonada usta, so'ng texnolog bo'lib ishlagan. 1961-yildan V.P.Chkalov nomidagi Toshkent aviatsiya ishlab chiqarish birlashmasida muhandis, yetakchi muhandis-konstruktor lavozimida mehnat faoliyatini davom ettirgan.

O'zbekiston 1991-yil 31-avgustda mustaqil davlat deb e'lon qilinganidan keyin Islom Abdug'aniyevich Karimov o'sha yilning 29-dekabrida muqobilik asosida o'tgan umumxalq saylovida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylandi.

Islom Karimov - taniqli jamiyatshunos olim. Prezidentning "O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li", "Bizdan ozod va obod Vatan qolsin", "Istiqlol va ma'naviyat", "Buyuk kelajagimizning huquqiy kafolati", "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari" va boshqa o'nlab asarlarida nafaqat iqtisodiyot, qolaversa, ijtimoiy-siyosiy taraqqiyotning ko'plab dolzarb masalalari tadqiq qilingan. Davlatimizning ichki va tashqi siyosati ilmiy asoslab berilgan, joriy va istiqboldagi vazifalar aniqlangan, muhimi, ularni amalga oshirish yo'llari ko'rsatilgan. Jahon nazariy tafakkurida birinchi bo'lib, I.A.Karimov istibdod iqtisodiyotidan erkin bozor munosabatlariga o'tish yo'llarini asoslab berdi va uni izchillik bilan amaliyotga tatbiq eta oldi.

O'zbekistonda gumanitar fanlar va iqtisodiy tafakkur rivojiga katta hissa qo'shgan Islom Karimov 1994-yilda O'zbekiston Fanlar akademiyasining akademigi etib saylandi. Xuddi shu yili "O'zbekiston Qahramoni" yuksak unvoniga sazovor bo'ldi. Jahonning bir necha tillariga tarjima etilgan asarlarida erkin bozor munosabatlari hukmron jamiyatga o'tish masalalari va muammolari nazariy asoslab berilgan, pishiq falsafiy umumlashmalar ilgari surilgan. Ularning aksariyati O'zbekistonda muvaffaqiyatli amalga oshirilayotgani diqqatga sazovordir.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimovning

Vatan oldidagi, tarix oldidagi, insoniyat oldidagi xizmatlari nechog'lik buyuk ekanligi xususida faqat odil hakam - vaqt xolis xulosa chiqarmoqda. Komil ishonch bilan aytish mumkinki, u o'zining favqulodda, biz bilgan andoza va ta'riflardan ancha yuqori turuvchi iste'dodi bilan O'zbekistonning yangi tarixi yaratila boshlangan davrning eng buyuk davlat arbobi, tashkilotchisi, nazariyotchi va amaliyotchisi ekanligi shubhasizdir. O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov 2016-yilning 2-sentyabrida Toshkent shahrida vafot etdi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o'qing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing, mazmunini so'zlab bering;
- c) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- d) I.A.Karimov asarlarining mazmun-mohiyati nimalardan iborat? Fikringizni bildiring.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'zlarni yod oling:

Tavallud [paydo bo'lish] - tug'ilish, dunyoga kelish. *Islom Abdug'aniyevich Karimov 1938-yilning 30-yanvarida Samarqand shahrida tavallud topgan.*

Taraqqiyot [olg'a harakatlanish, rivojlanish, o'sish] - rivojlanishning oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga yo'nalgan shakli, uning yuksalishi. *Ijtimoiy-siyosiy taraqqiyot.*

Tafakkur [fikir yuritish, o'ylash, fikrlash] - ob'ektiv voqelikning tasavvur, tushuncha va muhokamadagi faol jarayoni, insonning fikrlash qobiliyati. *Nazariy tafakkur.*

Texnolog - texnologiyaning u yoki bu sohasi bo'yicha mutaxassis. *"Tashselmash" zavodida texnolog bo'lib ishlagan.*

Mehnat [sinov; mashaqqat] - biror maqsad uchun qaratilgan aqliy yoki jismoniy faoliyat; kuch, g'ayrat, harakat. *Mehnat intizomi.*

Muhandis [injener, texnik; geometriyani yaxshi biluvchi, quruvchi usta] - texnikaning biror sohasi bo'yicha oliy ma'lumotga ega bo'lgan mutaxassis. *Yetakchi muhandis-konstruktor.*

Muqobil [o'rnini almashtiruvchi] - qarshi boruvchi, qarshi turuvchi, zid. *Muqobil tomonlar. 2. Qarama-qarshi yo'nalgan; qarama-qarshi yo'nalishda. Muqobillik asosida o'tkazilgan umumxalq saylovi.*

Korxonona [ishxonona] - ishlab chiqarish yoki savdo bo'limi hamda shunday bo'limlardan bir nechasing birlashmasi. *Korxonada usta*

bo‘lib ishladi.

Umumxalq [umum + xalq] - butun xalqqa taalluqli, butun xalq uchun umumiy. *Umumxalq bayrami.*

Lavozim [kerakli, zaruriy narsalar] - muassasa, idora, tashkilotda biror rasmiy xizmatni bajarish bilan bog‘liq bo‘lgan vazifa o‘rni; amal, mansab. *Muhandis-konstruktor lavozimi.*

Saylov - ovoz berish orqali davlat organlari, mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlari va boshqa tuzilmalarni tashkil etish vositasi. *Saylov uchastkasi.*

Prezident [lot. praesidentis - oldinda o‘tiruvchi] - respublika boshqaruvi shaklidagi ko‘pchilik mamlakatlarda ma‘lum muddatga saylab qo‘yiladigan davlat boshlig‘i. *O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti.*

Bo‘sag‘a - biror hudud, manzilning kirish, boshlanish joyi, ostonasi. *“O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari” asari.*

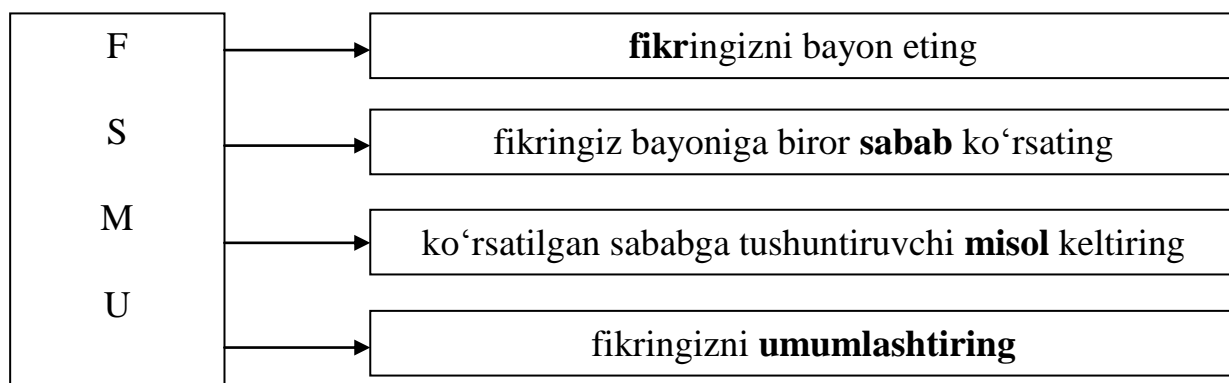
Dolzarb -Bajarilishi, qilinishi kechiktirib bo‘lmaydigan, birinchi galda hal etilishi lozim bo‘lgan; o‘ta muhim. *Dolzarb vazifa.*

Falsafiy - falsafaga oid. Tabiat va jamiyat haqidagi teran dunyoqarashni o‘zida ifoda etgan. *Falsafiy asar.*

3-topshiriq. Jahon iqtisodiyoti rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan taniqli iqtisodchilar haqida taqdimot tayyorlang.

4-topshiriq. FSMU jadvalini to‘ldiring.

Nimaga asoslanib Islom Karimovni taniqli jamiyatshunos olimlar qatoriga kiritamiz?

5-topshiriq. “Iqtisodiyotimiz fidoiylari” mavzusida insho yozing.

Ergash gapli qo‘shma gap
(Сложноподчиненные предложение)

Ergash gapli qo'shma gap. Birdan ortiq sodda gapning mazmun jihatdan tobe-hokim munosabati asosida, ya'ni birining boshqasiga ergashishidan tuzilgan qo'shma gap ergash gapli qo'shma gap deyiladi. *Ildiz oziq bersa, novda ko'karar.* Ergashgan qo'shma gapda bosh gap va ergash gap bo'ladi. Berilgan gapda birinchi gap - ergash gap, ikkinchi gap - bosh gap.

Bosh gap va ergash gap. Boshqa gapni o'ziga tobe qilib kelgan gap bosh gap hisoblanadi. Bosh gapga ergashib, uni izohlab kelgan gap ergash gap deyiladi: *Ta'til boshlansa, biz shaxmat musobaqasini o'tkazamiz.* Bu gapning *Ta'til boshlansa* qismi ergash gap, *biz shaxmat musobaqasini o'tkazamiz* qismi esa bosh gap.

Ergash gap bosh gapga chunki, shuning uchun, -ki, agar, garchi, mabodo, go'yo kabi ergashtiruvchi bog'lovchi, fe'lning ravishdosh, sifatdosh, harakat nomi shakli, yuklama, ko'makchi, turli vazifadagi ko'rsatish olmoshi, *kim - u, qanday - shunday, qancha - shuncha, qaysi - o'sha, qayerda - u yerda* kabi bir-biriga ma'nosini bildiradigan so'roq olmoshi va ko'rsatish olmoshidan iborat nisbiy so'z, *sababli, tufayli, deb* so'zi orqali bog'lanadi: *1. Biz kitobni sevamiz, chunki u bilim manbai. 2. Hosil to'kin bo'lsa, to'ylar to'xtamas.*

Ergash gapli qo'shma gapning quyidagi turlari farqlanadi:

- ega ergash gapli qo'shma gap;
- kesim ergash gapli qo'shma gap;
- to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap;
- aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap;
- hol ergash gapli qo'shma gap.

1. Ega ergash gap -ki bog'lovchisi va fe'lning shart mayli qo'shimchasi -sa hamda so'roq olmoshi (*kimki - u, kimki - o'sha, kimki - o'zi, nima -o'sha, nimaiki -hammasi*) yordamida bog'lanadi: *Kimki yomonlar suhbatidan qochsa, u yaxshilar suhbatiga erishadi.*

2. Kesim ergash gap olmosh bilan ifodalangan kesimni izohlab, u bosh gap bilan birga kesim ergash gapli qo'shma gapni hosil qiladi. Uch og'ayni botirlarning eng yaxshi fazilati shuki, ular xalqdan ajralib qolishni istamaydi. Kesim ergash gap bosh gapga -ki bog'lovchisi, o'rinpayt va bosh kelishikdagi *shu, kimsan* olmoshi yordamida bog'lanadi.

3. To'ldiruvchi ergash gap bosh gapdagi ko'rsatish olmoshi bilan ifodalangan to'ldiruvchini izohlaydi. To'ldiruvchi ergash gap, odatda, bosh gapga -ki bog'lovchisi, -sa shart mayli qo'shimchasi yordamida bog'lanadi. *Shuni bilki, seni Vatan kutadi. Shuni bilingki, har bir xabar bexosiyat bo'lmaydi. Ba'zan bu to'ldiruvchi tushurilishi mumkin. Iltimos qilamanki, oldin ustozimiz so'zlasin.*

4. Aniqlovchi ergash gap bosh gapdagi aniqlovchi bo‘lib kelgan olmosh va ayrim sifatni izohlaydi. Aniqlovchi ergash gap bosh gapga *-ki* bog‘lovchisi bilan (bunda bosh gap tarkibida ko‘pincha aniqlovchi bo‘lib kelgan shunday, ayrim, ba‘zi so‘zi qatnashadi) yoki *-sa* shart mayli qo‘shimchasi bilan (bunda ergash gap tarkibida esa shu, shunday, o‘sha, uning, ba‘zi, bir xil, ayrim, bir, bir qancha kabi olmosh bo‘ladi) bog‘lanadi. 1. *Shunday inson haqida xabar keltirdimki, uning har bir so‘zi gavhardir.* 2. *Kimning ko‘ngli to‘g‘ri bo‘lsa, uning yo‘li ham to‘g‘ri.* Ba‘zan bosh gapdagi olmosh bilan ifodalangan aniqlovchi tushurilishi mumkin. (*Shunday*) *Odam borki, hayvon undan yaxshiroq.*

1-mashq. Gaplarni o‘qing. Ergash gapli qo‘shma gaplar qanday bog‘langanligini aniqlang.

1. Kim sport bilan shug‘ullansa, u o‘zini sog‘va bardam sezadi. 2. Niyatim shuki, do‘stim, ko‘zingning oqu qarosi bo‘lgan qizingning baxti ochilsin. 3. Shunday kitoblar keltirginki, hamma sevib o‘qisin. 4. Kim birovga chuqur qazisa, o‘zi yiqiladi. 5. Agar biz hayotdan o‘rgansak, bundan foyda unadi. 6. Yaxshiyamki, chakalakzor uyimizga yaqin va yo‘l tanish. 7. Ma‘lumki, mehnatga hurmat axloqning eng yuksak dasturlaridan biridir.

2-mashq. Rus tiliga tarjima qiling.

1. Istagim shu, hech so‘nmasin yongan chirog‘ing. 2. Biz istaymiz barcha ellar, elatlar bir-birlari bilan bo‘lsin yana yaqinroq. 3. Shuni unutmangki, biz ozod zamonda yashayapmiz. 4. Kimki halol bo‘lsa, u hurmatga loyiq. 5. Hech shubha yo‘qki, biz g‘olib bo‘lamiz. 6. Kimning bilimi kuchli bo‘lsa, uning mulohazalari chuqur bo‘ladi. 7. Bilasizmi, xo‘jayinning Nur degan qizlari bor.

3-mashq. Gazeta va jurnaldan ergash gapli qo‘shma gaplarni topib daftaringizga yozing. (ega, kesim, aniqlovchi, to‘ldiruvchi, hol).

4-mashq. Qo‘shma gaplarni davom ettiring.

Shahrimiz kundan-kunga shunday o‘zgardiki ... U shunday yaxshi ishlaydiki ... Eshik yanayam katta ochildi, ... Aziza xonaga yugurib kirdi-yu, ... Institutga kirmaguncha, ... Kosmik raketalarining muvaffaqiyatli uchirilishi shuni ko‘rsatdiki, ...

5-mashq. O‘qing. O‘zbek tiliga tarjima qiling. Ergash gapli qo‘shma gap turini qanday bog‘langanligini aniqlang.

1. Когда я закончу учебу, мы переедим в Самарканд. 2. Если

хорошо постараться, эту работу можно закончить за два дня. 3. Карим настолько увлекся чтением, что не заметил как я ушел. 4. Мы все знаем, что счастья можно добиться лишь честным трудом. 5. Несмотря на то, что шел дождь, болельщики не покидали стадион.

6-mashq. Quyida berilgan soʻzlarni tartib bilan joylashtiring.

1. Buvimlarnikiga, kuzda, boraman, dadam bilan, har yili, qishloqqa, men.

2. Tushadi, mushuk, tomdan, oyogʻi bilan, tashlasang ham.

3. Osmonda, chaqnay boshladi, yulduzlar, birin-ketin, qoramtir.

4. Kuni, shanbalik, yordam berdi, Anvar, kutubxonachisiga, fakultet.

5. Mablagʻ, uchun, xomashyo, olinmadi sotib, yoqilgʻi.

6. Tushgan, maysalar, shudring, boʻldi, uchun, hoʻl.

Abu Rayhon Beruniy (973-1048)

Jahon, xususan, Sharq madaniyati va fanining yorqin siymolaridan biri Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy 973-yilda Xorazmda tugʻildi.

Beruniy Xorazmshoh Maʼmun rahbarligida Urganchda vujudga kelgan oʻz davrining yirik ilmiy markazlaridan biri - Maʼmun akademiyasida faoliyat koʻrsatdi. Keyinchalik esa har xil sabablarga koʻra Gʻazna shahriga ketishga majbur boʻldi, ona yurtidan yiroqda ham yirik fan va jamoat arbobi sifatida katta obroʻqozondi.

Abu Rayhon Beruniyning oʻrta asrlar fanlariga, xususan, astronomiya, fizika, matematika, geodeziya, geografiya, geologiya, falsafa, xronologiya, fanlar tarixi va boshqa fanlarga qoʻshgan ulkan hissasi uni butun dunyoga tanitdi. U ilmiy tabiatshunoslikka asos solgan allomalardan biri boʻlib, turli sohalarda oʻz davri uchun taajjubga soluvchi fikrlar, xulosalar va ilmiy farazlarni olgʻa surgan ediki, ular bir necha asrlardan soʻng Yevropa ilmida oʻz isbotini topdi. Aniq ilmiy yondashuv asosida mashhur yunon mutafakkiri Aristotel qarashlarini rivojlantirdi, zaif tomonlariga esa tanqidiy nuqtai nazardan yondashishga harakat qildi.

Beruniy komil insonparvar shaxs sifatida xalqlar doʻst, inoq va birdamlikda yashashi uchun kurashdi, insoniyatga, u yaratgan fan va madaniyatga qirgʻin keltiruvchi urushlarni qoraladi. Allomaning Hindiston va boshqa mamlakatlarda amalga oshirgan keng ilmiy-tadqiqot ishlari xalqlar oʻrtasidagi doʻstlik, oʻzaro hamkorlik, madaniy, ilmiy aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan edi.

Beruniy ulkan meros, o‘z davri ilm-fanining turli sohalariga oid 160 dan ortiq asarlar, bir necha tillardan qilingan tarjimalar, turli yozishmalar qoldirdi. Ular orasida jahon fanida eng ishonchli va muhim manbalar sirasiga kiritilgan “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”, “Geodeziya”, “Hindiston”, “Mas’ud qonuni”, “Mineralogiya” (“Saydana”) kabi asarlari alohida o‘rin tutadi. O‘rta asrlardan boshlab uning asarlari lotin, fransuz, ingliz, nemis, fors, turk tillariga o‘girildi.

O‘zbekiston olimlari Beruniy merosini o‘rganishga katta hissa qo‘shmoqdalar. Asosiy asarlarini qamragan ko‘p jildlik saylanma nashrlar o‘zbek va rus tillarida O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tomonidan chop etildi. Hozirgi kunda ulug‘ alloma merosiga jahon miqyosida qiziqish tobora ortib bormoqda. O‘zbekistonda fan va texnika sohasidagi eng yaxshi asarlar uchun beriladigan Davlat mukofoti Beruniy nomi bilan ataladi. 1973-yilda Yunesko tashabbusi bilan Beruniy tavalludining 1000 yilligi jahon miqyosida keng nishonlandi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

6-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) rus tiliga tarjima qiling;
- c) matn yuzasidan savollar tuzing;
- d) matn mazmunini gapirib berishga tayyorlaning.

7-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘zlarni yod oling:

Manba [boshlanish; ibtido] -Biror narsa, ish-harakatning yuzaga kelishi, faoliyat uchun asos bo‘lgan narsa, sabab. Ilmiy tadqiqot ishlari uchun asos bo‘lgan asar, hujjat. *Muhim manbalar.*

Usul [asosiy qoidalar, qonunlar; qabul qilingan tartib] - biror narsani yuzaga chiqarish, amalga oshirish yo‘li, harakat tarzi. *Kashfiyot usuli.*

Siymo [yuz, chehra, qiyofa] - shaxs, zot. *Ulug‘siymo.*

Birdamlik - hamjihatlik, yakdillik, hamnafaslik. *Birdamlikda yashash.*

Bayon [tavsiflash, ifodalash] - tabiat va jamiyat haqidagi tushuncha hamda tasavvur yuzasidan inson fikri va mulohazalarining og‘zaki yoki yozma ifodasi. *Bayon qilish.*

Ixtiro [yangilik yaratish, o‘ylab chiqarish] - fan-texnika sohasida kashf etilgan, ijobiy samara beradigan yangilik, kashfiyot. *Abu Rayhon Beruniyning iqtisodiy ixtiroosi.*

Ixtiro qilmoq - yangilik yaratmoq, kashf qilmoq.

Obro‘[shon, sharaf, or-nomus, qadr-qimmat; iftixor] - kishining

tutgan ishi va yaxshi xislatlari tufayli jamoatchilik qoshida topgan e'tibori, hurmati, nufuzi. *Obro'olib keldi.*

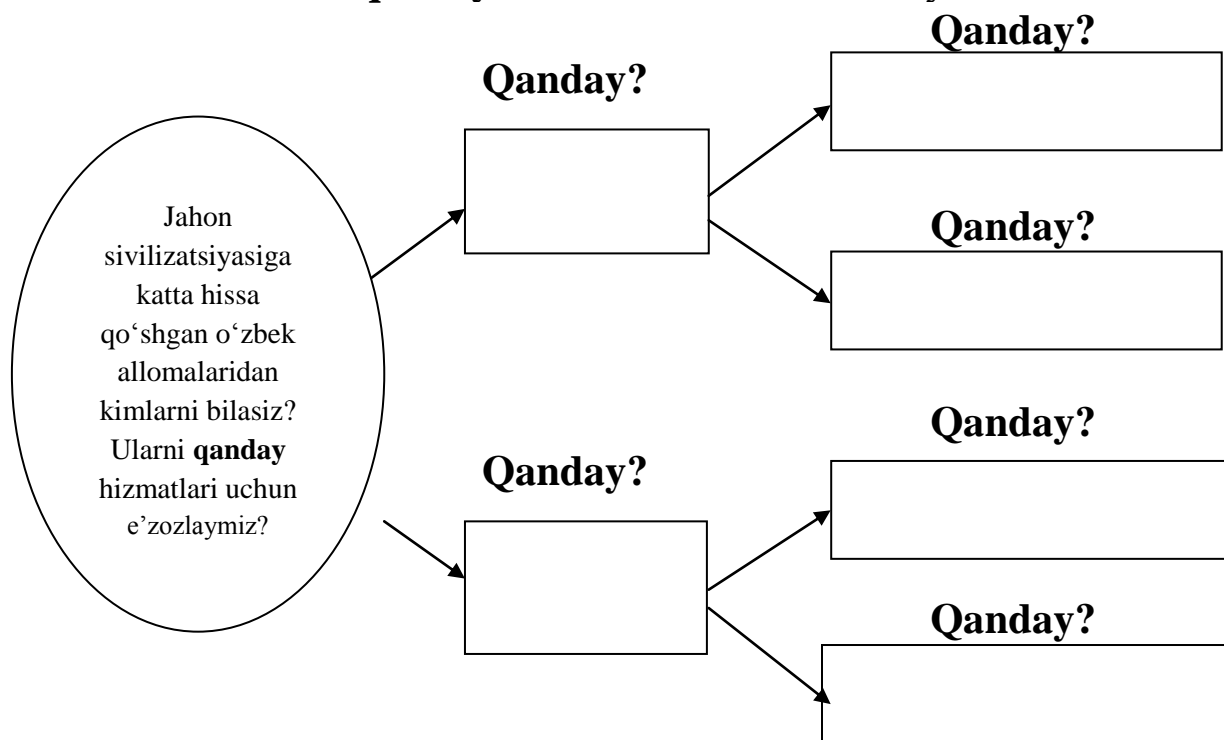
Qimmatbaho [bahosi, narxi yuqori, qimmat] - katta pul turadigan, qimmat bahoga ega. Nafaqat moddiy balki ma'naviy jihatdan qimmatli. *Qimmatbaho asarlar.*

Tadqiqot - tekshirish, o'rganish ishi. Ilmiy tekshirish ishining natijasi. *Olib borilgan tadqiqotlar.*

8-topshiriq. Jahon sivilizatsiyasiga katta hissa qo'shgan o'zbek allomalari haqida taqdimot tayyorlang.

9-topshiriq. Qanday? sxemasini to'ldiring.

Jahon sivilizatsiyasiga katta hissa qo'shgan o'zbek allomalaridan kimlarni bilasiz? Ularni **qanday** hizmatlari uchun e'zozlaymiz?

10-topshiriq. Algebra va meditsina so'zlarining kelib chiqish tarixi haqida kursdoshingiz bilan dialogga kirishing.

7-mashq. Hikmatlarni o'qing va mazmunini tushuntiring.

Odamlar o'rgangan, odatlangan va ko'pchilikka ma'qul bo'lgan narsaga ko'r-ko'rona qarshilik ko'rsatma.

Tenglik hukm surgan joyda sotqin, aldamchi ehtiroslar, g'am-g'ussa bo'lmaydi.

Bilim - qaytarish va takrorlash mevasi.

Ehson qilgan kishining minnati ehsonini yo'qqa chiqaradi.

Yaxshi bilmagan narsasiga uringan kishi sharmanda bo'ladi.

Bilmaganligimiz sababli bilgan narsalarimizni aytmay qo'yishimiz ham yaxshi emas.

Har bir insonning qadr-qiymati o'z ishini qoyil qilib bajarishida.

Yer dumaloq bo'lmaganda, odamlar yashaydigan joylar kengligi jug'rofiy mintaqalarga ajralmas edi, yozu qishda kecha bilan kunduz uzunligi o'zgarmas edi, yoritgichlarning ufqqa nisbatan vaziyatlari va sutkali yo'llari hozirgidek ko'rinishda bo'lmas edi.

Delfin - dengiz hayvoni bo'lib, damlangan teriga o'xshaydi. U odamni sevadi, kemalarni kuzatadi, g'arq bo'lganlarni o'lik-tirikligidan qat'i nazar qutqaradi.

Inson hayotidagi zarurat, ehtiyojlar ularning ilmlarga bo'lgan talablarini keltirib chiqaradi. Shu ehtiyojlarga ko'ra ilmlar har xil tarmoqlarga bo'lindi. Ilmlarning foydasi ochko'zlik bilan oltin-kumush to'plash uchun bo'lmay, balki u orqali inson uchun zarur narsalarga ega bo'lishdir.

Abu Rayhon Beruniy

8-mashq. Ergash gapli qo'shma gap turlarini aniqlang.

Abu Rayhon Beruniyning iqtisodiy ixtirosi

Pul paydo bo'lgan davrdan boshlab, ayniqsa, tanga shaklidagi turli metallardan pul zarb etish boshlangan. Misrda Movaroyinnahr va Xurosonda juda katta miqdorda to'la qiymatga ega bo'lmagan tangalar zarb etish avjga chiqqan. Masalan, muomalada bo'lgan "Ismoiliy" dirhamlari qimmatga ega bo'lmagan metallardan zarb qilingan. Buxoro dirhami - "gitrifiy" yoki past sifatli kumushdan yasalgan "Muhammadiy" tangalar muomalaga chiqarilgan. Bunday hol turli xil qallobliklarning, aldashlarning kuchayishiga qulay sharoit yaratdi. Buning oqibatida oltin dinorlar ham muomalada qatnashmay qolishiga olib keldiki, natijada oltin tangalar oddiy tovarlar kabi tortib beriladigan vaziyat vujudga keldi.

Ma'lumki, Abu Rayhon Beruniy mineralogiya va metallshunoslik bo'yicha o'z davrining eng yirik olimi edi. U iqtisodiy taraqqiyotga putur yetkazayotgan bunday ahvolga qarab turmadi. U juda katta tadqiqotlar, izlanishlar, amaliy tajribalar o'tkazib, minerallar tarkibidagi qimmatbaho metallar hissasini 116oppish uslubi - maxsus o'lchov asbobini yaratdi. Bu asbob pul munosabatlari tarixida, uning rivojlanishida bebaho ahamiyatga ega bo'ldi. Bu asbob yordamida turli metallardan yasalgan tangalar tarkibidagi qimmatbaho metallarning haqiqiy miqdorini o'lchash mumkin bo'ldi. Bunday asbobning yaratilishi pullar o'rtasidagi haqiqiy nisbatlarni aniqlash, ularni o'zaro

almashtirishning adolatli asoslariga ega bo'lish imkoniyatini berdi. Beruniy o'zi yasagan asbobning tuzilishini, uning qanday mexanizmlardan va qay usulda yasalganini "Mineralogiya" nomli asarida bayon qilgan.

9-mashq. Matnni o'qing. Matndagi iqtisodiy terminlarni ajratib yozing.

Tadbirkorlik

Tadbirkorlik – keng ma'noda shaxsiy va ijtimoiy manfaatni qondirishga asoslangan aqliy va jismoniy faoliyatni bildiradi. Tor ma'noda tadbirkorlik faoliyati iqtisodiy hayotning barcha sohalarini - uy xo'jaligini boshqarishdan tortib ishlab chiqarishgacha, tovarlar sotish va xizmat ko'rsatish turlarigacha qamrab oladi. Yangi mahsulot ishlab chiqarish, texnologiyani joriy qilish, bozorlarga kirib borish, iste'molchilarni jalb qilish, ishlab chiqarishga resurslarni moliyalashtirishning usullarini jalb qilish, koperatsiya va xalqaro aloqalarni shakllantirish shular jumlasidandir. Tovar xo'jaligiga xos bo'lgan beqarorlik, xavf-xatarlilik tadbirkorlik faoliyatining muhim xususiyatidir.

Tadbirkorlikning tashkiliy shakllariga yangi korxonalarni tashkil etish, bir-biri bilan bog'lanmagan korxonalar faoliyatini muvofiqlashtirish va birlashtirish hamda korxonada ichidagi tadbirkorlik ham kiradi. Tadbirkorlikning o'zi faqat individual darajada emas, balki yirik tashkilotlarda ham amal qiladi. Firma ichidagi tadbirkorlik intra-tadbirkorlik deb ataladi. Tadbirkorlik "qonuniy" va "g'ayriqonuniy" bo'ladi. Faoliyat turiga bog'liq holda tadbirkorlik subyektlari bo'lib, ishlab chiqarishda korxonalar, tijoratda – savdo muassasalari va birjalar, moliyaviy tadbirkorlikda - tijorat banklari, fond birjalari, investitsiya va boshqa fondlar hisoblanadi.

Tadbirkorlikda tashkiliy-xuquqiy shakllarining quyidagi turlari mavjud: xususiy tadbirkorlik, yuridik shaxs bo'lmagan tadbirkorlar faoliyati; kichik biznes (kichik korxonalar); xo'jalik va ijtimoiy birlashmalar tadbirkorligi; fermer (dehqon) xo'jaligi asosidagi tadbirkorlik; ijara va jamoa xo'jaliklaridagi tadbirkorlik; chet ellik sheriklar bilan qo'shma tadbirkorlik.

Mustahkamlash uchun savollar

1. Mustaqil O'zbekistonning birinchi Prezidenti kim?
2. I.Karimovning qanday asarlarini bilasiz?
3. I.Karimov asarlarining mazmun-mohiyati nimalardan iborat?

4. Jahon sivilizatsiyasiga munosib hissa qo‘shgan o‘zbek allomalaridan kimlarni bilasiz?
5. Jahonga mashhur taniqli iqtisodchilardan kimlarni bilasiz?
6. Algebra, meditsina so‘zlarining shakllanish tarixi haqida nimalar bilasiz?
7. Beruniyning qanday asarlarini bilasiz?
8. Beruniyning jahon madaniyatiga qo‘shgan hissasi nimalardan iborat?
9. Beruniyning iqtisodiy ixtirosi haqida nimalar bilasiz?
10. Ergash gapli qo‘shma gap turlarini ayting.

TESTLAR

1. Islom Abdug‘aniyevich Karimov mehnat faoliyatini qachon va qayerda boshlagan?

- a) 1961-yilda TTZ zavodida
- b) 1960-yilda “Tashselmash” zavodida
- c) 1961-yildan V.P.Chkalov nomidagi Toshkent aviatsiya ishlab chiqarish birlashmasida
- d) 1970-yildan Qashqadaryo viloyatida

2. Islom Abdug‘aniyevich Karimov qachon muqobillik asosida o‘tgan umumxalq saylovida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylandi?

- a) 1991-yil 31-avgustda
- b) 1991-yil 29-dekabrda
- c) 1991-yil 25-dekabrda
- d) 1991-yil 30-avgustda

3. O‘zbekistonda gumanitar fanlar va iqtisodiy tafakkur rivojiga katta hissa qo‘shgan I.A.Karimov 1994-yilda ...

- 1) O‘zbekiston Fanlar akademiyasining akademigi etib saylandi.
- 2) O‘zbekiston Respublikasi Bosh qo‘mondoni etib tayinlandi.
- 3) O‘zbekiston Respublikasi Bosh kotibi etib tayinlandi.
- 4) O‘zbekiston Respublikasi generali etib tayinlandi

4. Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy qachon va qayerda tug‘ildi?

- a) 1003-yil Xorazmda
- b) 973-yil Xorazmda
- c) 1050-yil Samarqandda
- d) 975-yil Farg‘onada

5. Nechanchi yilda Yunesko tashabbusi bilan Beruniy tavalludining 1000 yilligi jahon miqyosida keng nishonlandi.

- a) 1973-yilda
- b) 2001-yilda
- c) 1985-yilda
- d) 2010-yilda

6. Jahon fanida eng ishonchli va muhim manbalar sirasiga kiritilgan “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”, “Geodeziya”, “Hindiston”, “Mas’ud qonuni”, “Mineralogiya” (“Saydana”) kabi asarlar muallifi kim?

- a) Al - Xorazmiy
- b) Al - Farg‘oniy
- c) Ibn Sino
- d) Abu Rayhon Beruniy

7. Beruniy shunday asbob yaratdiki, bu asbob yordamida turli metallardan yasalgan tangalar tarkibidagi qimmatbaho metallarning haqiqiy miqdorini o‘lchash mumkin bo‘ldi. Bu asbob haqida qaysi asarida yozgan?

- a) “Geodeziya”
- b) “Mas’ud qonuni”
- c) “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”
- d) “Mineralogiya”

8. I.A.Karimov qachon “O‘zbekiston Qahramoni” yuksak unvoniga sazovor bo‘ldi?

- a) 2000-yilda
- b) 1994-yilda
- c) 1992-yilda
- d) 1995-yilda

9. O‘zbekistonda fan va texnika sohasidagi eng yaxshi asarlar uchun beriladigan Davlat mukofoti qanday nom bilan ataladi?

- a) Mirzo Ulug‘bek
- b) Amir Temur
- c) Beruniy
- d) Navoiy

10. Beruniy G‘azna shahriga ketishdan oldin qayerda faoliyat

ko'rsatdi?

- a) Fanlar akademiyasida
- b) Samarqandda
- c) Xurosonda
- d) Ma'mun akademiyasida

...Sogʻlom avlodni voyaga yetkazish barcha ulugʻ maqsadlarimizning asosidir.

Islom Karimov

Kamoliddin Behzod

Kamoliddin Behzod - buyuk oʻzbek musavviri.

U 1455-yilda Hirotda kambagʻal hunarmand oilasida tugʻilib, otanasidan juda erta yetim qoldi. Behzodning musavvirlikdagi isteʼdodini payqagan Amir Ruhillo (Mirak Haqqosh) uni oʻz tarbiyasiga oladi. Behzod musavvirlikni Pir Said Ahmad Tabriziydan oʻrgandi. Musavvirlardan Shoh Muzaffar, Qosim Ali, Mavlono Hakim Muhammad kabi Behzod ham Alisher Navoiyning rahnamoligidan bahramand boʻlgan. Ijodi 1470-yillarda boshlangan.

Alisher Navoiy va Sulton Husaynning vafotidan soʻng Hirotni Shayboniyxon, 1512-yilda esa Eron shohi Ismoil I bosib oldi. Koʻp sanʼatkorlar Hirotdan chiqib ketdi. 1520-yillarning boshida shoh Ismoil I Behzodni Tabrizga chaqirtirib, katta imtiyoz berdi. Shoh Ismoil I dan keyin uning oʻgʻli Tahmos taxtga chiqdi. Behzod Tahmosga musavvirlikni oʻrgatadi. Lekin shoh Behzodning sanʼatini qadrlamaydi. Rassom ona yurti Hirotda qaytadi.

Shayx Saʼdiyning “Boʻston”iga ishlagan miniaturalari (1478) musavvirning ilk asarlaridir. 1488-yilda Sulton Husayn buyurmasi bilan u 4 ta miniatura ishlagan. Behzod asarida hayot manzaralarini joʻshqin tasvirlaydi. Turli ranglar bir-biriga mos, asarlaridagi shaxslar harakatchan, tabiatan jonli. Ilk asarlaridayoq Behzod mohir manzarachi rassom sifatida koʻzga tashlandi.

Nizomiy Ganjaviyning “Xamsa”, “Layli va Majnun”, Xisrav Dehlaviyning “Majnun va Layli” asariga ishlagan miniaturalari butun dunyoga mashhur.

Behzod miniatura sanʼati tarixida maxsus - “Behzod maktabi”ni yaratdi. Darvesh Muhammad, Maqsud Muzahhib kabi rassomlar uning maktabida taʼlim olganlar. Behzod ustoz sanʼatkor sifatida Markaziy Osiyo, Eron, Ozarbayjon va boshqa oʻlkalar tasviriy sanʼatining taraqqiyotiga samarali taʼsir etdi. Miniatura sanʼatini yangi bosqichga koʻtardi, uning tarixida yangi davr yaratdi. Behzod miniaturalari uning tirikligidayoq bu sanʼatning oliy yutugʻi deb tan olingan.

Buyuk musavvir Kamoliddin Behzod 1535-yilda Hirotda vafot etgan.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

a) matnni oʻqing;

- b) matn yuzasidan savollar tuzing;
- c) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- d) matn mazmunini kengaytirib soʻzlab bering.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch soʻzlarni yod oling:

Isteʼdod [moyillik] - nihoyatda zoʻr ijodiy qobiliyat, layoqat. *Isteʼdodli rassom.*

Miniatura [umal. miniature - nafis, nozik qilib ishlangan rasm <lot. minium - qizil yoki qizgʻish-jigarrang boʻyoq] - Oʻrta asr qoʻlyozma asarlari va kitoblarda boʻyoqlar bilan chizilgan nafis rasm, surat. *Behzod ishlagan miniaturlar oʻrta asr tasviriy sanʼatining qimmatbaho durdonalaridandir.*

Musavvir [rassom] - turli tasvirlar ishlovchi, rasm chizuvchi ijodkor. *Kamoliddin Behzod - buyuk oʻzbek musavviri.*

Mohir [mahoratli, malakali, usta] - yuksak mahoratga ega boʻlgan, mahorat qozongan, usta. *Mohir rassom.*

Kambagʻal [qashshoq, yoʻqsil] - muhtojlikda yashovchi, tirikchilik uchun kerakli narsasi yetarli boʻlmagan; qashshoq, faqir, bechora. *Kambagʻal hunarmand oilasida tugʻilgan.*

Sanʼatkor [sanʼat bilan shugʻullanuvchi] - sanʼat sohibi, sanʼatning biror sohasini egallagan ijodkor. Yuksak mahoratga ega boʻlgan yaratuvchi. *Mashxur sanʼatkor.*

Bahramand boʻlmoq - bahra olmoq; biror foyda, naf koʻrmoq. *Behzod Alisher Navoiyning rahnamoligidan bahramand boʻlgan.*

Ijud [yaratish, kashf etish; vujudga keltirish] - badiiy, ilmiy, sanʼatga oid asar yoki moddiy boylik yaratish, vujudga keltirish; yaratuvchilik faoliyati. *Kamoliddin Behzod ijodi.*

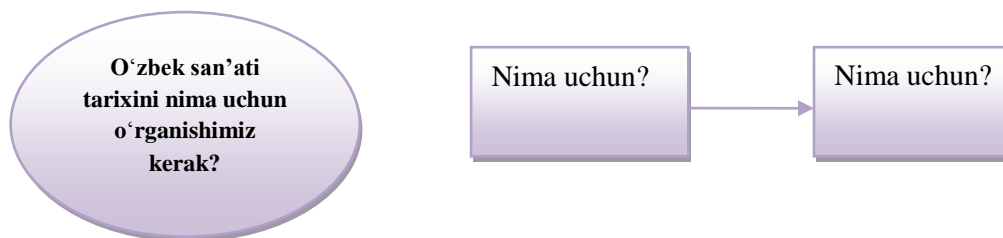
Qadrlamoq - obroʻ-eʼtiboriga, qadr-qimmatiga yarasha izzat-hurmat koʻrsatmoq. *Ustozlarini qadrlamoq.*

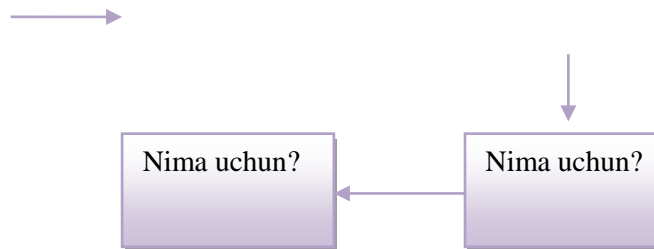
Yetim [ota-onasiz, yakkayu yagona] - otadan, onadan yoki har ikkovidan ajralgan. *Ota-onasidan juda erta yetim qoldi.*

Hunarmand - uyida yoki oʻz doʻkonida mahsulot ishlab chiqarish bilan shugʻullanuvchi kasb-hunar egasi, kosib. *Hunarmand oilasi.*

3-topshiriq. Xalq amaliy sanʼati haqida taqdimot tayyorlang.

4-topshiriq. “Nima uchun?” sxemasini chizib, javoblaringizni yozing.

Ergash gapli qo'shma gap

(davomi)

Hol ergash gapli qo'shma gapning ma'no turlari quyidagilar:

1. Ravish ergash gapli qo'shma gap bosh gapda ifodalangan mazmunning qay vaziyatda, qay holda yuzaga kelishini bildiradi. *Naimning biror ishi o'ngidan kelmasdan, biror maqsadi yuzaga chiqmasdan*, umri bekorga o'tib ketdi.

2. Payt ergash gapli qo'shma gap bosh gapdagi ish-harakatning paytini bildirgan ergash gap. *-gan edi, -sa, -ar ekan, -ganicha yo'q edi*.

Sobirjon radioni endi qo'ngan edi, eshik taqillab qoldi. Qushlar to'p-to'p bo'lib uchsa, havo ochiq bo'ladi.

3. O'rin ergash gapli qo'shma gap bosh gapdan anglashilgan ish-harakatning o'rnini bildirgan ergash gap. Qayerda intizom bo'lsa, o'sha yerda tartib bo'ladi. Bog'lovchi vositasi *-sa(qayerda, qayerdan, qayerga, qayga, shu yerda, shunda, shu yerga, shu yerdan, u yerda, -mang, -masin, ekan.)* Qayerda suv bo'lsa o'sha yerda hayot bo'ladi.

4. Sabab ergash gapli qo'shma gap bosh gapdagi ish-harakatning sababini bildiradi. Qayrilishlar tobora ko'paydi (ergash gap), shuning uchun mashinaning tezligi susaya bordi (bosh gap). *Chunki, shekilli, negaki, -ki, sababki, -gan bo'lsa kerak*.

5. Maqsad ergash gapli qo'shma gap bosh gapdan anglashilgan ish-harakatning nima maqsadda yuzaga kelishini bildiradi. Bog'lovchi vositasi *deb, -sin deb, -di deb, -ar deb, -sa deb, -mi deb, -mi ekan, uchun*. Odamlar yaxshi yashasin deb (ergash gap), tinchlikka imzo chekdik (bosh gap). *G'o'za miriqib ichsin uchun, suv tekis oqizildi*.

6. Shart ergash gap bosh gapdan anglashilgan ish harakatning qanday shart bilan bajarilishini bildiradi. Bog'lovchi vositalar: *-sa, -sa edi, agar, mabodo, bordi-yu, -ganda (edi), -r(-ar) ekan, -mi, bo'lmasa, yo'qsa, -may, bo'lay desang, -sinki*. Agar suv bo'lsa, cho'lu sahrolar bo'stonga aylanadi.

7. Natija ergash gapga bosh gapdan anglashilgan ish-harakatning natijasini bildiradi. Natija ergash gap bosh gapga *-ki* yordamida bog'lanadi. Bosh gap tarkibida shunday, shu qadar, shunchalik, shu darajada, shuncha, chunon kabi so'z, ergash gap tarkibida esa natijada, oqibatda, hatto kabi so'zlar qo'llanishi mumkin. Do'l shunday yog'diki,

yer oppoq bo‘lib ketdi. Azimboy shunday zulm o‘tkazdiki, oqibatda xalqning sabr-kosasi to‘ldi.

8. To‘siqsiz ergash gap bosh gapning mazmuniga zid bo‘lsa ham, unda ifodalangan voqea-hodisaning yuzaga kelishiga to‘siq bo‘la olmaydigan fikrni anglatadi. Bog‘lovchi vositasi *-sa ham(ki), qancha, qanchalik, naqadar, garchi, naqadar, -ganda ham, -sa -da, -gani bilan, qaramay, qaramasdan, -i(ib), -gani holda, -sa, -masa, -di hamki, -sa.* Quyosh yashringan bo‘lsa ham, kunduzning yorug‘ligi hali so‘nmagan edi. Ba‘zan *garchi* so‘zi qo‘llanishi mumkin.

Bog‘lovchisiz qo‘shma gap

(Бессоюзные сложные предложение)

Sodda gapning bog‘lovchi vositasiz, ohang yordamida birikishidan tuzilgan qo‘shma gap bog‘lovchisiz qo‘shma gap deyiladi. *Kech kirdi, tevarak atrofga qorong‘ulik tusha boshladi.* Bu qo‘shma gapdagi sodda gap o‘zaro faqat ohang yordamida bog‘langan.

Ohang yordamida bog‘langan qo‘shma gap turli xarakterda bo‘ladi:

a) sanash ohangi: Qo‘ngiroq chalindi, dars boshlandi.

b) zidlov ohangi: Jismimiz yo‘qolur, o‘chmas nomimiz.

c) izohlash ohangi: Chol ko‘p yura olmadi: oyoqlari charchab qoldi.

1-mashq. Rus tiliga tarjima qiling. Ergashgan qo‘shma gap turini aniqlang.

1. Mening fikrim shu, siz uni bekorga xafa qilyapsiz. 2. Biznikiga kelsang, birga dars tayyorlaymiz. 3. Bahor kelsa ham, kunlar ancha sovuq. 4. Umid qilamanki, bizni unutib yubormaysiz. 5. Yulduzlar bitta-bitta so‘nib, ufq oqara boshladi. 6. Sizdan o‘tinib so‘rayman, biz bilan qoling.

2-mashq. Nuqtalar o‘rniga qo‘shimchalarning mosini qo‘yib, gaplarni ko‘chiring.

Ishni ko‘rib chiq..., so‘ng xulosa qilish mumkin. Ishni ko‘rib chiq..., xulosa qilish mumkin. Ishni ko‘rib chiq... avval hujjatlarni to‘plash zarur. Ishni korib chiq... bir narsa deyish qiyin.

Topshiriqni bajar... ta‘tilga chiqish mumkin emas. Topshiriq bajaril... ta‘tilga chiqish mumkin. Barcha vazifalarni ta‘tilga chiq... bajarish kerak.

3-mashq. “Toshkent oqshomi”, “Ma‘rifat” va “Moliyachi” gazetalarining biror sonidagi maqolalardan bog‘lovchisiz qo‘shma gaplarga 8 ta gap topib yozing.

4-mashq. Quyidagi juft keltirilgan sodda gaplardan shart ergash gapli qo‘shma gap hosil qiling.

Namuna: Dars boshlandi. Oqituvchi keldi. - O‘qituvchi kelsa, dars boshlanadi.

1. Buyruq berildi. Ishni boshlaymiz. 2. Siz chaqiring. Men boraman. 3. Qodir ko‘rsatdi. 4. Qoshning tinch, sen tinch. 5. Olim bo‘l, olam seniki bo‘ladi. 6. Ertaga Anvar Moskvadan keladi. Men qarzarimni beraman.

Yunus Rajabiy

O‘zbek xalqi dunyoga fan va madaniyatning boy yodgorliklarini berdi. Sharq olimlari qoldirgan asarlar hali ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q. Bular fan va madaniyatning rivojlanishiga katta ta‘sir etmoqda.

Boshqa ilmlar qatorida musiqa ilmi ham fanning yirik tarmog‘i - xalq merosidir.

Xalq yaratgan kuy va qo‘shiqlar avloddan-avlodga o‘tib hozirgi kungacha yetib keldi.

O‘zbek musiqasining bilimdonlaridan biri bastakor va olim Yunus Rajabiy bu sohada faol ish olib bordi. U o‘zbek musiqasini o‘rgandi, to‘pladi.

1960-yilda Yunus Rajabiyning ”O‘zbek xalq musiqasi” nomli besh tomlik kitobi nashr etildi. Bu besh tomlik kitob o‘zbek musiqa madaniyatida katta voqea bo‘ldi.

Xalq madaniy merosini hurmat bilan saqlab kelgan, o‘zbek musiqasini yanada rivojlantirgan akademik Yunus Rajabiy haqiqiy olim edi.

5-topshiriq.

- a) matnni o‘qing;
- b) rus tiliga tarjima qiling;
- c) matn asosida savollar tuzing;
- d) matn yuzasidan qo‘shimcha ma‘lumot to‘plang va daftaringizga yozing.

6-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘zlarni yod oling:

Tarmoq - asosiy yo‘l, oqimdan bo‘linib, ajralib chiqqan qism. Asosiy tashkilot yoki birlashma shaxobchasi. *Fanning yirik tarmog‘i.*

Kuy - ma‘lum musiqa asari. Ashula, qo‘shiq hosil qiluvchi musiqiy tovushlar birligi, ohang. *Quvnoq kuy.*

Bastakor [ish, mashg‘ulot] - an‘anaviy mumtoz musiqa asarlari

ijodchisi; kompozitor. *O‘zbek bastakorlari*.

Dunyo [jahon, olam] - butun borliq, koinot. *Dunyoga mashxur*.

Jahon - yer yuzi va undagi butun borliq, dunyo, olam.

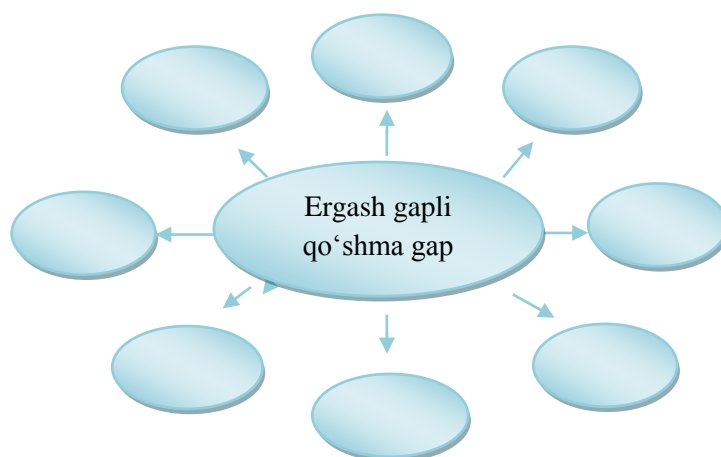
Yodgorlik - esdalik, eslab yuriladigan narsa; sovg‘a. Yodgor bo‘ladigan, esdalik sifatida saqlanadigan narsa. *Ulkan yodgorlik*.

Qo‘shiq - keng ma‘noda she‘riy-musiqiy janr, ashula. *Xalq qo‘shiqlari*.

7-topshiriq. O‘zingiz yoqtirgan biror san‘at turi bo‘yicha taqdimot tayyorlang.

8-topshiriq. “Milliy san‘atimiz tarixi” mavzusida insho (matn) yozing.

5-mashq. Sxemani daftaringizga chizib ergash gapli qo‘shma gap ma‘no turlarini yozing va 2 tadan gap tuzing.

6-mashq. O‘qing. Matnni rus tiliga tarjima qiling.

Investitsiyalar

Investitsiyalar (nem. Investition, lot. *Investere* - o‘rish) iqtisodni rivojlantirish maqsadida mamlakat yoki chet ellarda turli tarmoqlarga uzoq muddatli kapital kiritish, kapital sarflash tushunchasiga to‘g‘ri keladi. Uning moliyaviy va real turlari mavjud.

Moliyaviy investitsiya – aksiya, obligatsiya va boshqa qimmatbaho qog‘ozlarni sotib olish; real investitsiya – mamlakat ichkarisida va chet ellarda ishlab chiqarishga kapital qo‘yish, shuningdek, yosh suveren davlatlarga qarz va subsidiya berish shakllarida amalga oshiriladi. Investitsiyani davlat, banklar yoki xususiy sohibkorlar berishi mumkin.

Keyingi davrda xalqaro iqtisodiy munosobotlarda investitsion hamkorlik rivoj topdi: bunday hamkorlikning real, (ishlab chiqarish tarmoqlariga uzoq muddatli pul qo'yilmalari), moliyaviy, (qimmatbaho qog'ozlar muomalasini qamraydigan xalqaro kredit -moliyaviy faoliyat), intellektual (mutaxassislarni kurslarda tayyorlash, tajribani litsenziyalarni, hamkorlikda bajariladigan ilmiy ishlanmalar va boshqaga sarflash) turlari bor. Investitsion hamkorlik umumjahon va milliy muammolarni hal qilishga xizmat qiladi.

7-mashq. Berilgan qo'shma gaplarni sodda gaplarga aylantiring.

Namuna: U shunday kuldiki, hammaning kayfiyatini ko'tardi. - U hammaning kayfiyatini ko'taradigan qilib kuldi.

1. Bola shunday tez chopdiki, unga hech kim yetolmadi. 2. Maqolani shunday tahrir etish kerakki, birorta xato qolmasin. 3. Qizcha shunday qichqirar ediki, biror baxtsizlik ro'y berdi, deb o'yladik.

8-mashq. Matnni o'zbek tiliga tarjima qiling.

Банк

Банк – финансовая структура, которая собирает, хранит, накапливает денежные средства, контролирует денежное обращение, производя взаиморасчеты с клиентами, предоставляя кредиты. выпуская ценные бумаги и деньги. Иначе говоря, это финансовая фирма, где "сырьем" служат депозиты (вклады), а "конечным продуктом" являются выданные ссуды (кредиты).

Выручка, полученная от предоставления заемных средств, т.е. банковский процент, идет прежде всего на оплату издержек, связанных с процессом превращения депозитов в кредиты (зарплата работникам, затраты на основные фонды и др).

Оставшаяся после этих изъятий сумма является прибылью банка, с нее начисляются дивиденды на акции банка, какая-то часть идет на расширение его деятельности.

В настоящее время во многих странах, в том числе и в Узбекистане, действует двухуровневая система банков.

Первый уровень образует центральный банк (он может называться государственным, национальным), обладающий монопольным правом эмиссии денег и являющийся главным проводником денежно-кредитной политики государства. Центробанк также контролирует деятельность всех учреждений второго уровня банковской системы страны.

Коммерческие банки, составляющие второй уровень бан-

ковской системы страны, занимаются широким кругом операций.

9-mashq. Matnni o‘qing. Matndan foydalanib “Menejment madaniyati ko‘rinishlari” mavzusida esse yozing.

Madaniyat va menejment

“Madaniyat” tushunchasi rivojlanish darajasining umumlashtiruvchi ko‘rsatkichi bo‘lib, bir qancha ma‘noni bildiradi. Masalan, jamiyat madaniyati, ayrim shaxs madaniyati. Shuningdek, inson faoliyatining ayrim turi madaniyati haqida so‘z yuritish mumkin. Inson faoliyati moddiy va ma‘naviy boyliklar yaratuvchi turlarga bo‘linadi. Shu sababli moddiy va ma‘naviy madaniyat farqlanadi.

Inson hayoti faoliyatining muhim tarkibiy qismi butun insoniyat tomonidan jamlangan madaniy boylikka ega bo‘lish, shu jumladan, menejment madaniyatini egallashdir. Menejment madaniyati juda muhimdir. Insoniyat o‘z rivojlanish jarayonida juda katta boshqaruv tajribasini jamlagan. Bozor sharoitida bu tajriba boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qilishi kerak. Menejmentning vujudga kelishi va rivojlanishi, avvalo, menejment madaniyati darajasi yuksalishi bilan bog‘liqdir. Chunki, boshqaruv yo‘llari, usullari, vosita va uslublariga tanqidiy baho berish yo‘li bilan ularning eng yaxshilarini jahon tajribasida qo‘llash uchun ajratib olinadi.

9-topshiriq. B/B/B jadvalini to‘ldiring.

Matnni belgilash tizimi

(v) - Bilaman (-) - Bilishni xohlayman (+) - Bilib oldim

Tushunchalar	V	-	+
Musiq san'ati			
Xalq amaliy hunarmandchiligi			
Kino san'ati			
Teatr san'ati			

Mustahkamlash uchun savollar

1. San'atning qanday turlarini bilasiz?
2. Musiq san'ati tarixi haqida qanday ma'lumotga egasiz?
3. Hunarmandchilikning qanday turlarini sanay olasiz?
4. O'zbekistonda naqqoshlik san'ati qaysi hududlarda ayniqsa rivojlangan?

5. Milliy zargarlik buyumlariga bugungi kunda talab qay darajada?
6. Bizga zamondosh rassomlardan kimlarni bilasiz?
7. Kamoliddin Behzodning nomi nima uchun asrlar osha yashab kelayapdi?
8. O‘zbek xalqi dunyo sivilizatsiyasiga qanday hissa qo‘shgan?
9. Madaniy yodgorliklar rivojlanishga qanday yordam bermoqda?
10. Yunus Rajabiy kim edi?
11. 1960-yilda Yunus Rajabiyning qanday kitobi nashr etildi?
12. Nima uchun Yunus Rajabiyni haqiqiy olim deymiz?

10-topshiriq. Kundalik muomalada ishlatiladigan quyidagi so‘z va iboralarni eslab qoling.

Sayohat

Chipta buyurtma qilish

Bu to‘g‘ridan-to‘g‘ri reysmi?
 Bu reysda oraliq qo‘nishlar bormi?
 Buxoroga qanday reyslar bor?
 Iltimos, boshqa kompaniyalarda tekshirib ko‘ring
 Bu reysga chiptalar borligini aniqlashtirib berolmaysizmi?
 Bir kunda nechta reys bor?
 Aeroportga qachon yetib kelishim kerak?
 Qancha yuk olsam bo‘ladi?
 Mening yukim yo‘q
 Chipta necha pul turadi?
 Biron-bir chegirmalar bormi?
 Iltimos, Buxorogacha eng yaqin reysga
 bitta o‘rinni bronlashtirib bersangiz
 Buxorogacha, biznes-klassga bitta chipta bersangiz
 Men Varshavagacha olgan chiptamni qaytarmoqchiman
 Iltimos, bu buyurtmani bekor

Путешествие

Заказ билетов

Это прямой рейс?
 В этом рейсе есть промежуточные посадки?
 Какие есть рейсы до Бухары?
 Пожалуйста, проверьте в других компаниях
 Не могли бы Вы уточнить, есть ли
 билеты на этот рейс?
 Сколько рейсов в день?
 Когда мне нужно быть в аэропорту?
 Сколько мне можно брать багажа?
 У меня нет багажа
 Сколько стоит билет?
 Есть ли какие-нибудь скидки?
 Забронируйте место на ближайший
 рейс до Бухары, пожалуйста
 Один билет до Бухары, бизнес-класс
 Я хотел бы вернуть свой билет

qiling
Men buyurtmamni
tasdiqlamoqchiman
Men buyurtmamni
o'zgartirmoqchiman

Ro'yxatga olish

Aeroport binosi qayerda?
Ro'yxatga olish qayerda
o'tkaziladi? Yukimni
mehmonxonamga yuboring
Qo'shimcha yuk uchun qancha
haq to'lanadi?
Men bu yukni Shahrisabzga
jo'natmoqchiman
Men tranzit bilan
Samarqandgacha boraman
Qaysi eshikdan chiqiladi?
Bu reys vaqtida jo'naidimi?
Men chekmaydiganlar salonida
bir o'rinni bronlashtirsam deyman
Iltimos, menga oyna yonidan joy
bering

Samolyotda

Bu joy qayerda?
Men bilan o'rningizni
almashtirmaysizmi?
Sizda rus tilidagi gazeta bormi?
Menga adyol olib kelib
berilmaysizmi?
Iltimos, yostiq keltiring
Ichimlikdan yana olsam maylimi?
Yana yong'oq keltiring
Ichimlik buyurtma qilmoqchiman
Iltimos, choy keltiring
Bortda ruscha so'zlashadigan
styuardessa bormi?
Siz buni ruschaga tarjima qilib
bera olasizmi?
Iltimos, bu yerda chekmang

до Варшавы
Снимите этот заказ, пожалуйста
Я хотел бы подтвердить заказ
Я хочу изменить заказ

Регистрация

Где здание аэропорта?
Где проходит регистрация?
Отправьте багаж в мою
гостиницу Сколько нужно
платить за дополнительный вес?
Я хотел бы отправить этот
багаж в Шахрисабз
Я транзитом до Самарканда

На какой выход мне пройти?
Этот рейс отправится вовремя?
Я хотел бы забронировать место
в
салоне для некурящих
Дайте (уступите) мне место у
окна, пожалуйста

В самолете

Где это место?
Не могли бы Вы поменяться со
мног местами?
У Вас есть газета на русском
языке?
Не могли бы Вы принести мне
одеяло?
Принесите подушку,
пожалуйста Можно еще один
напиток?
Можно еще орехов?
Я хотел бы заказать напитки
Чай, пожалуйста
Есть ли на борту стюардесса,
говорящая по-русски?
Вы можете перевести это на

Reys qancha vaqtga kechiktirildi?	русский?
Biz bu yerda uzoq turamizmi?	Пожалуйста, не курите здесь
O‘zimni yomon his qilyapman	На сколько отложен рейс?
O‘rindi suyanchig‘ini tushirsam	Надолго мы здесь
bo‘ladimi?	остановились?
Samolyotda va aeroportda boj	Мне плохо
to‘lovisiz biron narsa xarid qilsa	Можно мне откинуть спинку?
bo‘ladimi?	
Kino ko‘rish uchun menga	Можно в самолете и в
naushnik kerak	аэропорту купить что-нибудь
Bu ishlaymaydi	без пошлины?
Qachon yetib kelamiz?	
	Мне нужны наушники для
	просмотра кино
	Это не работает
	Когда мы прибываем?

TESTLAR

1. Buyuk o‘zbek musavviri - Kamoliddin Behzod qachon va qayerda tug‘ilgan?

- a) 1501-yilda Hirotda
- b) 1324-yilda Gurganchda
- c) 1455-yilda Hirotda
- d) 1456-yilda Shoshda

2. Behzod yetim qolgandan keyin uni kim tarbiyasiga oldi?

- a) Amir Ruhillo (Mirak Haqqosh)
- b) Shoh Muzaffar
- c) Qosim Ali
- d) Alisher Navoiy

3. Behzod musavvirlikni kimdan o‘rgandi?

- a) Mavlono Hakim Muhammaddan
- b) Qosim Alidan
- c) Pir Said Ahmad Tabriziydan
- d) Nizomiy Ganjaviydan

4. Tarixda - “Behzod maktabi” nima bilan bog‘liq?

- a) miniatura san’ati
- b) rassomchilik san’ati

- c) hayot manzaralari
- d) naqqoshlik

5. Behzodning ilk miniaturasi qaysi asarga ishlangan?

- a) Xisrav Dehlaviyning “Majnun va Layli” asariga
- b) Navoiyning “Xamsa”siga
- c) Shayx Sa’diyning “Bo‘ston”iga
- d) Nizomiy Ganjaviyning “Xamsa”siga

6. “O‘zbek xalq musiqasi” nomli besh tomlik kitobning muallifi kim?

- a) Yunus Rajabiy
- b) O‘zbek xalqi
- c) Behzod
- d) Muhammad Yusuf

7. Yunus Rajabiy kim edi?

- a) Ustoz san’atkor sifatida Markaziy Osiyo, Eron, Ozarbayjon va boshqa o‘lkalar tasviriy san’atining taraqqiyotiga samarali ta’sir etgan, miniatura san’atini yangi bosqichga ko‘targan rassom.
- b) Tarixchi olim
- c) Mashhur arxitektor
- d) Xalq madaniy merosini hurmat bilan saqlab kelgan, o‘zbek musiqasini yanada rivojlantirgan akademik, haqiqiy olim

8. Sodda gapning bog‘lovchi vositasiz, ohang yordamida birikishidan tuzilgan qo‘shma gap qanday gap deyiladi?

- a) bog‘lovchili qo‘shma gap
- b) sodda qo‘shma gap
- c) murakkab gap
- d) bog‘lovchisiz qo‘shma gap

9. Qo‘ngiroq chalindi, dars boshlandi. Bu qo‘shma gapdagi sodda gap o‘zaro qanday ohang yordamida bog‘langan?

- a) sanash ohangi
- b) zidlov ohangi
- c) izohlash ohangi
- d) maqullash ohangi

10. Sodda gapning bog‘lovchi vositasiz, ohang yordamida birikishidan tuzilgan qo‘shma gap deyiladi.

- a) bog‘lovchisiz qo‘shma gap
- b) bog‘lovchili qo‘shma gap
- c) ergash gap
- d) ergashgan qo‘shma gap

10-MAVZU. ADABIYOT – MA’NAVIYAT O‘CHOG‘I

“Adabiyotga e’tibor – ma’naviyatga, kelajakka e’tibor”.

Islom Karimov

Alisher Navoiy

(1441-1501)

Buyuk mutafakkir va davlat arbobi, o‘zbek adabiy tilining asoschisi

Alisher Navoiy 1441-yilning 9-fevralida Hirotida tavallud topgan. Otasi G‘iyosiddin Muhammad zamonasining bilimdon kishilaridan va temuriylar xonadoniga yaqin shaxslardan bo‘lgan. Alisher 4-5 yoshlarida shahzoda Husayn bilan birga maktabda ta‘lim oladi. Shohrux Mirzo (1409-1447-yillarda hukmronlik qilgan) vafotidan keyin mamlakatda tartibsizliklar boshlangani tufayli G‘iyosiddin Muhammad 1449-yilda oilasi bilan Iroqqa ko‘chib ketishga majbur bo‘ladi. Iroq yo‘lida bo‘lajak shoir Amir Temur va temuriylar tarixiga oid “Zafarnoma” asarini yaratgan, bir necha temuriylarni tarbiyalagan ulug‘ tarixchi olim Sharafiddin Ali Yazdiy bilan uchrashadi, uning duosini oladi.

Abulqosim Bobur Mirzo (1452-1459-yillarda hukmronlik qilgan) 1452-yilda Hirot taxtiga o‘tirganidan keyin G‘iyosiddin Muhammadni Sabzavor shahriga hokim etib tayinlaydi. Biroq, u oradan ko‘p o‘tmay vafot etganidan keyin Abulqosim Bobur mirzo Alisher va Husaynni Mashhad shahriga olib ketadi. O‘spirin Alisher bu yerda adabiyot bilan birga mantiq, riyoziyot, tarix va falsafa ilmini ham qunt bilan o‘rganadi, ilk g‘azallarini bitadi.

Navqiron Alisher Sulton Abu Said Mirzo (1459-1469-yillarda hukmronlik qilgan) Temuriylar davlatini, ya‘ni Xuroson va Movarounnahrni birlashtirgan davr (1460-1469)da ancha muddat (1466-1469) Samarqandda yashaydi, zamonasining yetuk olimlaridan, shu jumladan, Fazlulloh Abu Laysdan ta‘lim oladi. Xuroson taxtini egallagan Sulton Husayn Bayqaro Mirzo (1469-1506-yillarda hukmronlik qilgan) Alisher Navoiyni Hirotga chorlaydi va muhrdor lavozimiga tayinlaydi.

Zamonasida kechgan deyarli barcha siyosiy, ijtimoiy, ma‘rifiy, madaniy jarayonlarning bevosita ishtirokchisi bo‘lgan Alisher Navoiydan ulkan adabiy, ilmiy va ma‘rifiy meros qoldi. Bular: “Xazoyin ul-maoniy” (“Ma‘nolar xazinasi”, to‘rt devondan iborat, 1469, 1491-1498) kulliyoti, “Hayrat ul-abror” (“Yaxshi kishilar hayrati”, 1483), “Layli va Majnun” (1484), “Farhod va Shirin” (1484), “Sab‘ayi sayyor” (“Yetti sayyora”, 1484), “Saddi Iskandariy” (“Iskandar devori”, 1485) dostonlaridan iborat “Xamsa”si, “Vaqfiya” (yirik mulk sohibi Alisher Navoiyning o‘z zamondoshlariga maktublarini va vaqf hujjatlarini qamraydi, 1482), “Nazm ul-javohir” (Hikmatli so‘zlar manzumasi, 1485), “Holoti Sayyid Hasan Ardasher” (Sayyid Hasan Ardasher hayotidan lavhalar, 1490), “Majolis un-nafois” (“Nafis majlislar”, tazkira, 1490), “Mezon ul-avzon” (“Vaznlar o‘lchovi” 1492), “Muhokamat ul-lug‘atayn” (“Ikki til bahsi”, 1499), “Lison ut-tayr” (“Qush tili”, 1499-1500), “Mahbub ul-qulub” (“Ko‘ngillar suyuklisi”,

1500).

Alisher Navoiyning ulkan merosi adabiyot va adabiyotshunoslik, falsafa, siyosatshunoslik, axloqshunoslik, tilshunoslik, tarix va boshqa ko'pgina sohalardagi umumiy va juz'iy muammolarni qamraydi. Mutafakkir shoir asarlarida borliq va uning mohiyatini, narsalar va hodisalarni idrok qilish, davlat, davlatchilik va boshqaruv usullari, inson va uning jamiyatdagi o'rni, yetuk va adolatli jamiyat, ijtimoiy birdamlik, komil inson, yaxshi xulq-odob va mukammal ta'lim-tarbiya haqida zamonasida qimmatli va o'zidan keyingi davrlar uchun barhayot ilg'or umuminsoniy g'oyalarni ilgari suradi. Alisher Navoiy 1501-yil 3-yanvar kuni Hirotda vafot etdi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o'qing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing;
- c) matnni qismlarga ajrating va sarlavha qo'ying;
- d) "Alisher Navoiy va zamonamiz" mavzusida taqdimot tayyorlang.

2-topshiriq. Matndagi tayanch so'zlarni yodda tuting:

Adabiyot – San'atning so'z, til vositasida badiiy obrazlar yaratuvchi turi; badiiy adabiyot. *Adabiyotga e'tibor – ma'naviyatga, kelajakka e'tibor.*

Axloq [kishining tabiati] - Muomala, xatti-harakat odobi. *Axloqshunoslik muammolari.*

Davlatchilik - Davlat tuzumi; davlat sifatida uyushishning siyosiy, iqtisodiy, mafkuraviy asos va tamoyillari. *Davlatchilik usullari.*

Davlat [mamlakat] - O'z fuqarolarining ijtimoiy-siyosiy huquqlarini himoya qiluvchi, bunga qarshi turuvchi kuchlarning qarshiligini sindiruvchi hokimiyat organlari va siyosiy tashkilotlari tizimiga ega bo'lgan mustaqil mamlakat. *Temuriylar davlati.*

Mutafakkir [fikir yurituvchi, fikrlovchi] - Falsafiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan kishi. *Sharqda yashab ijod etgan barcha mutaffakirlar xalqlar do'stligini orzu qilib, ajoyib fikrlar aytganlar.*

Ma'rifiy - Ma'rifatga oid. *Navoiy ma'rifiy merosi..*

Madaniy [shaharlik; madinalik, Madinaga xos] – 1. Madaniyatga oid, madaniyat, ilm-ma'rifat bilan bog'liq, madaniyat sohasidagi. *Madaniy ehtiyojlar. Madaniy meros.* 2. Madaniyatli, madaniyatni egallagan; madaniyatga erishgan, madaniyat talablariga javob beradigan. *Madaniy hayot.*

O'zbek – 1. O'zbekiston Respublikasi tub aholisi (xalqi)ning nomi.

O‘zbek xalqi. 2. Shu xalq (millat)ga tegishli, mansub. O‘zbek adabiy tili.

Jamiyat [yig‘ilish; uyushma] – Tarixiy taraqqiyotning ma’lum bosqichida moddiy boyliklar yaratishning muayyan usullari va muayyan ishlab chiqarish munosabatlari bilan xarakterlanadigan ijtimoiy munosabatlar majmui. Insonning *jamiyatdagi o‘rni*.

Falsafa [philosophia < phileo — sevaman, sophia — donishmandlik] – Tabiat, jamiyat va tafakkur taraqqiyotining umumiy qonuniyatlari haqidagi fan; olam va unda insonning tutgan o‘rni haqidagi g‘oyalar, dunyoqarashlar tizimi. *Falsafa ilmi, falsafa muammolari*.

Tarix [o‘tmish; davr, vaqt, era; sana; tarix] – 1. Ijtimoiy taraqqiyot jarayonida yuzaga kelgan voqelik, hayot. *Tarix muammolari*.

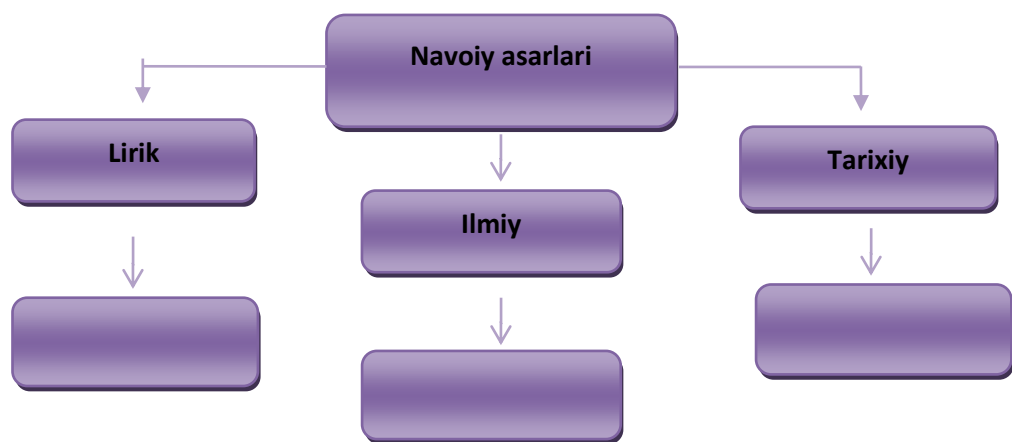
Temuriylar - XV-XVI asrlarda O‘rta Osiyodagi turli davlatlarda hukmronlik qilgan Amir Temur avlodlari. *Temuriylar xonadoni*.

Tilshunoslik – Til haqidagi fan; lingvistika. *Tilshunoslik masalalari*.

Komil [yetuk, to‘liq, mukammal] - Kamolatga erishgan, bekamu ko‘st, mukammal. *Komil inson*.

Siyosiy [siyosatga, diplomatiyaga doir] –Siyosatga oid, siyosat bilan bog‘liq bo‘lgan, siyosat sohasidagi. *Siyosiy jarayon*.

3-topshiriq. Alisher Navoiy asarlari bo‘yicha klaster tuzing.

4-topshiriq. G‘azal, ruboiylarni yod oling va tahlil qiling.

Sevungil ey ko‘ngul...

Sevungil ey ko‘ngul, oxirki jising ichra jon keldi,
Quvon, ey joni mahzunkim, hayoti jovidon keldi.

Safardin ul pari yetdi, meni, mahzunni shod etdi.
Ko‘ngildin eski ga‘m ketti, tan ichra yangi jon keldi.

Xirad yig‘bu masofingni, tahammul, qo‘y gazofingni,
Vara‘, tark ayla lofingni, ki oshubi jon keldi.

Damekim andin ayrildim, ko‘ngulni hamrahe qildim,
Bugun keldi ko‘ngul, bildim, kim ul nomehribon keldi.

Kelubtur yoshurun ul shah, meni majnun emon ogah,
Pari ermas esa, bas vah, nechun ko‘zdin nihon keldi?!

Falak boqti fig‘onimg‘a, ajal rahm etdi jonimg‘a,
Xazonlig‘ bostonimg‘a guli bog‘i jinon keldi.

Mug‘anniy, bir navoye tuz, Navoiy, nag‘maye ko‘rguz,
Ayoqchi, tomsa tut to‘qquz, ki Doroyi jahon keldi.

Kecha kelgumdur debon...

Kecha kelgumdur debon ul sarvi gulro‘kelmadi,
Ko‘zlaring‘a kecha tong otguncha uyqu kelmadi.

Lahza-lahza chiqtimu, chektim yo‘lida intizor,
Keldi jon og‘zimg‘ayu ul sho‘xi badxo‘kelmadi.

Orazidek oydin erkanda gar etti ehtiyot,
Ro‘zg‘orimdek ham o‘lg‘onda qorong‘u kelmadi.

Ul parivash hajridinkim yig‘ladim devonavor,
Kimsa bormukim, anga ko‘rganda kulgu kelmadi.

Ko‘zlaringdin necha su kelgay deb o‘lturmang meni,
Kim boriqon erdi kelgan bu kecha su kelmadi.

Tolibi sodiq topilmas, yo‘qsa kim qo‘ydi qadam,
Yo‘lg‘a kim avval qadam ma‘shuqi o‘tru kelmadi.

Ey Navoiy, boda birla xurram et ko‘nglung uyin,
Ne uchunkim boda kelgan uyga qayg‘u kelmadi.

Mehr ko‘p ko‘rguzdim...

Mehr ko‘p ko‘rguzdim, ammo mehribone topmadim,

Jon base qildim fido, oromi jone topmadim.

G'am bila jonimg'a yetdim, g'amguzore ko'rmadim,
Hajr ila dilxasta bo'ldim, dilistone topmadim.

Ishq aro yuz ming malomat o'qig'a bo'ldim nishon,
Bir kamon abro'da tuzlikdin nishone topmadim.
Ko'nglim ichra savr o'qdir, g'uncha paykon, gul tikon,
Dahr bog'i ichra bundoq dilistone topmadim.
O'z ishimdin bul ajabroq dostone topmadim,
Bir zamon ishqida mehnatdin amone topmadim.

Taob ganjiddin Navoiy xo'rdasin yuz qatla hayf,
Kim nisor etmakka shohi xurdadone topmadim.

Ruboiylar

So'zdurki nishon berur o'lukka jondin,
So'zdurki berur jong'a xabar jonondin.
Insonni so'z ayladi judo hayvondin,
Bilkim, guvhare sharifroq yo'q andin.

G'urbatda g'arib shodmon bo'lmas emish,
El anga shafiqu, mehribon bo'lmas emish.
Oltin qafas ichra gar qizil gul butsa,
Bulbulg'a tikondek oshyon bo'lmas emish.

Jondin seni ko'p sevarmen, ey umri aziz,
Sondin seni ko'p sevarmen, ey umri aziz.
Har neniki sevmak ondin ortiq bo'lmas,
Ondin seni ko'p sevarmen, ey umri aziz.

Matn ko'rinishlari

(ВИДЫ ТЕКСТОВ)

Ma'lum voqelik haqida tasavvur (ma'lumot) beradigan bir yoki bir necha sintaktik birliklardan tashkil topgan nutqiy butunlik matn hisoblanadi.

Matn ikki xil ko'rinishda bo'ladi: dialogik va monologik. Dialogik matn ikki va undan ortiq suhbatdoshning turlicha mazmundagi fikr-axborot almashinuvidan iborat.

Dialogik matn so'zlashuv uslubi va badiiy uslubga xosdir.

Monologik (tavsifiy) matn so'zlovchi yoki yozuvchi tomonidan

bayon etilgan voqea-hodisa, narsa yoki shaxs tasviri, tavsifi yohud xabar, ma'lumot bayonidir. Maqola, insho ham tavsifiy matnning bir turi sanaladi.

Monologik matn yaratishda uyushiq bo'laklar, ajratilgan gap bo'laklari, atov gaplar, qo'shma gap ko'rinishlaridan ham keng foydalaniladi. Monologik matn ilmiy, publitsistik, rasmiy-idoraviy, shuningdek, badiiy uslubga xosdir.

Nutq uslublari (Стили речи) **So'zlashuv uslubi (Разговорный стиль)**

Uslub – biror faoliyatni amalga oshirish tarzi, yo'li.

Nutq uslubi – fikr ifodalashning yo'li.

So'zlashuv uslubi. Kundalik hayotda uyda, ko'cha-ko'yda, ish joylarida va boshqa joylarda kishilarning bir-biri bilan erkin muloqotga kirishuvi so'zlashuv uslubi orqali yuzaga chiqadi. Oddiy so'zlashuv uslubida so'zlovchi nutq vaziyatidan kelib chiqib, axborot uchun eng kerakli so'zlarnigina ishlatadi. Masalan, beshinchidan ikkita. (Menga beshinchi qatordan ikkita chipta bering, deb o'tirmaysiz).

So'zlashuv uslubining o'zi ikki turga bo'linadi: 1) adabiy so'zlashuv uslubi; 2) oddiy so'zlashuv uslubi. Ma'lum adabiy til me'yorlariga bo'ysungan, tartibga solingan so'zlashuv uslubiga adabiy so'zlashuv uslubi deyiladi. Adabiy tilning og'zaki shakli adabiy so'zlashuv uslubi orqali amal qiladi. Radio eshittirishlari, televideniye ko'rsatuvlari shunday uslubda olib boriladi.

Adabiy til me'yorlariga doimo amal qilavermaydigan erkin muloqot shakli oddiy so'zlashuv uslubi sanaladi. Oddiy so'zlashuv uslubida nutqiy vositalar kamroq ishlatiladi. Oddiy so'zlashuv uslubida gap bo'laklarining tartibi ancha erkinroq bo'ladi. Shevaga xos so'zlar, qo'pol, dag'al so'zlar ham kuzatiladi, lekin bularni qo'llash so'zlovchining madaniy nutq sohibi emasligini ko'rsatadi.

So'zlashuv uslubining o'ziga xos belgilari:

- dialog ko'proq qo'llanadi.
- *taklif qildi* so'zi o'rnida *chaqirdi; sobiq* o'rnida *oldingi, avvalgi; farzandi* o'rnida *bolasi* kabi so'zlar ishlatiladi.
- *amaki, mullaka, uka, qizim, singlim, xola, momo, bobo, Ibrohim aka, Qumri opa, rais bobo* kabi so'zlar;
- *Karimjon, Salimaxon, Tursunoy, Ergashboy* singari erkalash (hurmatlash ma'nolarini ifodalovchi shakllar);
- *juftakni rostlash, quyon bo'lish, beti qattiq, joni chiqib ketdi, o'zi tinch tursa ham, og'zi tinch turmaydi; yerga ursa ko'kka sakraydi* kabi

iboralar;

- *maqol, matal, hikmatli soʻzlar* koʻproq ishlatiladi.
- koʻproq sodda, toʻliqsiz va undalmali gaplardan foydalaniladi.
- baʼzan xalq tiliga xos soʻz va grammatik shakllar ham ishlatiladi:

quruq, soʻtak, gʻirromchi.

Quyidagilarni qiyoslang:

Oddiy soʻzlashuv uslubida:

Adabiy soʻzlashuv uslubida:

xat	maktub
yaxshi	ezgu
koʻk	moviy
chiroyli	koʻrkam, goʻzal
oʻyin	raqs
oʻyinchi	raqqosa
barg	yaproq
chalgʻuvchi	sozanda
ashulachi	hofiz, xonanda
kun, oftob	quyosh
yurak	qalb
navara	nabira
ruxsat	ijozat

1-mashq. Gaplarni oʻqing. Ogʻzaki soʻzlashuv uslubiga xos oʻrinlarni topib, izohlang.

Otasi yoki u tengi boshqa kishiga “paxan”, “boboy”, onalariga “babulya”, “babushka”, “kampirsho”, aka-ukalarga nisbatan “brat”, “bratan”, “bratishka” deb murojaat qilayotgan noqobil farzandlarning bunday noxush soʻzlari quloqqa ogʻir eshitiladi.

Ayrim hollarda esa ismlarning ruscha-hindcha shakllarda oʻrinsiz qisqartirilib aytilishi ham yoqimsiz tuyuladi. Xayrishka, Masha, Borya, Gulya kabi.

Koʻcha-koʻyda, avtobuslarda, oʻquv dargohlarida “hey”, “vey”, “xov” yoki hushtak chalib chaqiradigan, yor-doʻstlariga Baxti, Mamash, Alish deya murojaat qiladigan yoshlar ham uchrab turadi.

Bularning hammasi oʻta madaniyatsizlik, odob meʼyorini bilmaslik sanaladi.

A.Mirzaboboyev

2-mashq. Ogʻzaki soʻzlashuv uslubida ishlatiladigan *minan, omalekin, valek, lek, shun-chun* kabi bogʻlovchilar ishtirokida gaplar tuzing. Soʻngra ularni yozma nutq uslubida yozing.

3-mashq. Abdulhamid Choʻlponning “Kecha va kunduz”

romanidan olingan quyidagi parchani o‘qing. Og‘zaki so‘zlashuv uslubiga xos o‘rinlarni topib, izohlang.

So‘fi yana past toifa oldida muborak og‘zini ochib, aziz tilini qimirlatmoqqa majbur bo‘ldi:

-Badbaxt fitna! Qo‘yasanmi-qo‘ymaysanmi, axir?! “Xubilli vatani minal imon” deganlar – vatanni sevish imondan”, axir! Bilmasang, bekor-da! Vatani yo‘q – dunyoda lo‘li xolos. Meni bevatan deb bildingmi?

So‘fi bir oz qizib ham ketdi.

-Bu hovli-joy otangdan qolgani uchun o‘zimmiki deysanmi yo? Unday desang, boshpurt olib, o‘risvoyning religa tushib, “hayt” deb... makkatulloga jo‘nab qolaman.

4-mashq. Nuqtalar o‘rniga kerakli so‘zlarni qo‘yib gaplarni ko‘chiring.

1. Alisher Navoiy bolalik davrida ... birga tarbiyalangan. 2. Uning otasi ma‘rifatparvar kishi bo‘lib, ... qiziqar edi. 3. Navoiylar uyida shoirlar tez-tez to‘planib ... 4. U 1472-yil Bu 5. U 10-12 yoshlarida 6. U va bu tilda kirishdi. 7. U o‘zining “Xamsa” asarida ... masalalarni yoritdi. 7. Bu asar besh dostonidan iborat ..., ..., ..., . 8. Uning asarlari asosida ..., ..., kabi sahna asarlari yaratildi. 9. Navoiy haqida ko‘plab ilmiy va nasriy asarlar yozildi. Oybekning ... romani, Uyg‘un va I.Sultonning ... dramasi 10. Ko‘pgina ..., ... Alisher Navoiy nomi bilan atalgan.

5-topshiriq. Hikmatli so‘zlarni yod oling.

Navosiz ulusning navobaxshi bo‘l,
Navoiy yomon bo‘lsa, sen yaxshi bo‘l.

Xaloyiqqa ko‘rma qilib benavo,
O‘zungga ravo ko‘rmaganni ravo.

Bilmaganni so‘rab o‘rgangan – olim,
Orlanib so‘ramagan – o‘ziga zolim.

Oz-oz o‘rganib, dono bo‘lur,
Qatra-qatra yig‘ilib, daryo bo‘lur.

Befoyda so‘zni ko‘p aytma,
Foydali so‘zni ko‘p eshiturdan qaytma.

Ko'ngil maxzanining qulfi tildir va
ul maxzanning kaliti so'zdir.

5-mashq. Alisher Navoiyning “Farhod va Shirin” dostonidan Xisrav bilan Farhod o'rtasidagi munozarani o'qing. Bu dialogni shakllantirgan lisoniy vositalarni aniqlab daftaringizga ko'chiring.

Dedi: qaydin sen, ey majnuni gumroh?

Dedi: majnun vatandin qayda ogoh.

Dedi: nedur senga olamda pasha?

Dedi: ishq ichra majnunliq hamesha.

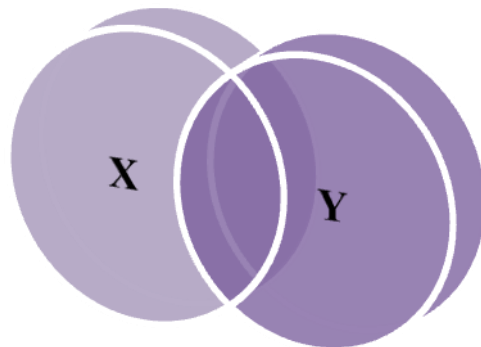
Dedi: bu ishdin o'lmas kasb ro'zi,

Dedi: kasb o'lsa basdur ishq so'zi.

Dedikim: ishq o'tidin de fasona,

Dedi: kuymay kishi topmast nishona...

6-topshiriq. Venn diagrammasidan foydalanib oddiy so'zlashuv uslubi va adabiy so'zlashuv uslublarini taqqoslang va tahlil qiling.

Zahiriddin Muhammad Bobur
(1483-1530)

Zahiriddin Muhammad Bobur atoqli davlat arbobi, iste'dodli shoir, tarixchi, olim, shuning bilan birga tarjimondir.

Bobur keng va chuqur bilimli, zamonasining ulkan madaniyat arboblardan bo'lib, u doimo ilm-fan, san'at va adabiyot ahllari bilan yaqindan aloqa tutar, ularga homiylik qilib, turli ilmiy, adabiy suhbatlar va munozaralar uyushtirar edi.

Bobur o'zbek mumtoz adabiyotining, ayniqsa, Alisher Navoiyning

boy adabiy merosini o'rganadi. Bizgacha Boburning ikkita devoni yetib kelgan.

Bobur lirikasi o'zining hayotiyliigi, badiiy soddaligi, joshqinligi va til boyligi bilan bilan o'zbek dunyoviy adabiyotining taraqqiyotiga katta hissa bo'lib qo'shildi. G'azal, ruboiy va tuyuq Bobur lirikasining eng xarakterli janrlaridir. Bobur Lutfiy, Navoiy, Xayyom, Hofiz kabi ustoz shoirlarning an'analarini davom ettiradi. Boburning eng yirik asari bo'lgan "Boburnoma" uni butun dunyoga tanitdi. "Boburnoma" tarixiy-badiiy asar bo'lishi bilan birga o'zbek nasrining qimmatli yodgorligi hamdir. Shu bilan birga, u geografiya, etnografiya, tabiiyot va boshqa ilmiy sohalar bo'yicha ham qimmatli ma'lumotlar beruvchi asar, o'zbek adabiy tilining muhim yodgorligidir.

Bobur 1503-1504-yillarda "Xatti Boburiy" deb nomlangan alifbe yaratadi. Uning muhim tomoni shundaki, alifbeda unlilar "zerzabar" tarzidagi belgilar bilan emas, balki maxsus harflar shaklida berilgan.

Bobur ilm-fanning turli sohalariga doir bir necha qimmatli asarlar yaratdi. Shulardan biri aruzga doir "Mufassal" ("Muxtasar") deb nomlangan risolasidir. Risola aruz nazariyasini to'ldiradi va boyitadi.

"Mubayyin" asari qonunshunoslikka bag'ishlangan bo'lib, masnaviy shaklida yozilgan.

Bobur, shuningdek, bizga yetib kelmagan musiqa nazariyasi va harbiy san'atga oid asarlar muallifidir.

Bobur o'z davrining barkamol farzandi va qomusiy aqlga ega shaxs bo'lgan. U o'zining g'ayrat-shijoati, o'tkir aqli, nozik ta'bi, faoliyatining ko'pqiraliligi bilan kishini hayratda qoldiradi. U o'lmas asarlari bilan juda ko'p xalqlarga manzur bo'ldi, badiiy adabiyot taraqqiyotiga samarali ta'sir etdi.

7- topshiriq. Matn yuzasidan topshiriqlar.

- a) matnni o'qing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing;
- c) matnning mazmunini so'zlab bering;
- d) matnni qismlarga ajrating va ularni nomlang.

8-topshiriq. Matndagi tayanch so'zlarni yod oling:

Adabiy - 1. Badiiy adabiyotga oid. *Adabiy suhbat*. 2. Yozuvchilarga, yozuvchilik faoliyatiga oid. Adabiy meros. Adabiy taxallus. Umumxalq tilining ishlangan, sayqal berilgan, ma'lum me'yorlarga solingan shakli. O'zbek *adabiy tili*.

Badiiy [badiiyatga, nafis san'atga oid; go'zal, ajoyib] - 1. Voqelikni nafis san'at vositalari, usullari, obrazlari orqali ifoda etuvchi;

tasvirlovchi. *Badiiy salohiyat.*

Munozara [bahs, mubohasa, tortishuv] - Mumtoz adabiyotda keng tarqalgan janr; fikrlar kurashi, qarama-qarshiligi shaklida yozilgan asar. Bobur keng va chuqur bilimli, zamonasining ulkan madaniyat arboblardan boʻlib, turli ilmiy, adabiy suhbatlar va munozaralar uyushtirar edi.

Masnaviy [ikki misrali sheʼr shakli] - har bir baytning misralari oʻzaro qofiyadosh boʻlgan va baytdan baytga qofiyalar yangilanib boradigan sheʼr shakli. *Xamsa masnaviy shaklda yozilgan.*

Mumtoz [mashhur, saralangan] - Muayyan millat va jahon fani, sanʼati, adabiyotida muhim oʻrin tutadigan, millatning shon-shuhrati va faxri hisoblangan; klassik. Mumtoz musiqa.

Musiqa [yun. musike — muzalar sanʼati] - Inson hissiy kechinmalari, fikrlari, tasavvur doirasini musiqiy tovushlar izchilligi yoki majmui vositasida aks ettiruvchi sanʼat turi. *Ibn Sino sharqda sanʼat nazariyotchisi, ayniqsa, musiqa ilmining bilimdoni sifatida tez-tez tilga olinadi.*

Manzur [koʻrinadigan; koʻzda tutilgan] - Kishilarga maʼqul boʻladigan, yoqadigan, yoqib tushadigan. *Odobli bola elga manzur.*

Ilm [bilim; fan; nazariya] – Oʻqish-oʻrganish va tadqiqot, tahlil etish bilan erishiladigan bilim; koʻnikma, maʼlumot.

Fan [mahorat; ilm, bilim] - Tabiat va jamiyatning taraqqiyot qonuniyatlarini ochib beruvchi hamda oʻzi erishgan natijalar bilan atrof-muhitga taʼsir koʻrsatuvchi bilimlar tizimi. *Fan asoslari.*

Tuyuq - Soʻz oʻyiniga, koʻpincha tajnis qofiyasiga asoslangan, toʻrt satrdan iborat sheʼr; sheʼriy janr. *Tuyuq atama sifatida XIV asrdan boshlab qoʻllangan boʻlib, faqat turkiy sheʼriyatga xosdir.*

Sanʼat [mehnat; mahorat] - Muayyan faoliyat sohasidagi yuksak mahorat, ustalik; isteʼdod. *Soʻz sanʼati.*

Zer-zabar, zeru zabar [ostki-ustki, ostida, ustida] - Arab yozuvida unilarni ifodalash uchun undosh harfning osti va ustiga qoʻyiladigan diakritik belgilar. “Xatti Boburiy”da unililar “zer-zabar” tarzidagi belgilar bilan emas, balki maxsus harflar shaklida berilgan.

Ruboiy [toʻrtlik] - Toʻrt misradan iborat, tugal maʼno ifodalovchi, birinchi, ikkinchi, toʻrtinchi misralari yoki toʻrtala misrasi ham qofiyadosh boʻlgan mustaqil sheʼr; Sharq xalqlari sheʼriyatida keng tarqalgan poetik janr. *Alisher Navoiy ruboiylari.*

Gʻazal [oshiqona soʻz, xotin-qizlar bilan yoqimli muomalada boʻlish] - Aruz sheʼriy tizimida uch baytdan oʻn toʻqqiz baytgacha boʻlgan, Sharq xalqlari, jumladan, oʻzbek adabiyotidagi lirik sheʼr (Birinchi baytning har ikki misrasi, qolgan baytlarning ikkinchi misralari

qofiyadosh bo‘lib keladi). *Bobur g‘azallari*.

Qomus [lug‘at; so‘z boyligi] - 1. Mukammal, to‘liq lug‘at. 2. Ensiklopediya; ensiklopedik lug‘at. Bobur qomusiy aqlga ega shaxs bo‘lgan.

Geografiya [geo.. yun. grapho - yozaman] - Yer kurrasi va uning sathini, iqlimini, yer yuzida aholi va moddiy resurslarning joylanishini, turli hudud va mamlakatlarda ishlab chiqarish sharoiti va ishlab chiqarishning taraqqiyoti xususiyatlarini o‘rganuvchi tabiiy va ijtimoiy fanlar majmui. Iqtisodiy geografiya.

Etnografiya [yun. ethnos - qabila, xalq, grapho - yozaman] - 1. Tarix fani xalqlarning kelib chiqishini, tarkibini, joylashishini, turmushini, rasm-rusumlarini, moddiy, ma‘naviy va ijtimoiy madaniyatini ko‘pincha bevosita kuzatish yo‘li bilan o‘rganadigan bo‘limi. 2. Biror xalqning yoki bir hududdagi bir necha xalqning turmushi, madaniyati, urf-odatlariga xos xususiyatlar majmui. *O‘rta Osiyo etnografiyasi*.

9-topshiriq. G‘azal, ruboiylarni yod oling va tahlil qiling.

Jonimdin o‘zga yoru vafodor...

Jonimdin o‘zga yoru vafodor topmadim,
Ko‘nglumdin o‘zga mahrami asror topmadim.

Jonimdek o‘zga jonni dilafgor ko‘rmadim,
Ko‘nglum kibi ko‘ngulni giriftor topmadim.

Usruk ko‘ziga toki ko‘ngul bo‘ldi muftalo,
Hargiz bu telbani yana xushyor topmadim.

Nochor furqati bila xo‘y etmisham, netay
Chun vaslig‘a o‘zumni sazovor topmadim.
Bore boray eshigiga bu navbat, ey ko‘ngul,
Nechaki borib eshigiga bor topmadim.

Bobur o‘zungni o‘rgata ko‘r, yorsizki, men
Istab jahonni muncha qilib, yor topmadim.

Charxning men ko‘rmagan...

Charxning men ko‘rmagan jabr-u jafosi qoldimu!?
Xasta ko‘nglum chekmagan dardu balosi qoldimu!?
Meni xor etti-yu qildi muddaiyni parvarish,

Dahri dunparvarning o‘zga muddaosi qoldimu?
Meni o‘lturdi jafo-yu javr birla ul quyosh,
Emdi turgizmoq uchun mehr-u vafosi qoldimu?
Oshiq o‘lg‘ach ko‘rdum o‘lumni o‘zumga, ey rafiq,
O‘zga ko‘nglumning bu olamda xarosi qoldimu?!

Ey ko‘ngul, gar Bobur ul olamni istar, qilma ayb,
Tengri uchun de, bu olamning safosi qoldimu?

Ruboiylar

Har kimki vafo qilsa, vafo topqusidir,
Har kimki jafo qilsa, jafo topqusidir.
Yaxshi kishi ko‘rmagay yomonlik hargiz
Har kimki yomon bo‘lsa, jazo topqusidir.

Yod etmas emish kishini g‘urbatda kishi,
Shod etmas emish ko‘ngilni mehnatda kishi,
Ko‘nglum bu g‘ariblikda shod o‘lmadi oh,
G‘urbatda suyunmas emish, albatta kishi.

Kim yor anga ilm tolibi ilm kerak,
O‘rgangali ilm tolibi ilm kerak.
Men tolibi ilmu tolibi ilm yo‘q,
Men bormen ilm tolibi, ilm kerak.

10-topshiriq. “Mumtoz adabiyotimiz namoyandalari” mavzusida taqdimot tayyorlang.

6-mashq. Maqollarning rus tilidagi muqobilini toping.

1. Yaxshi bola nom keltirar, yomon bola g‘am keltirar. 2. Yaxshi qand yedirar, yomon pand yedirar. 3. Keling yaxshi bo‘lsa, o‘g‘lingdan ko‘r, o‘g‘ling yomon bo‘lsa, kelingdan ko‘r. 4. Aqlli odam qish g‘amini yozda yeydi. 5. Yaxshini maqtasang yarashur, yomonni maqtagan adashur. 6. Qo‘ng‘iz bolasini oppog‘im der, kirpi bolasini yumshog‘im der. 7. Kengashganga – keng dunyo, talashganga – tor dunyo. 8. Yog‘och kessang, uzun kes, kessa bo‘lar, temir kessang, qisqa kes, cho‘zsa bo‘lar. 9. Qorinni to‘yg‘azish oson, ko‘zni to‘yg‘azish qiyin.

7-mashq. Matnni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

Алишер с детства был умным, сообразительным, шустрым мальчиком. С 9 лет он писал стихи и с этими стихами восхищались взрослые люди.

В один прекрасный день он вышел в сад. Сидя посреди сада он читал стихи. Его голос был таким нежным, и в тоже время звонким, прятным, что поющий скворец затих. Он спустился к Алишеру и сел на его плечо. Он сказал Алишеру:

- Эй поэт, твой голос оказался приятней моего голоса. Как тебя зовут?

- Меня зовут Алишер, - ответил мальчик.

- Ах, да, ты юный поэт Алишер. Ты должен выбрать себе псевдоним. Твой голос похож и даже лучше пения скворца, поэтому твой псевдоним должен быть от слова «наво», то есть «Навай».

С тех пор, как гласит народная легенда, Алишер Наваи подписывался под своими произведениями псевдонимом «Навай».

8-mashq. O‘qing. So‘zlashuv uslubiga xos gaplarni toping va ularning uslubiy xususiyatlarini tushuntiring.

1. Yomonning kuchi men yapaloqqa yetibdi-da! H-ah, sag‘irri haqqi ursin-a!

Tong sahargi bu alamli qarg‘ishdan tim ichi oyoqqa qalqdi. Rasta ustida, ostida, qop-qanorga yonboshlab omonat uxlab yotgan keksa... Hamdardlar ham topildi:

- Ko‘p obdeme? - so‘radi ulardan biri shang‘illab.

- Qopni yarimlatib ketibdi, - deb piqilladi juvon.

- O‘, xotintaloq!...

- Shu ayoldi mayizini yeguncha tili o‘yilib tushsin-a...

- Qo‘lga tushirib, manashi tim shiftiga osish ke-rak! – dedi boshqasi dag‘dag‘a qilib.

2. - Mumkinmi? Gud moning! Salom!

Ruxsatingiz bilan o‘zimni tanishtirsam. Jonetta Kabulovna Xaltayeva... Men k sojeleniyu, sizning sochineniyalaringizni o‘qigan emasman. Xotya eshitganman. Mamashkalar to‘g‘risida yozar ekansiz.

3. Tabiatning o‘zi me‘mor, o‘zi san‘atkor ekaniga ko‘ngillarni qayta-qayta iqror etguvchi, fusunkor tabiati bilan dillarni maftun aylaguvchi Sarmishsoy “Asrlar sadosi” ila yana ko‘rku latofatga to‘layotir. 4. Yaponiya madaniyati kunlarining tashkil etilishi ishtirokchilarga ilhom bag‘ishladi. 5. Ko‘kqoya yashnab ketdi. Havo

toza, yoqimli. U goh tebranib, goh tizzasini ushlab, ilon izi so‘qmoqlardan qo‘riqqa tusharkan, g‘aroyib ranglarga cho‘milgandek entikdi.

Mustahkamlash uchun savollar

1. O‘zbek adabiy tilining asoschisi Alisher Navoiy nechanchi yilda va qayerda tavallud topgan?
2. Alisher Navoiy Mashhadda adabiyot bilan birga qanday fanlarni o‘rganadi?
3. Alisher Navoiy forsiy tildagi asarlarini qanday taxallus bilan bitgan?
4. Shoirning muxlislari tomonidan tuzilgan devon qanday nomlangan?
5. “Muhokamat ul-lug‘atayn” qanday asar hisoblanadi?
6. “Xazoyin ul-maoniy” kulliyoti nechta devondan iborat?
7. “Xazoyin ul-maoniy” kulliyotidagi devonlarning nomlarini bilasizmi?
8. “Xamsa” dostonlarini tartibi bilan sanang.
9. Alisher Navoiy “Xamsa” asarini neshanchi yillarda yozgan?
10. “Xamsa” yaratgan shoirlarni bilasizmi?
11. Bizgacha Boburning nechta devoni yetib kelgan?
12. Bobur yaratgan alifbe qanday nomlanadi?
13. “Boburnoma” qanday asar hisoblanadi?
14. Boburning “Mubayyin” asari qanday shaklda yozilgan?

TESTLAR

1. Alisher Navoiy nechanchi yilda va qayerda tug‘ilgan?

- a) 1445-yil Hirotda
- b) 1441-yil Hirotda
- c) 1500-yil Mashhadda
- d) 1460-yil Astrobodda

2. “Xamsa” dostonlari qaysi qatorda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?

- a) “Hayrat ul-abror”, “Layli va Majnun”, Farhod va Shirin”, “Xazoyinul maoniy”, “Lisonut-tayr”
- b) “Xazoyinul maoniy”, “Lisonut-tayr”, “Devoni Foni”, “Muhokamat ul-lug‘atayn”, “Tarixi mulki Ajam”
- c) “Hayrat ul-abror”, “Layli va Majnun”, Farhod va Shirin”, “Sab’ayi sayyor”, “Saddi Iskandariy”
- d) “Mezon ul-avzon”, “Muhokamat ul-lug‘atayn”, “Lison ut-tayr”, “Mahbub ul-qulub” “Saddi Iskandariy”

3. Sharafiddin Ali Yazdiy kim edi?

- a) Tarixchi olim
- b) Hunarmand
- c) Hattot
- d) Muhrdor

4. Husayn Bayqaro nechanchi yillarda hukmronlik qilgan?

- a) 1469-1506-yillarda
- b) 1469-1509-yillarda
- c) 1470-1506-yillarda
- d) 1472-1508-yillarda

5. Alisher Navoiy asarlarida qanday g'oyalar ilgari suriladi?

- a) davlatchilik va boshqaruv usullari
- b) inson va uning jamiyatdagi o'rni, yetuk va adolatli jamiyat
- c) komil inson, yaxshi xulq-odob va mukammal ta'lim-tarbiya, ilg'or umuminsoniy g'oyalar
- d) Barcha javoblar to'g'ri

6. Nutq uslublari to'g'ri ko'rsatilgan qatorni toping.

- a) So'zlashuv, ilmiy, badiiy, publisistik, rasmiy-idoraviy
- b) Ilmiy, badiiy, publisistik, nutqning ta'sirchanligi
- c) So'zlashuv, ilmiy, publisistik, rasmiy-idoraviy
- d) Adabiy, rasmiy, nutq ifodaliligi, publisistik

7. So'zlashuv uslubi necha turga bo'linadi?

- a) 3 ta turga
- b) 4 ta turga
- c) 6 ta turga
- d) 2 ta turga

8. So'zlashuv uslubining o'ziga xos xususiyalari berilgan qatorni toping.

- a) Nutqning dialogik shakli, ta'sirchanligi
- b) So'z tartibining erkinligi
- c) To'liqsiz gaplarning qo'llanishi
- d) Barcha javoblar to'g'ri

9. Bobur yaratgan alifbo qanday nomlanadi?

- a) "Xatti Boburiy"
- b) "Muxtasar"

- c) “Boburnoma”
- d) “Mubayyin”

10. Boburning “Mubayyin” asari qaysi sohaga bag‘ishlangan va qanday shaklda yozilgan?

- a) Musiqa sohasiga, muxammas shaklida
- b) Qonunshunoslik sohasiga, masnaviy shaklida
- c) Harbiy sohaga, ruboiy shaklida
- d) Aruz nazariyasi doir, g‘azal shaklida

11-MAVZU. IQTISODIYOT VA ATAMASHUNOSLIK

Barchamizga ayon bo‘lishi kerakki, qayerdagi beparvolik va loqaydlik hukm sursa, eng dolzarb masalalar o‘zi bo‘larchilikka tashlab qo‘yilsa, o‘sha yerda ma‘naviyat eng ojiz va zaif nuqtaga aylanadi. Va aksincha – qayerda hushyorlik va jonkuyarlik, yuksak aql-idrok va tafakkur hukmron bo‘lsa, o‘sha yerda ma‘naviyat qudratli kuchga aylanadi.

Islom Karimov

Inflatsiya

Inflatsiya – iqtisodiyotga tegishli jarayon bo‘lib, bunda muomaladagi qog‘oz pulning haddan tashqari ko‘payib ketishi ro‘y beradi. U chiqarolgan qog‘oz pullar miqdori o‘zgarmagan sharoitda ishlab chiqarishning pasayishi natijasi ham ro‘y berishi mumkin. Inflatsiya baholar o‘sishi, aholi turmush darajasining pasayib ketishi tufayli ham yuz beradi.

“Inflatsiya” so‘zi qayerdan kelib chiqqan?

Shimoliy Amerikada 1861-1865-yillardagi fuqarolar urushi davrida grinbek deb ataluvchi qog‘oz pullarning haddan ortiq miqdori (450 mln. qog‘oz pullar) muomalaga chiqarilgan, ammo ularning xarid qobiliyati 2 yil ichida 60 foizga tushgan. Natijada *inflation* - bo‘rtib chiqish ma‘nosini beruvchi lotin so‘zidan paydo bo‘lgan “Inflatsiya” tushunchasi ilk bor ishlatila boshlangan.

Inflatsiya – iqtisodiy organizmning paydo bo‘lgan moliyaviy buzilishga tezkor reaksiyasi, uning oldini olish harakati, tovarlar va pul o‘rtasida muvozanatni saqlashga erishish lozimligini ko‘rsatuvchi belgidir.

Yoyilish joyini hisobga olgan holda quyidagi inflatsiya bo‘lishi mumkin:

- lokal (bir mamlakat doirasida);
- jahon (bir necha davlatlar yoki mintaqalarda);

Rivojlanish tavsifiga bog‘liq holda quyidagi inflatsiyani ajratish mumkin:

- ochiq (hech kim uni ushlab turmaydi va boshqarmaydi);
- yashirin (bu holda davlat sun‘iy yo‘l bilan baholar o‘shishini ushlab turadi va yangi deb aytiladigan tovarlarga baholarni oshradi va h.k.).

Baholar o‘shish sur‘atlarini hisobga olgan holda inflatsiya quyidagicha bo‘ladi:

-o‘rmalovchi, me‘yorida bo‘ladigan inflatsiya, bunda baholar sekin, lekin to‘xtovsiz o‘sadi;

- sakrab boruvchi. Bunda baholar keskin o‘sa boshlaydi. Sakrab boruvchi inflatsiyada uzoq muddatli va ayrim o‘rta muddatli bahosi qimmat loyihalarning amalga oshirilishi to‘xtatiladi.

Inflatsiyaning yana bir turi – giperinflatsiyadir.

Bunda kreditlar faqat o‘ta qisqa muddatga beriladi. Giperinflatsiya ro‘y bersa, aholi puldan qochadi, pullar o‘ta qadrsizlanadi. Aholi esa o‘z mablag‘larini pul shaklida tutib turishga bo‘lgan xohishini yo‘qotadi va ularni moddiy ne‘matlarga sarflaydi.

Inflatsiya, naqd pullarning qadrini yo‘qotib, har xil sinflar o‘rtasida daromadlar va boylikning qayta taqsimlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi, mehnatkashlar ahvolining yomonlashiviga olib keladi, ularning hayot darajasini pasaytiradi, ishsizlikni ko‘paytiradi.

Davlat pul siyosatini mustahkamlash, daromadlarni tartibga solish, baholarni cheklash bilan inflatsiya o‘shishiga bardosh beradi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing va yozma javob bering;
- c) matnni so‘zlab berishga tayyorlaning;
- d) matnni qismlarga ajrating va har bir qismga sarlavha toping.

2-topshiriq. Matndagi tayanch so‘zlarni yod oling.

Daromad [foйда, kirim] – Savdo-sotiq, mehnat, ishlab chiqarish sohalaridan kelib tushadigan sof pul.

Baho [narx, qiymat] - Biror narsaning pul bilan o‘lchanadigan qiymati; narx. Inflatsiya baholar o‘shishi, aholi turmush darajasining pasayib ketishi tufayli ham yuz beradi.

Moddiy – [jism, moddaga oid] - Mol va puldan iborat. *Moddiy yordam.*

Moliyaviy – Moliyaga oid. Pul mablag‘lari va ularni to‘plash, taqsimlash bilan bog‘liq bo‘lgan. *Moliyaviy masala.*

Mablag‘[naqdina, tayyor pul] - Biror narsa yaratish, qurish, o‘tkazish uchun sarflanadigan ma’lum miqdordagi pul. *Aholi o‘z mablag‘larini pul shaklida tutib turishga bo‘lgan xohishini yo‘qotadi va ularni moddiy ne‘matlarga sarflaydi.*

Inflatsiya [lot. inflatio - shishish, ko‘tarilish; bo‘rtib chiqish] - Muomaladagi qog‘oz pullar massasining taklif qilinayotgan real tovarlar hajmiga nisbatan haddan tashqari ortib ketishi va pulning qadrsizlanishi, buning natijasida tovar va xizmatlar bahosining ko‘tarilishi, pulning xarid qilish quvvatining pasayishi. *O‘rmalovchi inflatsiya.*

Ishsizlik - Ishsiz holat, ish bilan ta‘minlanmaganlik. *Inflatsiya mehnatkashlar ahvolining yomonlashiviga olib keladi, ularning hayot darajasini pasaytiradi, ishsizlikni ko‘paytiradi.*

Kredit [lot. creditum - qarz< credere - ishonmoq] - Foyda qaytarish sharti bilan, vaqtincha foydalanish uchun pul yoki moddiy mablag‘lar berish jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlar tizimi; shaxs yoki muassasaning o‘ziga tegishli pullarni hisoblab qo‘yiladigan schyoti; qarz, mablag‘, chiqarilgan pul. *Kredit olmoq.*

Giperinflatsiya - Shiddat bilan rivojlanuvchi va iqtisodiy halokat, inqiroz xavfini tug‘diruvchi inflyatsiya. *Inflatsiyaning yana bir turi – giperinflatsiyadir.*

Pul [pul, aqcha] - Oldi-sotdi yoki to‘lov muomalalarida narx, baho, qiymat o‘lchovi bo‘lgan metall yoki qog‘oz belgi; aqcha. Pul bo‘lsa, changalda sho‘rva.

Lokal [lot. localis - mahalliy] - Mahalliy, muayyan joyga xos yoki uning chegarasidan chiqmaydigan. *Lokal inflatsiya - bir mamlakat doirasida inflatsiyadir.*

Naqd [qo‘lda bor, mavjud pul] - 1. Pulini darhol to‘lash sharti bilan bo‘lgan yoki bo‘ladigan savdo muomalasi. *Naqdga olmoq.*

3-topshiriq. “Narx” so‘ziga sinkveyn tuzing va umumlashtiruvchi xulosa chiqaring.

“Sinkveyn” (5 qator) texnikasi
Maqsad – kategoriyaga tavfsif berish

- 1-qator – tushuncha - ot
- 2-qator –2 so‘zdan iborat sifat
- 3-qator –3 so‘zdan iborat fe‘l
- 4-qator –4 so‘zdan iborat munosabat
- 5-qator –1 so‘zdan iborat sinonim

Ilmiy uslub (Научный стиль)

Ilmiy uslub - olimlar, yozuvchilar o'z ilmiy yoki badiiy asarlarida adabiy til vositalaridan turlicha foydalanadilar. Ilmiy asarda ilmiy terminlar, badiiy asarda esa tasviriy, ta'siriy vositalar ko'proq qo'llanadi.

Demak, adabiy tilda bir-biridan farq qiladigan uslublar bo'ladi.

Fan va texnikaning turli tarmoqlariga doir ilmiy asarlar, darsliklar ilmiy uslubda yoziladi. Ilmiy matn ilmiy va ilmiy-ommabop matnlarga ajratiladi. Ilmiy matnda gap bo'laklari tartibi adabiy til qoidasiga qat'iy amal qilgan holda qo'llanadi. Ilmiy matnda har bir fan sohasiga oid atamalarning qo'llanilishi xarakterli xususiyat hisoblanadi. *Masalan, iqtisodiyotda kredit, moliya, pul, sug'urta, narx, tannarx, hisob, taftish, aylanma* kabi terminlar ishlatiladi. Ilmiy-ommabop matnlarda atamalar tizmasidan, ilmiy bayonchilikdan qochiladi. Bayon etilayotgan fikrning barchaga baravar tushunilishini ta'minlash maqsadida tushunilishi qiyin bo'lgan atamalar murakkab tushunchalar o'rniga aniq va batafsil tasvirlardan foydalaniladi.

Ilmiy uslubning janrlari – monografiya, maqola, annotatsiya, dissertatsiya, darslik, ma'ruza, ma'lumotnoma.

4-topshiriq. "Iqtisodiyotimiz ravnaqi" mavzusida 200 ta so'zdan iborat matn tuzing.

5-topshiriq. "Zanjir o'yini". Ikki guruhga bo'lining. Iqtisodiyotga oid atamalardan foydalanib, tez aytish bo'yicha so'z zanjiri tuzing. Bunda so'zning oxiridagi tovushga qarab 2-guruh shu tovushdan boshlanuvchi so'z aytadi.

I guruh

divident
rentabillik
terminal
kapital
to'lov balansi

II guruh

tovar
kredit
likvidlik
limit
inflyatsiya

1-mashq. Quyidagi atamalar asosida ilmiy uslubga xos matn tuzing. Ilmiy uslubning o'ziga xos xususiyatlarini tushuntiring.

Aksiya, limit, inflatsiya, audit, sug'urta, soliq, sof foyda, buxgalteriya, kredit, balans, avans, valuta, auditor, bank, sarmoya, bankrot, bank hisobvarag'i, budjet, valuta bozori, moliya.

Pul nima?

Pul – bu maxsus tovar, u hamma boshqa tovarlar uchun umumiy ekvivalent vazifasini bajaradi. Hamma tovarlar singari pul ham, qiymat ham iste'mol qiymatiga ega. Shu ma'noda u boshqa oddiy tovarlardan farq qilmaydi.

Pul shunday kuch kasb etadiki, umumiy ijtimoiy qiymatga ega bo'lgan hamma tovarlarni xarid qilish vositasi sifatida xizmat qiladi. Pul tovar ishlab chiqarish va ayirboshlash jarayonida iste'molchilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni ifoda etadi. Shu sababli tovar – pul munosabatlari paydo bo'ladi. Mohiyatan pul uchun ijtimoiy mehnat qaysi sohada sarflanganligi va qiymat qayerda yaratilganligi farqsizdir. Kimning puli bo'lsa u ijtimoiy mehnatning tegishli qismini o'zi istagan natural (tovar) shaklida olish huquqiga ega bo'ladi. Pulning hamma narsadan qudratli ekanligi ham shundan kelib chiqadi.

Umuman pul o'z taraqqiyotida 4 bosqich va 4 shaklga ega bo'lgan:

Tovar shaklida “qo'yma” meloddan avvalgi VII asrgacha

Tanga pullar – “tanga” meloddan avvalgi VII-XIX asrlar

Qog'oz pullar – “banknot” XIX-XX asrlar

Elektron pullar – “kartochka” XX - asr o'rtalaridan.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

6-topshiriq:

a) matnni o'qing;

b) matn yuzasidan savollar tuzing va yozma javob bering;

c) pul so'zining sinonimlarini toping;

d) pul haqida yana qo'shimcha ma'lumot to'plang va so'zlab bering.

7-topshiriq. Matndagi tayanch so'zlarni yod oling:

Banknot [ingl. bank-note - bank belgisi] - Markaziy emissiya banklari chiqaradigan, muayyan moddiy qiymatga ega bo'lgan qog'oz pul. Qog'oz pullar – “banknot” XIX-XX asrlar.

Iste'mol [ishlatish, foydalanish] - Iqtisodiy-maishiy ehtiyojlar uchun ishlatish; qo'llash, foydalanish. *Keng iste'mol mollari.*

Iste'molchi - Iste'mol qiluvchi, xaridor. *Pul tovar ishlab chiqarish va ayirboshlash jarayonida iste'molchilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni ifoda etadi.*

Ijtimoiy [jamo, jamiyatga oid] - 1. Inson va jamiyat hayotiga oid. Ijtimoiy tuzum. Ijtimoiy taraqqiyot. Ijtimoiy ishlab chiqarish. Ijtimoiy munosabatlar. 2. Jamiyatdagi tabaqa, sinf va sh. k. ga mansublikni belgilovchi. *Aholining ijtimoiy tarkibi. Ijtimoiy kelib chiqish.*

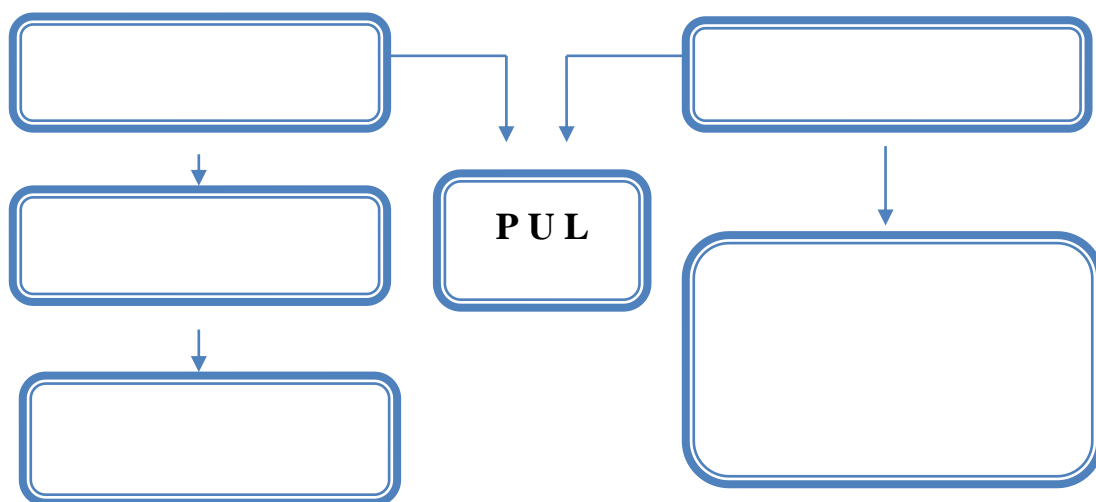
Tanga - Qog'oz puldan boshqa, oltin, kumush, mis kabildan zarb etilgan pul. *Oltin tanga. Kumush tanga.*

Tovar - Talab, ehtiyojni ta'minlovchi barcha narsa, mahsulot; sotuvchilar va xaridorlar o'rtasida oldi-sotdi, bozor munosabatlari obyekt. Tovar ayirboshlash. *Tovar birjasi.*

Qiymat [narx, baho; qiymat] - 1. Tovar narxi. 2. Pulning xarid qobiliyati; muayyan bozor narxlari darajasida pul birligi hisobiga sotib olish mumkin bo'lgan tovarlar va xizmatlar miqdori. *Mollarning qiymati.*

Ekvivalent [lot. aequivalens, aequi-valentis - teng kuchli, teng qiymatli] - Biror narsaga teng yoki biror jihatdan mos keladigan va uning o'rnini bosa oladigan boshqa narsa. *Pul – bu masus tovarki, u hamma boshqa tovarlar uchun umumiy ekvivalent vazifasini bajaradi.*

8-topshiriq. Klaster uslubidan foydalanib pulning xususiyatlarini ochib bering.

2-mashq. Quyidagi gaplarda tushirib qoldirilgan so'zlarni o'rniga qo'yib, gaplarni ko'chiring.

1. Mehnat samarasi uning ... bildiradi.
2. Bozor iqtisodiyoti ... ning uchta yo'li bor.
3. Zahiralaridan to'g'ri ... samaradorlikni oshiradi.
4. XIX-XX asrlardan beri ... pul vazifasini bajarib kelayotir.
5. 1997-yil O'zbekiston Respublikasi davlat tashkil topdi.

3-mashq. Matnni o'qing. Iqtisodiy atamalarni daftaringizga yozing

va ularni izohlang.

Bozor iqtisodiyoti

G'arbda bozor iqtisodiyoti deganda, iqtisodiy yechimlar asosan markazlashmagan tarzda qabul qilinadigan iqtisodiyot tushuniladi. Bozor iqtisodiyotining faoliyat ko'rsatishi asosan bozor mexanizmlari orqali amalga oshiriladi. G'arb adabiyotida bozorning ko'pgina ta'riflari mavjud. Lekin ularning hammasi shundan iboratki, bozor mustaqil ravishda qarorlar qabul qiluvchi alohida xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, aloqalar shakli hisoblanadi. Har doim ham bozor iqtisodiyoti sharoitida erkin bozor bo'lmay, balki raqobatli bozor o'z faoliyatini ko'rsatadi. Uning faoliyat ko'rsatishi uchun dastavval mulkchilikning xilma-xil shakllarini (xususiy, kooperativ, aksiyadorlik, davlat va boshqalarni) ro'yobga chiqarishini va bozor infrastrukturasi vujudga keltirishini talab etadi.

9-topshiriq. Lug'atdan foydalanib mutaxassisligingizga oid kichik atamalar lug'atini tuzing. Ularning ma'nosini puxta o'zlashtiring.

4-mashq. O'qing. Atamalarni aniqlab qaysi sohaga oidligini ayting.

Valuta, depozit, budjet, lizing, marketing, menejment, kredit, kelishik, kesim, huquq, prezident, istiqlol, affiks, duet, final, ring, sinonim, dealekt, tilshunoslik, adabiyot, bank, sug'urta.

5-mashq. O'qing. Unda qo'llangan iqtisodga oid atamalarni ko'chirib yozing.

Shu kunlarda ko'pgina oliy o'quv yurtlarida iqtidorli talabalar ishtirokida ilmiy-amaliy anjumanlar bo'lib o'tmoqda. Kecha Toshkent moliya institutida talabalarining ilmiy-amaliy anjumani bo'lib o'tdi. Anjumanda xalqaro iqtisodiy munosabatlar, tijorat, iqtisodiy informatika va menejment, xalqaro biznes, kredit-iqtisod, moliya-iqtisod, moliyaviy menejment fakultetlari talabalarining ma'ruzalari tinglandi.

6-mashq. O'qing. Iqtisodiyotga oid maqollarning ma'nosini ayting.

1. Vaqting ketdi, naqding ketdi. 2. O'ylab-oy'lab jo'yak olsang, o'ynab-o'ynab sug'orasan. 3. O'ylamay uchgan qo'narga joy topolmas. 4. Buromad bo'lmasa, daromad bo'lmas. 5. Xolva degan bilan og'iz chuchimas. 6. Daromadga qarab, buromad. 7. Puling bo'lsa yer ol. 8. Uydagi narxni bozordagi baho buzar. 9. Ko'rpangga qarab oyoq uzat. 10. Holvaning ozi shirin. 11. Oldingdan oqqan suvning qadri yo'q. 12. Hisobni bilmagan hamyonidan ayrilar.

7-mashq. Matnni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

История акционерных компаний

Акционерные компании являются наиболее полной и относительно совершенной формой организации бизнеса и появились несколько веков назад.

Они выросли из акционерных торговых обществ, которые начали формироваться в Европе еще в XVI веке. Состояли эти общества не только из торговцев и ростовщиков: активное участие в них принимали и дворяне, вносявшие свои деньги в общее дело.

Первыми акционерными компаниями, которые успешно и прибыльно работали, были “Москови компани” (1555) и “Левант компани” (1592). Наибольшие прибыли принесли своим акционерам основанная в 1600 году Ост-Индская компания, которая стала самым модным и крупным для того времени международным торговым бизнесом.

Сущность деятельности акционерных компаний заключается в объединении разрозненных капиталов в единое целое для решения крупных общих целей, которые не могут быть достигнуты усилиями одного или нескольких человек. Например, Ост-Индская компания была организована для осуществления колониальной торговли с Индией.

8-mashq. Quyida berilgan ilmiy uslubdagi matn parchasining o‘ziga xos xususiyatlarini tushuntiring. Uni ilmiy-omtabop uslubga aylantiring.

Konvertatsiyalanagan obligatsiyalar emissiyasi emitent aksiyalarining qo‘shimcha emissiyani joylashtirish usuli hisoblanadi. Buning sharti shuki, konvertatsiyalash huquqi bevosita aksiya chiqarishga nisbatan yuqori narxda sotilishi lozim. Qarz majburiyatlari emissiyasining texnologiyasi bu uzoq davom etadigan va murakkab jarayon ekanligini ko‘rsatadi. Shu tariqa obligatsiyalar emissiyasi resurs jalb etishning eng qimmat turi bo‘lganligi bois, qimmatli qog‘ozlarni chiqarishdan tushgan mablag‘yo‘naltirilgan uzoq muddatli loyihalar asosida qurilishi lozim.

Bu esa, o‘z navbatida, respublikada qimmatli qog‘ozlar bozorining rivojlanishiga, tijorat banklarining bu bozordagi o‘rni kuchayishiga, shuningdek, mamlakat fond bozorining xalqaro sarmoya bozorlariga uyg‘unlashuviga xizmat qiladi.

E'tibor bering!

Товар. Bu soʻz jonli va jonsiz mol maʼnosida oʻzbek va boshqa turkiy tillarda qadimdan ishlatilgan. Mahmud Qoshgʻariyning “Devoni lugʻatit-turk” (XI) asarida keltirilishicha, tovar oʻgʻuz lahjasida ishlatilgan va tovar shaklida boʻlgan.

Turk va ozarbayjon tillarida dovar shaklida yuritiladigan bu “tovar” soʻzi rus tiliga XII-XIII asrlarda oʻzlashgan.

Товарищ. Rus tilidagi bu soʻz asli turkiy “tovar” (mol-merek va ish, turkiycha “oʻrtoq”, “yaqin”, “hamkor”) soʻzidan tashkil topgan va dastlab “savdo qiluvchi oʻrtoq, savdodagi hamkor” maʼnolarini bildirgan. U XIV asrdan ishlatila boshlandi, keyinchalik maʼnosi kengaydi. “Товарищ” soʻzi hamkor, hamdam maʼnolarida ham ishlatila boshlandi.

Mustahkamlash uchun savollar

1. Inflatsiya qanday jarayon hisoblanadi?
2. Inflatsiyani yuzaga kelishinini sabablari nimada?
3. Inflatsiyani bartaraf qilish uchun nimalarga eʼtibor berish lozim?
4. Inflatsiyaning qanday turlari mavjud?
5. Inflatsiya ishsizlikni koʻpayishiga taʼsir qiladimi?
6. Oʻrlovchi inflatsiya deganda nimani tushunasiz?
7. Yuguruvchi inflatsiya nima?
8. Giperdeflatsiya-chi?
9. Pul nima?
10. Pul qanday vazifani bajaradi?
11. Pul soʻzining sinonimlarini bilasizmi?
13. Tovar – pul munosabatlari deganda nima tushuniladi?
14. Isteʼmol qiymati nima?

10-topshiriq. Kundalik muomalada ishlatiladigan quyidagi soʻz va iboralarni eslab qoling.

Mehmonxona Bronlashtirish

Men buyurtma bergan edim
Men va mening oilam uchun
oʻrinlar
band qilingan edi
Buyurtma Moskvada tasdiqlangan
edi
Boʻsh oʻrinlar bormi?
Menga xona kerak
Menga bir kishilik joy kerak

Гостиница Бронирование

Я делал заказ
Места были зарегестрированы для
меня и моей семьи
Заказ был подтвержден в Москве
У вас есть свободные места?
Мне нужна комната
Я хотел бы одноместный номер
Я хотел бы номер с двумя
кроватями

Menga ikkita karavotli joy kerak	Нам нужен двухместный номер с
Bizga qo‘shimcha karavotli ikki	дополнительной кроватью
kishilik joy kerak	Есть что-нибудь подешевле?
Arzonroq joylar bormi?	Не могли бы Вы показать мне
Yaxshiroq xonani ko‘rsata	комнату получше?
olmaysizmi?	Не могли бы Вы показать мне
	комнату побольше (поменьше)?
Kattaroq (kichikroq) xonani	Дайте комнату с красивым видом
ko‘rsata olmaysizmi?	из окна
Derazasidan chiroyli manzara	Какова плата за обслуживание?
ko‘rinadigan xonani bering	Надбавка за обслуживание
Xizmat haqi qancha bo‘ladi?	учтена?
Xizmat ko‘rsatish uchun ustama	
haqi hisobga olinganmi?	Сколько стоит номер, включая
Nonushtani ham qo‘shganda, turar	завтрак?
joyimiz necha pul turadi?	Завтрак включен?
Nonushta kiritilganmi?	Сколько это стоит в день?
Bir kuniga necha pul turadi?	Вам нужен залог?
Garov qo‘yishim kerakmi?	Когда я должен освободить
Joyni qachon bo‘shatishim kerak?	номер?
Pasportim kerakmi?	Вам нужен мой паспорт?
Boshqa mehmonxonani tavsiya	Можете порекомендовать
qila olasizmi?	другую гостиницу?
Bu joyni bir haftaga (oyga)	Я сниму этот номер на неделю
olaman	(месяц)
Ikki kun turaman	Я пробуду два дня.
Mening ismim ...	Меня зовут ...
Qayerga imzo qo‘yishim kerak?	Где мне расписаться?
Ruchkangizni berib turasizmi?	Можно одолжить Вашу ручку?

TESTLAR

1. Inflatsiya so‘zi ilk marta qaysi davlatda ishlatilgan?

- a) Amerikada
- b) Braziliyada
- c) Italiyada
- d) Rossiyada

2. Inflatsiya so‘zi qaysi tildan kirib kelgan va qanday ma‘noni anglatadi?

- a) Lotin tilidan, oqib tushish
- b) Lotin tilidan, bo‘rtib chiqish

- c) Fransus tilidan, qadrsizlanish
- d) Ingliz tilidan, o'sish

3. Yoyilish joyiga qarab inflatsiyaning turi ko'rsatilgan qatorni toping.

- a) Lokal, jahon
- b) Ochiq, o'rmalovchi
- c) Yashirin, sakrab boruvchi
- d) Sakrab boruvchi, giperinflatsiya

4. Rivojlanish tavsifiga qarab inflatsiyaning turi ko'rsatilgan qatorni toping.

- a) Ochiq, o'rmalovchi
- b) Sakrab boruvchi, giperinflatsiya
- c) Ochiq, yashirin
- d) Lokal, jahon

5. Giperinflatsiya nima?

- a) Iqtisodiy inqiroz
- b) Kreditlar faqat o'ta qisqa muddatga beriladi, aholi puldan qoshadi, pullar o'ta qadrsizlanadi
- c) Valuta bozorida qadrsizlangan pulni muomaladan chiqara boshlaydi
- d) Barcha javoblar to'g'ri

6. Pulga to'g'ri ta'rif berilgan qatorni toping. Pul...

- a) Hamma boshqa tovarlar uchun umumiy ekvivalent vazifasini bajaradi
- b) Hamma boshqa tovarlar singari o'zining qiymatiga ega
- c) Hamma boshqa tovarlar singari o'zining iste'mol qiymatiga ega
- d) Hamma javoblar to'g'ri

7. Quyida qayd etilganlarning qaysi biri kredit pullari hisoblanadi?

- a) Banknotlar
- b) Veksellar, cheklar
- c) Kredit kartochkalari
- d) Hamma javoblar to'g'ri

8. Qaysi mamlakatda pul vazifasini bug'doy bajargan?

- a) Rimda

- b) Afrikada
- c) Qadimgi Misrda
- d) Xitoyda

9. Pul o‘z taraqqiyotida necha bosqichni bosib o‘tgan?

- a) 4
- b) 2
- c) 6
- d) 3

10. Inflatsiya nima?

- a) Pulning qadrsizlanishi, bozorlarda muomaladagi pul mablag‘lari miqdorining tovar hajmidan ustunligi, yuqoriligi
- b) Aholining pul daromadini oshirish mexanizmi
- c) Hamma boshqa tovarlar singari o‘zining iste‘mol qiymatiga ega.
- d) Foyda olishga yo‘naltirilgan iqtisodiy jarayon

12-MAVZU. SALOMATLIGING O‘Z QO‘LINGDA

Sport nafaqat jismoniy, balki ma'naviy kamolotga erishishda ham muhim omildir. U irodani toblaydi, aniq maqsad sari intilish, qiyinchiliklarni bardosh va chidam bilan yengishga o'rgatadi. Inson qalbida g'alabaga ishonch, g'urur va iftixor tuyg'ularini tarbiyalaydi.

Islom Karimov

O'zbekiston sporti

O'zbekistonda sport - davlat siyosati va bunyodkorlik faoliyatining muhim sohalaridan biri. O'zbekiston - alpomishlar eli. Xalqimiz minglab polvonlarni, el-yurtini hayratda qoldirgan o'g'lonlarni tarbiyalagan. Ularning dong'i atrof mamlakatlarga ham keng tarqalgan. Xorazmlik afsonaviy Pahlavon Mahmud, Ahmad polvon, Mahkam polvon kabi mashhur polvonlarning nomini xalqimiz chuqur hurmat bilan tilga oladi.

Mustaqillik tufayli O'zbekiston sportida yangi sahifa ochildi. Bu masalaga O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov shaxsan diqqat-e'tibor qaratdi. Mustaqil O'zbekiston sportchilari bu g'amxo'rlik va otalarcha mehribonlikni oqlamoqdalar. Mustaqillik yillarida sport sohasida quyidagi tub o'zgarishlar amalga oshirildi:

a) 1991-yilgacha O'zbekistonda xalqaro andozalarga javob beradigan bironta sport inshooti yo'q edi. Endilikda bular mavjud va ularning yangilari yaratilmoqda;

b) avvallari yurtimizda xalqaro sport musobaqalari o'tkazilmagan bo'lsa, endilikda har yili o'nlab xalqaro va mintaqaviy musobaqalar uyushtirilmoqda;

c) sport umumdavlat, umumxalq ahamiyatiga ega soha darajasiga ko'tarildi;

d) sport yosh avlodni sog'lom qilib tarbiyalash vositasi ekanligi asosiy vazifa sifatida belgilandi;

v) sportning milliy turlarini tiklashga katta e'tibor berila boshladi va milliy o'zbek kurashi xalqaro sport turlari qatoridan joy oldi;

e) O'zbekiston sportchilari xalqaro musobaqalarda mustaqil jamoa sifatida chiqq boshladilar va O'zbekiston nomini jahonga olib chiqdilar. 1991-yilgacha O'zbekistonda faqat bitta grossmeyster (G.A'zamov) bor edi. Hozirgi kunda 10 ta dan ziyod grossmeyster o'sib yetishdi, shu jumladan, Rustam Qosimjonov dunyodagi yuzdan oshiq eng atoqli grossmeysterlar orasida jahon chempioni darajasiga ko'tarildi. 1992-yilda O'zbekiston sportchilari turli xalqaro musobaqalarda hammasi bo'lib 79 ta medal olgan bo'lsalar, 2005-yilda ular 530 medal sohibi bo'ldilar;

j) O'zbekiston tarixida birinchi bor 1998-yilda O'zbekiston

Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov tashabbusi bilan faqat buyuk sportchilarga beriladigan “O‘zbekiston iftixori” faxriy unvoni ta’ sis etildi va yigirmaga yaqin sportchimiz bu faxriy unvonga sazovor bo‘ldi;

i) o‘zbeklarning o‘ziga xos jismoniy xususiyatlari va ko‘rsatkichlari inobatga olinib, sportning, sportchining vazniga qarab toifalarga ajratadigan va og‘irlik toifalariga qarab olib boriladigan turlariga (kurash, sambo, taekvando, karate, boks, og‘ir atletika va boshqalar) birinchi navbatda e’tibor berildi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing;
- c) o‘zingiz qaysi sport turiga qiziqasiz? Shu haqda yozing;
- d) o‘zbek sportini dunyoga tanitgan sportchilar haqida ma’lumot to‘plang va so‘zlab bering.

2-topshiriq. Matndagi tayanch so‘zlarni yod oling:

Chempion [ingl. champion < fr. champion - jangchi; kurashchi] - Sportning biror turi bo‘yicha shahar, viloyat, mamlakat yoki jahon birinchiligi uchun o‘tkazilgan musobaqa g‘olibi bo‘lgan sportchi yoki sport jamoasi. *Bugun hammaning og‘zida bir gap: Rustam Qosimjonov - shaxmat bo‘yicha jahon chempioni!*

Boks [ingl. box - musht urish, zarb] - Ikki raqibning maxsus qo‘lqop kiyib, ma’lum qoidalar asosida yakkama-yakka mushtlashish musobaqasi. *Harbiyda boks sportiga qiziqib, razryad ham olibdi.*

Inshoot [qurilishlar, binolar] - Turli maqsadlar uchun qurilgan binolar va ularning uskuna-jihozlari. *Gidrotexnik inshootlar.*

Taekvando [koreyscha: taz-oyoq, kvon - qo‘l, do-yo‘l: oyoq va qo‘llarning harakat yo‘li, usuli] - Erkak va ayollarning o‘z vazn toifalarida (yakka va jamoaviy), belgili qoidalar asosida, oyoq va qo‘llar bilan zarbalar berishdan iborat sport kurashi turi. *Xalqaro taekvando federatsiyasi.*

Tashabbus [tirishqoqlik; barqarorlik, qat’iylik; g‘ayrat, tashabbus] - Biror ishga boshlovchi, da’vat etuvchi sa’y-harakat, g‘ayrat. *Ilg‘orlar tashabbusi bilan boshlangan musobaqa. Tashabbus ko‘rsatib ishlamoq.*

Karate [yap. “hech narsasiz, yalang qo‘l bilan”] - Quolsiz o‘zini o‘zi himoya qilishning yaponcha tizimi: raqib tanasining og‘riydigan, eng nozik joylariga qo‘l yoki oyoq bilan zarbalar berishga asoslangan

sport turi. *Xalqaro karate federatsiyasi.*

Kurash - Yiqitish, g'olib chiqish uchun ikki kishi o'rtasidagi, ma'lum qoidaga asoslangan olishuv, o'zaro bellashuv. *Milliy o'zbek kurashi xalqaro sport turlari qatoridan joy oldi;*

Sport [ingl. sport < disport - o'yin, o'yin-kulgi] - Sog'liqni mustahkamlashga va jismoniy jihatdan har tomonlama o'sishga qaratilgan badantarbiya mashqlari, shular bo'yicha musobaqalar, kurash, turizm va sh. k. majmui; jismoniy madaniyatning tarkibiy qismi. *Sport umumdavlat ahamiyatiga ega soha darajasiga ko'tarildi.*

Sambo [samoza hita bez orujiya - "Quolsiz o'zini himoya qilish" birikma-sining qisqartmasi] Kurashning xilma-xil, samarali milliy usullarni qamrab olgan bir turi. *Sambo bilan shug'ullanmoq.*

Sog'lom - Dard-kasaldan holi; sog'. Sog'lom odam. *Sport yosh avlodni sog'lom qilib tarbiyalash vositasi ekanligi asosiy vazifa sifatida belgilandi.*

Umumdavlat - Davlat miqyosidagi, davlat uchun umumiy. *Sport umumdavlat ahamiyatiga ega soha darajasiga ko'tarildi.*

G'amxo'rlik - kimsa haqida qayg'urish, uning g'amini yeyish; g'amxo'r shaxsga xos ish, xatti-harakat. *Mustaqil O'zbekiston sportchilari bu g'amxo'rlik va otalarcha mehribonlikni oqlamoqdalar.*

Grossmeyster [nem. Grozmeister - katta usta] - Shaxmat va shashka ustalariga beriladigan eng oliy unvon va shu unvonga ega bo'lgan shaxmatchi yoki shashkachi. *Rustam Qosimjonov dunyodagi yuzdan oshiq eng atoqli grossmeysterlar orasida jahon chempioni darajasiga ko'tarildi.*

Polvon [baquvvat, botir, qahramon, bahodir] - 1. Jismoniy jihatdan kuchli, baquvvat kishi; bahodir, pahlavon. 2. Kurash tushadigan sportchi. *Ahmad polvon, Mahkam polvon kabi mashhur polvonlarning nomini xalqimiz chuqur hurmat bilan tilga oladi.*

Pahlavon [qahramon, botir,] - Barvasta va zabardast; jismoniy baquvvat, bahodir. *Pahlavon o'g'lon.*

1-mashq. Nuqtalar o'rniga tegishli qo'shimchalarni qo'yib, gaplarni ko'chiring.

1. Men bu badiiy kitoblar... do'stim... oldim. 2. Dugonam... hovlisi oldi... vositachilik, xo'jalik mollari va oziq-ovqat do'koni bor. 3. Biz dushanba kuni avtobus... Toshkent... jo'naymiz. 4. U o'rtog'i bilan kutubxona... chiqdi. 5. Siz hovlingiz... qanday mevali va manzarali daraxtlar ekkansiz? 6. Biz dars... so'ng stadion... futbol ko'rgani boramiz. 7. Siz bu matn... lug'at yordami... tarjima qildingizmi? 8. Siz qanday asarlar... yoqtirasiz? 9. Nafisa bo'sh vaqti... ota-onasi... yordam

beradi. 10. Shahrimiz... dunyo... barcha mamlakatlari... ko‘plab sayyohlar kelishadi. 11. Tomoshabinlar taniqli san’atkor... olqishladilar.

2-mashq. Tabobatga doir quyidagi hadislarini o‘qing va mag‘zini chaqing.

Surma ko‘zni ravshan qilib, kipriklarni o‘stiradi.

Bir joyda vabo kasali bor deb eshitalaring, o‘sha joyga kirmanglar. Agar sizlar yashayotgan joyga vabo kelsa, o‘sha yerdan qochib chiqib ketmanglar.

Ko‘pi mast qiladigan ichimliklarning ozidan ham sizlarni qaytaraman.

Safar qilinglar, sog‘lom va rizqu nasibali bo‘lasizlar.

Ey Tangrining bandalari! Bemorlaringizni davolatinglar, zero, Tangri har dardning davosini ham yaratgan, faqat keksalikning davosi yo‘qdir.

Betoblingingda seni ko‘rgani kelmagan odamni sen borib ko‘raver.

Senga xayru ehson qilmagan odamga sen ehson qilaver. Insonga bir vodiy to‘la molu dunyo berilsa, u ikkinchi vodiyning ham berilishini xohlaydi. Ikkinchisidan keyin uchinchisini va hokazo, uning nafsi to‘ymaydi. Insonning ko‘zini faqat tuproq (qabr tuprog‘i) to‘ydiradi. Kimki tavba qilsa, Tangri uni kechiradi.

Odam tanasida qorindan yomonroq idish yo‘qdir. Inson bir necha osham ovqat bilan kifoyalanadi. Agar zarur bo‘lsa, qorinning uchdan birini ovqatga, yana uchdan birini suvga, qolgan uchdan birini nafas olishga ajratsin.

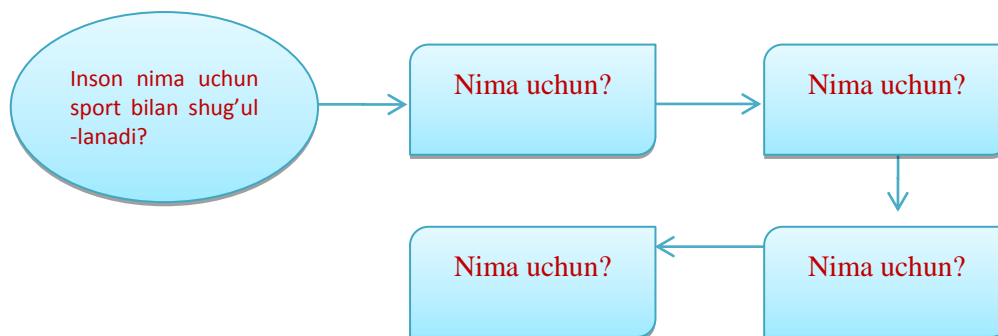
Bemorni ko‘rgani borganda uning peshanasiga qo‘lni qo‘yib holahvol so‘rash barkamol ziyorat hisoblanadi. Qo‘l berib ko‘rishib salomlashish mukammal bo‘ladi.

3-mashq. Gaplarni ko‘chiring. Donolarning salomatlik haqidagi fikrlarini yod oling.

1. Jismoniy mashqlar bilan doimo mo‘tadil shug‘ullanib borgan kishi hech qanday davoga muhtoj bo‘lmaydi. (*Ibn Sino*). 2. Odamning salomatligi tashqi sharoit bilan chambarchas bog‘langan. (*Ibn Sino*). 3. Agar havoda chang va tuman bo‘lmasa edi, kishi ming yil yashagan bo‘lard. (*Ibn Sino*). 4. Olti narsa kishi yuzini o‘zgartiradi: kutilmagan shodlik, birdan kelgan g‘am, g‘azab, uyqu, mastlik va qarilik. (*Kaykovus*). 5. Ko‘p demak birla bo‘lmag‘il nodon, ko‘p yemak birla bo‘lmag‘il hayvon. (*A.Navoiy*). 7. Badan rohati sog‘liqda, aql rohati bilimda. (*Fales*). 8. Kasal bo‘lmagan uncha sog‘liqning qadriga yetmaydilar. (*Fuller*). 9. Har bir istakning tub maqsadi - sog‘liqdir. (*At-Tabariy*). 10. Isitma - shifo beruvchi jarayondir. (*Kullen*). 11. Men

hayotda ikkita baxtsizlikni bilaman: u ham bo'lsa vijdotsizlik va bemorlikdir. (L.N.Tolstoy). 12. Bizning xatomiz shundaki, o'z salomatligimiz haqida faqat uni yo'qotganimizda, ya'ni mexanizm sinib, uni tuzatish kerak bo'lgandagina qayg'uramiz. (K. Bikov). 13. Umringni uzaytirishni istasang, taomni kamaytir. (V. Franklin).

3-topshiriq. "Nima uchun?" sxemasini to'ldiring.

Taqriz - saylanma bayonning bir turi. U badiiy, ilmiy, metodik va boshqa asarlarga berilgan bahodir. Taqrizda asar tanqidiy tahlil etiladi, shu nuqtai nazardan baholanadi. Asarning yutuqlari ham, nuqsonlari ham ko'rsatiladi. Taqrizchi o'zining da'volarini turli dalillar asosida isbotlay boradi, asarga ilmiy izohlar beradi.

Taqriz yozish odobi xolislikni, haqiqatdan chetlashmaslikni talab etadi. Taqriz qilinayotgan asarning yutuq va kamchiliklari, nazariy va amaliy ahamiyati haqqoniy ko'rsatilishi lozim. Asarga baho berishda muallifning shaxsiyati, obro'si emas, balki uning (asarning) xususiyatlari, ahamiyati ko'zda tutiladi.

Taqriz yozishda quyidagi sxemaga amal qilinadi:

1. Tezis (umumiy holati) va uni ochib berish.
2. Kitob (film, teatr)ning baholanishi.

Taqrizning boshlang'ich qismida quyidagi konstruksiyalardan foydalaniladi:

Kitob (film, teatr)da hikoya qilinadi.

Kitob (film, teatr)da muammolar ko'tariladi.

Taqrizni baholash qismida quyidagi konstruksiyalardan foydalaniladi:

Men ... hisoblayman - Я считаю...

Mening fikrimcha... - По моему...

Mening nazarimda... - На мой взгляд...

... menga yoqdi. - Мне понравился (-лась)...

... menda katta taassurot uyg'otdi. - Большое впечатление на меня оказала...

Kitob (film, teatr) ...o'rgatadi. - Книга (фильм, театр) учит...

Referat- ilmiy uslubga xos bo'lgan matn. U oldindan tayyor matn asosida yaratiladi. Referat yozishdan maqsad – manba sifatida o'rganilayotgan matnning mazmunini qisqacha bayon qilishdir. Referat ma'lum bir tuzilishga ega:

- Kirish;
- Asosiy qism;
- Xulosa

Referatda quyidagi savollarga javob beriladi:

Nima haqda? Kimga va nima qiziqarli? Nima uchun bu fikrga qo'shilib bo'lmaydi?

Referat oxirida o'quvchi nuqtayi nazaridan umumiy xulosa beriladi va quyidagi konstruksiyalar qo'llanadi: O'quvchi qiziqish bilan tanishib chiqadi, o'rganganlarim men uchun foydali bo'ldi. O'zi uchun topadi, men bu fikrga qo'shila olmayman va b.

4-mashq. O'qing, ajratib ko'rsatilgan konstruksiyalarga e'tibor bering va o'zbek tiliga tarjima qiling.

В статье И.Никонова «Торговля для американцев», опубликованной в журнале «Новый мир», **рассказывается** о роли торговли в жизни американцев.

Европейцы приезжают в Америку учиться торговать и нередко остаются там навсегда. **Автор поднимает проблему** бизнеса, причем цивилизованного бизнеса, который имеет свои законы. Торговля для американцев – дело почтенное. Если американцу предоставляется две дороги – идти в торговлю или поступать в университет, то он обязательно выберет торговлю, так как именно в ней он может выбиться в люди.

Мне статья понравилась тем, что автор выделяет одну из главных черт американского бизнеса – честность и порядочность. А это на мой взгляд, очень важно в наше время.

5-mashq. Matnni o'qing. O'zingizni fe'l-atvoringiz haqida so'zlab bering.

Kishi fe'li va qon

Olimlar fikricha, qon guruhi kishining fe'l-atvori va o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi. Bu fikrni yapon olimi Poshitakening millionlab kishilar hayotini o'rganish xulosalari tasdiqlaydi.

Nomi o'rganilib, xulosa qilgan qon guruhlari bo'yicha kishilarning fe'l-atvorlari quyidagicha:

Birinchi guruh: siz peshqadamlikka o‘chsiz. Oldingizga qo‘ygan maqsadga erishmaguncha tinchimaysiz. Olg‘a harakat qilishda to‘g‘ri yo‘nalish belgilay olasiz. O‘z kuchingizga ishonasiz, lekin ehtiroslardan ham holi emassiz. Kamchiliklaringiz ham bor. Siz o‘ta rashkchi va shoshqaloqsiz. Bundan tashqari, siz juda izzattalabsiz.

Ikkinchi guruh: Siz muvozanat, osoyishtalik va tartib-intizomni yaxshi ko‘rasiz. Odamlar bilan yaxshi ishlay olasiz. Bundan tashqari, siz ta‘sirchan, madaniyatli va ochiqko‘ngilsiz. Sizning kamchiliklaringiz o‘jarligingiz va asablaringizni boshqara bilmasligingizda.

Uchinchi guruh: Siz shakllangan shaxsiyatparastsiz, o‘z xohishi bo‘yicha ish qiluvchisiz. Hamma narsaga tez moslasha olasiz, xayolparastlikdan uzoqsiz. Lekin sizning o‘zboshimchalik bilan ish qilishingiz ba‘zi vaqtda xalaqit qilishi mumkin.

To‘rtinchi guruh: Siz tinch va xotirjamsiz, kishilar sizni sevadilar va siz bilan o‘zlarini erkin his qiladilar. Ularning vaqtini choq qilishni bilasiz. Lekin ayrim vaqtlarda qiziqqonsiz. Ba‘zan esa uzoq vaqt ikkilanib, bir qarorga kelishga qiynalasisiz.

Bilasizmi...

Odam tanasida 80 grammga yaqin temir, 150 gramm natriy, 1000 gramm kalsiy, 60 gramm magniy, 65 foiz, ya‘ni umumiy og‘irlikning 45 kg. miqdorida kislorod, 10 foiz – 7 kg. miqdorda vodorod, 0,02 foiz fluor bo‘ladi.

Inson o‘rtacha 70 yil umr ko‘rsa, shundan 23 yilini uxlash, 13 yilini kishilar bilan so‘zlashish va 6 yilini ovqatlanish uchun sarf qiladi ekan.

Bir kishi o‘rtacha iqlim sharoitida yil davomida bir tonnaga yaqin suv iste‘mol qiladi.

4-topshiriq. “Sport – tinchlik elchisi” mavzusida insho yozing.

5-topshiriq. Taqriz namunasini oqing.

**O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi “Iqtisodiy fanlar”
kafedrasi dotsenti Sh.R.Qobilov va boshqalar tomonidan
Akademiya kunduzgi ta‘lim tinglovchilari uchun tayyorlangan
“Iqtisodiyot nazariyasi” o‘quv dasturi hamda ushbu dastur asosida
tayyorlangan ishchi o‘quv dasturiga**

T A Q R I Z

O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimovning “Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch” asarida “Taraqqiyotimizning

har bir yoʻnalishi boʻyicha maxsus adabiyotlar yaratish toʻgʻrisida fikr yuritib, koʻpchilik darsliklar, oʻquv qoʻllanmalari saviyasi talab darajasida emasligini” qayd etgan edi. Yaratilgan darsliklar, qoʻllanmalarning barchasi yangicha qadriyatlar va demokratik prinsiplar hamda biz barpo etishga intilayotgan erkin fuqarolik jamiyati talablariga javob beradigan munosabatlar sifatida ijtimoiy gumanitar fanlarning asosiy tadqiqot mavzulariga aylanishi lozim.

Mualliflar tomonidan tuzilgan oʻquv dasturi yuqoridagi talablarni inobatga olib, taraqqiyotning umumiy asoslari, bozor iqtisodiyoti mohiyati va uning qonun-qoidalari, mikroiqtisodiyot va makroiqtisodiyot hamda bugungi jahon xoʻjaligi va unda Oʻzbekistonning oʻrni kabi masalalarni oʻrganish ehtiyojidan kelib chiqqan.

Oʻquv dasturi hamda u asosida tuzilgan ishchi oʻquv dasturi kirish, oʻn toʻrtta mavzuni oʻz ichiga olgan toʻrt boʻlimdan iborat. Mualliflar tinglovchilarning iqtisodiy taraqqiyotning mazmuni, umumiy asoslari, jamiyatda roʻy berayotgan demokratik islohotlar va modernizatsiya jarayonlari mohiyatini tushunib yetishi, iqtisodiyotning sir-asrorlarini idrok etishi hamda Oʻzbekiston va jahon mamlakatlari iqtisodiy taraqqiyotining oʻziga xos jihatlari, mohiyati, rivojlanish bosqichlari haqidagi bilimlarni shakllantirish maqsadini koʻzlagan.

Shuningdek, oʻquv dasturi “Iqtisodiyot nazariyasi” fanini oʻrganishda nazariya bilan amaliyotning uzviy bogʻlanishi, Oʻzbekiston iqtisodiyotida yuz berayotgan hodisalar talqin etilishi va izohlanishi talablari ham inobatga olingan. Iqtisodiy bilimlarni berishda va tinglovchilarning mustaqil ravishda oʻzlashtirishlarida umumiylik va milliylikning uygʻunligini taʼminlash nazariyasi real iqtisodiy hayot bilan uzviy bogʻlash nazarda tutilgan.

Mualliflar har bir mavzuni oʻrganishda tinglovchilarning mustaqil ishlashlarini eʼtiborga olib, yangi avlod adabiyotlari ham keltirganlar. Bu tinglovchilarning adabiyotlar bilan mustaqil ishlashlarida qulaylik yaratadi. Oʻquv dasturi tinglovchilarni amaldagi qonunlarni oʻrganishga ham undaydi.

Mualliflar fan boʻyicha oʻquv dasturi va ishchi oʻquv dasturini iqtisodiyot nazariyasidagi ilgʻor tafakkur asosida tuzganlar. Ayniqsa bozor iqtisodiyotiga oʻtish davri, mamlakatimizda demokratik 1991-yildan 2000-yilgacha boʻlgan muddatni oʻz ichiga oladigan birinchi bosqich, iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, qonunchilik, sud-huquq tizimi va ijtimoiy-gumanitar sohalarni izchil isloh qilish, aholi turmush darajasining muntazam oshib borishini taʼminlash, 2001-yildan 2010-yilgacha boʻlgan muddatni oʻz ichiga olgan ikkinchi bosqich-

mamlakatimizni faol demokratik yangilash, isloh etish va modernizatsiya qilish bosqichlari o‘z aksini topgan. Ishchi o‘quv dasturida esa mamlakatimizning hozirgi rivojlanish bosqichi O‘zbekiston taraqqiyotining yangi rivojlanish strategiyasi, deb qarash, uning ahamiyatini ochib berish masalalari o‘rin olgan.

Yuqoridagilarni inobaga olib, O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi “Iqtisodiy fanlar” kafedrasida dotsenti, polkovnik Sh.R.Qobilov va boshqalar tomonidan tayyorlangan “Iqtisodiyot nazariyasi” fanini o‘rganish bo‘yicha o‘quv dasturini chop etishga tavsiya etaman.

Toshkent moliya instituti

“Iqtisodiyot nazariyasi” kafedrasida mudiri

Iqtisod fanlari doktori, professor
T.Jo‘rayev

6-topshiriq. O‘zingiz yoqtirgan va kursdoshlaringizga tavsiya qilishingiz mumkin bo‘lgan kitobga taqriz yozing.

Sport majmuasi

“Jar” sport majmuasi Chorsu bozoriga yaqin joyda joylashgan. Bu majmua juda salobatli va ko‘rkam qilib qurilgan.

“Jar” sport majmuasida sportning deyarli barcha turlari bilan shug‘ullanish imkoni bor. Bu yerda futbol, voleybol, qo‘l to‘pi, basketbol, o‘zbek kurashi, shuningdek, kurashning boshqa turlari, qilichbozlik, karate, badiiy gimnastika, shaxmat, shashka, aerobika, boks, tennis kabi sport turlari bo‘yicha to‘garaklar ishlab turibdi. “Jar” sport majmuasida nufuzli xalqaro sport musobaqalari, turli tadbirlar o‘tkazilib turadi. Ushbu majmua O‘zbekiston hukumatining xalq salomatligi, ayniqsa, o‘sib kelayotgan avlodning sog‘lom, barkamol bo‘lishi yo‘lida ko‘rsatayotgan jonbozligi, jonkuyarligi namunasi. Bu yerga kuniga yuzlab, minglab odamlar tashrif buyuradilar, o‘zlari istagan sport turlari bo‘yicha mashg‘uotlarda qatnashib salomatligini mustahkamlashadi.

Umuman, har bir inson salomatligini saqlashda, sog‘lom turmush tarziga amal qilishda, albatta sport bilan shug‘ullanmog‘i zarur. O‘zbek xalqida “Sog‘ tanda - sog‘lom aql” degan ibora bor. Darhaqiqat, faqat

jismonan sog‘lom insongina teran fikrlar aytishi, fan-texnika sohasida buyuk kashfiyotlar qilishi, madaniyat va san‘at sohasida ulkan yutuqlarga erishishi mumkin. Shunday ekan, bugundan boshlab sport bilan do‘st bo‘laylik, zero inson salomatligi o‘z qo‘lidadir.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

7-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing;
- c) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- d) matn mazmunini kengaytirib so‘zlab bering.

9-topshiriq. Matndagi tayanch so‘zlarni yod oling:

Futbol [*ingl. football* < **foot** - oyoq + **ball** - to‘p] – har biri o‘n bir kishidan iborat ikkita komandaning bir-birining darvozasiga oyoq, bosh, yelka (qo‘ldan tashqari) zarbi bilan ko‘proq to‘p kiritishga asoslangan sport o‘yini. *Sport majmuasida futbol, voleybol, qo‘l to‘pi, basketbol, tennis kabi sport turlari bo‘yicha to‘garaklar ishlab turibdi.*

Sport [*ingl. Sport* < **disport** - o‘yin, ermak; **o‘yin-kulgi**] – sog‘liqni mustahkamlashga va jismoniy jihatdan har tomonlama o‘shishga qaratilgan badantarbiya mashqlari, shular bo‘yicha musobaqalar, kurash, turizm va sh.k. majmui; jismoniy madaniyatning tarkibiy qismi. *Sport bilan shug‘ullanmoq.*

Majmua [*a. to‘plam; to‘plash; bir butun narsa; turkum*] – ma‘lum tartibda to‘plangan matnlar, ma‘lumot, yig‘indisi; to‘plam. *“Jar” sport majmuasi Chorsu bozoriga yaqin joyda joylashgan.*

Basketbol [*ingl. basket-savat, to‘r+balle-to‘p*] – ikki komanda a‘zolarining to‘pni bir-biriga qo‘lma-qo‘l oshirib, muayyan balandlikdagi taxtaga o‘rnatilgan to‘rli halqaga tushirish o‘yini. *Basketbol musobaqasi.*

Badiiy [*go‘zal, ajoyib*] – Badiiy gimnastika. *Mamlakatimizda sportning qizlarga mos badiiy gimnastika, sinxron suzish, tennis, yengil atletika kabi nafiz turlarini jadal rivojlantirishga katta e‘tibor qaratilmoqda.*

Ko‘rkam – ko‘rinishi yoqimli, chiroyli, go‘zal. *Sport majmuasi juda salobatli va ko‘rkam qilib qurilgan.*

Shaxmat – 64 ta oq va qora katakli taxta va 16 ta oq, 16 ta qora donalardan iborat sport o‘yini quroli. *Shaxmat taxtasi. Shaxmat donalari. 2. Shu narsa (qurol) taxtasida uning donalari bilan muayyan qoidalar asosida bo‘ladigan sport o‘yini. Shaxmat musobaqasi. Shaxmat bo‘yicha yoshlar o‘rtasida respublika chempionati.*

Shashka [shashki – “shax” “shaxi” so‘zidan “shaxmat(i)” qolipida yasalgan so‘z] – 64 ta oq va qora katakli taxtada 12 ta oq va 12 ta qora donalar bilan ma’lum qoidaga muvofiq o‘ynaladigan o‘yin. *Shashka taxtasi. Shashka donasi. Shashka o‘ynamoq.*

Tennis [ingl. tennis] – to‘r tutib, ikkiga ajratilgan maydonda yoki stolda movut qoplangan rezina koptokni yoki plastmassa sharchani raketka bilan urib, to‘r ustidan oshirib o‘ynaladigan sport o‘yini. *Stol tennesi nafas va yurak qon-tomir tizimlari faoliyatiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.*

Voleybol [ingl. volley – urib qaytarmoq + ball – to‘p] – qarshi komanda maydoniga to‘pni qo‘l bilan urib, to‘rdan oshirib tushirish o‘yini. *Voleybol o‘ynamoq.*

6-mashq. Matnni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

Авиценна

Авиценна родился в 980 году в селении Афшана близ Бухары. Его отец был образованным человеком. Он обладал широким кругозором, проявлял интерес к наукам и искусству.

Начальное образование Ибн Сина получил в мусульманской школе, куда отдавали детей в возрасте пяти-шести лет. Но глубоких знаний эта школа не давала и поэтому, когда мальчику исполнилось 10 лет, отец забрал его из мактаба, и дальнейшее образование Ибн Сина продолжал у отдельных учителей. Последним учителем его был Натили, считавшийся знатоком философии. Он занимался с Авиценной логикой, философией, геометрией и другими науками. Вскоре, превзойдя своего учителя, Ибн Сина принялся за изучение медицины.

Отличаясь необычайной трудоспособностью, Ибн Сина изучил труды великих врачей древности. Затем занялся врачеванием и уже в 17 лет получил известность как врач и ученый.

Авиценна - автор медицинской эмблемы-змея, обвивающая кубок. На протяжении почти десяти веков служит она во всем мире символом исцеляющих сил.

Ему едва минуло 20 лет (1000г), когда он приступил к созданию “Канона врачебного науки”. Ибн Сино поставил перед собой сложную задачу: собрать важнейшие достижения арабской и таджикско-персидской медицины, развившейся под влиянием трудов греческого врача Гиппократ (один из основоположников античной медицины, 5 в до н э) и опыта медицины индо-тибетской и дать теоретическое обобщение на основании собственного опыта.

Работу над пятитомным сводом “Канона врачебной науки” он завершил в сорок лет. Эта была подлинная медицинская энциклопедия своего времени, где рассматривается строение организма человека, указываются причины, вызывающие заболевания, их признаки и пути лечения.

7-mashq. Gaplarni tahrir qilib, qayta ko‘chiring.

1. Sizning ma’ruzangiz shu vaqtda qiziqarli bo‘ladiki, qaysiki, siz mahalliy faktlardan foydalansangiz. 2. Bolalar ota-onaning qadriga shu vaqtda yetadilarki, qachon o‘zlari bolali bo‘lsalar. 3. Suvchilar birin-кетин uylariga borib kelishganda, endi siz borib keling deyishadi Toshmurodga. Uyiga kelib birvarakayiga pishirilgan sho‘rvadan ichdi, shundagina dalaning gashti, fayzini chuqur tushunib qoldi. 4. Gar bo‘lsa u vayrona ham, do‘st bilan obod uying. 5. Mehr ham o‘sha yerda ko‘z qayerda bo‘lsa.

8-mashq. Quyidagi matnni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

Акционерное общество

Акционерное общество – это предприятие, капитал которого образовался путем взносов при покупке акций и облигаций многими лицами (акционерами).

Акции приносят их владельцам доход (дивиденд) и право голоса на собрании акционеров. Облигации приносят только доход в виде твердого процента.

Акционерное общество управляется правлением, избранным на общем собрании акционеров. Фактически управление акционерным обществом находится в руках самых крупных акционеров - владельцев большей части акций. Так как на общее собрание являются не все акционеры, то для большинства голосов достаточно иметь 5-20% всех акций.

Количество акций, дающее фактическое большинство голосов и возможность управления акционерным обществом, называется “контрольным пакетом”.

Различают следующие виды акций: простые, именные, привилегированные. Акции можно продавать, дарить и оставлять в наследство.

9-mashq. Quyidagi matnni rus tiliga tarjima qiling.

Хайриya jamg‘armalari

Katta boyliklarga ega bo'lgan odamlarga pullarini har xil turdagi xayriya jamg'armalarga o'tkazish juda foydali. Hamma rivojlangan mamlakatlarda bu pullar soliqlarga tortilmaydi.

XX asrning birinchi yarmida Amerikaning po'lat qiroli bo'lmish Endryu Kornegi, Rokfeller, Bordolarning mashhur jamg'armalari jahonga tanilgan. Jamoatchilikdagi katta dasturlar ushbu jamg'armalar orqali mablag'ga ega bo'lganlar.

Bu jamg'armalardan katta mablag'lar ilm-fan rivojiga, san'at va adabiyot taraqqiyotiga, tabiat muhofazasiga yo'naltirilgan.

8-topshiriq. "Kurash – milliy sportimiz" mavzusida taqdimot tayyorlang.

Mustahkamlash uchun savollar

1. Alpomish so'zining ma'nosini bilasizmi?
2. O'zbekiston sportiga shaxsan kim diqqat-e'tiborni qaratdi?
3. Grossmeyster so'zi qanday ma'noni anglatadi?
4. 2013-yilda o'zbek sportchilari nechta medal sohibi bo'lganlar?
5. Majmua so'zining ma'nosini bilasizmi?
6. "Tib qonunlari" asarining muallifi kim?
7. Agar chang va tuman bo'lmaganda inson necha yil umr ko'rar edi?
8. Inson o'rtacha 70 yil umr ko'rsa, shundan necha yilini kishilar bilan so'zlashish uchun sarflaydi?
9. Ovqatlanish uchun-chi?
10. Referat nima va u qanday uslubga xos?
11. Taqriz nima va u qanday uslubga xos?
12. Taqrizning o'ziga xos xususiyatlarini bilasizmi?
13. Taqriz yozishda nimalarga e'tibor berish lozim?
14. Taqriz yozishda muallifning shaxsiyatiga ahamiyat beriladimi?

TESTLAR

1. O'zbek milliy sport turi berilgan qatorni toping.

- a) Kurash
- b) Taekvando
- c) Sambo
- d) Boks

2. 1992-yilda O'zbekiston sportchilari turli xalqaro musobaqalarda hammasi bo'lib nechta medalni qo'lga kiritganlar?

- a) 90 ta

- b)79 ta
- c)85 ta
- d)100 ta

3.2005-yilda O‘zbekiston sportchilari turli xalqaro musobaqalarda hammasi bo‘lib nechta medalni qo‘lga kiritganlar?

- a)530 ta medal
- b) 350 ta medal
- c)100 ta medal
- d)150 ta medal

4. “O‘zbekiston iftixori” faxriy unvoni nechanchi yilda ta’sis etilgan?

- a) 1998-yilda
- b) 1997-yilda
- c) 1999-yilda
- d) 2000-yilda

5. Agar havoda chang va tuman bo‘lmasa edi, kishi ming yil yashagan bo‘lardi. Ushbu misralar muallifini toping.

- a) Alisher Navoiy
- b) Ibn Sino
- c) Tolstoy
- d) Forobiy

6. Olti narsa kishi yuzini o‘zgartiradi? Kaykovus nimani nazarda tutgan?

- a) kutilmagan shodlik, birdan kelgan g‘am
- b) g‘azab, uyqu, mastlik, yoshlik, tush, mehr
- c) kutilmagan shodlik, birdan kelgan g‘am, g‘azab, uyqu, mastlik va qarilik
- d) xursandchilik, qayg‘u, baxt, mastlik, g‘azab, g‘am

7. Inson o‘rtacha 70 yil umr ko‘rsa, shundan necha yilini uxlash bilan o‘tkazadi?

- a)25 yilini
- b)23 yilini
- c)15 yilini
- d)32 yilini

8. Bir kishi o‘rtacha iqlim sharoitida yil davomida necha

tonnaga yaqin suv iste'mol qiladi?

- a) bir tonnaga yaqin
- b) Ikki tonnaga yaqin
- c) Uch tonnaga yaqin
- d) Bir yarim tonnaga yaqin

9. Odam tanasida necha grammga yaqin temir moddasi bo'ladi?

- a) 80 gramm
- b) 100 gramm
- c) 50 gramm
- d) 70 gramm

10. Referat so'zi qaysi tildan o'zlashgan?

- a) Fransuz tilidan
- b) Ingliz tilidan
- c) Rus tilidan
- d) Lotin tilidan

13-MAVZU. MILLIY QADRIYATLAR E'ZOZI

Mening komil ishonchim shuki, savob ishni har kim qilishi kerak, savob ishni har kun qilish kerak.

Islom Karimov

Navro'z

Navro'z (forschada "navro'z" yangi kun ma'nosini anglatadi) - Turkiston, O'rta va Yaqin Sharqda yashovchi o'zbek, ozarbayjon, tojik, hind, fors va boshqa xalqlarning qadimiy va an'anaviy yangi yil bayrami. Quyosh hisobida yilning birinchi kuni bo'lib, bahorgi tun va kunning tengligiga, ya'ni 21-22 martga to'g'ri keladi. Tarixiy manbalarga qaraganda, Navro'zni bayram qilib o'tkazish Ahmoniyalar davri (miloddan avvalgi VI-V asrlar)dan boshlangan. Keyinchalik, Navro'zda islom dinining ayrim marosimlarini ham o'tkazish odat tusiga kiritilgan. Qadimda Navro'z bayrami 6 kun davom etgan, dalalarga ko'chatlar ekilgan, ko'chalar tozalanib, hasharlar uyushtirilgan, xullas, hammayoq pokiza etilgan. Navro'zga atab yoshlar yangi kiyimlar kiyganlar. Bayram kunlari har xil shirinliklar, sumalak, turli ko'katlardan somsa, chuchvara kabi taomlar pishirilgan.

Navro'z kunlarida turli ommaviy o'yinlar, poyga musobaqalari, bog'larda sayllar, maydonlar, konsert zallari va teatrlarda san'atkorlar, shoirlar, yozuvchilarning chiqishlari bo'ladi, ota-onalardan, qarindosh-urug'lardan xabar olinadi, yoru birodarlarnikiga mehmonga boriladi.

Navro‘z kunlari gina-qudratlar unutilib, kishilar yaxshilikka intiladilar, yetim-yesirlarga va nogironlarga yordam berib, marhumlar qabrlarini ziyorat qilib, tartibga soladilar.

O‘zbekistonda 1989-yildan Navro‘zni keng nishonlashga e‘tibor berildi. 1990-yildan boshlab, O‘zbekiston hukumatining qaroriga binoan, 21-mart - Navro‘z milliy xalq bayrami sifatida belgilanib, dam olish kuni deb e‘lon qilindi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o‘qing, rus tarjima qiling;
- b) O‘zbekiston Milliy bog‘i bayramda qanday bo‘lishini ta’riflab bering.
- c) tasvir asosida xalq sayli mavzusida ixcham bayon yozing.
- d) Navro‘z bayrami dasturini yozing.

2-topshiriq. Matndagi tayanch so‘zlarni yod oling:

Chuchvara – ichiga qiyma solib tugilgan, xamir ovqat. *Milliy taomlarimizdan chuchvaraning bir necha turlari mavjud.*

Bayram - Tarixiy, madaniy-ma’naviy an’analarga ko‘ra rasmiy yoki norasmiy ravishda uyushtiriladigan umumxalq shodiyonasi kuni, tantana kuni. *Mustaqillik bayrami. Navro‘z bayrami.*

Milliy [Milliy, xalqona, millatga tegishli] - Biror millatning, xalqning o‘ziga xos bo‘lgan, uning xususiyatlarini ifodalovchi. *Milliy musiqa. Milliy kiyim.*

Muzey [lot. museum < yun. museion — muzalar ibodatxonasi] - San’at, texnika, tabiat namunalarini, tarixiy va ilmiy-tabiiy ahamiyatga ega bo‘lgan narsalarni yig‘ish, saqlash, o‘rganish va xalqqa namoyish qilish bilan shug‘ullanadigan muassasa. *Xalqni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash va ularga yuksak saviyada ta’lim berishda muzeylarning roli kattadir.*

Taom [ovqat, yegulik] - Pishirilgan, yeyish-ichish uchun tayyorlangan narsa; ovqat.. *Taom tayyorlamoq. Taom tuz bilan, tuz — o‘lchov bilan. Avval taom, ba’daz kalom.*

Kiyim - Badanni va tana a‘zolarini berkitish, yopish va shu bilan inson tanasini tashqi muhit ta’siridan saqlash uchun kiyiladigan, asosan, mato va teridan tikib tayyorlanadigan narsalarning umumiy nomi. *Bosh kiyim. Milliy kiyim. Ayollar kiyimi.*

Sumalak - Undirib yanchilgan bug‘doy, un va yog‘aralashmasidan tayyorlanadigan, servitamin, xushxo‘r holvaytarsimon ovqat (odatda bahor kezlari ayollar o‘rtasida xalfana asosida pishiriladi). *Bayram*

kunlari har xil shirinliklar, sumalak, turli ko'katlardan somsa, chuchvara kabi taomlar pishirilgan.

Ziyorat [tashrif, tabarruk joylarga safar qilish] - Hurmat yoki rasmiyat yuzasidan keksa, tabarruk kishilar huzuriga tashrif buyurib, ularning holidan xabar olish, ularni ziyorat qilish. *Navro'z kunlari gina-qudratlar unutilib, kishilar yaxshilikka intiladilar, yetim-yesirlarga va nogironlarga yordam berib, marhumlar qabrlarini ziyorat qilib, tartibga soladilar.*

Qadimiy [qadimga, o'tmishga oid] - Qadimga oid, qadimdan bor, o'tmishdan saqlanib kelayotgan. *Turkiston, O'rta va Yaqin Sharqda yashovchi xalqlarning qadimiy va an'anaviy yangi yil bayrami.*

Gina-qudrat – [xafachilik] Har xil gina va noroziliklar. *Navro'z kunlari gina-qudratlar unutilib, kishilar yaxshilikka intiladilar.*

Poyga - Kim o'zdi musobaqasi. *Navro'z kunlarida turli ommaviy o'yinlar, poyga musobaqalari o'tkaziladi.*

Navro'z [yangi kun] - Shamsiya yil hisobida yangi yilning birinchi kuni. *Navro'z – yasharish, yangilanish, poklanish, uyg'onish va barcha ezguliklar ayyomi.*

Yaxshilik - Ixtiyoriy ravishda biror kishining manfaatini ko'zlab ish tutish, mehribonlik; ezgulik. *Yaxshi odamning yaxshiligi tegar tor yerda, Yomon odamning zarari tegar har yerda.*

1-mashq. Quyidagi hadislarini o'qing va tahlil qiling.

1. Ishni puxta va chiroyli bajaruvchi odamni Tangri do'st tutadi. 2. Uch kundan ortiq arazlashib yurish islomda yo'q. 3. O'lib ketganlarni yomonlab haqorat qilmanglar, chunki ular qilmishlariga yarasha mukofot yoki jazo oladigan joyga ketganlar. 4. Uylaringizdagi yonib turgan o'tni o'chirmasdan uyquga ketmanglar! 5. O'q otish mashqida jonli narsani nishon qilib qo'ymanglar! 6. Kimki birovga yomonlik qilsa, shu dunyoning o'zidayoq jazosini ko'radi. 7. Rahm qilmaganga rahm qilinmaydi, kechirmaganni kechirilmaydi va birovning uzrini qabul qilmaganning tavbasi ham qabul qilinmaydi. 8. Biror kasbu hunar orqasidan rizqu nasibaga ega bo'lib yashayotgan odam, shu kasbni beuzr o'zgartirmasin! 9. Kimki ota-onasining roziligini olgan bo'lsa, unga qanday yaxshi! Tangri uning umrini uzaytiradi. 10. Kimki birovning yozayotgan yoki kelgan xatini beruxsat o'qishga intilsa, go'yoki u do'zaxga intilgan bo'ladi.

3-topshiriq. “Navro'z” so'ziga sinkveyn tuzing.

“Sinkveyn” (5 qator) texnikasi

Maqsad – kategoriyaga tavsif berish

1-qator – tushuncha - ot

2-qator –2 soʻzdan iborat sifat

3-qator –3 soʻzdan iborat feʼl

4-qator –4 soʻzdan iborat munosabat

5-qator –1 soʻzdan iborat sinonim

2-mashq. Matnni rus tiliga tarjima qiling.

Hashar – sharq xalqlari orasida keng tarqalgan udumlarimizdan biri boʻlib, qadimdan oʻzbek xalqi hayotida muhim oʻrin tutib kelgan. Hashar - bu koʻpchilikning bir yoqadan bosh chiqarib, bir maqsadda birgalashib harakat qilishidir.

Qadim zamonlarda ota-bobolar qishloqlarda xoʻjalik ishlarini koʻp hollarda hashar yoʻli bilan bitirib olishgan. Yozloqlarda koʻmilgan toklarni ochish, kesish, tarash, bogʻbellash, xashak-somon toʻplash, bogʻ hosilini yigʻib-terib olish, katta ariq, kanallar boshlab kelish, shox ariqni qish arafasida kavlab tozalash kabi ogʻir ishlarning hammasi hashar yoʻli bilan bajarilgan.

3-mashq. Quyidagi hadislarni tahlil qiling va eslab qoling.

1. Nonni eʼzozlang. 2. Avvalo onangga, yana onangga va yana onangga, soʻng otangga yaxshilik qil. 3. Barcha balo tildandir. 4. Bir-birlaringiz bilan salomlashib yuringlar. 5. Shunda oʻrtalaringda mehru muhabbat uygʻonur. 6. Ayollarga erkaklar oʻz tugʻishgan opa-singillari kabi munosabatda boʻlishlari kerak. 7. Uyiga mehmon qoʻnmaydiganlar yomon odamlardir. 8. Chaqirilgan joygagina boring. 9. Garchi Xitoyda boʻlsa ham ilmga intilinglar, chunki ilm olishga harakat qilish har bir moʻminga farzdir. 10. Aroqdan saqlaninglar, chunki u barcha yomonliklarning kalitidir. 11. Pora beruvchi ham, uni oluvchi ham doʻzaxga mahkumdur.

4-mashq. Quyidagi birikmalarni tarjima qiling va ular ishtirokida gaplar tuzing.

Обсудив вопрос, читая книгу, заключив договор, отвечая на вопрос, не жалея сил, вернувшись домой, слушая музыку, выполнив задание, закончив учёбу, рискуя жизнью, собрав урожай, претворяя в жизнь, радуясь успехом, приступив к работе, беседа с

товарищем, пользуясь случаем, исполнив просьбу.

4-topshiriq. She'rni yod oling.

Abdulla Oripov

Sen bahorni sog'inmadingmi?

Uyg'onguvchi bog'larni kezdim,
Topay dedim qirdan izingni.
Yonog'ingdan rang olgan dedim -
Lolazorga burdim yuzimni,
Uchratmadim ammo o'zingni,
- Sen bahorni sog'inmadingmi?

Uzoqlarda zalvorli tog'lar
Xayolimni keldilar bosib.
Kechdi qancha intizor chog'lar,
Vasling menga bo'lmadi nasib,
Sensiz men ham, bahor ham g'arib,
- Sen bahorni sog'inmadingmi?

O'ngirlarda sakraydi ohu,
Na'matakda sa'va mittijon.
Qorliklardan sipqarilgan suv,
Daralarda uradi javlon.
Nigohimdan faqat sen pinhon,
- Sen bahorni sog'inmadingmi?

Mana, bugun navro'zi olam,
Do'stlaringa gullar tutarman.
Qaylardasan, sevgili erkam...
Qo'limda gul, seni kutarman,
Umrin bo'yi chorlab o'tarman,
- Sen bahorni sog'inmadingmi?

Annotatsiya - badiiy, ilmiy, metodik asarlarning muallifi, mavzusi, manbasi, unda ko'tarilgan asosiy masalani ko'rsatishga qaratilgan qisqa xabardir. Annotatsiya o'zining kamso'zligi, hajm jihatidan nihoyatda kichikligi bilan bayonning boshqa turlaridan ajralib turadi. Batafsil yozilgan annotatsiya quyidagi savollarga javob bera olishi lozim.

Ishda nima haqda so'z boradi?

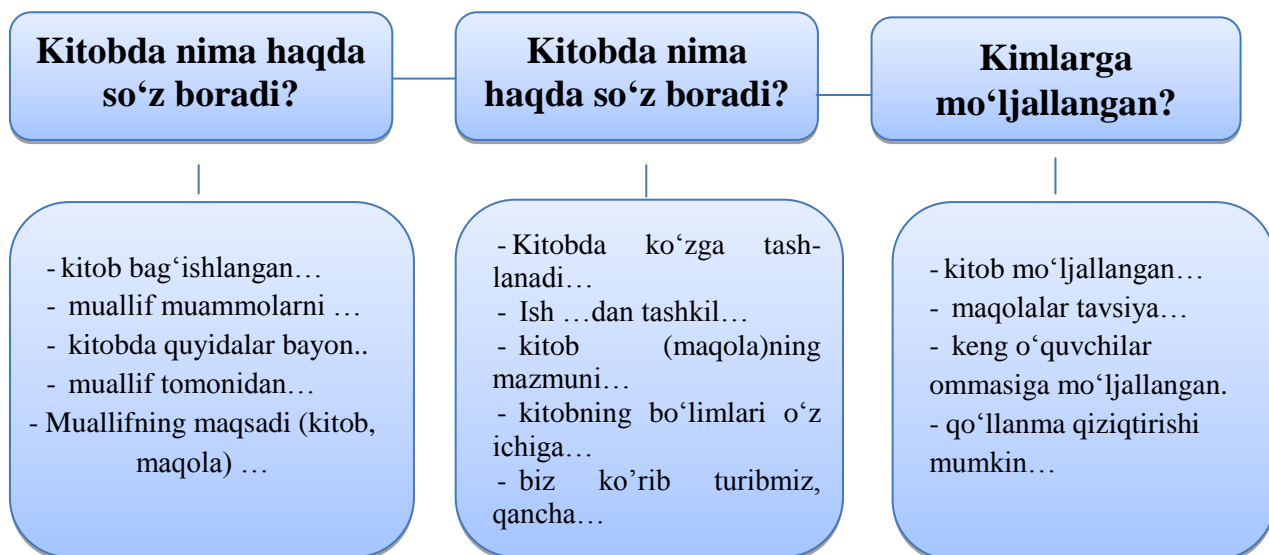
Muallif qanday savollarni o'rtaga qo'yadi?

Bu savollar qanday yoritib berilgan?

Ishning tuzilishi qanday?
Ishni qanday baholash mumkin?
Yozilgan ish kimlarga mo'ljallangan? v.h.

5-topshiriq. "Milliy urf-odatlar" mavzusida insho yozing.

6-topshiriq. Annotatsiya yozishda ishlatiladigan konstruksiyalarni daftaringizga yozing va uchta misol topib, qatorni to'ldiring.

Mehmondo'stlik

Mehmondo'stlik - ulug' axloqiy fazilat. Xalqimizda "Mehmon kelgan uy – barakali", "Mehmon kelar eshikdan, rizqi kelar teshikdan", "Mehmon – uyning ziynati" kabi ko'plab maqol va hikmatlar bejizga aytilmagan. Xalqimiz mehmondo'stlikni yaxshilik ramzi deb biladi. Uyiga tez-tez mehmon kelib turgan oilaning mahallada obro'si ortadi. Ularning farzandlarida ham xushfe'llik, samimiylik kabi yaxshi sifatlar shakllanadi.

Mehmon kutish fazilat hamda o'ziga xos mas'uliyat talab qiladigan vazifa. Mehmon kutishning bir qancha odoblari bor.

Avvalo, uyga kelgan mehmonni ochiq chehra bilan kutib olish hamda uni uyga taklif qilish lozim bo'ladi. Mehmonning oldiga dasturxon yoziladi. Birinchi bo'lib dasturxonga meva-cheva tortilgani yaxshiroq. Dasturxonga qo'yilgan ne'matlar odamning qo'li yetadigan joyda bo'lishi, faqat yeyiladigan ne'matlar qo'yilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Mehmonni taomga taklif qilish lozim. Ammo, haddan tashqari ko'p mulozamat qilmaslik kerak. Mehmonning huzurida sukutni cho'zib yubormaslik hamda go'zal suhbatlar qilish lozim bo'ladi. Mezbon mehmon o'tirgan xonaga kirib chiqayotganda xursandligini

izhor qiladi. Mehmonni uzoq vaqt yolg‘iz qoldirmaydi, shuningdek, mehmonning yonida uydagi yosh bolalarga yomon munosabatda bo‘lmaydi. Mehmon izn so‘raganda, izn beriladi va ochiq chehra bilan kuzatib qo‘yiladi.

Mehmondo‘stlik bag‘rikenglik, jo‘mardlik, saxovat, yuksak insonparvarlik, shirinsuxanlik kabi go‘zal axloqiy fazilatlarni o‘zida mujassamlashtiradi. Axloq va nafosat manbai hisoblangan mehmondo‘stlikda insonparvarlik, odamiylik, do‘stlik va o‘rtoqlik, poklik va ozodalik kabi odob qoidalari buloq bo‘lib qaynaydi. Asrlar mobaynida xalqimizga xos bo‘lgan mehmondo‘stlik, kelgan mehmonni samimiy kutib olish, unga hurmat-ehtirom ko‘rsatish kabi go‘zal fazilatlar xalqimiz tarixida ming yillardan beri o‘rin olib kelayotgan an‘analarimizdandir. Yusuf Xos Xojib “Qutadg‘u bilig”, ya‘ni “Saodatga eltuvchi bilim” nomli asarida ham mehmondo‘stlik fazilatiga alohida to‘xtaladi:

Agar sen chorlasang uyingga mehmon,
Oldin taraddud qil, ey dono inson.
Pok bo‘lsin oshu non, uy-joy, to‘n-to‘shak,
Bergan tuzing manzur bo‘lmog‘i kerak.
Yemoq-ichmoq bo‘lsin pokiza, ezgu,
Qo‘l cho‘zganda bo‘lsin havas va orzu.
Taklif etmasang-ku aybi bir bo‘lar,
Chorlasang, u ko‘rib, birni ming qilar.
Do‘stu qardoshlaring uzoq va yaqin –
Barini chorla, to o‘tagin haqqin.
Kelivchisi kelar, kelmasa agar,
Shu sabab dili ko‘p shodlanib qolar.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

7-topshiriq:

- a) matnni o‘qing va o‘z fikringizni bildiring;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing;
- c) o‘zbek milliy urf-odatlaridan birortasini ta’riflab bering;
- d) yordamlashish mavzusidagi vaziyatni ifodalovchi dialog tuzing.

8-topshiriq. Matndagi tayanch so‘zlarni yod oling:

Do‘stlik - Do‘st maqomida bo‘lishlik; yaqinlik, oshnolik; ahillik.
Axloq va nafosat manbai hisoblangan mehmondo‘stlikda insonparvarlik, odamiylik, do‘stlik va o‘rtoqlik, poklik va ozodalik kabi odob qoidalari buloq bo‘lib qaynaydi.

Fazilat [afzallik, ijobiy xislat] - Ijobiy xislat, yaxshi xulq yoki xususiyat. *Mehmonga hurmat-ehtirom ko'rsatish kabi go'zal fazilatlar xalqimiz tarixida ming yillardan beri o'rin olib kelayotgan an'analarimizdandir.*

Insonparvarlik - Insonparvar shaxsga xos xususiyat, xatti-harakat. *Mehmondo'stlik bag'rikenglik, jo'mardlik, saxovat, yuksak insonparvarlilik, shirinsuxanlik kabi go'zal axloqiy fazilatlarni o'zida mujassamlashtiradi.*

Jo'mardlik – [**fors-tojikcha mard, botir, dovyurak; olijanob, oliyhimmat**] - *Uning chaqmoqday shiddatli, shijoatli umri botirlik, jo'mardlik timsolidir.*

Mezbon [mehmonlarni kutib oluvchi] - Mehmon kutuvchi. *Kelish mehmondan, ketish mezbondan.*

Mehmondo'st [Mehmonni do'st ko'ruvchi] - Mehmonni, mehmon kutishni, mehmon chaqirishni yaxshi ko'radigan. *Mehmondo'st o'zbek xalqi.*

Mehmon [mehmon, tashrif buyuruvchi] - To'y, ziyofat va sh.k. munosabati bilan yo'q dab kelgan (borgan) shaxs. *Kelish mehmondan, ketish mezbondan.*

Nafosat – [**nafislik, go'zallik, latofat**] - *Nafosatga oshufta inson ma'naviy boy, qalbi pok, niyati xolis, umuman, ichki madaniyatga ega bo'ladi.*

Odamiylik - Odamga, chin insonga xos xislatlar; insonlik. *Odamiylik uning farzandlariga, oilasiga va yaqinlariga bo'lgan muruvvatidan boshlanadi.*

Ozodalik - Toza, pokiza, saranjom-sarishta bo'lish. *Ozodalikka amal qilmoq, oziq-ovqat, kiyim-kechak, yashash joyini toza va pokiza saqlash inson salomatligini ta'minlashda asosiy o'rinni egallaydi.*

Poklik - Sof vijdonlilik, halollik, to'g'rilik. *Zamonlar o'tar, fidoyilik, samimiylik, poklik - buyuk tuyg'uligicha qolar.*

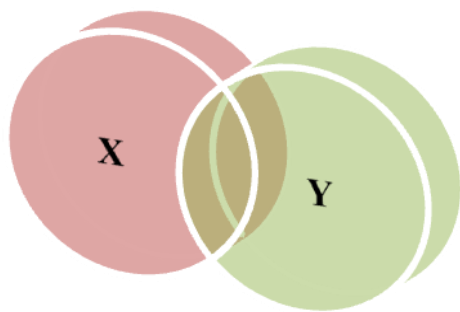
Shirinsuxan [shirinso'z, yoqimli gapiradigan] - *U ham xotiniday juda shirinsuxan, hazilkash odam ekan.*

An'ana [nasldan-naslga o'tuvchi qoida] - Hayotda qaror topgan (topayotgan) udum, urf-odat va boshqa amallar. *...ya'ni tabiat go'zalligidan bahra olish - bu oilaning avlodan-avlodga o'tib kelayotgan an'anasi!*

Axloq [kishining tabiati] - Muomala, xatti-harakat odobi. *Aslini olganda, axloq – ma'naviyatning o'zagi.*

9-topshiriq. Darslik yoki o'quv qo'llanmaga annotatsiya yozing.

10-topshiriq. Venn diagrammasidan foydalanib o‘zbek xalqi va boshqa xalqlarning urf-odatlarini taqqoslang va tahlil qiling.

Ma'rifiy matn

Oltin olma, duo ol!

Validai muhtarama onajonim rahmatlik doimo bitta gapni takrorlar edilar: “Bolajonim, odamlarga faqat foydang tegsin, hech kimga zararing tegmasin. Insonlarga qo‘lingdan kelgancha yaxshilik qil, yomonlik qilmagin. Duo olishga harakat qil. Duo tufayli umring uzun, rizqing mo‘l, baxtli va omadli bo‘lasan, qarg‘ish eshitadigan odam ikki dunyoda o‘nglanmaydi”.

Hayotimda duo bilan murodiga yetganlar va qarg‘ish bilan baloga giriftor bo‘lganlarga ko‘p guvoh bo‘lganman.

...Bolaligimizda Salim degan o‘ta sho‘x, yerga ursa osmonga sakraydigan, quloqsiz bir bezori bola bor edi. Tekkanga tegib, tegmaganga kesak otardi. Kunlarning birida beva qo‘shnimiz Hadicha xolaning bog‘lariga kirib, yangi o‘tqazilgan, yosh nihollarni egib, sindirib payhonlab yurganida, xola ko‘rib qolib, “Ha, bola bo‘lmay baloga giriftor bo‘l-e, yosh nihollarni sindirgan qo‘ling sinmasa asti rozi emasman”, deb cho‘kkalab ikki mushtlarini tizzalariga urib qarg‘aganlari esimdan chiqmaydi. Nima bo‘ldi-yu, oradan ko‘p o‘tmay Salim daraxtga ilinib qolgan varragini olaman deb, yiqilib tushdi. Ancha vaqt qo‘lini bo‘yniga osib yurdi.

... Tengqurimiz Zokirjon biz bilan birga ikki anhor o‘rtasida qo‘y va echkilarini boqardi. Uzoqlashib ketgan mollarni galma-galdan qaytarib kelardik. Hamma qo‘lidagi xivich bilan borib qaytarib kelsa, u qo‘y-echkilarni oyog‘i bilan tepib haydab kelardi.

O‘tkinchilar: “Hoy bola, mollarni tepib bo‘lmaydi” deyishsa, ham parvo qilmasdi. O‘rtoqlarini ham orqasidan kelib, hazillashib tepib qochib qolardi. Oxiri Zokirjon o‘rtog‘imiz motosikldan yiqilib, oyog‘i cho‘loq bo‘lib qoldi.

... O‘zi bizdan yoshroq bo‘lsa ham, aqlli, idrokli, ziyrak Abduvahob ba‘zi so‘zlari bilan hammamizni og‘ziga qaratib qo‘yardi. Kattalar bilmagan hikmatli so‘zlarni gapirib bizni qoyil qoldirardi.

Mahallamizdagilar uni shirinsuxanligi uchun hurmat qilishardi. Serharakat, chaqqon va zukko bola edi. Uning ko‘p vaqti Hadicha xolanikida, uy yumushlariga qarashish bilan o‘tardi. Chunki xolaning o‘g‘illari urushga ketib qaytib kelishmagan, qizlari turmushga chiqib ketgan edi. Mevalarni terib, yerlarini chopib, suv olib kelib, o‘tinlarini yorib, hatto hovlilarini ham supurardi. Ba’zilar uni “Hadicha xolaning malayi” deb masxara qilishardi.

Abduvahob yaxshi o‘qigani, mehnatsevarligi, eng asosiysi duoni ko‘p olgani tufayli tez kunda yuqori pog‘onalarga ko‘tarila boshladi. Transport institutini muvaffaqiyatli bitirib, sut kombinatiga bosh muhandis, keyin atir-upa ishlab chiqaradigan fabrikaga direktor bo‘ldi. Shu davrda ham muhtojlarga yordamini ayamadi, ularning qayg‘ulari-yu xursandchiligiga sherik bo‘ldi.

Hozir nafaqalik gashtini surib, mahallaning obodonlashtirish ishlarida bosh-qosh.

Ha azizlar, duoda gap ko‘p ekan!

5-mashq. O‘qing. Nuqtalar o‘rniga mos qo‘shimchalarni qo‘yib annotatsiyani ko‘chiring.

Lug‘at hozirgi o‘zbek adabiy tili... keng iste’mol... bo‘lgan 80 ming... ortiq so‘z va so‘z birikmalari..., fan, texnika, san‘at va madaniyat sohalari... oid terminlar..., bir necha sheva... qo‘llanadigan so‘zlar..., ba’zi tarixiy va eskirgan atamalar... o‘z ichi... oladi. Lug‘at... berilgan qo‘llanadigan so‘zlar... amal... qo‘llanishi XX asr o‘zbek adabiyoti va matbuoti... olingan misollar bilan dalillangan. Lug‘at o‘zbek tilshunosligi va turkiyshoslik bo‘yicha mutaxassislar, tarjimonlar, ommaviy axborot vositalari xodimlari, oily ta’lim muassasalari... o‘qituvchilari va talabalari, shuningdek, keng o‘quvchilar ommasi uchun mo‘ljallangan.

6-mashq. Matnni o‘zbek tiliga tarjima qiling va sarlavha toping.

Национальный узбекский танец необычайно выразителен. Он олицетворяет собой всю красоту узбекской нации. Главные отличия узбекского танца от других танцев народов Востока – это, во-первых, акцент на сложные и выразительные движение рук, а во-вторых – богатая мимика. Различают два вида узбекского танца - традиционный классический танец и народный (фольклорный) танец.

Классический традиционный узбекский танец – это искусство, которое культивируется в особых танцевальных школах, а затем

демонстрируется на большой сцене. Можно выделить три школы узбекского танца: ферганскую, бухарскую и хорезмскую. Танцы ферганской группы отличаются мягкостью, плавностью и выразительностью движений, лёгкий скользящий шаг, оригинальные движения на месте и по кругу. Бухарский танец также отличается резкостью движений, откинутае плечи и очень красивый золотошвейный костюм. Оригинальные и самобытные движения отличают хорезмский стиль.

В народном узбекском танце представлены практически все регионы, здесь царит необыкновенное разнообразие. Эти танцы оживают на всех семейных, деревенских, городских праздниках. Эти танцы передаются от поколения к поколению, в них сохраняются старинные танцевальные традиции.

7-mashq. Gaplarni tahrir qilib, qayta ko‘chiring. Qaysi uslubga xosligini ayting.

Mahalla - urf-odatlarimizni muqaddas saqlaydigan va rivojlantiradigan, shu bilan birga, qanday bo‘lib yetishishiga kelajak avlodlar bevosita ta’sir tarbiya ko‘rsatadigan o‘chog‘i, tasavvur etamiz hayot maktabini.

O‘zini o‘zi mamlakatimizda jamiyatining boshqarish organlari fuqarolik asosiy instituti sifatida takomillashib yildan-yilga bormoqda. Shuningdek, mazkur organlarning boshqaruv tizimidagi ko‘laming kengayib borishi bilan huquqiy tamoyillar asosida davlatning o‘z vakolatlarini demokratik amalga oshirishi uchun qulay va paydo bo‘lmoqda keng imkoniyatlar.

8-mashq. Nuqtalar o‘rniga kerakli qo‘shimchalarni qo‘yib gaplarni ko‘chiring.

1. Siz xohla..., men bu ishni to‘xt‘atib qo‘yaman. Agar yog‘ingarchilik boshlan..., ishimiz barbod bo‘ladi. 2. Ishni vaqtida bajar..., sizni taqdirlaydilar. 3. Ko‘p gapir..., obro‘yingiz to‘kiladi. 4. Qor yog‘..., biz toqqa chiqqa olmaymiz. 5. Ish tezlatil... taqdir... ham, baribir majburiyatni bajara olmaymiz. 6. Erta-yu kech qidiril... taq... ham, buni toppish qiyin. 7. Ko‘p suv quyil... taqdir..., ham bu tirilmaydi.

9-mashq. Matnni o‘qing. Matn mazmunini o‘zbek tilida qisqartirib yozing.

Место и роль каждой страны в мировом хозяйстве определяется размером экономического потенциала и уровнем развития ее экономики. Экономический потенциал страны – это ее экономическая мощь, выражающаяся в объеме и качестве производимых товаров и услуг, и в накопленных материальных и иных ценностях. Характеризует экономический потенциал страны целый ряд показателей, ведущими из которых являются валовый национальный продукт и национальное богатство.

Валовый национальный продукт экономики страны – это размер всех произведенных в ней товаров и услуг в денежном выражении. Национальный доход – это вновь созданная за год стоимость, характеризующая, что прибавило производство данного года к благосостоянию страны. Национальный доход подразделяется на два фонда: потребления и накопления. Фонд потребления – часть национального дохода, обеспечивающая удовлетворение материальных и культурных потребностей общества в целом (образование, оборону и т.п.). Фонд накопления – часть национального дохода страны, обеспечивающая развитие производства.

Национальное богатство страны – совокупность созданных трудом общества и накопленных на ее территории материальных ценностей. В национальном богатстве воплощаются накопленные всеми предшествующими поколениями материальные блага и результаты текущего производства. Чем выше уровень экономического развития страны, тем активнее и многообразнее формы ее внешнеэкономических связей. Следовательно, участие страны в международных экономических отношениях отчасти также может характеризовать уровень ее экономического развития.

11-topshiriq. Matnni o‘qing. Matndan foydalanib “Mulk shakllari” mavzusida dialogga kirishing.

Xususiy mulk

Xususiy mulk – bu ayrim kishilarga tegishli, fuqaro daromad olish maqsadida foydalanadigan mulk turi. Mulkdan foydalanib, daromad olish maqsadida ishlab chiqarish, fuqaroning o‘z mehnati bilan yoki boshqa birovlarini yollash yo‘li bilan amalga oshirilishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasining “Mulkchilik to‘g‘risida”gi qonunining 7-moddasiga binoan, xususiy mulkchilik mulkni o‘zlashtirish, o‘z mol-mulkiga xususiy tarzda egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish huquqidan iboratdir.

Xususiy mulk boshqa mulk shakllari kabi daxlsiz va davlat tomonidan himoya qilinadi. Barcha shaxslar, ularning kim va qanday

lavozimda bo‘lishlaridan qat’iy nazar, mulkdorning huquqini hurmat qilishlari, unga asossiz hech qanday putur yetkazmasliklari lozim. Mulkdor o‘z mulkidan faqat qonunda ko‘rsatilgan hollarda va qonunda belgilangan tartibdagina mahrum etilishi mumkin.

Xususiy mulkchilikni keng yoyish, fuqarolarda mulkchilik tuyg‘usini shakllantirish va mustahkamlash - O‘zbekistonning hozirgi davrdagi dolzarb vazifalaridan biri. Xususiy mulk ishlab chiqarishni rivojlantiruvchi ichki kuch va cheksiz manbadir. Shu boisdan xususiy mulkning turli shakllarda rivoj topishiga keng yo‘l ochib qo‘ygan mamlakatlar qatoridan zamonamizning rivojlangan davlatlari yetishib chiqishi tabiiydir va mantiqan asoslidir. Xususiy mulkchilikni inkor etish - sho‘ro tuzumi barbod bo‘lishining asosiy sabablaridan biridir.

Mustahkamlash uchun savollar

1. Milliy qadriyat deganda nimani tushunasiz?
2. O‘zbek milliy urf-odatlarini deganda nimani tushunasiz?
3. Qanday o‘zbek milliy urf-odatlarini bilasiz?
4. Oilangizda, mahallangizda Navro‘zni qanday nishonlaysiz?
5. Navro‘z necha ming yillik tarixga ega?
6. Milliy qadriyatlarimizga qachondan e’tibor berila boshlandi?
7. Sumalak qanday tayyorlanishini bilasizmi?
8. Mehmondo‘stlik nima?
9. Mehmondo‘stlik qanday axloqiy fazilatlarni o‘zida mujassamlashtiradi?
10. Yusuf Xos Xojib o‘zining qaysi asarida mehmondo‘stlik fazilatiga alohida to‘xtalgan?
11. Annotatsiya nima va u qanday uslubga xos?
12. Taqriz va annotatsiyaning farqli jihatlari nimada?
13. Annotatsiya yozishda qanday konstruksiyalardan foydalaniladi?
14. “Sen bahorni sog‘inmadingmi?” she’ri qaysi shoir qalamiga mansub?

TESTLAR

1. Navro‘zni bayram qilib o‘tkazish qaysi davrdan boshlangan?

- a) Ahmoniylar davri (miloddan avvalgi VI-V asrlar)
- b) Ahmoniylar davri (miloddan avvalgi VI-VII asrlar)
- c) Somoniylar davri (miloddan avvalgi VI-VII asrlar)
- d) Eftalitlar davri (miloddan avvalgi VI-V asrlar)

2. Qadimda Navro‘z bayrami necha kun davom etgan?

- a) 4 kun

- b) 6 kun
- c) 1 kun
- d) 7 kun

3. O‘zbekistonda nechanchi yildan Navro‘zni keng nishonlashga e’tibor berildi?

- a) 1991 -yildan
- b) 1989-yildan
- c) 1990-yildan
- d) 1988-yildan

4. Nechanchi yildan boshlab Navro‘z milliy xalq bayrami sifatida belgilandi?

- a) 1990-yildan boshlab
- b) 1991-yildan boshlab
- c) 1999-yildan boshlab
- d) 1992-yildan boshlab

5. Navro‘z haqida ma’lumotlar qaysi asarlarda uchraydi?

- a) “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”,
- b) “Navro‘znoma”, “Qutadg‘u bilig”
- c) “Devonu lug‘atit turk”, “Shohnoma”
- d) Barcha javoblar to‘g‘ri

6. Quyidagi misralar muallifi kim? *Har tuning qadr o‘lubon, har kuning o‘lsun Navro‘z*

- a) Zahiriddin Bobur
- b) Umar Xayyom
- c) Alisher Navoiy
- d) Mahmud Qoshg‘ariy

7. “Mehmondo‘st” so‘zi qaysi tildan o‘zlashgan?

- a) O‘zbek tilidan
- b) Fors-tojik tilidan
- c) Arab tilidan
- d) Turkman tilidan

8. Mehmondo‘stlik o‘zida qanday go‘zal axloqiy fazilatlarni o‘zida mujassamlashtiradi?

a) Bag‘rikenglik, jo‘mardlik, saxovat, insonparvarlilik, shirinsuxanlik

- b) Ochkoʻzlik, tanballik, dangasalik
- c) Ishyoqmaslik, odamovilik, qoʻpollik
- d) Manmanlik, boqimandalik, oqibatsizlik

9. Quyidagi satrlar muallifi kim? Agar sen chorlasang uyingga mehmon, Oldin taraddud qil, ey dono inson.

- a) Alisher Navoiy
- b) Mahmud Qoshgʻariy
- c) Yusuf Xos Xojib
- d) Boborahim Mashrab

10. Annotatsiya qaysi tildan olingan va qanday maʼnoni anglatadi?

- a) Lotincha, izoh, sharh
- b) Yunoncha, oʻxshashlik
- c) Lotincha, ishora, hazil
- d) Yunoncha, qismlarga ajratish

14-MAVZU. MUSTAQILLIK VA YOSHLAR

Mening eng katta ishonchim va umidim bugun zamonaviy tarbiya olayotgan, endigina kuchga kirayotgan yoshlarimiz, farzandlarimizdir.

I.A.Karimov

Oʻzbekiston yoshlari

Oʻzbekiston - yoshlar mamlakati. Rasmiy maʼlumotlarga koʻra, Oʻzbekiston aholisining 60 foizdan ortigʻini yoshlar, yaʼni oʻttiz yoshdan oshmaganlar tashkil qiladi. Bu - boshqa mamlakatlarning koʻrsatkichlaridan ikki-ikki yarim barobar koʻp. Demak, har yili yarim milliondan oshiq yangi tugʻilgan goʻdaklar aholi qatoriga qoʻshilmoqda.

Respublikadagi 32 million aholining deyarli 20 million yoshlardir. O‘zbekiston davlati bu omillarni inobatga olgan holda, yoshlar haqida doimiy g‘amxo‘rlik qilmoqda: 1991-yil noyabrida O‘zbekiston Respublikasining “Davlat yoshlar siyosatining asoslari to‘g‘risida”gi Qonuni qabul qilindi; undan keyin ikki oy o‘tar-o‘tmas, 1992- yil yanvarida “ jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risi”da, 1992-yil iyulda maorif va o‘quv-o‘qituv masalalari bo‘yicha qonunlar e‘lon qilindi. 1996-yil aprelida Respublika Prezidentining Farmoni bilan “Kamolot” yoshlar jamg‘armasi ta’sis etildi. 1997-yil yanvarida esa Respublika Prezidenti Farmoniga binoan “Umid” iste’dodli yoshlarni rag‘batlantirish jamg‘armasi ta’sis qilindi, so‘ngra “Iste’dod” tashkiloti ishga kirishdi. O‘zbekiston, mustaqil davlatlar orasida birinchi bo‘lib, “Sog‘lom avlod uchun” ordeni hamda dasturini e‘lon qildi, serfarzand oilalarga turli yordam, ko‘mak yo‘llarini yaratdi va yaratmoqda. Bu borada o‘zini o‘zi boshqarish organlariga, mahallalarga keng yo‘l ochib berilgan. Shuningdek, 2016-yilning 12-avgustida “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonunning qabul qilinishi ham davlatimiz tomonidan yoshlarga ko‘rsatilayotgan e‘tiborning yana bir namunasidir.

Mustaqil O‘zbekistonning yoshlar siyosati quyidagi asosiy yo‘nalishlardan iborat bo‘lishi kerak:

1. Yoshlarni jismonan va aqlan sog‘lom bo‘lib o‘shini ta’minlash.
2. Ularga tadbirkorlik, ishchanlik, mustaqil fikr yuritish qobiliyatini hayotdagi birinchi qadamlaridanoq singdirish.
3. Har bir yoshni o‘z Vataniga mehr va muhabbat, sadoqat va fidokorlik ruhida tarbiyalash.
4. Bu mehr-muhabbat va sadoqatning ildizi chuqur bo‘lishi uchun yoshlar o‘z yurti tarixini, urf-odatlarini va rasm-rusumlarini, uning jahon sivilizatsiyasi maydonidagi o‘rnini har tomonlama bilishini ta’minlash.
5. Sport va jismoniy tarbiyani rivojlantirish, sportdan mamlakat va millatni ulug‘lovchi xolis vosita sifatida foydalanish.

Yoshlarni tarbiyalashda birinchi o‘ringa yangi texnika, texnologiya va fan yutuqlarini o‘zlashtirish qo‘yilishi lozim. Bu omillarni tadbirkorlik va ishbilarmonlik bilan uyg‘unlashtirish, ularning birligiga erishish O‘zbekiston oldida turgan asosiy vazifani - zamonamizning rivojlangan davlatlaridan biri bo‘lish vazifasini amalga oshirishni tezlashtiradi. Istibdod yillarida hukmron mafkura amri bilan biz insoniyatning ko‘pchiligini tashkil qilgan va fan, texnika, texnologiya sohasida tub o‘zgarishlarni qo‘lga kiritayotgan bozor munosabatlariga asoslangan mamlakatlardan uzilib qoldik, iqtisodni mafkuraga bo‘ysundirdik. Uning ustiga-ust fuqarolar ongidan xususiy mulk, shaxsiy tashabbus va tadbirkorlik ko‘nikmalarini hamda hissini uzil-

kesil siqib chiqarish maqsadida izchil ish olib borildi.

Yosh avlod bilan tarbiyaviy ish shunday olib borilishi kerakki, u o'zining birinchi qadamlaridanoq o'z Vatanining, uning yer osti va yer usti boyliklarining egasi ekanligini va shu Vatanning gullab-yashnashi uning mehnatiga, tadbirkorligiga bog'liq ekanini chuqur anglab yetsin.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o'qing, rus tiliga tarjima qiling;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing;
- c) matnnig mazmunini kengaytirib so'zlab bering;
- d) odob-axloq mavzusidagi hikmatlarni yoddan ayting.

2-topshiriq. Matndagi tayanch so'zlarni yod oling:

Fidokorlik – o'z ishi, kasb-koriga o'ta sodiqlik. *Maqsadimiz har bir yoshni o'z Vataniga mehr va muhabbat, sadoqat va fidokorlik ruhida tarbiyalash iborat.*

Fan [san'at, mahorat; ilm, bilim] – tabiat va jamiyatning taraqqiyot qonuniyatlarini ochib beruvchi hamda o'zi erishgan natijalar bilan atrof-muhitga ta'sir ko'rsatuvchi bilimlar tizimi. *Yoshlarni tarbiyalashda birinchi o'ringa yangi texnika, texnologiya va fan yutuqlarini o'zlashtirish qo'yilishi lozim.*

Sadoqat [do'stlik, birdamlik] – chin qalbdan berilganlik; sodiqlik, vafodorlik. Mehr-muhabbat va sadoqatning ildizi chuqur bo'lishi uchun yoshlar o'z millati, o'z yurti tarixini chuqur bilishlari lozim.

Bozor [bozor; savdo rastasi] – aholi savdo-sotiq qiladigan maxsus joy, maydon. *Otang – bozor, onang – bozor. Aql bozorda sotilmas. 2. Shunday joyda savdo-sotiq qilinadigan kun. Oyda-yilda bir bozor, uniyam yomg'ir buzar. 3. G'ala-g'ovur, chug'ur-chug'ur, shovqin-suron, sho'xlik holati. Bolali uy – bozor, bolasiz uy – mozor. 4. Sotuvchilar bilan xaridorlar o'rtasidagi tovar ayirboshlash munosabatlari. Jahon bozori. Tashqi bozor. Ichki bozor. Bozor islohotlari.*

Bozor muvozanati – bozordagi talab va taklifning miqdoran va tarkib jihatidan bir-biriga muvofiq kelishi.

Texnika [yun. technike – mohir, usta < techne – san'at, mahorat] – jamiyatning inson faoliyatidagi ishlab chiqarish jarayonlarini amalga oshiruvchi va noishlab chiqarish ehtiyojlari uchun xizmat qiluvchi vositalar yig'indisi. *Yoshlarni tarbiyalashda birinchi o'ringa yangi texnika, texnologiya va fan yutuqlarini o'zlashtirish qo'yilishi lozim.*

Tashabbus [tirishqoqlik; barqarorlik, qat'iylik] – biror ishga

boshlovchi, da'vat etuvchi sa'y-harakat, g'ayrat. *Ilg'orlar tashabbusi bilan boshlangan musobaqa.*

Tadbirkorlik – tadbirkorga xos xatti-harakat, faoliyat, xislat. *Tadbirkorlik bilan ish tutmoq.*

Xususiy [alohida, maxsus; shaxsiy] – biror shaxsning yolg'iz o'ziga qarashli, tegishli bo'lgan; shaxsiy. *Xususiy do'kon.*

G'amxo'rlik – kimsa haqida qayg'urish, uning g'amini yeyish. *O'zbekiston davlati yoshlar haqida doimiy g'amxo'rlik qilmoqda.*

Publitsistik uslub

(Публицистический стиль)

Publitsistika (lat. publika “xalq, omma”) - davrning eng muhim, dolzarb masalalarini tinglovchilarga, tomoshabinlarga gazeta-jurnal, radio, televideniye orqali yetkazish, ommani jonlantirish, kishilarning ongiga atrofda sodir bo'layotgan voqealarni singdirish, ularning ijtimoiy qarashlarini shakllantirish uchun xizmat qiladi.

Ommaviy axborot vositalarida (gazeta, jurnal, radio, televideniye), Oliy majlis yig'inlarida, turli xil anjumanlarda qo'llaniladigan nutq uslubi publitsistik uslub sanaladi.

Publitsistik uslub ikki xil shaklda namoyon bo'ladi: 1) yozma shakl; 2) og'zaki shakl.

Ijtimoiy-siyosiy masalalarga bag'ishlangan bosh maqolalar, felyeton va pamfletlar, murojaatnomalar, chaqiriqlar, deklaratsiyalar publitsistik uslubning yozma shakliga mansubdir. Radio va televideniya chiqayotgan siyosiy sharhlovchilar, notiqarning nutqlari esa publitsistik uslubning og'zaki shaklidir.

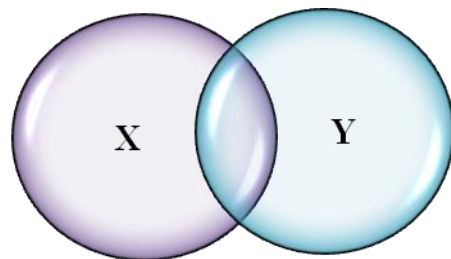
Publitsistik uslubning o'ziga xos xususiyati shundaki, u muayyan ijtimoiy masalalarga faol munosabatda bo'la olishlik, hozirjavoblik, ta'sirchanlik belgilariga ega. Bunday nutq uslubi ijtimoiy masalalarga harakatchanligi tufayli unda ijtimoiy-siyosiy tushunchalarni ifodalovchi so'zlar ko'proq qo'llaniladi. Masalan, isyon, irqchilik, qo'poruvchilar, siyosiy tanglik, bitim va boshqalar.

1-mashq. O'qing. Gaplarni qaysi uslubga xosligini aniqlang va daftaringizga ko'chiring.

1. Marhamat tumanida O'zbekiston xalq shoiri Muhammad Yusuf xotirasiga bag'ishlangan adabiy tadbir bo'lib o'tdi. 2. Daryodek shovullagan umrimizda nimalardir qilishga ulgurish, el-ulus orasida yaxshi nom qozonish har bir inson uchun baxt va sharafdir. 3. Jizzaxdagi istirohat bog'lari, so'lim xiyobonlar kundan-kunga ko'rkamlashib, chiroy ochib bormoqda. (*Gazetadan*). 4. Ayirboshlash – odamlar

o'rtasida faoliyatning almashuvi, mehnat mahsulotlarini ayriboshlanishi; uning asosida esa ijtimoiy mehnat taqsimoti yotadi. 5. Iste'mol ikki turga bo'linadi: individual iste'mol (insonning xilma-xil, moddiy va ma'naviy boyliklar – oziq-ovqat mahsulotlari, kiyim, poyabzal, o'qish va h.k.foydalanishi) hamda ijtimoiy birlikdagi iste'mol, maorif, madaniyat, sog'liqni saqlash, mudofaa, ijtimoiy tartibni saqlash xizmatlaridan hamjihatlik bilan foydalanish. 6. Mulkchilik munosabatlari davlat tomonidan kafolatlanadi va qonun yo'li bilan himoya qilinadi. 7. Pul – bozor iqtisodiyoti sharoitida tovarlar almashinuvida umumiy ekvivalent rolini o'ynaydi. (*Darslikdan*). 8. Yomg'ir shunday kuch bilan quya boshladiki, bekat ayvonida turishning iloji qolmadi. (*Sh.Xolmirzayev*).

3-topshiriq. Venn diagrammasidan foydalanib ilmiy va publitsistik uslublarning o'xshash va farqli jihatlarini taqqoslang va tahlil qiling.

4-topshiriq. Gazeta va jurnaldan ta'lim yoki madaniyat mavzusidagi maqolani o'qing, til xususiyatiga ko'ra boshqa nutq uslubidan farqlanishini izohlang va daftaringizga yozing.

5-topshiriq. Bo'sh vaqtingizni o'tkazish rejasini tuzish va uni xat orqali ota-onangiz yoki do'stingizga bildiring.

2-mashq. Quyidagi gaplarda so'z tartibining buzilishi bilan bog'liq uslubiy xatolarni aniqlang, ularni o'z o'rniga qo'yib, tahrir qilib ko'chiring.

1. Astoydil fermer xo'jaligi a'zolari mehnat qilmoqdalar. 2. Biz xalq shevalarini tasvirlaymiz va o'rganamiz. 3. Texnika – chinakam dehqonning do'sti. 4. U suv ichdi va qaynatdi. 5. Muharrir bo'lib ishlayman jurnalda. 6. Nigora Ahmedovaning yaqinda quvonchli hodisa hayotida yuz berdi.

3-mashq. Gaplarni ko'chiring va tarjima qiling.

1. Yoshmisan sen keksani hurmat ayla, O'zing ham qariysan, hozirdan o'yla. (*F. Attor*). 2. Yoshlik – bu orzu. Bu ishonch. Bu jasoratga intilish. Bu lirika va romantika. Bu kelajakka tuzilgan ulkan

rejadir. Bu istiqbolning boshlanishi. (*N.Hikmat*). 3. Yoshlik shu narsa bilan baxtiyorki, uning kelajagi bor. (*N.V.Gogol*). 4. O, yoshlik! Yoshlik! Ehtimol, butun latofating siri hamma narsani uddalayman, deb o‘ylash imkoniyatiga ega bo‘lgan‘ligingdadir. (*I.S.Turgenev*). 5. Beozor yoshlik yillaridan kamolotning vazmin yo‘llariga otlanar ekansiz – hamma narsani, insonga xos barcha harakatlarni o‘zingiz bilan birga ola keting, yo‘lda qoldirmang: keyin uni o‘rnidan siljita olmaysiz. (*N.V.Gogol*). 6. Yoshligingni asra. Dunyoda undan yaxshi palla yo‘q. Undan qimmatliroq narsa yo‘q. (*M.Gorkiy*). 7. Befoyda o‘tgan yoshlik – musibatdir. (*A.Qo‘nonboyev*). 8. Hayot har bir kishiga ulkan va bebaho tuhfa in’om etadi, bu kuch-quvvatga to‘la yoshlik, bilim va kurashga chanqoqlik, ishonch va orzu-umidga to‘la o‘spirinlikdir. 9. Keksaga ko‘mak ber suyangan tog‘ing, Buni tushunarsan qarigan chog‘ing. (*N. Hisrav*).

4-mashq. Ilm-fan, kasb-hunarga doir maqollarni tarjima qiling va esda tuting.

Bilim – baxt keltirar.
 Bir yigitga yetmish ikki hunar oz.
 Boylikning kaliti ilm.
 Ilm – aql chirog‘i.
 Otalar so‘zi – aqlning ko‘zi.
 Ko‘p o‘qigan olim bo‘lsa,
 Ko‘pni ko‘rgan dono bo‘lur.
 Tikansiz gul bo‘lmas,
 Mashaqqatsiz – hunar.
 Yuz hunarni chala bilguncha
 Bir hunarni to‘la bil.
 Hunar bo‘lsa qo‘lingda,
 Non topilar yo‘lingda.
 Dono o‘ylab aytar,
 Nodon – o‘ynab.
 Aql bilan odob – egizak.
 Bilagi zo‘r birni yiqar,
 Bilimi zo‘r – mingni.
 Ilmsiz bir yashar,
 Ilmli ming yashar.

6-topshiriq. Do‘stlaringiz tashabbusi yoki ular davrasida sodir bo‘lgan biron voqea haqida hikoya yozing.

7-topshiriq. Iboralarning ruscha muqobilini toping. Ular ishtirokida gaplar tuzing.

Sanamay sakkiz deydigan –
Yulduzni benarvon uradigan –
Yerga ursa, ko‘kka sakramoq –

8-topshiriq. ”Yoshlar tashabbusi” mavzusida taqdimot tayyorlang.

9-topshiriq. Ginnesning kitobidan joy olishga loyiq voqealar haqida matn tayyorlang.

5-mashq. Matnni ifodali o‘qing. Uning publisistik uslubini shakllantiruvchi nutq vositalarini aniqlang.

Darvoqe, biz, ko‘plarimiz hayotlik chog‘larida ota-onamizning qadriga yetamizmi, hurmatini o‘rniga qo‘yamizmi, axir ular bizni deb sog‘liqlaridan kechishgan, tunlarni bedor o‘tkazishgan. Ko‘p mashaqqatlar chekishgan. Ne-ne to‘siqlarni yengishgan va oxir-oqibatda kuch-quvvatdan qolishgan. Asablari ishdan chiqqan. Ko‘ngillari yarimta bo‘lib qolgan. Tabiiyki, bunday holatda ular o‘g‘il-qizga munosabatda, muomalada gap-so‘zda ehtimolki, xatoga yo‘l qo‘yishlari mumkin, ana shunday paytda biz ularni to‘g‘ri tushunamizmi, ularni kechira olamizmi, oshiqmay, asabiylashmay xushmuomalalik bilan fikrimizni tushuntira olamizmi?

Men dunyodan, hayotdan, kelajakdan, puf-puflab, avaylab – oq yuvib, oq tarab o‘stirayotgan farzandlarining orzu-havasini ko‘rishdan, ularning kelajakda baxtli bo‘lishidan umidvor bo‘lgan odamlardan, yigit va qizlardan bu haqda chuqur o‘ylab, mushohada qilib ko‘rishlarini istar edim.

6-mashq. Matnni o‘qing. Turli xalqlarning salomlashish odobi va uslubi haqida ma’lumot to‘plang. To‘plangan ma’lumotlaringiz asosida matn tuzing.

Odobning boshi salomdan boshlanadi. Siz erta turib, bobo-yu buvingizga albatta salom berasiz. Ota-onangizni salom bilan qarshilaysiz. Amma-yu xolangiz, tog‘a-yu amakingizni ham. Kichik uka-singillaringiz o‘z navbatida sizga salom berishadi. Bog‘chada, maktabda, ko‘cha-kuyda, jamoat harakatida kattalarga u tanish-begona demay, salom berasiz. To‘g‘ri qilasiz, “salom - Xudoning qarzi”, deydi keksalar. Salom insoniylikning ham boshi. Hatto siz yaxshi bilgan ertakda ham yalmog‘iz kampirday fe’li buzuq salom bergan qizchaga, “gar saloming bo‘lmaganda ikki yamlab, bir yutardim”, deydi. “Salom”

kalomi uchun uni kechiradi.

Salomlashish - qadimiy odat. Dunyodagi barcha madaniy xalqlar o‘zaro insoniy munosabat, muomala va muloqotni salomdan boshlashadi.

Biz, o‘zbeklar, barcha islom dunyosi xalqlari singari bir-birimizni ko‘rganimizda “assalomu alaykum” deya qo‘l olishib ko‘rishamiz. “Assalomu alaykum” iborasi arabcha “sizga tinchlik tilayman” degan ma‘noni bildiradi. “Vaalaykum assalom” esa “sizga ham tinchlik tilayman” javob salomi sanaladi.

7-mashq. Quyidagi maqollarni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

1. Лучше поздно, чем никогда. 2. Волков бояться - в лес не ходить. 3. Сперва подумай, а потом говори. 4. Курить - здоровью вредить. 5. Рыбак рыбака видит издалека. 6. Поспешишь - людей насмешишь. 7. Кто вчера солгал, тому и завтра не поверят. 8. Берегись козла спереди, лошади сзади, а лихого человека со всех сторон. 9. Любишь кататься - люби и саночки возить. 10. Не трудиться - хлеба не добиться. 11. Век живи, век учись. 12. Кончил дело - гуляй смело. 13. Не откладывай на завтра то, что можно сделать сегодня. 14. Семь раз отмерь, один раз отрежь.

8-mashq. Matnni o‘qing. Publisistik uslubni shakllantiruvchi nutq vositalarini aniqlang.

Xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirish, uning ko‘lamini kengaytirish, bu borada, ayniqsa, aholiga imtiyoz va afzalliklar berish mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning asosiy yo‘nalishlaridan biridir.

Xususan, sug‘urta xizmatini tobora takomillashtirish maqsadida uning moliyaviy infratuzilmasini shakllantirish, yangi segmentlarini o‘zlashtirish bo‘yicha izchil chora-tadbirlar ko‘rilyaptiki, bu o‘zining yuksak samarasini bermoqda. Keyingi yillarda sug‘urta bozorida ko‘plab qulay va maqbul xizmatlar taklif qilinayotgani shunday deyishimizga asos bo‘la oladi.

Darhaqiqat, birgina “O‘zbekinvest” eksport-import milliy sug‘urta kompaniyasi tomonidan 90 dan ortiq sug‘urta xizmatlari taklif etilayotgan bo‘lib, ular ixchamligi, ommabopligi, kam hujjat talab qilishi bilan aholiga maqbul bo‘lmoqda.

9-mashq. Matnni o‘qing. Matnning asosiy mazmunini 6-7 ta gap bilan (o‘zbek tilida) publisistik uslubda bayon eting.

Смешанная экономика и ее модели

Смешанная экономика — это современная рыночная экономика, существующая в реальности в разнообразных формах и характеризующаяся сочетанием рыночных элементов и участием государства в регулировании экономики.

Современная рыночная система — это многообразие смешанных форм. Сравним, к примеру, американскую и японскую модели смешанной экономики. Признаками японской модели являются, во-первых, высокий уровень государственного регулирования, во-вторых, японцы придают первостепенное значение стимулированию труда. За счет определенного отставания уровня жизни населения (в том числе и уровня зарплаты) от роста производительности труда достигается снижение производственных издержек и резкое повышение конкурентоспособности продукции на мировом рынке. Такая модель возможна только при исключительно высоком развитии национального самосознания, готовности людей идти на определенные материальные жертвы ради процветания страны.

В отличие от японской, американская модель смешанной экономики имеет меньший уровень государственного регулирования: по праву считая себя страной свободного предпринимательства, американцы больше полагаются на развитие инициативы и предприимчивости самих бизнесменов, предоставляя им максимум гарантий экономической свободы. Эта модель основана на высоком уровне эффективности труда и массовой ориентации на достижение личного успеха.

Своеобразием отличается шведская модель. Ее специфика - в наибольшей социальной направленности. В отличие от японской и американской моделей, где препятствий имущественному расслоению не ставится (в США, например, малообеспеченным слоям создается лишь приемлемый уровень жизни, за счет частичных льгот и пособий), шведская модель отличается сильной социальной политикой, т.к. государство активно участвует в обеспечении экономической стабильности путем перераспределения доходов в пользу малообеспеченных слоев населения. Конечно, обеспечение высокого уровня жизни в стране возможно только в условиях высокой нормы налогообложения.

10-mashq. Matnni o'qing. Matn qaysi nutq uslubida yozilganligini aniqlang.

Marketing

Marketing - bozorning qoidalarini bilish, moslashish va unga ta'sir etish, tovar ishlab chiqaruvchilar va xaridorlarning o'zaro bog'liqligini ta'min etishga qaratilgan xo'jalik munosabatlari majmui. Marketing vujudga kelishining asosiy sabablaridan biri, bu - ishlab chiqarish ko'lamini va hajmining ortib borishi, yangi tarmoqlarning vujudga kelishi, tovar turlarining ko'payishi va tadbirkorlar o'rtasida mahsulotni sotish muammosining vujudga kelishidir.

Bozor talabi o'zgaruvchan xususiyatga ega bo'lganligi bois, unga demografik, umumiy iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, psixologik va boshqa omillar ta'sirini hisobga olgan holda, bozorda aholining soni, jinsi, yoshi, daromadi, mahsulot sifati va narxigacha tahlil qilinadi.

Bozorni o'rganish, bilish va ishlab chiqarishni boshqarish bugungi kunga kelib, har bir tadbirkorning eng asosiy vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Mamlakatimiz bozor iqtisodiyotiga o'tishi munosabati bilan tadbirkorlikka keng yo'l ochib berilganligi, yurtimizda faoliyat ko'rsatayotgan ko'plab firma va korxonalar uchun ishlab chiqarishni boshqarish, mahsulotni sotish yo'llarini, maqsad va vazifalarni marketing asosida tashkil etishi uchun sharoitlar yaratildi.

Marketing san'atini to'la va chuqur egallash mustaqil O'zbekiston tadbirkorlarining eng muhim vazifalaridan biridir.

Mustahkamlash uchun savollar

1. O'zbekiston aholisining necha foizdan ortig'ini (30 yoshdan oshmagan) yoshlar tashkil qiladi?
2. "Kamolot" yoshlar jamg'armasi qachon ta'sis etilgan?
3. "Kamolot" yoshlar jamg'armasining vazifalari nimalardan iborat?
4. Siz institutingizdagi "Kamolot" ijtimoiy harakati a'zosimisiz?
5. Davlatimiz tomonidan yoshlarga qanday e'tibor berilyapti?
6. O'zbekistonning yoshlar siyosati qanday yo'nalishlardan iborat bo'lishi lozim?
7. Jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi qonun qachon qabul qilingan?
8. Publitsistik uslub haqida nimalar bilasiz?
9. Publitsistik uslubning qanday ko'rinishlari mavjud?
10. Publitsistik uslubning asosiy vazifasi nimadan iborat?
11. Bu uslubda qanday vositalardan foydalaniladi?
12. Publitsistik uslubning qanday janrlari bor?
13. Publitsistik uslubning fonetik, leksik, grammatik xususiyatlari qaysilar?
14. Publitsistika so'zi qaysi tildan o'zlashgan?

Eslab qoling!

Komil inson g‘oyasi – ham milliy, ham umumbashariy mohiyatga ega bo‘lgan, odamzodga xos eng yuksak ma‘naviy va jismoniy mukammallikni o‘zida mujassam etgan, uni hamisha ezgulikka undaydigan olijanob g‘oya. “Komil inson” g‘oyasi nafaqat muayyan shaxslarni, balki butun-butun xalqlarni yuksak taraqqiyot sari yetaklagan, ularni ma‘naviyat va ma‘rifat sohasida tengsiz yutuqlarga ilhomlantirgan g‘oyadir. Komillikni orzu qilmagan, barkamol avlodlarni voyaga yetkazish haqida qayg‘urmagan xalqning, millatning kelajagi yo‘q. Ular tanazzulga mahkum. Milliy g‘oyamizning asosiy maqsadlaridan biri – har tomonlama komil insonni tarbiyalash.

Komil inson – qullik, mutelik, boqimandalikdan batamom xalos bo‘lgan inson. Chunki inson birovga quldek ergashsa, demak, ijtimoiy jihatdan u hech narsaga erishmagan bo‘ladi. Komil inson o‘z maslagi, Vatani, xalqi manfaatlariga yot zararli mafkuralarni tarqatayotgan kimsalar ortidan ko‘r-ko‘rona ergashib ketavermaydi, ogoh va faol bo‘ladi.

Tarbiya – rivojlantirish, parvarish qilish, o‘stirish, o‘rgatish, ilm berish kabi ma‘nolarni anglatadi. Prezident Islom Karimovning “Vatan ravnaqi uchun har birimiz mas‘ulmiz” asarida ta‘kidlanganidek, “jondan aziz bolalarimizni o‘zgalarning noma‘qul tarbiyasi va mudhish ta‘siriga tashlab qo‘yish – kelajagimizga nisbatan kechirib bo‘lmas xiyonatdir”.

Mustaqil fikr – yaratuvchanlik va bunyodkorlikning ma‘naviy yo‘lidir.

Kasbkorlik – jamiyat ma‘naviy xavfsizligini mustahkamlaydi. Hunarsiz, ilmsiz odam buzg‘unchilikka, jinoyatga moyil bo‘ladi. Jamiyat kasbkor insonlar jamiyati bo‘lsagina u taraqqiy topadi va rivojlanadi. Aksinchasi o‘rinli emas. Agar insonda diplom bo‘lsa-yu, mutaxassislik malakasi bo‘lmasa – bu ma‘naviy yemirilishdir. O‘zbekistonda ilm, kasb-hunarni egallash uchun barcha sharoitlar yaratilgan. Kadrlar tayyorlash milliy dasturidan ko‘zlangan asosiy maqsad ham jamiyatni kasbkorlar jamiyatiga aylantirishdan iboratdir.

10-topshiriq. Kundalik muomalada ishlatiladigan quyidagi so‘z va iboralarni eslab qoling.

Mehmonxona Shikoyatlar

Televizor ishlamayapti
Sovun yo‘q
Qulf buzuq
Rakovina tiqilib qolgan
Issiq suv yo‘q
Xonani almashtirmoqchi edim
Buyurgan nonushtamni haligacha
kutyapman
Bu yerda anglashilmovchilik
bo‘lgan bo‘lsa kerak
Bu meniki emas
Bu xona juda kichkina ekan.
Kattarog‘i yo‘qmi?

Haq to‘lash

Hisob-kitob varag‘ini olsam
bo‘ladimi?
Hisob-kitob bilan tanishsam
maylimi?
Bu hisob-kitob nima uchun?
Menimcha, bu qimmatroq
Kechirasiz, biroq bu mening
imzom emas
Kredit kartochkalarini qabul
qilasizlarmi?
Menga bu yer juda yoqdi

Xizmatlar

Oshxona qayerda?
Bu yerda bufet bormi?
Sizlarda garaj bormi?
Bu yerda basseyn (sauna) bormi?
Bu yerda kosmetika saloni bormi?
Avariya yuz berganda qayerdan
chiqiladi?

Ijara

Men xonadonni ijaraga olmoqchi
edim
Men ikki xonali kvartirani ijaraga
olmoqchi edim

Гостиница Жалобы

Телевизор не работает
Нет мыла
Замок сломан
Раковина засорена
Нет горячей воды
Я хотел бы поменять комнату
Я до сих пор жду заказанный
завтрак

Тут, должно быть, ошибка

Это не мое
Эта комната слишком
маленькая.
У вас есть побольше?

Оплата

Можно получить счет?
Можно взглянуть на счет?
За что этот счет?
По-моему, это дороговато
Извините, но это не моя подпись
Вы принимаете кредитные
карточки?

Мне очень здесь понравилось

Услуги

Где находится столовая?
Здесь есть буфет?
У вас есть гараж?
Здесь есть бассейн (сауна)?
Здесь есть косметический салон?
Где аварийный выход?

Аренда

Я хочу снять квартиру
Я хотел бы снять
двухкомнатную

Menga jihozli kvartira kerak	квартиру Я бы предпочел меблированную квартиру
Pulning qanchasini oldindan to‘lash kerak?	Сколько нужно заплатить сразу?
Bir oyda qancha to‘lash kerak?	Сколько надо платить в месяц?
Garajni ijaraga olish mumkinmi?	Можно снять гараж?

TESTLAR

1. Respublikadagi aholining necha foizdan ortig‘ini (o‘ttiz yoshdan oshmaganlar) yoshlar tashkil qiladi?

- a) 60 foizdan ortig‘ini
- b) 80 foizdan ortig‘ini
- c) 55 foizdan ortig‘ini
- d) 57 foizdan ortig‘ini

2. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat yoshlar siyosatining asoslari to‘g‘risida”gi Qonuni qachon qabul qilingan?

- a) 1992-yil noyabrda
- b) 1991-yil noyabrda
- c) 2000-yil oktabrida
- d) 1991-yil yanvarida

3. “Kamolot” yoshlar jamg‘armasi qachon ta’sis etilgan?

- a) 1999-yil aprelida
- b) 1998-yil mayida
- c) 1996-yil aprelida
- d) 1995-yil martida

4. “Umid” iste’dodli yoshlarni rag‘batlantirish jamg‘armasi qachon ta’sis etilgan?

- a) 1998-yil yanvarida
- b) 1997-yil yanvarida
- c) 2001-yil aprelida
- d) 2000-yil mayida

5. “Sog‘lom avlod uchun” ordeni hamda dasturi nechanchi yilda e’lon qilindi?

- a) 1997-yilda
- b) 1998-yilda
- c) 1999-yilda
- d) 2000-yilda

6. O‘zbek tilida nechta nutq uslubi mavjud?

- a) 2
- b) 3
- c) 4
- d) 5

7. Nutq necha ko‘rinishga ega?

- a) 1
- b) 2
- c) 3
- d) 4

8. Fan, texnika va ishlab chiqarish bilan bog‘liq bo‘lgan vazifaviy uslub qanday uslub?

- a) rasmiy uslub
- b) ilmiy uslub
- c) so‘zlashuv uslub
- d) publitsistik uslub

9. Publitsistik uslubning qanday shakllari mavjud?

- a) 2 xil
- b) 3 xil
- c) 5 xil
- d) 7 xil

10. Publitsistik uslubning yozma shakliga mansub bo‘lgan qatorni toping.

- a) felyeton va pamfletlar, murojaatnomalar
- b) bosh maqolalar, chaqiriqlar, deklaratsiyalar
- c) siyosiy sharhlovchi nutqi, notiqning nutqi
- d) A va B javoblar

15-MAVZU. OILA VA JAMIYAT

... Bu yorug‘ dunyoda hayot bor ekan, oila bor. Oila bor ekan, farzand deb atalmish bebaho ne‘mat bor. Farzand bor ekan, odamzod hamisha ezgu orzu va intilishlar bilan yashaydi.

Islom Karimov

Oila – jamiyat tayanchi

Oila – bu jamiyat tayanchidir. Bu muqaddas maskanda inson dunyoga keladi, aynan mana shu yerda u ma‘naviy va axloqiy jihatdan kamol topadi.

Shuning uchun bu qo‘rg‘onning mustahkam va barqaror bo‘lishiga erishish nafaqat ma‘lum bir mamlakat doirasida, balki dunyo miqyosida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti 1994-yildan e‘tiboran har yili 15-may kunini Xalqaro oila kuni sifatida nishonlashga qaror qilgani tahsinga loyiqdir.

Oila to‘g‘risidagi g‘amxo‘rlikni amalga oshirish davlat ahamiyatiga ega bo‘lgan g‘oyat muhim vazifa hisoblanadi. Buning dalili sifatida 2012-yilning “Mustahkam oila yili” deb e‘lon qilinishidir. Buning negizida yurtimizda oilani, avvalo, yosh oilalarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ayollarimizning og‘irini yengil qilish, oila farovonligini oshirish kabi maqsadlar mujassam.

Mamlakatimizda oila institutining rivojlanishi va jamiyatimizda oilaning kamol topishi yo‘lida asos bo‘ladigan mustahkam qonunchilik tizimi yaratilgan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida ayni shu masalaga bag‘ishlangan maxsus bob mavjud. Bu - O‘zbekiston Konstitutsiyasining XIV bobi bo‘lib, u “Oila” deb nomlangan. Mazkur bob 63-66-moddalarni o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasida quyidagi g‘oyat muhim huquqiy norma belgilab qo‘yilgan: *“Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega”*.

Odatda oilaning vujudga kelishida nikoh asos bo‘ladi. Hayotni nikoh va oilasiz tasavvur qilish qiyin, chunki u turmushning juda muhim qismidir. Ota-onalar va bolalar har taraflama jipslashgan oila birligini tashkil qiladi. Ular oilaning negizi hisoblanadi.

Oila – jamiyatning asosi ekan, ezgulik yo‘lini tanlagan ana shu jamiyatimizda oilalar faqat yaxshilik urug‘idan vujudga kelsin. Zero, jamiyat mustahkam, ma‘naviy, axloqiy jihatdan sog‘lom oiladan g‘oyatda manfaatdor.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) o‘z oilangiz haqida tengdoshingiz bilan suhbatlashing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing;
- c) “Bizning oila” mavzusida bayon yozing;
- d) matn bo‘yicha qo‘shimcha ma‘lumot to‘plang va matn mazmunini so‘zlab bering.

2-topshiriq. Matndagi tayanch so‘zlarni yod oling:

Oila [bola-chaqa, xonadon] – er-xotin, ularning bola-chaqalari va eng yaqin tug‘ishganlaridan iborat birga yashovchi kishilar majmui; xonadon. *Inson oilada dunyoga keladi, aynan mana shu yerda u ma‘naviy va axloqiy jihatdan kamol topadi.*

G‘amxo‘rlik – kimsa haqida qayg‘urish, uning g‘amini yeyish; g‘amxo‘r shaxsga xos ish, xatti-harakat. *Oila to‘g‘risidagi g‘amxo‘rlikni amalga oshirish davlat ahamiyatiga ega bo‘lgan g‘oyat muhim vazifa hisoblanadi.*

Qonunchilik – ijtimoiy hayot va faoliyatning qonunlar bilan ta‘minlanishi (ta‘minlangan) holati. *Mamlakatimizda oila institutining rivojlanishi va jamiyatimizda oilaning kamol topishi yo‘lida asos bo‘ladigan mustahkam qonunchilik tizimi yaratilgan.*

Qo‘rg‘on – Dala joyda atrofi devor bilan o‘ralgan hovli joy va uning ichidagi binolar (atrofi, odatda, bog‘, ekinzorlardan iborat bo‘lgan). *Sherbek qishloqning eng chetidagi qo‘rg‘onni ham bosib o‘tdi.*

Tayanch – narsani ko‘tarib, uning tik, barqaror turishi uchun xizmat qiladigan vosita; ustun, tirkak, tirgovuch. Oila – bu jamiyat tayanchidir.

Sog‘lom – dard-kasaldan holi; sog‘. *Sog‘lom oila.*

1-mashq. Gapnlarni ko‘chiring. Uning nima uchun publitsistik uslubga kiritilganini izohlang.

1. Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta‘lim, fan, va madaniyat masalalari bo‘yicha tashkiloti – Yunesko dunyoda tinchlik va barqarorlikni mustahkamlashda muhim o‘rin tutmoqda. Mazkur tashkilotning asosiy vazifasi xalqlarning ma‘naviy dunyosini yuksaltirish, ular o‘rtasida o‘zaro madaniy va ma‘rifiy aloqalarni mustahkamlash orqali jahonda totuvlik va bag‘rikenglik g‘oyalarini qaror toptirishdan iborat. 2. Mamlakatimizning Hamdo‘stlik davlatlari bilan savdo-iqtisodiy hamkorligi izchil rivojlanib bormoqda. 3. Makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiyotning barqarorligi va

iqtisodiyotning mutanosibligi ta'minlanmoqda. 4. Tabiatga ongli munosabatda bo'lish har bir fuqaroning burchi. Uni asrab-avaylash, ne'matlaridan oqilona foydalanish barchamizning zimmamizga mas'uliyat yuklaydi. 5. O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi tasarrufidagi 5 oliy ta'lim muassasasi, 21 madaniyat va san'at kolleji, 14 Olimpiya zaxiralari kolleji O'zbekiston davlat konservatoriyasi qoshidagi Iqtidorli bolalar akademik litseyida ta'lim sifati va mazmuni yanada takomillashtirilmoqda.

2-mashq. Gaplarni ko'chiring. Qanday uslubga xosligini aniqlang.

Kuz! Libosing shohona. Tillarang chehrang, sokin nafasing, xotirjam odiming taftini juda sog'ingan edik. Shuncha zeb-ziynat va latofating manbai ne? Balki yorqin jamoling har kimni o'ziga maftun aylashidadir gap. Yoki sen jamiki go'zalliklar in'ikosi – bekatidirsan. Bir boqishing bog'dagi olmalar yuziga alvon tus beradi. Shuncha qudratni qaydan olasan? Atrofga boqaman. Borliq sen tortiq qilgan sovg'alardan bezak taqish bilan ovora. Saxovating mevasidan hamma, ayniqsa, bobodehqonlar juda shod. Tomosha qilib turib, tin olaman, zavqlanaman. Ochig'i, kuzni nega mahzun fasl deya ta'riflashlarini tushunolmayman... Mana, ko'p kuttirmay, kuz ko'zlarida quvonch yomg'iri paydo bo'ldi: ko'chada turfa ranglardagi yomg'irpo'shlar. Yomg'irni intiq kutganlarning labida tabassum. Ha, oldinda sizni bizni za'faron faslning bundan ham betakror tuhfalari kutyapti.

3-mashq. Matnni o'qing, tarjima qiling va qaysi uslubga xosligini aniqlang. Boshqa nutq uslublariga o'giring.

O'zbek xalqi azaldan o'zining bolajonligi bilan ajralib turadi. Albatta, farzandga mehr qo'yish, ularning qornini to'q, ustini but qilish o'z yo'li bilan, lekin bolalarimizni sog'lom qilib tarbiyalash, milliy ma'naviyatimiz asosida voyaga yetkazish doimo dolzarb ahamiyat kasb etgan. Sog'lom bola deganda, nafaqat jismonan sog'lom, balki ma'nan yetuk, mustaqil fikr egasi ko'z oldimizda namoyon bo'ladi. Asosiy maqsad sog'lom bolani dunyoga keltirish va tarbiyalash ekan, avvalo, onalarimizning sog'lig'iga ham jiddiy e'tibor berish lozim. Chunki sog'lom onadan sog'lom bola dunyoga keladi. Sog'lom farzand esa yurtimiz ravnaqi uchun xizmat qiladi.

O'sib kelayotgan yosh avlod yurtimizning ertasi, tinchligimiz posbonlari, abadiyligimiz kafolatchilaridir. Shu haqiqatdan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, farzandlarimizni har tomonlama sog'lom va barkamol etib tarbiyalash avvalo, sog'lom oilani shakllantirishdan boshlanadi. Agar oila sog'lom bo'lsa, farzand barkamol bo'ladi, farzand barkamolligi esa jamiyat mustahkamligini

ta'minlaydi.

3-topshiriq. Venn diagrammasidan foydalanib inson, oila va jamiyat tushunchlarini taqqoslang va tahlil qiling. Fikrlaringizni daftaringizga yozing.

MAHALLA

Mahalla (arabcha “mahalla” - joy, o‘rin, makon) - O‘zbekistonning muayyan tarixiy sharoitlarida, asrlar davomida shakllanib, faoliyat ko‘rsatayotgan, aholi yashaydigan ma‘muriy-hududiy birlik, uyushma. Mahallalar 1917-yilgacha bo‘lgan davrda ish olib borib, mahalliy aholini birlashtiruvchi, uyushtiruvchi tashkiliy tuzilma bo‘lgan. Mahalla kundalik ijtimoiy hayotni va turmushni tashkil qilishda o‘zbek xalqi izlab topgan va asrlar davomida takomillashtirib kelgan a‘molidir. Mahalla o‘z mohiyati, faoliyati mazmuni va shakllari bilan sharqona fikrlash, ish yuritish tarzi kabi xalqimizning o‘ziga xos fazilatlarini aks ettiradi. Mahallalar aholini ahil-totuv yashashga, sidqidildan mehnat qilishga, kasb o‘rganishga, shular orqali hayot kechirishni sermazmun qilishga chaqiradi.

O‘zbekiston mustaqilligi e‘lon qilinishi bilan mahallalarga bo‘lgan munosabat tubdan o‘zgardi. Konstitutsiyaning 105-moddasiga va 1993-yil sentyabrda qabul qilingan “Fuqarolarning o‘zini-o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi Qonunga binoan, mahallalar o‘z huquqiy maqomiga ega bo‘lib, mahalliy hokimiyatning tarkibiga kirdi. Demak, mahallalar davlatimizning joylardagi muhim tayanchi, yuridik shaxs sifatida o‘z mol-mulkiga, moliyaviy budjetiga, bankdagi hisob-kitob raqamiga - jamg‘armasiga egadir. Bu qonunga asosan har bir mahalla o‘z hududida ishlab chiqarishni tashkil etishi, kichik korxonalar ochishi, o‘zi ishlab chiqargan mahsulotni sotishi, uning bir qismini mahalladagi ehtiyojmandlarga bepul tarqatishi, o‘z hududidagi aholini ish bilan ta‘minlashi, aholiga madaniy-maishiy xizmat ko‘rsatishi mumkin.

Hozirgi paytda mahalla qo‘mitalari, bozor iqtisodiyoti qonunlari

asosida o‘z ishlarini tashkil qilishlari uchun barcha imkoniyatlar ochib berildi. Ular oldi-sotdi, to‘y-ma’raka marosimlarini o‘tkazish, hasharlar uyushtirish, mahalladagi oilaviy nizolarni bartaraf etish, bemorlar holidan xabar olish ishlari bilan shug‘ullanadilar.

Mahallalarning faoliyat mazmunini va shakllarini zamon talablari hamda sharoitlarini inobatga olgan holda takomillashtirish - mahallalarning vazifasidir.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

4-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing;
- c) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- d) mahallangizda amalga oshirilayotgan ishlar haqida so‘zlab bering.

5-topshiriq. Matndagi tayanch so‘zlarni yod oling:

Mahalla –[arabcha “mahalla” - joy, o‘rin, makon] – shaharning bir necha ko‘chani o‘z ichiga olgan bir bo‘lagi va uning aholisi.

Ma’muriy-ma’muriyatga doir, boshqarish va ijro bilan shug‘ullanadigan ma’muriy bo‘lim. Ma’muriy ish. Ma’muriy huquq.

Huquqiy -huquqqa oid, huquq yuzasidan bo‘ladigan. Huquqiy munosabatlar, huquqiy tartib. *Mahallalar o‘z huquqiy maqomiga ega bo‘lib, mahalliy hokimiyat ning tarkibiga kirdi.*

A‘mol –qilingan yoki qilinadigan ish; faoliyat. Mahalla kundalik ijtimoiy hayotni va turmushni tashkil qilishda o‘zbek xalqi izlab topgan va asrlar davomida takomillashtirib kelgan a‘molidir.

Madaniy-maishiy – turmush madaniyatiga oid. madaniy-maishiy xizmat. *...bir qismini mahalladagi ehtiyojmandlarga bepul tarqatishi, o‘z hududidagi aholini ish bilan ta‘minlashi, aholiga madaniy-maishiy xizmat ko‘rsatishi mumkin.*

Sabr [chidam, bardosh, iroda, qat‘iyat] – 1.Biror holat yoki hodisani bardosh bilan kutish, qanoat qilish; o‘zini tiyish. *Sabr tagi – sariq oltin.* 2. G‘am-kulfat, azob-musibatlariga chidash, toqat qilish, bardosh berish. *Jahl dushmani – sabr.*

Ezgu – yaxshilik baxsh etuvchi; ezgulik keltiruvchi; xayrli. *Ezgu niyat. Ezgu ish.*

Qanoat [mamnunlik, boriga shukur qilish; qanoatlilik, kamsuqumlik] – oziga yoki boriga ko‘nish, bori bilan kifoyalanish, nafs tiyiqlik bilan ko‘pga, ortiqchalikka intilmaslik hissi. *Qanoat axloqiy, irodaviy fazilatlar jumlasiga kiradi.*

Muqaddas [pok, toza, aziz; olijanob] –Sharafli, olijanob, yuksak. *Tabiatning bebaho ne'mati suvni toza saqlash har birimizning muqaddas burchimizdir.*

Mehnatsevarlik – mehnatsevarga xos xislat, xatti-harakat. *Mardlik kishi burchida, vijdonida, qadr-qimmatida, farzand tarbiyasida, insonparvarlikda, mehnatsevarlikda, sevgi-sadoqatda, yaxshi ishlarda yaqqol namoyon bo'ladi.*

Farzand [bola, o'g'il-qiz; nasl] – bitta ota-onadan dunyoga kelgan bola; o'g'il yoki qiz (ota-onaga nisbatan); bola. *Mardlik - kishi burchida, vijdonida, farzand tarbiyasida, mehnatsevarlikda yaxshi ishlarda namoyon bo'ladi.*

Insonparvarlik – insonparvar shaxsga xos xususiyat, xatti-harakat. *Insonparvarlik g'oyasi umumbashariy qadriyat hisoblanadi.*

Komil [yetuk, to'liq, mukammal] – kamolatga erishgan, bekamu ko'st, mukammal. Imoni (yoki ishonchi) komil qat'iy ishonchni bildiruvchi ibora. *Mard inson bo'lish komillikning belgisidir.*

Tabarruk [duo, fотиha olish, ruxsat, rozilik olish; muborak, muqaddas] – ulug' hurmatga sazovor, g'oyat hurmatli, mo'tabar va aziz. *Tabarruk chol.*

2. Yaqin, mo'tabar kimsa yoki narsani eslatadigan, undan esdalik, yodgorlik bo'lib qolgan. *Otamdan qolgan tabarruk kitob.*

Suyanch – tayanch bo'lib xizmat qiluvchi, madad beruvchi kuch; tayanch. *Sendan o'zga hech suyanchim bo'lmadi.*

4-mashq. Quyidagi matnning qaysi uslubga xosligini aniqlab, unga tavsif bering.

Shamdek bo'l, shamni ko'r, kuyib qalbu tan.

O'zgalar tazminini qiladi ravshan.

Har kimdagi bo'lsa yaxshi tabiat,

Odamiylik yuksak unda nihoyat

Yaxshilik yaxshi ishlar poyasi,

Yaxshilikdir go'zallikning moyasi. (*Xusrav Dehlaviy*)

Yaxshiga yaxshi bo'l, yomonga yomon,

Gullarga gul bo'lgin, tikonga tikon. (*Sa'diy Sheroziy*)

To'g'rini de, to'g'rini ko'r, to'g'ri yur,

To'g'ri eshit, to'g'ri gapir, to'g'ri tur. (*Jomiy*)

Dilingni to'g'ri qil, to'g'rilik netar?

To'g'rilik to'p-to'g'ri maqsadga eltar. (*Nosir Xisrav*)

6-topshiriq. Matnni o‘qing. Qaysi uslubga xosligini ayting.

Oila - tabiatning shoh asari

Oila tabiatning shoh asarlaridan biridir, degan edi J.Santayana. Odam oilada kamol topadi. Xuddi mana shu yerda birinchi quvonch va tashvishlarini tatib ko‘radi.

Ulug‘ mutafakkir Kaykovus “Qobusnoma”da farzandning aql egasi bo‘lishini hamma narsadan ulug‘ deb bilib, shunday nasihat qilgan edi: “Agar molsizlikdan qashshoq bo‘lsang, aqldan boy bo‘lmoqqa harakat qil, chunki mol bila boy bo‘lmog‘dan, aql bila boy bo‘lmoq yaxshiroqdir. Aql bila mol jam etsa bo‘lur, ammo mol bila aql o‘rganib bo‘lmas. Bilgilki, aql bir qimmatbaho narsaki, uni o‘g‘ri ololmas, u o‘tda yonmas va suvda oqmas”.

Husayn Voiz Koshifiy deydi: “Eng yaxshi tarbiya bolaning bezori va badxulq kishilar bilan aloqa qilmasligini kuzatib turish kerak. Bola aqlli, zehqli kishilar bilan ish tutishi lozim. Uning oldida doimo dono, bilimdon, fozil kishilarni maqtash zarur. Yomon qiliq va xatti-harakatlarni qoralash darkor, toki bolada ularga nisbatan nafrat uyg‘onsin”.

7-topshiriq. Matnni o‘qing. Qaysi uslubga xosligini ayting. Matnga sarlavha qo‘ying.

Bugun O‘zbekiston paxta tolasi ishlab chiqaradigan va uni jahon bozoriga yetkazib beradigan yirik mamlakatlardan biriga aylandi. Xalqaro Maslahat qo‘mitasidan olingan ma‘lumotlarga ko‘ra, jahonda paxta yetishtiruvchi 66 ta davlat bo‘lib, bular orasida O‘zbekiston paxta tolasi ishlab chiqarish bo‘yicha Xitoy, AQSH, Hindiston va Pokistondan keyin beshinchi, uni eksport qilish bo‘yicha esa - AQSHdan keyin ikkinchi o‘rinda turadi. Hozirgi paytda paxta xomashyosini emas, balki, undan ishlab chiqarilgan tayyor va nimtayyor tovarlarni eksport qilishga katta ahamiyat berilmoqda. Bunday o‘zgarish katta naf keltiradi, raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishga undaydi va yangi ish joylarini yaratish imkonini beradi.

O‘zbekiston iqtisodiyotining yuksalishi uning jahon bozoriga, xomashyo bilan bir qatorda, raqobatbardosh tayyor mahsulotlarni ko‘proq eksport qilish bilan mustahkam bog‘liqdir.

8-topshiriq. “Hayot mening tasavvurimda” mavzusida esse yozing.

9-topshiriq. Oilangizdagi (1 haftalik) ishlar rejasini tuzing.

5-mashq. Matnni o‘qing. Matnga sarlavha toping. Bugungi yoshlarning kiyinish madaniyati va odobi haqida rolli suhbat tuzing.

Madaniyatlikning asosiy belgilaridan biri - bu kiyinish madaniyatidir. Kishining qanday kiyinganligiga qarab, uning did-farosati, moddiy va ma’naviy darajasini, hatto kasbini aniqlab olish mumkin.

Insoniyat ongida boshqalardan istihola qilish, uyalish, andisha tushunchalari paydo bo‘lgandan boshlab, ular kiyinishni odat qilishgan.

Kiyinishni ilk bor zaif jins – ayollar boshlaganlar. Shuning uchun ham xotin-qizlar tabiatida kiyinish, bezanish, taqinish tushunchalari turmushning asosiy ko‘rinishlari qatorida turadi. Shu sabab xalqimizda, onangni otangga beparдоз ko‘rsatma, degan naql bor. Kiyinish madaniyati jins, yosh, fasl, millat, urf-odatlar, kasb-kor, zamon va taraqqiyotning muayyan bosqichi, darajasi bilan bog‘liqdir. Bolalar, qizlar, yoshlar, o‘rta yoshlilar, keksa odamlarning kiyinish madaniyati mazmuni va shakl-u shamoyili jihatidan bir-biridan ajralib turadi.

Kiyinish har bir xalqning qadim zamonlardan buyon yashab kelayotgan mintaqasi, shart-sharoiti, turmush tarzi, udum, urf-odatlari, tabiati bilan ham chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Masalan, serquyosh o‘lkalarda yashovchi xalqlarda qadim zamonlardan beri oq matodan kiyim kiyishni odat qilishgan. Chunki oq mato quyosh nurlarini bir qadar qaytarib, kishilarni issiq ta’siridan saqlagan.

Aksincha, iqlimi sovuq o‘lka va yurtlar xalqlari esa odatda qora matodan kiyim kiyishga odatlanishgan. Chunki bu kiyim sal bo‘lsa-da chiroy ko‘rsatgan quyosh nurlarini o‘ziga singdirib, kiyim egasiga rohat baxsh etgan.

6-mashq. Quyidagi matnni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

Свободные экономические зоны

Свободные экономические зоны (СЭЗ) - это ограниченные территории, на которых создаются максимально благоприятные условия для вложения капитала, в первую очередь, иностранного - это льготы для инвестирования, отмена таможенных пошлин на ввоз и вывоз сырья и продукции, резко сниженные налоги на прибыль.

Свободные экономические зоны - это полигон, где испытываются новые методы управления производством и привлечения иностранного капитала, где испытываются новая техника

и технология, проверяется надежность различных систем менеджмента, маркетинга и международного бизнеса, где испытываются новые модели налогообложения.

Свободные зоны обеспечены особым юридическим статусом: местные власти относительно свободны от центрального правительства в принятии экономических, а иногда и политических решений.

СЭЗ создаются там, где есть достаточно рабочей силы, где много дешевого местного сырья, где, по оценкам экономистов, можно получить большой экономический эффект.

Создание СЭЗ обеспечивает ускорение экономического роста в целом по стране, расширение выпуска товаров народного потребления, увеличение экспорта товаров и услуг.

7-mashq. Quyidagi maqollarni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

1. Дерево сначала пускает корни, а потом растёт вверх. 2. Одна пчела не много мёду натаскает. 3. Победа находится впереди, а трус прячется позади. 4. Кто много говорит, тот мало делает. 5. Кто учится прилежно, тот и работает хорошо. 6. Материнский гнев - что весенний снег: и много выпадает, да скоро тает. 7. Не той собаки бойся, которая громко лает, а той, которая тихонько кусает. 8. Готовь сани летом, а телегу - зимой. 9. Кто обманул вчера, тому и сегодня не поверят. 10. Тише едешь - дальше будешь. 11. Меньше будешь говорить - больше услышишь.

8-mashq. Quyidagi hadislarni o‘qing va ma’nosini tushuntiring.

1. Otaga itoat qilish - Tangriga itoat qilishdir. Uning oldida gunoh qilish Tangri oldida gunohkor bo‘lish bilan barobardir. 2. Qaysi bir ishni odamlar oldida qilish uyat deb bilsang, uni yolg‘iz qolganingda ham qilma. 3. Halol kasbdan charchab uxlagan odam gunohlari kechirilgan holda uxlaydi. 4. Kimki musulmon mamlakatida yashovchi boshqa dinga mansub kishini haqorat qilsa, qiyomat kuni o‘tdan yasalgan qamchi bilan uriladi. 5. Birodari bilan bir yil arazlashib yurishlik - uning qonini to‘kish bilan barobardir. 6. Bir-birlaringga Tangrining la’nati, g‘azabi yoki do‘zaxini tilab so‘kinmanglar.

9-mashq. Matnni o‘qing. Matn mazmunini o‘zbek tilida gapirib bering.

Навоинская свободная индустриально-экономическая зона

Навоинская свободная индустриально-экономическая зона (СИЭЗ), являющаяся первой в Узбекистане свободной экономической зоной, была создана в декабре 2008 года.

Навоинский вилоят Узбекистана занимает стратегическое положение в центральной части страны. В радиусе 2000 км от СИЭЗ «Навои» находятся столицы 11 государств, более 40 крупных городов Центральной Азии, Ближнего Востока, Индии и Китая.

Хозяйствующие субъекты, зарегистрированные в СИЭЗ, освобождены от уплаты таможенных платежей и от уплаты налогов.

В СИЭЗ создан международный интермодальный логистический центр, который используется в качестве трансконтинентального транспортного узла.

В настоящее время из аэропорта г. Навои выполняются авиарейсы в Милан, Бангкок, Дели, Бомбей и Брюссель, Москву, Алматы, Дубай и в другие города.

Международный железнодорожный коридор позволяет обеспечить прямой выход на страны Европы, Ближнего Востока и Персидского залива, а автомобильная магистраль международного значения «Е-40» соединяет Пекин с Парижем.

Навоинский вилоят является одним из флагманов промышленного развития Узбекистана. Регион располагает богатейшими природными ресурсами, в числе которых — драгоценные и редкоземельные металлы, натуральные пигменты, каолин, фосфориты и т. д.

СИЭЗ «Навои» имеет огромное значение как катализатор экономического роста. Сырьевой потенциал позволяет выпускать в СИЭЗ «Навои» широкую номенклатуру готовой продукции, прежде всего текстильных, швейных и кожевенно-обувных изделий, продовольственных товаров, а также электротехнической, телекоммуникационной и машиностроительной продукции.

В результате Узбекистан укрепит свой экономический и индустриальный потенциал, пополнит бюджет, получит доступ к новым технологиям, возможность создать большое количество новых рабочих мест.

Mustahkamlash uchun savollar

1. Nega oilani jamiyat tayanchi deymiz?
2. Qaysi tashkilot Xalqaro oila kunini nishonlash to‘g‘risida qaror qabul qilgan?
3. Yosh oilalarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash uchun

davlatimiz tomonidan qanday e'tibor berilyapti?

4. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida oilaga bag'ishlangan bob bormi?

5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasida oila haqida nima deyilgan?

6. Huquqiy madaniyat nima?

7. Nima uchun hayotni nikoh va oilasiz tasavvur qilish qiyin?

8. Ma'naviy, axloqiy jihatdan sog'lom oila deganda nimani tushunasiz?

9. Husayn Voiz Koshifiy bola tarbiyasi haqida qanday fikr bildirgan?

10. Insoniy fazilatlardan qaysilarini bilasiz?

11. Inson barkamollikka erishish uchun nimalar qilishi kerak?

12. Mahalla qanday maskan hisoblanadi?

13. Qachondan boshlab mahallalarga bo'lgan munosabat tubdan o'zgardi?

14. Mahalla zimmasiga qanday vazifalarni oladi?

10-topshiriq. Kundalik muomalada ishlatiladigan quyidagi so'z va iboralarni eslab qoling.

**Sayohat
Bojxona**

Menga deklaratsiya blankasini
bering Iltimos, menga boshqa
deklaratsiya blankasini bering
Bu formani qanday to'ldirish
kerakligini
ko'rsating, iltimos
Mana, mening pasportim
Iltimos, pasportimga shtamp bosib
bersangiz
Safardan maqsadingiz qanday?
Men sayyohman
Men ta'tildaman
Men xizmat safaridaman
Bu yerga birinchi kelishim
Tanishlarimnikiga (ularning
taklifiga binoan) keldim
Qarindoshlarimnikiga (ularning
chaqiruvi bilan) keldim

**Путешествие
Таможня**

Дайте мне бланк декларации
Дайте мне, пожалуйста, другой
бланк
декларации
Покажите, пожалуйста, как
заполнять эту форму
Вот мой паспорт
Поставьте мне, пожалуйста,
штамп в паспорт
Какова цель Вашей поездки?
Я турист
Я в отпуске
Я в командировке
Это мой первый приезд
Я приехал(а) к знакомым (по
вызову)

Я приехал(а) к родственникам

Bu yerda qancha vaqt bo'lasiz?
Bu yerda ikki hafta
bo'lmoqchiman
Mana, mening tranzit qog'ozim
Menda faqat shaxsiy buyumlar bor,
xolos

Bu do'stim uchun sovg'a
Bu mening shaxsiy videokameram
Buning narxi taxminan ...
Deklaratsiyada ko'rsatadigan hech
narsam yo'q
Boj to'lanmaydigan do'kon
Bu aeroportda biror narsa xarid
qilsa
bo'ladimi?
Bu yerda xarid qilgan narsalarim
uchun boj to'lashim kerakmi?
Chek bering

Yuk

Yukimni qayerdan olsam bo'ladi?
Mana, mening yuk uchun
kvitansiyam
O'z yukimni to'ra olmayarman
Ro'yxatga olish paytida menga
yuk uchun kvitansiya berishmadi
Yukimga shikast yetgan va ba'zi
buyumlarim yo'q
Hammolni qayerdan topsam
bo'ladi?
Bu mening yuklarim
Iltimos, bu yuklarni taksi
to'xtaydigan joyga eltib bering
Yuklarning ichida sinadigan
buyumlar bor
Iltimos, ehtiyot bo'ling
Bu yuk aravachasini olsam
bo'ladimi?

Axborot

Axborot byurosi qayerda?

(по вызову)
Как долго Вы здесь пробудите?
Я собираюсь побыть здесь две
недели Вот моя транзитная виза
У меня только предметы
личного пользования

Это подарок для друга
Эта моя личная видеокамера
Это стоит около ...
Мне нечего декларировать
Беспошлинный магазин
Можно в этом аэропорту что-
нибудь
купить?
Мне нужно будет платить
пошлину за товары, которые я
здесь купил?
Дайте мне чек

Багаж

Где можно получить багаж?
Вот моя багажная квитанция
Я не могу найти свой багаж
Мне не выдали багажную
квитанцию
при регистрации
Мой багаж поврежден, и
некоторых вещей не хватает
Где можно найти носильщика?
Это мой багаж
Пожалуйста, отнесите эти вещи
к стоянке такси
В багаже есть хрупкие предметы
Будьте осторожны, пожалуйста
Можно взять эту багажную
тележку?

Информация

Где находится информационное
бюро?

Men Xivagacha ketayotgan tranzit
yo‘lovchiman
Shu kuniyoq boshqa samolyot
bilan uchishga ulguramanmi?
Boshqa samolyotga o‘tirishga
qancha vaqt kerak?
Mehmonxonadan joy buyurtma
qilsam bo‘ladimi?
Shaharga boradigan avtobusga
qayerdan o‘tirsam bo‘ladi?

Я транзитный пассажир до Хивы
Я успею сделать пересадку в тот
же
день?
Сколько нужно времени на
пересадку?
Можно мне заказать номер в
гостинице?
Где я могу сесть на автобус в
город?

TESTLAR

1. Oila – bu jamiyatning ...

- a) Tayanchi
- b) Negizi
- c) Asosi
- d) Hamma javoblar to‘g‘ri

2. Nechanchi yildan e‘tiboran Xalqaro oila kuni nishonlanadi?

- a) 1999-yil 25-may
- b) 1997-yil 20-may
- c) 1994-yil 15-may
- d) 1998-yil 18-may

3. Nechanchi yil “Mustahkam oila yili” deb e‘lon qilingan?

- a) 2011-yil
- b) 2012-yil
- c) 2009-yil
- d) 2013-yil

4. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining nechachi bobi “Oila” deb nomlangan?

- a) XIV bobi
- b) XII bobi
- c) XV bobi
- d) XVI bobi

5. Mazkur bob nechta moddani o‘z ichiga oladi?

- a) 63-67 moddalarni
- b) 63-66-moddalarni

- c) 63-68-moddalarni
- d) 63-65-moddalarni

6. Nuqtalar o‘rniga so‘zlarning mosini qo‘ying. Oilaning vujudga kelishida ... asos bo‘ladi.

- a) Nikoh
- b) Jamiyat
- c) Turmush
- d) Davlat

7. Nuqtalar o‘rniga so‘zlarning mosini qo‘ying. Mahallalar davlatimizning joylardagi muhim tayanchi, yuridik shaxs sifatida o‘z....egadir.

- a) Bankdagi hisob-kitob raqamiga
- b) Mol-mulkiga
- c) Moliyaviy byudjetiga
- d) Hamma javoblar to‘g‘ri

8. Mahalla so‘zi qaysi tildan o‘zlashgan?

- a) Arabcha
- b) Fors-tojikcha
- c) Lotincha
- d) Yunoncha

9. Jamiyat olg‘a qarab harakat qilar ekan, yoshlar ham o‘sha baravarida o‘sislari kerak. Ushbu gap qaysi uslubga xos?

- a) So‘zlashuv uslubiga
- b) Badiiy uslubga
- c) Publitsistik uslubga
- d) Rasmiy-idoraviy uslubga

10. Har kim bilim olish huquqiga ega. Ushbu gap qaysi uslubga xos?

- a) Rasmiy-idoraviy uslubga
- b) Badiiy uslubga
- c) So‘zlashuv uslubiga
- d) Publitsistik uslubga

16-MAVZU. QAHRAMONLAR UNUTILMAYDI

Bu yorug‘ olamda eng buyuk jasorat nima, degan savolga, hech ikkilanmasdan, eng buyuk jasorat – bu ma’naviy jasorat, deb javob bersak, o‘ylaymanki, yanglishmagan bo‘lamiz.

Islom Karimov

“Shahidlar xotirasi” yodgorlik majmui

“Shahidlar xotirasi” yodgorlik majmui Toshkent shahrining Yunusobod tumanidagi Bo‘zsuv sohilida 2000-yil 12-may kuni tantanali ravishda ochilgan ziyoratgohdir. Ushbu yodgorlik majmuini bunyod etish g‘oyasi ilk bor O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1999-yil 12-maydagi Farmoyishiga ilova etilgan “Qatag‘on qurbonlari” yodgorligi to‘g‘risida” nomli ma’lumotnomada ko‘tarilgan. “Ezgu va xayrli ishlarimizning mantiqiy davomi sifatida begunoh qurbon bo‘lgan, surgun va qamoqlarda behad jabr-zulm ko‘rgan, begona yurtlarga bosh olib chiqib ketishga majbur etilgan ming-minglab vatandoshlarimizning nomlarini xotirlash va qadrlash uchun poytaxtimiz Toshkent shahrida “Qatag‘on qurbonlari” yodgorligini o‘rnatish maqsadga muvofiqdir”, - deyiladi mazkur hujjatda.

Uni qurish uchun Bo‘zsuv kanalining Toshkent teleminorasiga yaqin sohili tanlangan. Chunki, 20-yillar oxiridan 40-yillarning boshiga qadar bu joyda uchta qatlgoh bo‘lgan va ularda minglab vatandoshlarimiz o‘ldirilib, ko‘mib tashlangan.

Bu yodgorlikning sobiq qatlgohlardan birida qurilishi o‘zbek xalqiga qarshi ongli ravishda va rejali asosda olib borilgan qirg‘in va qatag‘onlarni achchiq tarixiy xotira sifatida eslatib, sho‘ro tuzumining asl mohiyatini fosh etadi, xalqimizda mustaqillik va uning qadriyatlariga

sadoqat uygʻotadi, maʼnaviyat va milliy mafkuraning rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

17 gektarlik maydonni oʻz ichiga olgan “Shahidlar xotirasi” yodgorlik majmuida baland ustunlarga tayangan moviy gumbazli rotunda qurilgan boʻlib, unda qatagʻon qurbonlarining ramziy qabri joylashgan. Bogʻning oʻrtasini Boʻzsuv kesib oʻtadi. Daryo ustiga qurilgan koʻprik yodgorlik majmuining ikki muhim inshooti - rotunda bilan Qatagʻon qurbonlari xotirasi muzeyini oʻzaro bogʻlaydi.

Yodgorlik majmuining «yuragi» ramziy sagʻana boʻlib, u oʻzida sobiq shoʻrolar mamlakatining barcha qatlgohlarida otilgan va azobgohlarida qolib ketgan ajdodlarimiz yodini mujassamlashtiradi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni oʻqing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing;
- c) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- d) Vatan ozodligi uchun jonini qurbon qilgan yurt farzandlari haqida bayon yozing.

2-topshiriq. Matndagi tayanch soʻzlarni yod oling:

Tarixiy - 1. Tarixda qoladigan, tarixga kiradigan. *Tarixiy voqea. Tarixiy kun.* 2. Biror voqea-hodisaning butun tarixiga oid, butun tarixiy jarayoni bilan bogʻliq. *“Shahidlar xotirasi” yodgorligining sobiq qatlgohlardan birida qurilishi... qirgʻin va qatagʻonlarni achchiq tarixiy xotira sifatida eslatadi.*

Surgun - Davlat organlarining qarori yoki sud hukmi bilan jazo tariqasida boshqa bir yerda yashash uchun majburiy ravishda koʻchirish. *Surgun qilmoq. Surgunga yubormoq.*

Ustun I [tirgak, tayanch] - Bino peshtoqi va shiftining asosiy tayanchi. *17 gektarlik maydonni oʻz ichiga olgan “Shahidlar xotirasi” yodgorlik majmuida baland ustunlarga tayangan moviy gumbazli rotunda qurilgan.*

Xalq - Biror mamlakat yoki davlat aholisi. *Oʻzbekiston xalqi.*

Qatagʻon - Repressiya. *“Qatagʻon qurbonlari” yodgorligi.*

Qadriyat [qiymat, qimmatbaho buyumlar; xalq boyligi] - Voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy, axloqiy, madaniy, maʼnaviy ahamiyatini koʻrsatish uchun qoʻllanadigan tushuncha. *Inson uchun ahamiyatli boʻlgan barcha narsalar: erkinlik, tinchlik, adolat, maʼrifat, haqiqat, yaxshilik, moddiy va maʼnaviy*

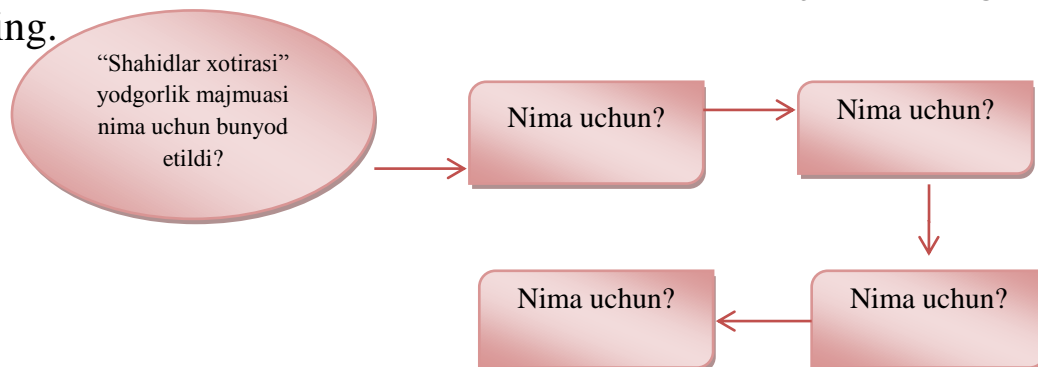
boyliklar qadriyat hisoblanadi.

Gumbaz[qubba, ravoq] - Qubba shaklidagi tom; qubba taxlitidagi narsa. *Majmuida baland ustunlarga tayangan moviy gumbazli rotunda qurilgan.*

Ramziy [ramzga asoslangan] - Ramzli, ishorali. *Moviy gumbazli rotunda qatag'on qurbonlarining ramziy qabri joylashgan.*

Sag'ana - Maqbara. Ramziy sag'ana yodgorlik majmuining "yuragi" hisoblanadi.

3-topshiriq. "Nima uchun?" sxemasini chizib, javoblaringizni yozing.

Badiiy uslub

Badiiy adabiyot tili yoki badiiy uslub adabiy tilda alohida o'rin tutadi. Badiiy uslubda xalq tilidagi hamma vositalardan erkin foydalaniladi. Badiiy adabiyot kitobxon (tinglovchi)ga ma'lumot berishdan tashqari, ta'sir ko'rsatish vazifasini ham bajaradi.

Badiiy uslubning asosiy belgilari:

1. Turli tasviriy vositalar, chunonchi, sifatlash, qiyoslash, mubolag'a, kinoya, o'xshatish va hokazolar qo'llanadi:

Bulutning orasidan

Quyosh kulib qaraydi,

Majnuntolning yuvilgan

Sochlarini taraydi (E. Vohidov).

Shoir bu misralarda badiiy tasvirning jonlantirish usulidan foydalanib, insonga xos *kulish (kulib qaraydi)*, *tarash (sochlarini taraydi)* harakatlarini quyoshga nisbatan ishlatadi.

2. Til vositalaridan erkin foydalaniladi. Badiiy asarlarda adabiy tilga xos til birliklari, shuningdek, adabiy tildan tashqarida bo'lgan sheva, oddiy nutq, jargon kabilarga xos so'zlar bo'lishi ham mumkin. Bu uslubda muallifning o'z bayoni adabiy til me'yorlarida bo'ladi. Ammo asarda ishtirok etuvchilarning nutqida ularning xususiyatlarini ifodalash uchun adabiy tilda bo'lmagan til birliklaridan ham foydalaniladi. Masalan, yozuvchi Abdulla Qahhor "Bemor" hikoyasida farg'onalik

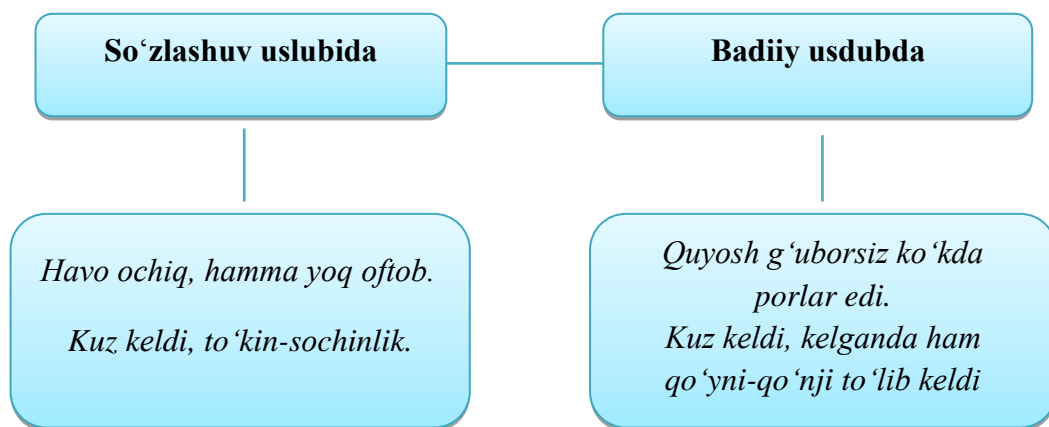
yosh go‘dak nutqini shunday ifodalagan: *Xudoyo ayamdi daydiga davo beygin.*

3. Badiiy asarda tasvirlanayotgan davrning ruhni aks ettirish uchun eskirgan va yangi paydo bo‘lgan so‘z va iboralardan ham foydalaniladi.

4. Sonlar raqam bilan emas, so‘z bilan yoziladi.

Xullas, badiiy asarlar badiiy uslubda yoziladi. Unda so‘zlashuv uslubiga, kitobiy uslublarga, shuningdek, xalq tiliga xos til birliklari ham bo‘ladi.

Bir fikrning o‘zini adabiy tilda turli uslublarda ifodalash mumkin, chunonchi: quyidagi gaplarni qiyoslab o‘qing.

1-mashq. O‘qing. Kuz so‘zi semantikasi va shu ma‘nolar bilan bog‘lanadigan voqea-hodisalar bayoni qanday uslublarda berilganini aniqlang va qiyoslang.

1. Yoz bilan qish o‘rtasidagi fasl. 2. Ko‘chma. Davrning, masalan, kishi hayotining, umrining oxirgi damlari...

- Bolam, - dedi chol, kuz yozdan keyin keladi. Mevalar pishib, barg to‘kiladi. To‘kin-sochin davr – bu kuz degani. Qisqa bo‘ladi kunlar ham. Havo sovib boradi, oftob qizitmaydi.

Kuz kunlarining oyog‘i va qish kunlarining boshi edi.

2-mashq. O‘qing. Gaplarni ko‘chiring va qaysi uslubga xosligini ayting.

1. Qorda ko‘milgan izni dadam ko‘ribdi shekilli, kechqurun oyimdan so‘radi:

- Kimga ko‘mir berding?

Oyim aybdor qiyofada yerga qarab turdi-da, rostini aytdi.

- Habiba oyi shamollab qopti. Ko‘miri yo‘q ekan, oborib berdim.

Dadam oyimni urishmadi. (*O‘Hoshimov*).

2. Ona tili hayotning qon tomiridir. Ona tiliga beparvo bo‘lgan xalq halokatga mahkum. Diniga, ma‘rifatiga, xulq-atvoriga, kiyim-kechagiga

va hayot tarziga ko‘ra o‘zaro ko‘p mushtaraklikka ega bo‘lgan Ovro‘pa xalqlari, shunga qaramay, har qaysisi ona tilini saqlab qola bilgan. Ular ona tillari uchun jonlarini ham, mollarini ham ayamaydilar, chunki biladilarki, tili yo‘q bo‘lsa, millat ham yo‘q bo‘lib ketadi (*I.G‘asprali*).

3. Bahor Unsiyaga odatdagidan erta kelgan: allaqachon dov-daraxtlar yaproq yozgan, atirgullar, ra‘no-nargizlar barq urib ochilgan, jambilu rayhonlar bo‘liqlashgan, sokin xiyobonlarda tovuslaru rayhonlar anjuman qilar edilar... Chorbog‘ o‘rtasida tushgan, devorlaridan tortib gumbazlariga qadar turfarang koshinlar zarblangan ko‘shk ayvonida, qalin-yupqa jildlar terilgan miz yonida tizzalagan Amir Alisher halidan beri o‘yga cho‘mgancha mo‘jiza sanalmish ushbu manzaradan nigoh uzmas edi (*A.Dilmurod*).

4-topshiriq. Badiiy adabiyot va kundalik matbuot sahifalaridan gap bo‘laklari tartibi buzilgan jummalarni ko‘chiring. Ularning uslubiy bo‘yog‘ini aniqlang.

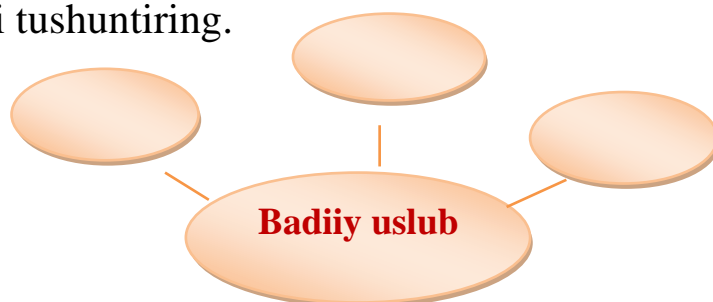
3-mashq. She‘rni nasriy matnga aylantirib daftaringizga ko‘chiring. Matn mazmunini o‘z fikr-qarashlaringiz bilan to‘ldiring va xulosa yozing.

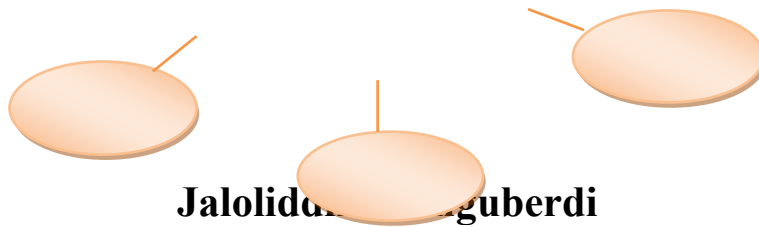
Vaqt

Shundoq yonimizdan o‘tib ketdi u!
O‘tib ketdi, sira qaytib kelmaydi.
Bu yo‘l faqat oldga - orqaga yo‘l yo‘q,
Bizdan bo‘sh ketgan Vaqt - u yerda daydi.
Shundoq yonimizdan o‘tib ketdi u,
Ko‘rmay qoldik uni yo ko‘z yumdik jim.
U bir yaqin do‘stdek, biz qo‘l bermagach,
Bosh egib yo‘liga jo‘nadi sekin.
U do‘stimiz edi - biz chap bergan Vaqt!
Undan yuz o‘girdik, yuz o‘girdik biz.
Ming afsus yesang ham, u qaytmas endi,
Ranjitgan bu do‘sting kelmas yuzma-yuz. (*O.Matjon*).

5-topshiriq.

Klaster uslubidan foydalanib badiiy uslubga xos bo‘lgan xususiyatlarni tushuntiring.

Jaloliddin Manguberdi

Jaloliddin Manguberdi (1199-1231-yillar) - jasur sarkarda, davlat arbobi, dushman bosqiniga qarshi qahramonona kurashgan ulug' vatanparvardir. U o'z xalqi, Vatani - Xorazm davlatini saqlab qolish yo'lida mo'g'ul qo'shinlariga qarshi janglarda mislsiz matonat ko'rsatgan. Jaloliddin shaxsiyatining bunday shakllanishi tasodif emas edi. Zero, XII asrda Xorazm O'rta Osiyoning iqtisodiy-ijtimoiy hayoti, iqtisodiyoti va madaniyati eng rivojlangan davlati hisoblanardi. Uning tarkibiga Xorazm, Movarounnahr, Afg'oniston va Eronning bir qismi kirar edi. Asosan qang'il-qipchoq va turkmanlardan iborat muntazam qo'shin mavjud edi.

XIII asr boshlariga kelib, mamlakatda amaldorlar va lashkarboshilarning boshboshdoqligi, ichki nizolar, fuqarolar noroziligi, podsho saroyida fitnalar kuchaydi. Sharqdan Chingizxon qo'shinlari davlatga xavf sola boshladilar. 1219-yilda esa mo'g'ullar Xorazmshohga qarshi urush boshladilar, O'tror, Buxoro, Samarqand, Xo'jand va boshqa shaharlarni bosib oldilar. Sulton Muhammad Xorazmshoh mamlakatni boshqara olmay qoladi va 1220-yil 20-dekabrda vafot etadi.

1221-yil boshida Jaloliddin Manguberdi Xorazm davlatining sultoni deb e'lon qilinadi va mamlakatni mo'g'ullardan mudofaa etishga jiddiy kirishadi. Ammo, Qutlug'xon va boshqa qipchoq lashkarboshilari Xurosonda unga qarshi fitna uyushtiradilar. Jaloliddin Temur Malik bilan birga fitnani bostirish uchun Xurosonga jo'nab ketishga majbur bo'ladi, chunki, bunday sharoitda mo'g'ullarga qarshi mudofaani tashkil qilib bo'lmas edi. Vaziyatdan foydalanib, tez vaqt ichida shahzodalar O'zloqshoh va Oqshoh ham Urganchni tashlab ketadilar. Poytaxt taqdiri qo'rqqoq va amalparast amir Xumortegin qo'lida qoladi. U o'zini sulton deb e'lon qiladi.

1221-yilning qishida 50 minglik mo'g'ul lashkarlari Urganchni qamal qilib, shaharni egallaydilar va yirik savdo va madaniyat markazlari bo'lmish Balx, Hirot, Marv va G'azna kabi shaharlarga yo'l oladilar. Ammo, bu yerlarda mo'g'ullar Jaloliddin Manguberdining qattiq qarshiligiga uchraydilar. Janglarda mo'g'ul qo'shinining atoqli lashkarboshilari ham Jaloliddinga qarshi tura olmadilar. Ammo, qo'lga kiritilgan o'ljalarni taqsimlashda Jaloliddinning lashkarboshilari o'rtasida o'zaro kelishmovchilik, nizo yuzaga keladi. Oqibatda, ba'zi lashkarboshilar Jaloliddin qo'shinidan ajralib, o'z viloyatlariga

jo'neydilar. Natijada Jaloliddin qo'shinlari siyraklashib qoladi. Fursatdan foydalanib, Chingizxon G'aznaga lashkar tortadi. Hind (Sind) daryosi bo'yida 1221-yilning noyabrida ikki o'rtada qattiq jang bo'lib o'tadi.

Chingizxon bilan bo'lgan 12 jangda har doim g'alaba qozongan Manguberdi o'n uchinchi jangda safdoshlarining tarqoqligi sababli, mag'lubiyatga uchraydi. Uning jasoratiga qoyil qolgan Chingizxon uni ta'qib qilish fikridan qaytadi. Jaloliddin shundan keyin ham ko'p yillar davomida ona yurt ozodligi yo'lida to'xtovsiz kurash olib bordi. U 1231-yil avgustida Kurdiston tog'larida halok bo'ladi.

El-yurt ozodligi uchun kurashgan milliy qahramon Jaloliddin Manguberdi xotirasini abadiylashtirish maqsadida, uning nomidagi harbiy orden ta'sis etildi, shuningdek, 1999-yilda sarkarda tavalludining 800 yilligi tantanali nishonlandi. Urganch shahrida tantanalar bo'lib o'tdi va unga atab yodgorlik majmuasi barpo etildi.

Matn yuzasidan topshriqlar.

6-topshiriq:

- a) matni o'qing, mazmunini so'zlab bering;
- b) "Mangulik monamenti qarshisida" mavzusida dialog tuzing;
- c) xalq qahramonlarining rasmlari asosida bayon yozing;
- d) "Qahramonni xotirlab" mavzusida eshitgan yoki bilgan kishilaringiz to'g'risida hikoya qiling.

7-topshiriq. Matndagi tayanch so'zlarni yod oling:

Dushman [yov; muxolif] – O'zaro g'anim, raqib sifatidagi tomonlarning har biri. *Tikan zahri uchida, dushman zahri ichida.*

Bosqin - Qo'qqisdan qilinadigan hujum, bosqinchilik. *Jaloliddin Mangu-berdi dushman bosqiniga qarshi qahramonona kurashgan ulug' vatanparvardir.*

Mo'g'ul - Mo'g'uliston tub aholisining nomi. *Mo'g'ul xalqi.*

Mag'lubiyat [yengilish, mag'lub bo'lish] - Jangda yengilish. *Manguberdi o'n uchinchi jangda safdoshlarining tarqoqligi sababli, mag'lubiyatga uchraydi.*

Jasur [qo'rqmas] jasoratli - *Jasur jangdan qo'rqmaydi, yovdan sira qo'rqmaydi.*

Jang [urush] - Harbiy qismlarning, qurolli kuchlarning qonli to'qnashuvi. *Hind daryosi bo'yida 1221-yilning noyabrida Chingizxon va Jaloliddin Manguberdi qo'shinlari o'rtasida qattiq jang bo'lib o'tadi.*

Sarkarda [boshchilik qiluvchi; qo'mondon] - qo'mondon, lashkarboshi. *Jaloliddin Manguberdi jasur sarkarda va davlat arbobi*

edi.

G'alaba [zafar, muvaffaqiyat] - Jang yoki bellashuvda qozonilgan muvaffaqiyat. *Jaloliddin Manguberdi Chingizxon bilan bo'lgan 12 jangda g'alaba qozongan.*

Qahramon [botir, jasur] - Shijoati, dovyurakligi, botirligi bilan shuhrat qozongan, mardlik qilib, o'zini ko'rsatgan shaxs. *Milliy qahramon Jaloliddin Manguberdi xotirasini abadiylashtirish maqsadida, uning nomidagi harbiy orden ta'sis etildi.*

Qo'shin - Qurolli kuchlar majmui yoki uning bir qismi; askar, armiya. *U o'z xalqi, Vatani - Xorazm davlatini saqlab qolish yo'lida mo'g'ul qo'shinlariga qarshi janglarda mislsiz matonat ko'rsatgan.*

Lashkarboshi - Qo'shin yoki uning biror qismining qo'mondoni; harbiy boshliq, sarkarda. *Janglarda mo'g'ul qo'shinining atoqli lashkarboshilari ham Jaloliddinga qarshi tura olmadilar.*

8-topshiriq. Vatan ozodligi uchun kurashgan qahramonlarning jasorati haqida taqdimot tayyorlang.

4-mashq. Gaplarni uslubiy shakliga ko'ra guruhlarga ajratib ko'chiring. Nuqtalar o'rniga nutq uslubiga xos so'z yoki fe'l shaklini qo'ying.

1. Men bu gapni faqat tarjima vajidan aytayotgan... yo'q. Yozuvchi o'z ona tilisi ustiga o'z zamonasining boy, madaniy tilini bilmasdan qanot bog'lamaydi. Buning misolini adabiyotimiz tarixida, hozirgi adabiyotimizda ... ko'rishi... mumkin. (A.Q). 2. Bulardan birinchi..., nutq madaniyati sohasining vazifasi til va nutqdagi nuqson va kamchiliklarni aniq..., to'p..., uni o'rgan..., va bartaraf etishdan iborat..., deyilgan nuqtayi nazar. 3. O'sha masalang o'rniga tushsa, dashnom... qalqon bo'lishi, lovilla..., asablarga suv purkab, seni ortiqcha dilsiyohliklar... asrashi ham mumkin! (O'.Usmonov). 4. Men, To'rayeva Madina "Eng yaxshi kitobxon" ko'rik tanlovini o'tkazish... institutimiz kutubxonasidan o'nta badiiy kitob oldim. 5. Axir, talaba jamiyatning oldi qatlami sanaladi... . shuni tushunish kerakda, "o'qib uqmasa bekor"....

9-topshiriq. O'qigan badiiy asaringiz, sevimli gazeta yoki jurnalningiz va qo'lingizdagi biror darslikdan bittadan ixcham matn tanlang. Ularni o'zaro qiyoslab, til xususiyatlariga ko'ra farqli jihatlarini tushuntiring.

5-mashq. She'rni ifodali o'qing. Matnni publitsistik uslubga

aylantiring.

Tilla baliqcha

Tuxumdan chiqdi-yu keltirib uni
Shu loyqa hovuzga tomon otdilar.
Tashlandiq ushoq yeb o‘tadi kuni,
Xoru xos, xazonlar ustin yopdilar.

Dunyoda ko‘rgani shu tor hovuzcha
Va mudroq tollarning achchiq xazoni.
Menga alam qilar, tilla baliqcha
Bir ko‘lmak hovuz deb bilar dunyoni...

6-mashq. Quyidagi maqollarni o‘zbek tiliga tarjima qiling.

1. Верблюда мучает груз, человека - совесть. 2. Горькая правда лучше сладкой лжи. 3. Жизнь молодца - с народом, жизнь народа - с Родиной. 4. Правда может согнуться, но не сломается. 5. Скромному кланяйся до земли, перед гордецом поднимай голову до неба. 6. Герой рождается для себя, но умирает за людей. 7. Даже когда шутишь, говори обдуманно. 8. Десять раз подумай, один раз скажи. 9. Тело украшай одеждой, голову - знаниями. 10. Не бойся врага умного, бойся друга глупого. 11. С молоком впитанное - с душою выйдет. 12. Хорошему коню достаточно одного удара плетью, умному человеку - одного слова.

10-topshiriq. Matnni o‘qing. Matndan foydalanib “Zamonaviy sug‘urta shakllari” mavzusida diologga kirishing.

Sug‘urta tarixidan

Sug‘urta tushunchasi pul va kredit tushunchalaridan oldin shakllana boshlagan. Dastlabki jamoa tuzumi davrida har bir oila hayot uchun eng zarur oziq-ovqat zaxiralarini g‘amlash zaruriyatini tushuna boshlaganda, zaxiralar yetarli bo‘lmasa yoki biror hodisa tufayli qo‘shimcha moddiy ne‘matlarga ehtiyoj sezilsa, qo‘shnilardan qarz olingan, buzilgan imoratlar hashar yo‘li bilan tiklangan. Davlat yo‘li bilan metallardan pul zarb qilingunga qadar oltin va kumush vositasi bilan zaxiralar to‘plangan.

Asrlar davomida qo‘ni-qo‘shnilar o‘rtasidagi iqtisodiy munosabatlar qishloq va mahalla miqyosida kengaygan. Sug‘urta tartibi vujudga

kelganda zarar ko‘lami xo‘jalik uchun katta bo‘lganda jabrlangan oilalarni og‘ir ahvoldan qutqarish uchun birgalashib mablag‘ to‘plash orqali moddiy yordam uyushtirilgan. Shuningdek, savdo karvonlari uzoq safarda qaroqchilar tomonidan talansa, ko‘rilgan zarar karvon ishtirokchilari o‘rtasida barobar taqsimlangan. Lekin keyinchalik maxsus fond tuzilib, bu fond hisobidan faqat ko‘rilgan zarar emas, balki savdogarning oila a‘zolari ham bahramand etilgan.

Ayrim olimlar sug‘urta termini dastlab Yevropada qo‘llanilgan degan fikrdalar. Xalqaro savdodagi mol-mulk sug‘urtasi haqida gap borganda Babil davlatining yurtboshisi Hammurapi qonunlarida miloddan oldin savdo karvonlariga yetkazilgan zarar o‘zaro taqsimlanib, yordam uyushtirilgani ko‘rsatilgan. Bu qonun xalqaro savdo yo‘li bilan boshqa mamlakat savdogarlari karvonlariga ham tarqalgan, hatto Buyuk ipak yo‘li orqali safarda bo‘lgan savdogarlar bu usuldan foydalanganlar.

Lekin shaxsiy sug‘urta bo‘yicha Yevropada miloddan oldin ayrim hududlarda, tumanlarda maxsus nikoh, vafot hodisalari bilan bog‘langan o‘zaro fondlar tashkil qilingani haqida ma‘lumotlar bor.

11-topshiriq. Matnni o‘qing. Matndan foydalanib **Tushunchalar tahlili metodi** asosida majburiy sug‘urta va ixtiyoriy sug‘urta turlariga ta‘rif bering.

Формы страхования

Обязательным называется такое страхование, когда государство устанавливает обязательность внесения соответствующим кругом страхователей страховых платежей.

Закон предусматривает обязательное государственное страхование, которое осуществляется страховыми организациями за счет средств государственного бюджета, и обязательное страхование, которое должно осуществляться за счет иных источников.

Примеры обязательного страхования:

- обязательное медицинское страхование;
- страхование военнослужащих;
- страхование пассажиров;
- страхование автогражданской ответственности;
- страхование профессиональной ответственности для некоторых специалистов (например, нотариусов).

Обязательное страхование устанавливается законом, согласно которому страховщик обязан застраховать соответствующие объекты, а страхователи –вносить причитающиеся страховые

платежи.

Обязательное страхование предусматривает, как правило, сплошной охват указанных в законе объектов. Например, если предусмотрено обязательное страхование пассажиров соответствующих видов транспорта, то обязаны застраховаться абсолютно все, кто собирается совершить поездку.

Добровольное страхование действует в силу закона на добровольных началах. Закон может определять подлежащие добровольному страхованию объекты и наиболее общие условия страхования. Конкретные условия регулируются правилами страхования, которые разрабатываются страховщиком.

Добровольное участие в страховании в полной мере характерно только для страхователей. Например, при заключении договоров личного страхования страховщик не имеет права отказаться от страхования объекта, если волеизъявление страхователя не противоречит условиям страхования. Это гарантирует заключение договора страхования по первому требованию страхователя. Вместе с тем страховщик не обязан заключать договор страхования на условиях, предложенных страхователем.

Добровольное страхование всегда ограничено по срокам страхования. Есть начало и окончание срока в договоре. Непрерывность добровольного страхования можно обеспечить только путем повторного (иногда автоматического) перезаключения договора на новый срок.

Tushunchalar tahlili metodi

Tushunchalar	Tushunchalar tahlili
majburiy sug'urta	
ixtiyoriy sug'urta	

Eslab qoling!

Qahramonlik. Har kuni, har soatda fidoyi bo'lish, o'zini tomchi va tomchi, zarrama-zarra buyuk maqsadlar sari charchamay, toliqmay tinimsiz safarbar etib borish, bu fazilatni doimiy, kundalik faoliyat mezoniga aylantirish – haqiqiy qahramonlik aslida mana shu, deb aytgan

bo‘lar edim.

“Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” asarining amaliy ahamiyati yana shundaki, unda mustaqil O‘zbekiston fuqarolarining, jumladan, zamonaviy qahramonning ma’naviy qiyofasi yaratilgan.

Asar muallifi hozirgi zamon kishisi faoliyatining uchta asosga qurilishini ta’kidlaydi.

Bular:

- *Mustaqil fikrlash.*
- *Vatanparvarlik, ma’naviy jasorat.*
- *Kasbkorlik (professionalizm).*

Darhaqiqat, mustaqil fikr bo‘lmagan joyda – tobelik, ma’naviy tahdid mavjud bo‘ladi. Mustaqil fikrga ega bo‘lgan inson hech qachon o‘zgalarga qaram bo‘lmaydi.

Iroda. Iroda — bu aslida mustahkam ishonch demakdir. Irodasi baquvvat odam o‘ziga ishonadi va har qanday murakkab vazifani ham o‘z zimmasiga olishdan qo‘rqmaydi.

Ichki qobiliyat va salohiyat. Agar biz dunyo tarixiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, boshqa xalqlar ham ozodlik va mustaqillikni qo‘lga kiritish, milliy tiklanish, o‘z davlatchiligini, havas qilsa arziydigan fuqarolik jamiyatini mustahkamlash jarayonida ana shunday fazilatlarga tayanib va suyanib, barcha sohalarda – bu iqtisodiyot yoki ijtimoiy hayot bo‘ladimi, madaniyat, ta’lim-tarbiya va ilm-fan bo‘ladimi, o‘zining beqiyos ichki qobiliyati va salohiyatini ishga solish, uni ro‘yobga chiqarish hisobidan taraqqiyotga erishishdir.

Mantiqiy fikrlash. Biz bu haqda gapirganda, avvalo ongli yashaydigan, mantiqiy fikrlashga qodir bo‘lgan, o‘z qarashlarining ma’no-mazmunini har tomonlama asoslab, isbotlab bera oladigan odamlarni nazarda tutamiz.

Mas’uliyat – arabcha so‘zdan olingan bo‘lib, javobgarlik, hisob berishlik degan ma’nolarni anglatib, biror ish, xatti-harakat oqibati, natijasi uchun bo‘lgan javobgarlik.

Mustahkamlash uchun savollar

1. Begunoh qurbon bo‘lgan ming-minglab vatandoshlarimizning nomlarini xotirlash va qadrlash uchun o‘rnatilgan yodgorlik qanday nomlanadi?
2. “Shahidlar xotirasi” yodgorlik majmui qayerda joylashgan?
3. Yodgorlik majmuining “yuragi” deganda nima nazarda tutilgan?
4. Vatan ozodligi, tinchligi uchun qurbon bo‘lganlarning nomlarini bilasizmi?

5. Jaloliddin Manguberdi kim edi?
6. Nechanchi yilda mo‘g‘ullar Xorazmshohga qarshi urush boshlaganlar?
7. Mo‘g‘ullar qaysi shaharlarni bosib olishgan?
8. Sulton Muhammad Xorazmshoh nechanchi yilda vafot etadi?
9. Jaloliddin Manguberdi nechanchi yilda Xorazm davlatining sultoni deb e‘lon qilinadi?
10. Jaloliddin Manguberdi kimlarga qarshi kurashadi?
11. Jaloliddin Manguberdi kimni ustida 12 ta jangda g‘alaba qozongan?
12. Badiiy uslub boshqa uslublardan qaysi jihatlari bilan farq qiladi?
13. Badiiy uslubning asosiy belgilarini bilasizmi?
14. Badiiy uslubda til vositalaridan foydalaniladimi?

TESTLAR

1. “Shahidlar xotirasi” yodgorlik majmui nechanchi yilda ochilgan?

- a) 2000-yil 12-may
- b) 1999-yil 16-may
- c) 2006-yil 10-iyun
- d) 2002-yil 12-fevral

2. “Shahidlar xotirasi” yodgorlik majmui necha gektarlik maydonni o‘z ichiga olgan?

- a) 10 gektarlik maydon
- b) 17 gektarlik maydon
- c) 20 gektarlik maydonni
- d) 15 gektarlik maydonni

3. Daryo ustiga qurilgan ko‘prik yodgorlik majmuining qanday inshoot bilan o‘zaro bog‘laydi?

- a) Rotonda bilan Qatag‘on qurbonlari xotirasi muzeyi bilan
- b) Temuriylar davri tarixi muzeyi bilan
- c) Milliy teatr bilan
- d) Istiqlol san‘at saroyi bilan

4. Jaloliddin Manguberdi qayerda tug‘ilgan?

- a) Buxoroda
- b) Xorazmda
- c) Samarqandda
- d) Qarshida

5. Jaloliddin Manguberdi qachon Xorazm davlatining sultoni deb e'lon qilinadi?

- a) 1232-yil boshida
- b) 1225-yil o'rtalarida
- c) 1221-yil boshida
- d) 1227-yil oxirida

6. Jaloliddin Manguberdi Chingizxon bilan bo'lgan (o'n uchinchi) jangda nega mag'lubiyatga uchraydi?

- a) Jangda safdoshlarining tarqoqligi sababli
- b) Jangda safdoshlarining qo'rqoqligi sababli
- c) Lashkarboshilar o'rtasida o'zaro kelishmovchilik, nizo yuzaga kelishi
- d) A va B javoblar

7. Jaloliddin Manguberdi qayerda halok bo'ladi?

- a) 1231-yil avgustida Kurdiston tog'larida
- b) 1231-yil iyunida Kurdiston tog'larida
- c) 1231-yil avgustida Afg'onistonda
- d) 1233-yil avgustida Xivada

8. 1999-yilda sarkarda tavalludining necha yilligi tantanali nishonlandi?

- a) 700 yilligi
- b) 1000 yilligi
- c) 800 yilligi
- d) 850 yilligi

9. 1219-yilda mo'g'ullar Xorazmshohga qarshi urush boshlab qaysi shaharlarni bosib olganlar?

- a) O'tror, Xo'jand
- b) Buxoro
- c) Samarqand
- d) Hamma javoblar to'g'ri

10. Quyosh qiyomdan og'ib mag'ribga yonboshlagan, soyalar ancha cho'zilib qolgan fursatda Pahlavon poytaxtdagi eng xushmanzara Dayrbek mahallasiga kirib bordi. Ushbu gap qaysi uslubga xos?

- a) So'zlashuv uslubiga

- b) Badiiy uslubga
- c) Publitsistik uslubga
- d) Rasmiy-idoraviy uslubga

17-MAVZU. O‘ZBEKISTON TRANSPORTI VA YO‘LLARI

Ona zaminimiz – boyligimizning, mustaqillimizning va go‘zal kelajakka ishonchimizning asosiy manbaidir.

Islom Karimov

Afrosiyob

Mamlakatimizda temir yo‘l transportini izchil rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Mustaqillik yillarida ushbu tizimda keng ko‘lamli islohotlar, ulkan bunyodkorlik ishlari amalga oshirilmoqda, yo‘lovchi va yuk tashish hajmi tobora oshmoqda.

O‘tgan davr mobaynida minglab kilometr yangi temir yo‘l liniyalari barpo etildi. Toshkent – Samarqand, Toshkent – Buxoro, Toshkent – Qarshi yo‘nalishlarida “Registon”, “Sharq” va “Nasaf” tezyurar poyezdlarining qatnovi yo‘lga qo‘yildi. Toshkent markaziy temir yo‘l vokzali va boshqa shaharlarimizdagi vokzallar qayta rekonstruksiya qilindi, ta‘mirlandi, yangilari barpo etildi. Xalqaro va mahalliy yo‘nalishlarda qatnovchi poyezdlarda ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifati zamon talablari darajasiga ko‘tarildi.

Elektropoyezd 2 lokomotiv, 8 yo‘lovchi vagoni va 1 vagon-restorandan iborat. Nogironlar va imkoniyati cheklangan yo‘lovchilar uchun maxsus qulayliklar ko‘zda tutilgan. Maksimal tezligi 250 km/soatni tashkil etuvchi “Afrosiyob” Toshkentdan Samarqandgacha bo‘lgan 344 kilometrlik masofani 2 soatda bosib o‘tadi. Yangi elektropoyezdning bunday yuqori tezlik bilan yurishi vaqtni tejash bilan birga xarajatlarni ham keskin qisqartiradi.

“Afrosiyob” yo‘lovchi elektropoyezdlari harakatini tashkil etish maqsadida Toshkent – Samarqand yo‘nalishida temir yo‘l infrastrukturasi modernizatsiya qilish va qayta qurish bo‘yicha katta hajmdagi ishlar amalga oshirildi. 600 kilometrlik temir yo‘l masofasi reabilitatsiya qilindi, 68 kilometr yangi temir yo‘l qurildi. Shundan, Yangiyer – Dashtobod oralig‘ida 35,32 kilometrlik ikki qator yangi temir yo‘l, 142 metrlik tunnel hamda umumiy uzunligi 400 metr 4 zamonaviy ko‘prik qurildi, liniya yo‘llarini elektrlashtirish maqsadida metall ustunlar o‘rnatildi, aloqa va signallashtirish tarmoqlari modernizatsiya qilindi, poyezd va aholining xavfsiz harakatlanishini ta‘minlash maqsadida muhofaza zonalarida temir-beton devorlar va metall panjarali to‘siqlar qo‘yildi, piyodalar o‘tish joylari zamonaviy arxitektura talablari asosida qurib bitkazildi. Yo‘lovchilar xavfsizligini ta‘minlash va ular uchun yangi qulayliklar yaratish maqsadida Toshkent va Samarqand vokzallari rekonstruksiya qilindi va jihozlandi.

Ispaniyaning “Talgo” kompaniyasi tomonidan bunyod etilgan tezyurar poyezd ikki soatu 10 daqiqa ichida 344 km.li masofani 254 km/soat tezlikda bosib o‘tadi. Ushbu poyezd 2009-yili Ispaniya va O‘zbekiston o‘rtasida tuzilgan 54 mln. dollarlik shartnoma asosida O‘zbekistonga keltirilgan edi.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) o‘z viloyat(shahar)ingizdagi sayr-sayohatgoh maskanlarini tavsiflang;
- b) matnni rus tiliga tarjima qiling;
- c) biror sayohatingiz to‘g‘risida taassurotlaringizni yozing;
- d) biror joyga qanday borganingiz haqida kichik hikoya tuzing.

2-topshiriq. Matndagi tayanch so‘zlarni yod oling:

Arxitektura [*lot. architectura* < *yun. arxitektonike*] – bino va inshootlarni loyihalash, qurish. *Piyodalar o‘tish joylari zamonaviy arxitektura talablari asosida qurib bitkazildi.*

Bunyod– bunyod bo‘lmoq; yuzaga kelmoq, barpo bo‘lmoq;

“Afrosiyob” tezyurar poyezdi Ispaniyaning “Talgo” kompaniyasi tomonidan bunyod etilgan.

Islohot [isloh] – ijtimoiy hayotning biron-bir tomonini jiddiy o‘zgartish; isloh. *Mustaqillik yillarida ushbu tizimda keng ko‘lamli islohotlar, ulkan bunyodkorlik ishlari amalga oshirilmoqda*

Ko‘prik – u qirg‘oqdan bu qirg‘oqqa o‘tish uchun suv, chuqurlik va sh.k. ustiga qurilgan yo‘l, qurilma. *Yangiyer – Dashtobod oralig‘ida 35,32 kilometrlik ikki qator yangi temir yo‘l, 142 metrlik tunnel hamda umumiy uzunligi 400 metr 4 zamonaviy ko‘prik qurildi.*

Kompaniya [fr. compagnie<lot. compages – birlashtirish; birlashma] – Savdo, sanoat yoki transport sohasida iqtisodiy faoliyat olib boruvchi yuridik va jismoniy shaxslar, ishbilarmonlar birlashmasi. *Ispaniyaning “Talgo” kompaniyasi.*

Lokomotiv [fr. locomotive <lot. loco moveo – o‘rnidan siljitaman] – temir yo‘lda o‘ziga tirkalgan vagonlarni tortib boradigan parovoz, elektrovoz, teplovoz va sh.k.larning umumiy nomi. *Elektropoyezd 2 lokomotiv, 8 yo‘lovchi vagoni va 1 vagon-restorandan iborat.*

Rekonstruksiya [re+lot. constructio–tuzish, qurilish] – takomillashtirish, yaxshilash maqsadida qayta qurish, yangidan qurish, butunlay yangicha tashkil qilish, qaytadan uskunalash. *Toshkent va Samarqand vokzallari rekonstruksiya qilindi va jihozlandi.*

Shartnoma [shart + noma] – tomonlar (ikki yoki bir necha shaxs) o‘rtasida tuzilgan, ularning huquq va majburiyatlari qayd etilgan bitim. *Tezyurar poyezd 2009-yili Ispaniya va O‘zbekiston o‘rtasida tuzilgan 54 million dollarlik shartnoma asosida O‘zbekistonga keltirilgan edi.*

Transport [lot. transportare – olib bormoq, tashimoq] – xalq xo‘jaligining yuk va passajirlar tashish bilan shug‘ullanuvchi tarmog‘i va uning vositalari. *Mamlakatimizda temir yo‘l transportini izchil rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda.*

Tunnel [ingl. tunnel<fr. tonnel - yumaloq, bochkasimon gumbaz] – transport yurishi, suv o‘tishi va boshqa maqsadlarga mo‘ljallab tog‘(yer) yoki suv ostidan o‘yib ochilgan yo‘l, o‘tish joyi. *Yangiyer – Dashtobod oralig‘ida 35,32 kilometrlik ikki qator yangi temir yo‘l,142 metrlik tunnel hamda umumiy uzunligi 400 metrlik 4 ta zamonaviy ko‘prik qurildi.*

Xarajat– biror narsa uchun qilinadigan sarf; chiqim. *Yangi elektropoyezdning bunday yuqori tezlik bilan yurishi vaqtni tejash bilan birga xarajatlarni ham keskin qisqartiradi.*

3-topshiriq. “B/B/B” jadvalini to‘ldiring.

Matnni belgilash tizimi

(v) – Bilaman (-) – Bilishni xohlayman (+) – Bilib oldim

Tushunchalar	V	-	+
Monologik matn			
Diologik matn			
Badiiy uslub			
Rasmiy uslub			

Rasmiy uslub

(Официальный-деловой стиль)

Rasmiy uslub. Hukumat tomonidan chiqarilgan qarorlar, qonunlar, xalqaro hujjatlar rasmiy uslubda yoziladi. Ariza, tilxat, ma'lumotnoma, tarjimayi hol, e'lon, hisobot, bildirishnoma kabi hujjatlar rasmiy uslubda rasmiylashtiriladi.

Bunday uslubdagi hujjatlar qisqa, aniq va barcha uchun tushunarli qilib tuziladi.

Rasmiy uslubning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. So'zlar o'z ma'nosida qo'llanadigan, ko'pchilikka ma'lum bo'lgan ayrim qisqartma so'zlar ishlatiladi.

Rasmiy uslubda ko'pincha darak gaplardan, qaror, buyruq, farmoyish, ko'rsatmalarda esa buyruq gaplardan ham foydalaniladi.

4-topshiriq. Rasmiy ish qog'ozlaridan namunalar yozing. (ariza, tavsifnoma, tushuntirish xati, bildirishnoma)

Toshkent moliya instituti kredit-iqtisod fakulteti talabasi, 1982-yilda tug'ilgan, millati o'zbek, "Kamolot yoshlar ijtimoiy harakati" a'zosi Anvar Obidovga

TAVSIFNOMA

Anvar Obidov 2011-yilda Toshkent moliya institutining kredit-iqtisod fakultetiga 1-kursga o'qishga kirdi.

Institutda tahsil olish davrida u intizomli, ziyrak va zukko talaba sifatida o'zini ko'rsatdi. O'quv mashg'ulotlariga jiddiy yondashadi va ularni qunt bilan o'rganishga harakat qiladi.

Anvar Obidov "Kamolot yoshlar ijtimoiy harakati" a'zosi sifatida jamoat ishlarida ham faol qatnashadi va ilmiy anjumanlarda ishtirok etadi. Anvar Obidov aql-zakovat, bilimdonlik talab etiladigan har qanday ishda o'zini ko'rsata oladi va dadillik bilan harakat qiladi.

U kamtarin va to'g'riso'z, do'stlariga nisbatan doim g'amxo'r, mehribon bo'lganligi uchun ham kursdoshlari unga hurmat va ehtirom bilan qaraydilar.

Tavsifnoma Toshkent moliya instituti Kredit-iqtisod fakulteti tomonidan O'zbekiston Milliy Bankiga taqdim qilish uchun berildi.

Dekan
KYoIHning raisi

(imzo)

O.Sattarov
K. Mahmudov

2016.10.02.

(muhr)

5-topshiriq. Ishga kirish, ishdan bo'shash, mehnat ta'tiliga chiqish mazmunida arizalarga namuna keltiring.

Ariza va uning turlari: ishga kirish, ishdan bo'shash, mehnat ta'tiliga chiqish, o'z hisobidan ta'til so'rash, moddiy yordam, davolanish yoki dam olish uchun yo'llanma, farzandini bog'chaga, maktabga berish uchun yoki shikoyat mazmunida yoziladigan hujjatlardir.

Arizaning zaruriy qismlari: ariza yo'llanayotgan tashkilot, rahbar familiyasi, ismi, otasining ismi, ariza matni, ilova hujjatlar ro'yxati, ariza yozgan shaxsning imzosi, familiyasi va sanasi yozib ko'rsatiladi.

1-mashq. Matnni o'zbek tiliga tarjima qiling.

Великий Шёлковый Путь

В течение VI-XIV веков существовали тысячи больших и малых дорог, пересекающих Азиатский континент и ведущих на Запад. По ним следовали караваны, и каждый из них был заполнен экзотической одеждой, восточными товарами и пряностями. На пути следования росли большие и малые города, караван-сарай.

Были созданы многочисленные центры национальных ремесел, художественные школы, медресе, замки, мавзолеи. Торговцы, миссионеры и паломники путешествовали, привнося новые религии, обычаи, товары (стекло, фарфор, мыло, порох) и самое интересное - различную культуру. Великий шелковый путь на протяжении многих веков соединял страны такими мирными актами, как торговля, обмен культурными и духовными ценностями, что является уникальным для всего человечества.

Главный туристический путь пересекается с 32 большими и малыми городами Центральной Азии. Жемчужинами Великого шелкового пути являются Ташкент, Самарканд, Бухара, Хива и города Ферганской долины. Вас ожидает захватывающее

путешествие в прошлое.

Великий шелковый путь некогда связывающий Европу с Азией, способствовал развитию и процветанию региона Центральной Азии, и в частности, Самарканда, Бухары, Хивы и Шаша (современный Ташкент), сохранивших до наших дней неповторимый колорит восточных городов с их площадями, караван-сараями и средневековыми памятниками исламской архитектуры, Последние-то и создали всемирную известность этим городам Узбекистана, который постепенно превращается в один из мировых туристических центров в Азии.

6-topshiriq. Institut xo‘jalik ishlari mudiri boshqa ishga o‘tganligi munosabati bilan mazkur lavozimni qabul qilib oluvchi o‘rtasida dalolatnoma tuzing.

2-mashq. Quyidagi so‘z, atama va so‘z birikmalarining qaysi uslubga xosligini aniqlang. Rasmiy-idoraviy uslubga xos bo‘lganlari ishtirokida gaplar tuzing.

Xalq sayli, bo‘linmas fond, kirim, zarurat tufayli, taftish, so‘zga chiqdi, infrastruktura, mehnat bitimi, ko‘chmas mulk, topshirig‘ingizga binoan, tebranish, hosila, sug‘urta, zimmasiga yuklatilsin, elektromagnit maydoni, modellashtirish.

3-mashq. Matnni tarjima qiling.

Аудиторская служба

Аудиторская служба необходима для контроля за соблюдением законодательства, регулирующего финансово-хозяйственную деятельность данных предприятий. Эта служба проводит проверки (ревизии) состояния платежеспособности и финансовой устойчивости, рентабельности, оценивает эффективность коммерческой деятельности предприятий.

Учитывая важность аудиторской службы, в ближайшее время нужно подготовить аудиторские кадры, создать аудиторские организации в нашей республике.

Аудит бывает нескольких видов:

1) Аудит финансовых отчетов - проверка их для независимой экспертизы доходов и расходов предприятия, фирмы.

2) Аудит хозяйственной деятельности предприятия, оценка производственных затрат и полученных результатов, выявление возможности улучшения этой деятельности.

3) Аудит на соответствие требованиям заключается в анализе фи-

нансовой и хозяйственной деятельности субъекта, в определении его соответствия предписанным правилам или условиям.

Toshkent metrosi

Toshkent – qadimiy va navqiron shahar. Uning diqqatga sazovor joylari juda ko‘p.

Toshkent metrosi kishi diqqatini o‘ziga tortadigan ajoyib inshoot.

Toshkent metrosining birinchi yo‘nalishi 1977-yilda ish boshlagan, o‘shanda atigi yettita bekat bo‘lib, metro shahar markazini Chilonzor dahasi bilan bog‘lagan.

Hozirda Toshkent metrosining uchta yo‘nalishi bo‘ylab poyezdlar qatnovi yo‘lga qo‘yilgan. Ular “Chilonzor”, “O‘zbekiston”, “Yunusobod” deb nomlanadi.

Metroning har bir bekati o‘zgacha go‘zalikka ega. Ayniqsa, Alisher Navoiy, Hamid Olimjon, Paxtakor bekatlari antiqa usullarda bezatilgan.

Bu qulay va zamonaviy transport xizmatidan shahrimiz aholisi va mehmonlari juda mamnundirlar.

Toshkent metrosida qatnaydigan poyezdlarning o‘rtacha tezligi 39 km/soat, maksimal tezligi 65 km/soat. Toshkent metrosida sutkasiga o‘rtacha 270-300 ming yo‘lovchi tashiladi. Yo‘lovchilarga qulaylik yaratish uchun ba’zi bekatlarda eskalatorlar o‘rnatilgan. Har bir bekatning badiiy me‘morlik hamda haykaltaroshlik nuqtai nazaridan bezatilishi ramziy ravishda shu bekat nomini aks ettiradi. Ularda madaniy, monumental dekorativ va amaliy san‘atning milliy an‘analari o‘z aksini topgan. Bekatlarga bezak berishda, asosan, O‘zbekiston Respublikasida chiqadigan qora, qizil, kulrang granitlar, turli xil marmar, keramika, stomalit, yog‘och, oyna, turli xil metallardan foydalanilgan.

Toshkent metrosi 9 balli zilzilaga bardosh beradi. Toshkent metrosining umumiy uzunligi 38,25 km, bekatlar soni 29 ta. Metro qurilishi va navbatdagi yo‘l hamda bekatlarni loyihalash ishlari davom etmoqda.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

7-topshiriq:

- a) matnni o‘qing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing;
- c) rus tiliga tarjima qiling;
- d) matnning mazmunini kengaytirib so‘zlab bering.

8-topshiriq. Matndagi tayanch so‘zlarni yod oling:

Amaliy – Amalda tatbiq etiladigan, tajribada qo‘llanadigan. *Amaliy san’at.*

Dekorativ [*lot. decor, decororis – go‘zallik, nafosat*] – ziynat uchun xizmat qiladigan, ko‘rkamlilik, go‘zallik baxsh etadigan. *Dekorativ o‘simliklar.*

Granit [*ital. granito < lot. granum – don, dona*] – tarkibi kvars, dalashpati va slyudadan iborat, donador qattiq tog‘jinsi; qimmatli qurilish material. *Qizil granit.*

Bezak – bezatish, yasatish vositasi; ziynat beruvchi buyum yoki naqsh. *Bekatlarga bezak berishda, asosan, O‘zbekiston Respublikasida chiqadigan qora, qizil, kulrang granitlar, turli xil marmar, keramika, stomalit, yog‘och, oyna, turli xil metallardan foydalanilgan.*

Haykaltaroshlik – haykaltarosh kasbi, ishi. *Har bir bekatning badiiy me‘morlik hamda haykaltaroshlik nuqtai nazaridan bezatilishi ramziy ravishda shu bekat nomini aks ettiradi.*

Inshoot [*qurilishlar, binolar*] – turli maqsadlar uchun qurilgan binolar va ularning uskuna-jihozlari. *Toshkent metrosi kishi diqqatini o‘ziga tortadigan ajoyib inshoot.*

Keramika [*keramike (techne) - kulolchilik (san’ati) <keramos – loy, tuproq*] – tabiiy loylarni yuqori haroratda pishirish yo‘li bilan sopol, chinni idishlar, naqshli nafis buyumlar ishlab chiqarish va shunday ish san’ati. *Rishton keramika zavodining mahsulotlari yil sayin shuhrat qozonmoqda. 2. Tabiiy loyni pishirish yo‘li bilan yasalgan buyumlar. Keramika buyumlari.*

Loyihalash – mo‘ljallangan obyektlarni qurish uchun ularning loyihalarini tuzish va chizish. *Metro qurilishi va navbatdagi yo‘l hamda bekatlarni loyihalash ishlari davom etmoqda.*

Qadimiy [*qadimga, o‘tmishga oid*] – qadimga oid, qadimdan bor, o‘tmishdan saqlanib kelayotgan. *Toshkent – qadimiy va navqiron shahar.*

Zilzila [*yer silkinishi, titrashi*] – tabiiy sabab tufayli vujudga keladigan yer osti silkinishi va tebranishi; yer qimirlashi. *Toshkent metrosi 9 balli zilzilaga bardosh beradi.*

Metro [*fr. metro*] – yer ostiga qurilgan shahar elektr temir yo‘li. *Bugungi kunning yirik qurilishlaridan bo‘lgan metro tobora kengayib bormoqda.*

Monumental – hashamatliligi bilan katta taassurot qoldiradigan; ulkan, salobatli, muhtasham; monumentga xos. *Monumental bino. 2. Asosli; mustahkam; ulug‘vor, mahobatli, muhtasham. Monumental tadqiqot. 3. Ulug‘vorligi bilan ajralib turuvchi va yuksak shakllarda ifodalangan. Monumental haykaltaroshlik.*

Marmar [**ganch, marmar**<*yun. marmaros – tosh; qoya, cho‘qqi*] – asosan haykaltaroshlikda va binokorlikda, shuningdek, ba’zi bir ziynat buyumlari tayyorlashda ishlatiladigan, har xil rangda uchraydigan kristalik tog‘ jinsi. *Oq marmar. Ko‘k marmar.*

Metall [**lot.metallum**<*yun.metallon – kon, shaxta*] – o‘ziga xos jiloga ega bo‘lgan, issiqlik va elektrni yaxshi o‘tkazadigan, sodda kimyoviy element yoki qotishma. *Rangli metallar.*

Eskalator [*ingl. escalator – harakatlanuvchi zinapoya*<*lot.scala – narvon, zinapoya*] – odamlarni yuqoriga chiqarish va pastga tushirish uchun xizmat qiladigan, uzluksiz harakatlanuvchi pog‘onalardan iborat qiya zina. *Metro eskalatori.*

4-mashq. Quyidagi so‘z va birikmalar ishtirokida gaplar tuzing.

Talaba hisoblanmoq, iqtisodchi, lavozimida ishlamoq, yashamoq, ijarada yashagan, tikuvchi, ushlanib qolmoq, taqdim etish uchun, muhandis, institut ma’muriyatiga, asos, topshirish uchun, qabul qilinmoq, tibbiy ma’lumotnoma, ko‘rsatish uchun, oylik maoshi, ijtimoiy ta’minot bo‘limiga.

5-mashq. Gaplarni o‘qing. Leksik-uslubiy xatolarni aniqlang va izohlang.

1. Institut oshxonasida ovqatlanish xavfsizligi oyligini o‘tkazdi. 2. Hamma qo‘shimchasi bor talabalar yig‘ilishda. 3. Mavjud chora-tadbirlar belgilangandan avval intizom yaxshilandi. 4. Pedagogik katta stajga egaman. 5. Eshikni ochmasimdan kirishga taklif etdilar. 6. Bu yo‘ldan yurish hozircha taqiqlanadi. 7. Ota vasiyatini quloqqa quyish, har qachon esdan chiqarmaslik kerak.

6-mashq. Nuqtalar o‘rniga tegishli so‘z yoki qo‘shimchani nega tanlaganingizni tushuntiring.

1. Ta’til boshlanishi... (*bilan, tufayli*)... (sen, siz)ning kelishing... (-*izni, -ni*) orziqib kutaman. 2. Mendan hammaga. ... (*ayniqsa, xususan*) sinfdoshlaringga... (*tegishli ko‘pdan-ko‘p*) salom... (-*ni, lar*) yetkaz... (-*ishigni so‘rayman, -asan deb o‘ylayman*). 3. Ushbu ... (*xat, maktub*) senga qaysi... (*kun, sana*)da yetib bor... (-*ishi bilan, -sa*) yoz... (-*ishig kerak, -gin*), xo‘pmi. 4. Yuborgan... (*mablag‘, pul*) mablag‘laringizni oldim, katta... (*rahmat, tashakkur*)! 5. Bo‘sh qol... (-*dimmi, -gan taqdirda*) xayolimni sizdan uz... (-*ishim mumkin emas, - olmay qolaman*). 6. Menga ko‘rsatgan... (*maxsus, katta*) yordamingiz (*orqali, tufayli*) ishlarim... (*rivojlandi, yurishib ketdi*). 7. Siz bilan... (*tez muddatda, yaqin kunlarda*) ko‘rishish... (*umididaman, zarur*).

7-mashq. Quyidagi soʻz birikmalari ishtirokida gaplar tuzing. Soʻngra ularni rasmiy yoki shaxsiy munosabatni ifodalashga koʻra guruhlang.

Oʻqishga kirmoq, vazifasidan ozod etilmoq, salom yetkazmoq, belgilangan jadvalga muvofiq, koʻnglini koʻtarmoq, koʻrishganimizda aytib bermoq, zimmasiga yuklamoq, “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakatiga qoʻshilmoq, vaqt topolmaslik, oʻqituvchi boʻlib ishlamoq, harorat pasayishi oqibatida, xushxabar eshitgandan keyin.

8-mashq. Matnni rus tiliga tarjima qiling va uni nomlang.

Oʻzbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy hayotida transport tizimining yana bir muhim qismi boʻlgan avtomobil transporti va avtomobil yoʻllari ham oʻrin tutadi. Milliy iqtisodiyotning avtomobil transportidan foydalanmaydigan birorta sohasi yoʻq. Qisqa masofalarga yuk va yoʻlovchilarni tashishda, zamonaviy transportning boshqa xillari mavjud boʻlmagan manzilgohlarda aholi va tashkilotlarga xizmat koʻrsatishda, ayniqsa transport uchun noqulay boʻlgan togʻli joylarda avtomobil transportining ahamiyati beqiyosdir.

Oʻzbekiston hududida avtomobil yoʻllari tarmogʻi ancha keng har 1000 km² maydonga avtomobil yoʻllarining zichligi 210 kmga yetadi. Qator avtomobil yoʻllari xalqaro va davlat ahamiyatiga ega. Hozirgi kunda avtomobil yoʻllarining umumiy uzunligi 115 ming km dan ortiq. Shularning 95,6 foizi qattiq qoplamali yoʻllardir. Toshkent, Samarqand, Qashqadaryo, Surxondaryo va boshqa viloyatlar orqali oʻtgan Katta Oʻzbek avtomobil trakti mamlakatimiz hayotida muhim oʻrin tutadi. Ushbu ravon yoʻl qanchadan-qancha yuk va yoʻlovchilar tashishga hamda hududlar orasida transport xizmati koʻrsatishni yaxshilashga olib keldi.

9-mashq. Tushunchalar tahlili metodidan foydalanib matndagi ajratib koʻrsatilgan soʻz birikmalariga izoh bering.

Mikroiqtisodiyot

Mikroiqtisodiyot iqtisodiyotning birlamchi, boshlangʻich boʻgʻini muammolarini oʻrganish haqidagi fandir. Maʼlumki, kishilarning talab va ehtiyojlari amaliy jihatdan cheksizdir, lekin, **tovar ishlab chiqarish** va **xizmatlarni tashkil etish** uchun kerak boʻladigan zahiralar cheklangan.

Asosiy iqtisodiy muammo ham mana shu **cheksiz ehtiyojlar** bilan **cheklangan zahiralar** oʻrtasidagi tafovutdadir. Mikroiqtisodiy tahlil

konkret iqtisodiy birliklar bilan ish ko‘radi. Mikroiqtisodiyot iqtisodiy birlikni yoki iqtisodiyotning ma’lum bir bo‘lagini alohida “mikroskop”da qarab, ularning oqilona ishlashini va optimal qaror qabul qilish qonuniyatlarini o‘rganadi. Misol uchun, u firmada ishlovchilarning optimal soni, konkret firmaning **mahsulot ishlab chiqarish hajmi**, daromadi va xarajatlari, to‘yinganlik darajasi, **zahiralarini optimal ishlatish texnologiyalari** va boshqa shunga o‘xshash masalalarni ko‘rib chiqadi va o‘z tavsiyalarini beradi.

Mikroiqtisodiyot nazariyasi O‘zbekistonda bozor iqtisodiyotiga o‘tish davrida **kichik va o‘rta biznes** bilan shug‘ullanuvchilarga, davlat tasarrufidan chiqqan korxonalariga, fermerlik xo‘jaliklariga, tadbirkorlarga yo‘naltiruvchi vazifani bajaradi va **raqobat muhitining** yaratilishiga ko‘mak beradi. Iqtisodiyotimizning bu muhim masalalari faqat mustaqillik davrida jiddiy ravishda va chuqur o‘rganila boshladi, bozor iqtisodiyotiga yangi yo‘llar ochib bera boshladi.

Tushunchalar tahlili metodi

Tushunchalar	Tushunchalar tahlili
tovar ishlab chiqarish	
xizmatlarni tashkil etish	
cheksiz ehtiyojlar	
cheklangan zahiralar	
konkret iqtisodiy birliklar	
mahsulot ishlab chiqarish hajmi	
zahiralarini optimal ishlatish texnologiyalari	
kichik va o‘rta biznes	
raqobat muhiti	

9-topshiriq. Matndan foydalanib bankda ishlashingiz haqida ma’lumotnoma yozing.

Ma’lumotnoma: ma’lumotnoma rahbarlar ko‘rsatmasi yoki fuqaro talabiga ko‘ra beriladi.

Shaxsiy ma’lumotnomaning zaruriy qismlari: tashkilot nomi, berilgan sana, tartib raqami, ma’lumotnoma berilayotgan kishining familiyasi, ismi, otasining ismi, uning mazmunini tashkil etuvchi qisqa matn, qayerga taqdim etilayotganligi, tashkilot rahbarining imzosi, familiyasi va tashkilot muhri bo‘lishi kerak.

10-topshiriq. Bildirishnoma haqidagi ma’lumotlardan foydalanib

bank boshqaruvchisiga bildirishnoma yozing.

Bildirishnoma: bildirishnomaning zaruriy qismlari: tashkilot rahbari familiyasi, hujjat yozayotgan kishining lavozimi, familiyasi va hujjat matni, ilova hujjat hajmi va nusxasi ro'yxati, tuzuvchilarning imzo va familiyasi hamda sana keltiriladi. Bildirishnoma tashabbus, axborot, hisobot xususiyatiga ega, korxonada doirasida va yuqori tashkilot, mansabdor shaxslar nomiga yoziladi.

Eslab qoling!

Jahon axborot maydoni. Jahon axborot maydoni tobora kengayib borayotgan shunday bir sharoitda bolalarimizning ongini faqat o'rab-chirmab, uni o'qima, buni ko'rma, deb bir tomonlama tarbiya berish, ularning atrofini temir devor bilan o'rab olish, hech shubhasiz, zamonning talabiga ham to'g'ri kelmaydi. Nega deganda, biz yurtimizda ochiq va erkin demokratik jamiyat qurish vazifasini o'z oldimizga qat'iy maqsad qilib qo'yganmiz va bu yo'ldan hech qachon qaytmaymiz.

Mustahkamlash uchun savollar

1. Mustaqillik yillarida temiryo'l transportini izchil rivojlantirishga qanday e'tibor qaratilmoqda?
2. Qaysi yo'nalishlarda tezyurar poyezdlarning qatnovi yo'lga qo'yildi?
3. "Afrosiyob" tezyurar poyezdining afzalligi nimalarda ko'rinadi?
4. "Afrosiyob" tezyurar poyezdining harakatini tashkil etish uchun necha kilometrlik temir yo'l masofasi reabilitatsiya qilindi?
5. Toshkent metrosining birinchi yo'nalishi nechanchi yilda ish boshlagan?
6. Toshkent metrosida sutkasiga o'rtacha necha ming yo'lovchi tashiladi?
7. Toshkent metrosining umumiy uzunligi necha kilometrni tashkil etadi?
8. Bekatlarga bezak berishda, asosan, O'zbekiston Respublikasida chiqadigan qanday metallardan foydalanilgan?
10. Toshkent metrosining bekatlar soni nechta?
11. Rasmiy uslub haqida nimalar bilasiz?
12. Rasmiy uslubning asosiy vazifalari nimalardan iborat?
13. Ma'lumot-axborot hujjatlariga qaysi rasmiy ish qog'ozlari kiradi?
14. Farmoyish hujjatlariga-chi?

11-topshiriq. Kundalik muomalada ishlatiladigan quyidagi soʻz va iboralarni eslab qoling.

**Mehmonxona
Xizmat koʻrsatish**

Kiring
Baʼzi qimmatbaho buyumlarni
saqlashga topshirmoqchi edim
Qimmatbaho buyumlarimni
qaytarib olmoqchiman
Iltimos, yuklarimni yashash
joyimga yuborsangiz
Iltimos, biron kishini yukimni olib
kelish uchun yuborsangiz
Yukimga qarab tura olmaysizmi?

Men oʻz yuklarimni olmoqchiman
Xonamda elektr ustara uchun
rozetka bormi?
Iltimos, menga issiq suv keltiring

Menga yana bitta adyol bera
olmaysizmi?
Kabelli televideniye qanday
yoqtirsam boʻladi?
Mamlakatingiz kodini bilasizmi?
Rossiyaning kodi qanaqa?
Restoran qaysi paytda ishlaydi?
Xonamga nonushta buyurtma
qilsa boʻladimi?
Soat yetti yarimda, iltimos
Ertaga nonushta buyurtma
qilmoqchi
edim

Mana mening buyurtmam
Piyoda borsam boʻladimi, yoki
taksi
ushlaganim maʼqulmi?
Menga biror kishi qoʻngʻiroq
qildimi?
Iltimos, menga shu mehmonxona
manzili yozilgan kartochkani

**Гостиница
Обслуживание**

Войдите
Я хотел бы сдать на хранение
некоторые ценные вещи
Я хотел бы забрать мои ценные
вещи

Пошлите, пожалуйста, багаж в
мой номер
Пожалуйста, пошлите кого-
нибудь за моим багажом
Не могли бы Вы присмотреть за
моим багажом?
Я хотел бы забрать свой багаж
В моей комнате есть розетка для
электробритвы?
Пожалуйста, принесите мне
горячей воды
Не могли бы Вы дать мне еще
одно одеяло?
Как включать кабельное
телевидение?
Вам известен код Вашей
страны?
Какой код России?
В какое время работает
ресторан?
Можно заказать завтрак в
номер?

В полвосьмого, пожалуйста
Я хотел бы заказать завтрак на
завтра

Вот мой заказ
Могу я пойти пешком, или
лучше взять такси?
Мне кто-нибудь звонил?

bersangiz
Men bu kirni yuvishga bermoqchi
edim
Ehtiyot bo‘ling, iltimos
Iltimos, bu kiyimni yuvishga
yuboring

Mana bu kastyumni tozalab,
dazmollab bera olasizmi?
Mana bu tugmalarni qadab
berolmaysizmi?
Mana bu dog‘ni ketkazib bera
olasizmi?
Iltimos, dazmollab bering
Bu qachon tayyor bo‘ladi?
Bu menga soat o‘nga kerak
Iltimos, meni ertalab soat yettida
uyg‘oting
Iltimos, xonamni tozalab qo‘ying

Iltimos, menga sochiq keltiring

Iltimos, taksi chaqirib bering
Aeroportgacha taksida qancha vaqt
yuriladi?

Пожалуйста, дайте мне карточку
с адресом этой гостиницы
Я хотел бы сдать это в стирку
Будьте осторожны, пожалуйста
Отправьте, пожалуйста, эту
одежду в стирку
Вы можете почистить и
отгладить этот костюм?
Можете пришить эти пуговицы?

Можете удалить это пятно?
Выгладите это, пожалуйста
Когда это будет готово?
Мне это нужно к десяти часам
Будьте добры, разбудите меня в
семь часов утра
Пожалуйста, сделайте уборку в
этой комнате
Принесите мне, пожалуйста,
полотенце
Не могли бы Вы вызвать такси?
Сколько времени ехать в
аэропорт на такси?

TESTLAR

1. Tezyurar poyezdlarning nomlari berilgan qatorni ko‘rsating.

- a) “Registon”
- b) “Sharq”
- c) “Nasaf”
- d) Hamma javoblar to‘g‘ri

**2. Maksimal tezligi 250 km/soatni tashkil etuvchi “Afrosiyob”
Toshkentdan Samarqandgacha bo‘lgan 344 kilometrlik masofani
necha soatda bosib o‘tadi?**

- a) 1 soatda
- b) 1,5 soatda
- c) 2 soatda
- d) 2,5 soatda

3. Poyezd va aholining xavfsiz harakatlanishini ta'minlash maqsadida muhofaza zonalarida qanday ishlar amalga oshrildi?

- a) Temir-beton devorlar
- b) Metall panjarali to'siqlar qo'yildi
- c) Piyodalar o'tish joylari qurib bitkazildi
- d) Hamma javoblar to'g'ri

4. Tezyurar poyezdni keltirish uchun O'zbekiston qaysi davlat bilan shartnoma tuzgan edi?

- a) Ispaniya
- b) Koreya
- c) Germaniya
- d) Yaponiya

5. Toshkent metrosining birinchi yo'nalishi nechanchi yilda ish boshlagan?

- a) 1977-yilda
- b) 1980-yilda
- c) 1977-yilda
- d) 1977-yilda

6. Toshkent metrosida qatnaydigan poyezdlarning o'rtacha maksimal tezligi qancha?

- a) 65 km/soat
- b) 60 km/soat
- c) 50 km/soat
- d) 55 km/soat

7. Toshkent metrosi necha balli zilzilaga bardosh beradi?

- a) 10 balli
- b) 9 balli
- c) 11 balli
- d) 9,5 balli

8. Qonun matnlari, farmonlar, buyruq va shartnoma kabi ish qog'ozlari qaysi uslubda yoziladi?

- a) Rasmiy uslub
- b) Ilmiy uslub
- c) So'zlashuv uslub
- d) Publitsistik uslub

9. Farmoyish hujjatlari to‘g‘ri berilgan qatorni toping.

- a) Ko‘rsatma, buyruq, farmoyish, buyruqdan ko‘chirma
- b) Ishonchnoma, ma‘lumotnoma
- c) Ariza, bayonnoma, bildirishnoma
- d) Tarjimayi hol, tilxat, e‘lon

Azaldan ma'lumki, beparvo odam dushmandan ham xavfliroqdir. Chunki dushmanning kimligi, asl qiyofasi siz uchun oldindan ma'lum bo'ladi. Biroq loqayd va beparvo odamning qiyofasini birdaniga bilib bo'lmaydi. Shuning uchun u ichingizda yurib, sizga qarshi tish qayraydigan dushmanlar uchun imkoniyat yaratib beradi.

Mashhur faylasuflardan biri ana shu hayotiy haqiqatni chuqur tahlil etib, quyidagi haqqoniy fikrlarni bayon qilgan: "Dushmanlardan qo'rqma – nari borsa, ular seni o'ldirishi mumkin. Do'stlardan qo'rqma – nari borsa, ular senga xiyonat qilishi mumkin. Befarq odamlardan qo'rq – ular seni o'ldirmaydi ham, sotmaydi ham, faqat ularning jim va beparvo qarab turishi tufayli yer yuzida xiyonat va qotilliklar sodir bo'laveradi".

Islom Karimov

Ekologik xavf

XX asrda texnikaning rivoji, xalq xo'jaligi va kundalik turmushni kimyolashtirish, Yer yuzida aholi sonining keskin ko'payishi oqibatida tabiat bilan inson o'rtasidagi muvozanatning buzilishi, yer, suv va havoning inson hayotiga zararli darajada ifloslanishi natijasida ekologik tanglik xavfi paydo bo'ldi.

Buning birinchi sababi jamiyatga motorlarning keng ko'lamda kirib kelishi bo'lib, XIX asrning oxiri - XX asrning ilk yillaridan boshlandi; keyingi yuz yil ichida dunyo motorlar olamiga aylandi: hozirgi davrda jahon bo'yicha necha million avtomobil, paroxod, parovoz, lokomobil, samolyot, mototsikl, yaxta, kemacha, turli yoqilg'ida va yonilg'ida ishlaydigan elektrostansiyalar, isitish qurilmalari va hokazolarni sanab adog'iga yetib bo'lmaydi. Yoqilg'ida va yonilg'ida ishlaydigan har bir motor yoki motorli inshoot, aslida, insonga kerakli kislorodni iste'mol qiluvchi raqibdir. Motorlar tutab, bir tomondan, insonga yengillik va qulaylik tug'dirsa-da, ikkinchi tomondan, atrof-muhitni ifloslantiradi, inson yashayotgan muhitni izdan chiqarib, uni turli kasalliklarga duchor qiladi.

Ekologik tanglik xavfi yuzaga kelishining ikkinchi manbai - kimyolashtirish, qishloq xo'jaligida, chorvachilikda, sanoatda, transportda yaxshi ko'rsatkichlarga erishish maqsadida kimyoviy moddalardan keng foydalanishdir. Bu jarayon O'zbekistonda ham namoyon bo'ldi, sariq kasali bo'yicha respublikamizning jahonda "yetakchi" o'ringa chiqishiga olib keldi, turli kasalliklarning keng tarqalishiga sababchi bo'ldi. Ekologik tanglik xavfi o'sishining uchinchi sababi - aholining talablari va unga ko'rsatiladigan maishiy xizmatning

takomillashishi natijasida paydo bo'ladigan iflos chiqindilarning ko'payishidir (turli ishlatilgan qog'oz, karton, quticha, butilka, flakon, oziq-ovqat qoldiqlari va hokazolar).

Jamiyat hayoti izchil ilmiy negizda tashkil qilinib, u fan tavsiyalari va tibbiyot qonunlari asosida olib borilsa, ekologik tanglik xavfini kamaytirish va asta-sekin zaruriy muvozanatga erishish mumkin.

O'zbekistonda ekologik tanglik xavfi, ayniqsa, katta e'tiborni talab qiladi. O'zbekiston - qadimiy boy sivilizatsiyaning markazlaridan biri. Uning aholisi zich joylashgan va yil sayin o'sib bormoqda. Keyingi yuz yil ichida (1897-1997) O'zbekistonda aholi soni o'n barobar o'sdi. Ammo suvni iste'mol qilish, aholiga xizmat ko'rsatish madaniyati takomillashishi bilan, sug'oriladigan yerlar sathi kengayishi sababli, o'n besh barobar o'sdi. Suv beradigan manba esa o'sha ikkita - Amudaryo va Sirdaryo. Ko'z o'ngimizda yuzaga kelayotgan bu nomutanosiblik ekologik ahvolni yanada jiddiylashtirishi mumkin.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o'qing, unga bir necha savollardan iborat reja tuzing;
- b) o'zingiz yoqtirgan tabiat hodisalari va ularga munosabat haqida so'zlab bering;
- c) tabiatga munosabat haqida bahs-munozaraga kirishing;
- d) bo'sh vaqtingizni qanday o'tkazishingiz haqida hikoya tuzing

2-topshiriq. Matndagi tayanch so'zlarni yod oling.

Ekologiya [*yun. oikos – vatan, uy + logos – fan, ta'limot*] – birgalikda yashaydigan tirik organizmlarning o'zaro va tevarak-atrofdagi muhit bilan bo'lgan munosabatini, shuningdek, odam va biosfera o'rtasidagi o'zaro munosabat masalalarini o'rganuvchi fan.

Atrof [*tomonlar, chekka joylar*] –Tevarakdagi yaqin joy, yaqin oradagi yerlar. *Motorlar tutab, bir tomondan, insonga yengillik va qulaylik tug'dirsa-da, ikkinchi tomondan, atrof-muhitni ifloslantiradi.*

Biologik – tirik organizmlarning hayoti va o'sishiga, ya'ni biologiyaga oid. *Biologik jarayonlar. Biologik tadqiqotlar.*

Biologiya [*bio.. + yun. logos - so'z, ta'limot*] – tirik organizmlarning hayoti va rivojlanish qonuniyatlari haqidagi ta'limot, fan. *O'simliklar biologiyasi. Biologiya darsi.*

Havo [*atmosfera, havo; iqlim; shamol; ob-havo*] – yer atmosferasini hosil qiluvchi, inson, hayvon, o'simliklar hayoti uchun zarur bo'lgan, asosan azot va kisloroddan iborat gazlar aralashmasi. *Toza havodan nafas olmoq.*

Kimyo [oddiy metallarni asl metallar (oltin, kumush)ga aylantirish tushunchasi] – moddalar, ularning tarkibi, tuzilishi, xossalari, shuningdek, bir moddaning boshqa moddaga aylanishini o‘rganuvchi fan. *Analitik kimyo. Noorganik kimyo. Organik kimyo. Kimyo o‘qituvchisi.*

Texnika [*yun.technike – mohir, usta*<*techne – san’at, mahorat*] – jamiyatning inson faoliyatidagi ishlab chiqarish jarayonlarini amalga oshiruvchi va noishlab chiqarish ehtiyojlari uchun xizmat qiluvchi vositalar yig‘indisi. *Ilg‘or texnika. Aviatsiya texnikasi. Paxta terish texnikasi. Texnika fanlari.*

Tibbiyot [*tabobat, davolash*] – kishilar sog‘lig‘ini saqlash va mustahkamlash, umrni uzaytirish, kasalliklarning oldini olish, davolash haqidagi bilimlar va shu sohadagi amaliy tadbirlar majmui. *Abu Ali ibn Sino bundan ming yil ilgari o‘simliklardan dori-darmonlar tayyorlab, tibbiyotda qo‘llagan.*

Yoqilg‘i – issiqlik energiyasi olish uchun yoqiladigan ashyo. *Biz materiallarni, yoqilg‘ini, vaqtni tejash bilan juda ko‘p mablag‘ to‘plashimiz mumkin.*

Maishiy [*a. – hayotiy, hayot, turmushga oid*] – maishatga, tirikchilikka oid. *Maishiy xizmat. Maishiy sharoit.*

1-mashq. O‘qing. Maqollarni daftaringizga ko‘chirib yozing va eslab qoling.

1. Suv – oltindan aziz. 2. Suv – zar, suvchi – zargar. 3. Suv keldi – nur keldi.
4. Suvning qatnasi – oftobning zarrasi. 5. Elning hayoti yer bilan, yer hayoti suv bilan. 6. Ariqdan suv uzilmasa, savatdan non arimas. 7. Suv yil oqar, olamga gul taqar. 8. Suv taralar tuproqqa, oro berar yaproqqa. 9. Tomchi suvda tol ko‘karar. 9. Suvsiz yerda tol bo‘lmas, qovoqarida bol bo‘lmas. 10. Suvsiz yer – mozor, suvli yer – gulzor. 11. Suvsiz yer – jonsiz jasad. 12. Suvsiz yerga qush qo‘nmas, o‘tsiz yerga yurt qo‘nmas. 13. Suvni qum tagidan qidir. 14. Qum bor joyda suv bor, suv bor joyda jon bor.

2-mashq. Quyidagi qiziqarli ma‘lumotlarni tarjima qiling.

Yer ostida juda ko‘p suv zaxiralari bor. Jumladan, 800 metr yer qatlamida to‘rt million kub kilometr suv bo‘ladi. Bu - butun dunyodagi daryolarning suvidan uch ming marta yoki ko‘l va dengizlarning suvidan 20 marta ko‘p demakdir.

3-mahq. Muloqotni tarjima qiling.

—Salom, Vali! Yaxshi dam oldingmi?

—Salom Zafar! O‘zingning ishlaring qalay?

—Rahmat! Menga xo‘jaligingni ko‘rsatmoqchi eding. Bugun yordam berish uchun ataylab keldim.

—Zo‘r ish bo‘ldi-da! Yur, xo‘jaligimiz bilan tanishtiray. Biznikida qancha vaqt bo‘lasan?

—Kechgacha. Kechqurun o‘zbek tilidan “Uy hayvonlari” mavzusida uy ishi yozishim kerak.

—Zafar, xo‘jaligimiz uncha katta emas. Bu og‘ilda sigir va buzog‘imiz bor. Bu tomonda ikki qo‘y, ikkita qo‘zichoq va bir echkimiz bor.

—Vali, bu hayvonlarni nima bilan boqasan?

—O‘t, xashak, ro‘zg‘ordan chiqadigan sabzavotlarning po‘choqlari bilan. Yem ham beramiz.

—Sigiring sut beradimi?

—Ha, sigirimiz sut beradi. Sutdan onam yog‘, pishloq, qatiq tayyorlaydi.

—Echki va qo‘ylaring ham sut beradimi?

—Ha, echki va qo‘ylarimiz ham sut beradi. Ularning sutlari kamroq bo‘lsa ham to‘yimli va dorivordir.

—Uy hayvonlarini kim parvarish qiladi?

—Ular bilan, asosan, otam shug‘ullanadi. Bo‘sh paytlarimda men ham ularga qarayman. Yemish beraman, sug‘oraman.

—Bu qanaqa uycha?

—Ehtiyot bo‘l. Bu uychada itimiz Olapar yashaydi. Oppoq rangli mushugimiz ham bor. U doim tomma-tom sakrab yuradi.

—Vali, parrandalarigiz ham bormi?

—Bo‘lmasa-chi? Axir parrandalar yetti xazinaning biri-ku! Ularning katagi hovlining chetida qurilgan.

—Qanday uy parrandalarini boqasizlar?

—Tovuq, g‘oz, o‘rdak va kurka. Ularning jo‘jalarini alohida boqamiz. G‘oz va o‘rdaklar, ularning bolalari uchun hovuzcha qaziganmiz. Ular shu hovuzchada suzadi.

—Parrandalardan qanday mahsulotlar olinadi?

—Tovuqlar, asosan, tuxum uchun boqiladi. G‘oz va o‘rdaklar ham tuxum beradi. Ammo biz g‘oz, o‘rdak va kurkalarni go‘sh uchun boqamiz. Bu parrandalar tez semiradi. Kel, ularga don beraylik. Endi, yur, uyga kiramiz. Quymoq pishirib beraman. Qaymoqxo‘rlik qilamiz.

3-topshiriq. Fakultet dekani nomiga yuz bergan holat yuzasidan

tushuntirish xati yozing.

4-topshiriq. Dalolatnoma haqidagi ma'lumotdan foydalanib, pul kamomadi haqida dalolatnoma tuzing.

Dalolatnoma: dalolatnoma tasdiqlovchi yoki ayblovchi hujjatdir. Uning zaruriy qismlari: uni tuzishga vakolatli tashkilot nomi, tuzilgan sana, joy, asos bo'lgan hujjat, tuzuvchilar tarkibi, guvohlar, hujjat matni, ilova hujjatlar miqdori, tuzuvchilarning imzo va familiyalari ko'rsatilishi kerak. Qabul qilib-topshirish, buyumlarni hisobdan o'tkazish va hisobdan chiqarish, baxtsiz hodisalar, tabiiy ofatlar oqibatini tekshirish, yashash sharoitini o'rganish, pul kamomadida va buyumlarning yetishmasligi, savdo va boshqa xizmat qoidalari buzilganda dalolatnoma tuziladi.

DALOLATNOMA

Vazirlik, yuqori idora, muassasa nomi

TASDIQLAYMAN

TASDIQLANGAN

MATN SARLAVHASI (".....HAQIDA)

DALOLATNOMA

sana, tuzilgan joyi

Asos: (muassasa rahbarining (sanadagi) – raqamli buyrug'i yoki idoraning – raqamli qarori)

Raisi (shaxs lavozimi, ism sharifining bosh harflari, familiyasi)

A'zolar: 1. (lavozimi, ism sharifining bosh harflari, familiyasi)

2. (lavozimi, ism sharifining bosh harflari, familiyasi)

3. (lavozimi, ism sharifining bosh harflari, familiyasi)dan

iborat komissiya tomonidan (shaxs yoki shaxslar lavozimi, ism sharifining bosh harflari, familiyasi) ishtirokida

tuzilgan

MATN

Ilovalar

Komissiya raisi (imzo)
familiyasi

ism sharifining bosh harflari,

Komissiya a'zolari (imzolar)
familiyasi

ism sharifining bosh harflari,

Ishtirok etganlar (imzolar)
familiyasi

ism sharifining bosh harflari,

5-topshiriq. O‘qish, yashash joyingizdan beriladigan ma‘lumotnomaga alohida-alohida namuna yozing.

6-topshiriq. Ma‘lumotdan foydalanib amaliyotda bajargan ishlaringiz haqida fakultet dekaniga hisobot yozing.

Hisobot va uning turlari: hisobotning rejalashtirilgan ish yoki topshirilgan vazifa-topshiriqlar, xizmat yohud ilmiy safarlarning yakuni, natijalari haqida mufassal ma‘lumot beruvchi hujjatdir. Hisobotlar uchun umumiy va zaruriy bo‘lgan qismlari: sarlavha, hisobot matni, muallifning lavozimi, familiyasi, ismi, otasining ismi, yozilgan sana, hisobotni tasdiqlovchi rahbarning imzosi, familiyasi ko‘rsatiladi. Xizmat safari uchun mo‘ljallangan maxsus shaklli hisobot qog‘ozi, unda qayd etiladigan ma‘lumotlar, bayoni hamda buxgalteriya hisobotlardir.

4-mashq. Matnni o‘zbek tiliga tarjima qiling va sarlavha toping.

Глобальные изменения климата и антропогенная (человеческая, хозяйственная, точнее – безхозяйственная) деятельность совместно породили ряд экологических катастроф планетарного масштаба. Среди них – гибель Аральского моря, обезвоживание и опустынивание земель в его бассейне.

Исходя из существующих условий, с первых дней независимости непосредственно под руководством Президента И. А. Каримова правительство страны обратило основное внимание на создание благоприятных условий для обеспечения охраны труда и здоровья. Основная цель экологической политики Республики Узбекистан в этом направлении — охрана природы и рациональное использование природных ресурсов, поддержка социально-экологических отношений между природой и обществом для обеспечения безопасной для жизни и здоровья человека экологической среды.

За сорок лет площадь акватории Аральского моря сократилась более чем в 7 раз, объем воды уменьшился в 13 раз. Засоление воды достигло в западной части моря 110–112 г/л, а в восточной 280 г/л. Море удалилось от берега на 120–200 км. На дне высохшего моря образовалась засоленная долина, общая территория которой составляет 45 тыс. кв. км. Вследствие кризиса водная поверхность озер сократилась со 100 тыс. га на 50 %, камышовые заросли со 120 тысяч гектаров до 15–20 тыс. га, тугай с 300 тыс. га до 125 га. В результате высыхания Аральского моря и резкого повышения

уровня его засоленности из 32 видов рыб, существовавших в море в 60-е годы, в настоящее время осталось только 6 видов.

Узбекистан, совместно с государствами Центральной Азии и при поддержке международного сообщества, предпринимает экстренные меры по приуменьшению негативных последствий этой экологической катастрофы.

5-mashq. Quyidagi qiziqarli ma'lumotlarni tarjima qiling.

Keyingi ellik yil ichida suvdan betartib foydalanish oqibatida Nil, Efrat, Tigr, Kolorado, Sirdaryo, Amudaryo, Chu va Il daryolarining suv sathi keskin pasaydi.

Yer yuzining o'n foiz aholisi notoza suv iste'mol qilishi oqibatida aziyat chekyapti.

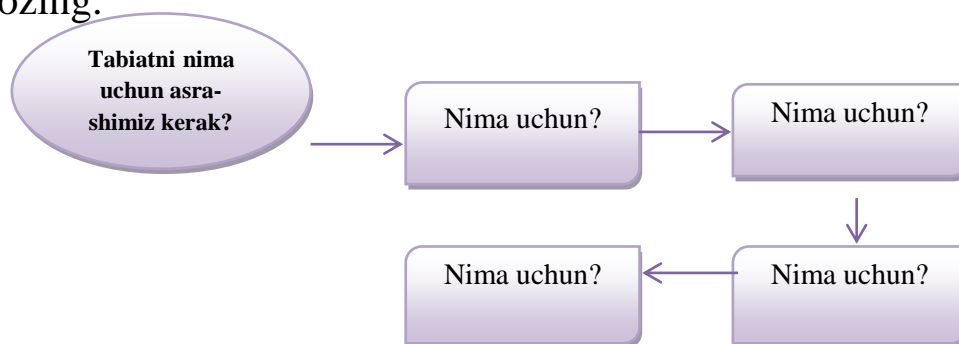
Bir tonna po'lat ishlab chiqarish uchun 120 kub metr, shuncha kimyo tola ishlab chiqarish uchun 2000 kub metr suv sarflanadi.

Qishloq xo'jaligida 1 kg don uchun 750 litr, 1 kg kartoshkaga 1500 litr, 1 kg guruch uchun 160-200 kub metr, 1 kg paxta tolasi uchun 75 kub metr suv ishlatiladi.

Yurtimizda har bir kishi uchun kuniga 160-200 litr suv sarflanadi.

7-topshiriq. Xizmat safari haqida hisobot yozing.

8-topshiriq. "Nima uchun?" sxemasini chizib, javoblaringizni yozing.

O'zbekistonning hayvonot olami

O'zbekistonning hayvonot dunyosi juda boy va turli-tumandir. Amudaryo, Sirdaryo, Zarafshon daryosi, qator suv omborlari va ko'llarda o'ttizdan ortiq baliq turlari, yuzlab turdagi suv qushlari yashaydi. Oqqayroq, tovonbaliq, zog'orabaliq, laqqa, ilonbosh, olabug'a, cho'rtan baliqlar ko'plab ovlanadi. Ondatra, qunduz, suvsar, tulki kabi hayvonlar chiroyli mo'ynasi uchun ov qilinadi.

Bepoyon cho'llarda, ulkan tog'tizmalarida, vohalarda 60 turga yaqin sudralib yuruvchilar, 90 turdan ortiq sut emizuvchilar, 410 dan ortiq turdagi qushlar tarqalgan.

Togʻ, oʻrmon va chakalakzorlarda ayiq, boʻri, olmaxon, burgut, kalxat, qarchigʻay, tasqara, boltayutar, miqqiy, lochin, itolgʻi, qargʻa, quzgʻun, kaklik, qirgʻovullar yashaydi. Ayrim qushlar odamlar bilan qishloq va shaharlarda yonma-yon yashashga odatlangan. Bularga qaldirgʻoch, chumchuq, musicha, mayna, kaptar, laylak kabilarni kiritish mumkin.

Hayvonlar qadimdan goʻsht va moʻyna manbai boʻlib kelgan. Hozir ham tirik tabiat mahsulotlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Har yili yurtimizdagi baliqchilik xoʻjaliklarida baliqlar koʻpaytiriladi, daryo va koʻllardan ming sentnerlab baliq ovlanadi, minglab moʻynali hayvonlar terisi tayyorlanadi. Qirgʻovul, kaklik, bedana kabi parrandalar ovlanib, parhez goʻsht tayyorlanadi.

Oʻzbekiston hududida zaharli ilonlarning besh turi yashaydi. Ularning zaharidan qimmatli dori-darmonlar tayyorlanadi. Ilon zahridan dori-darmon tayyorlashda Oʻzbekiston dunyoda yuqori oʻrinda turadi.

Har yili respublikamizda eksport uchun bir necha oʻn minglab dasht toshbaqalari, tibbiy tajribalar uchun yuz mingdan ortiq koʻl baqalari tutiladi.

Hayvonlar tabiatda va qishloq xoʻjaligida juda katta ahamiyatga ega. Hasharotxoʻr hayvonlar zararkunanda hasharotlarning koʻpayib ketishiga yoʻl qoʻymaydi.

Yovvoyi hayvonlardan foydalanish bilan bir qatorda, ularni ayovsiz ov qilish, baʼzi hollarda butunlay yoʻq boʻlib ketishdan saqlash lozim. Oʻzbekistonda yashayotgan sutemizuvchilarning 22 turi, qushlarning 31 turi, sudralib yuruvchilarning 5 turi, baliqlarning 5 turi “Qizil kitob”ga kiritilgan. Ularni muhofaza qilish zarur.

Hayvonot dunyosini muhofaza qilishda qoʻriqxonalar muhim oʻrin tutadi. Hozir respublikamizda oʻndan ortiq qoʻriqxonalar mavjud. Ularda tabiatning mazkur burchagidagi tuproq, oʻsimlik va hayvonot dunyosi tabiiy holda saqlanib qolishi kerak.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

9-topshiriq.

- a) matnni oʻqing;
- b) matn yuzasidan savollar tuzing;
- c) hayvonot olamiga munosabat haqida bahs-munozaraga kirishing;
- d) matnni qismlarga ajrating va sarlavha qoʻying.

10-topshiriq. Matndagi tayanch soʻzlarni yod oling:

Suv – vodorod bilan kislorodning kimyoviy birikmasidan iborat rangsiz, hidsiz shaffof suyuqlik; tabiatda muz va bugʻ holida ham

uchraydi, barcha tirik organizmlarning va ko'pgina moddalarning tarkibiy qismini tashkil qiladi. *Oqar suv.*

Suvsar – qimmatbaho, qalin va yumshoq mo'ynali yirtqich sutemizuvchilar oilasining bir turi va uning mo'ynasi. *Suvsar terisi.*

Baliq – suzgichlari bo'lgan, oyquloqlari orqali nafas oladigan, ipiga mansub suv jonivori. *Laqqa baliq.*

Ilonbosh – olabug'asimonlar turkumiga mansub, tanasi cho'ziq, boshi yassi, ko'rinishi ilonga o'xshab ketadigan baliq. *Buqabaliq, ilonbosh baliq va boshqa turlar suv havzalariga tasodifiy ravishda kirib kelgan.*

Ko'l – quruqlikning suvga to'lgan (suv qoplagan), atrofi berk, chuqurlikdan iborat tabiiy suv havzasi. *Katta ko'l.*

Laqqa – chuchuk suvlarda yashaydigan, tangachasiz, mo'ylovli yirtqich baliq. *Lahm, suyaksiz (go'sht).*

Orol – atrofi, hamma tomoni okean, dengiz, daryo yoki ko'l suvi bilan o'ralgan quruqlik. *Qrim yarim oroli.*

Ov – yovvoyi hayvon, baliq, qush va shu kabilarni turli yo'llar bilan tutish, ovlash yoki otish. *Baliq ovi. Bedana ovi.*

Qunduz – suvsarsimonlar oilasiga mansub, qimmatbaho mo'ynali sutemizuvchilar turkumi. *Bu bexatar maskanda Buxoro bug'usi, qunduz, qirg'ovul kabi hayvonlarni ko'paytirish ko'zda tutilgan.*

Qo'riqxona – belgilangan qonunlarga muvofiq davlat tomonidan ajratilgan, alohida ilmiy yoki madaniy ahamiyatga ega bo'lgan (noyob landshaft, o'simliklar, hayvonot dunyosi, foydali qazilmalar va b.), tabiiy obyekt joylashgan hudud.

Tovonbaliq – chuchuk suvlarda yashaydigan baliqlarning bir turi.

Tulki – bo'risimonlar oilasiga mansub, tumshug'i uzun, dumi mayin uzun junli, o'ta sezgir va ayyor yirtqich sutemizuvchi hayvon.

Zarafshon [zar sochuvchi] – zar sochuvchi; tilladek tovlanuvchi; yarqirovchi, yaltiroq.

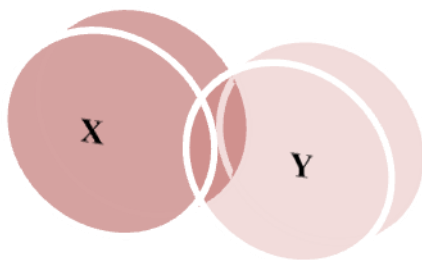
Zog'ora baliq – chuchuk suvda yashaydigan baliqning bir turi. *O'rta Osiyoning daryo, ko'l hamda suv omborlarida eng ko'p tarqalgan baliqlardan biri zog'ora baliqdir.*

Mo'yna [jundan, junli teridan qilingan] – ba'zi hayvonlar (suvsar, tulki, ondatra)ning kiyim-kechakka ishlatiladigan junli terisi. *Tulki mo'ynasi.*

Muhofaza [himoya qilish] – himoya qilish, qo'riqlash, himoya. *Keyingi paytlarda biz atrof- muhit muhofazasi haqida ko'p gapiradigan bo'ldik.*

Cho'rtan baliq – daryo va ko'llarda yashaydigan, mayda, o'tkir tishli yirtqich baliq.

11-topshiriq. Venn diagrammasini qoʻllagan holda inson va tabiat oʻrtasidagi oʻxshash va farqli jihatlarini taqqoslang va tahlil qiling.

5-mashq. Muloqotni tarjima qiling.

— Как ты думаешь, Рустам, почему исчезают на земле некоторые виды животных и растений?

— Главная причина, по-моему, в хищническом истреблении их человеком.

— А какие-нибудь меры для их сохранения принимаются?

— Конечно. Международный союз охраны природы и природных ресурсов учредил “Красную книгу”. Она содержит краткие сведения о распространении, численности, биологии и мерах охраны редких видов животных и растений всего мира.

— А в нашей стране есть такая книга?

— Да. У нас тоже выпущена “Красная книга”. В эту книгу включены 22 вида млекопитающих, 31 вид птиц, 5 видов пресмыкающихся и 5 видов рыб, обитающих в нашей стране. Эти животные подлежат полной охране. Многие растения, также занесённые в “Красную книгу”, не подлежат сбору.

6-mashq. Quyidagi soʻz birikmalari ishtirokida gap tuzing.

Hayvonot olami, oʻsimliklar dunyosi, goʻsht va moʻyna, ondatra, qunduz, suvsar, nutra, tulki, qoʻriqxonona, sutemizuvchilar, oʻrmon, chakalakzor, ayiq, boʻri, olmaxon, burgut, kalxat, qarchigʻay, qumoy, tasqara, boltayutar, miqqiy, lochin, qargʻa, quzgʻun, kaklik, qirgʻovul, parranda, tekislik.

7-mashq. Quyidagi qoliplashgan birikmalarni daftaringizga koʻchirib oling va xotirangizda saqlang. Bu birikmalardan foydalanib, mashgʻulotlarga qatnashmaganingiz sababi toʻgʻrisida tushuntirish xati yozing.

Zaruriyat tufayli, betoblighi sababli, joriy etilganligi munosabati bilan, imkoniyati yoʻqlighi tufayli, ob-havo noqulayligi uchun, oʻzgarganligi munosabati bilan, xabar berilmaganligi sababli, eʼtiborsizlik tufayli, ruxsat berilmaganligi sababli.

8-mashq. Quyidagi so‘z va birikmalarning ma’nolarini izohlang va ular ishtirokida gaplar tuzing.

Axborot bermoq, bayonnoma, so‘zga chiqmoq, so‘z olmoq, so‘z bermoq, ovoz bermoq, muhokama qilmoq, tavsiya etmoq, tayinlamoq, tasdiqlamoq, faol qatnashmoq, hay’at saylamoq, zimmasiga yuklamoq, topshirmoq, qaror qilmoq, fikr-mulohaza bildirmoq, ma’ruza qilmoq.

9-mashq. Matnni tarjima qiling.

Финансовый рынок

Исторически финансовый рынок возник с появлением денег и организованных финансовых отношений на нём. В настоящее время он характеризуется тем, что на нем строятся и реализуются рыночные финансовые отношения. Эти отношения основываются на различные финансовые инструменты (валюты, ценные бумаги, кредиты и т.п. капиталы-инвестиционные товары). В сущности эти инструменты составляют финансовые ресурсы, обращение которых на финансовом рынке подчинено интересам субъектов рыночно-экономических отношений. Финансовый рынок может эффективно функционировать, если в стране имеются достаточные сбережения и инвестиционные товары (финансовые инструменты). С макроэкономических позиций сбережения представляют собой разницу между полученными доходами и расходами на потребительские нужды.

На фондовом рынке движение финансовых средств идет от сберегателей к пользователям и обратно.

Mustahkamlash uchun savollar

1. Ekologiya nima?
2. Ekologik xavf deganda nima tushuniladi?
3. Ekologik xavfning kelib chiqish sabablari nimada deb o‘ylaysiz?
4. Orol muammosi haqida nima deya olasiz?
5. Havoning ifloslanishi tiriklik, insoniyat hayoti uchun qanday xavf-xatar tug‘diradi?
6. Havoning ifloslanishi nimaning manbai hisoblanadi?
7. Ekologik tanglik xavfini kamaytirish uchun nimalarga e’tibor berish lozim?
8. Ondatra, qunduz, suvsar, nutra, tulki kabi hayvonlar nima uchun ov qilinadi?
9. Qaysi qushlar odamlar bilan qishloq va shaharlarda yonma-yon yashashga odatlangan?

10. Respublikamizda qancha qo‘riqxonalar mavjud?
11. Yovvoyi hayvonlarni ayovsiz ov qilish qanday oqibatlariga olib keladi?
12. Hayvonot dunyosini muhofaza qilishda qo‘riqxonalar qanday o‘rin tutadi?
13. Ilon zahridan dori-darmon tayyorlashda O‘zbekiston dunyoda nechanchi o‘rinda turadi?
14. O‘zbekistonda yashayotgan qushlarning nechta turi “Qizil kitob”ga kiritilgan?

TESTLAR

1. Ekologik xavfning kelib chiqish sabablari berilgan qatorni toping.

- a) XX asrda texnikaning rivoji, xalq xo‘jaligini va kundalik turmushni kimyolashtirish
- b) Yer yuzida aholi sonining keskin ko‘payishi oqibatida tabiat bilan inson o‘rtasidagi muvozanatning buzilishi
- c) Yer, suv va havoning inson hayotiga zararli darajada ifloslanishi
- d) Hamma javoblar to‘g‘ri

2. Ekologik xavfning kelib chiqishi qaysi davrdan boshlangan?

- a) XX asrning oxiri - XXI asrning boshi
- b) XIX asrning oxiri - XX asrning o‘rtalari
- c) XIX asrning oxiri - XX asrning boshi
- d) XVIII asrning oxiri - XIX asrning boshi

3. Cho‘llarda, tog‘tizmalarida va vohalarda sudralib yuruvchilarning qancha turi tarqalgan?

- a) 60 turga yaqin
- b) 50 turga yaqin
- c) 70 turga yaqin
- d) 90 turga yaqin

4. O‘zbekiston hududida zaharli ilonlarning nechta turi yashaydi?

- a) ikki turi
- b) olti turi
- c) besh turi
- d) uch turi

5. Qaysi parrandalar ovlanib, parhez go‘sh t tayyorlanadi?

- a) kaklik, bedana

- b) qargʻa, quzgʻun, kaklik, qirgʻovul
- c) qargʻa, musicha, burgut
- d) qaldirgʻoch, chumchuq, mayna, kaptar

6. Oʻzbekistonda yashayotgan sutemizuvchilarning necha turi “Qizil kitob”ga kiritilgan?

- a) 22 turi
- b) 28 turi
- c) 25 turi
- d) 12 turi

7. Oʻzbekistonda yashayotgan baliqlarning necha turi “Qizil kitob”ga kiritilgan?

- a) 6 turi
- b) 5 turi
- c) 8 turi
- d) 4 turi

8. Yurtimizda har bir kishi uchun kuniga necha litr suv sarflanadi?

- a) 170-250 litr
- b) 180-200 litr
- c) 160-18 litr
- d) 160-200 litr

9. Quyidagi gap qaysi uslubga tegishli? *Quyosh gʻuborsiz koʻkda porlar edi.*

- a) Badiiy uslubga
- b) Ilmiy uslubga
- c) Soʻzlashuv uslubiga
- d) Rasmiy uslubga

10. Keyingi yillarda havoga chiqarilayotgan va suvga oqizilayotgan chiqindilar miqdori keskin kamaydi. Ushbu gap qaysi uslubga xos?

- a) Badiiy uslubga
- b) Ilmiy uslubga
- c) Soʻzlashuv uslubiga
- d) Publitsistik uslubga

MUSTAQIL ISHLASH UCHUN MATNLAR

VATAN

Vatan (arabcha “vatan” - ona yurt) - inson yashab turgan, unib-o‘sgan joy, hudud, ijtimoiy muhit, mamlakat.

Vatan bir-birini taqozo etuvchi tashqi muhit va ichki kechinmalar hamda tushunchalarni o‘z ichiga oladi. Tashqi muhit nuqtai nazaridan Vatan kishi yoki avlodlar tug‘ilib o‘sgan va kamol topgan joy, zamin, o‘lkadir. Vatan ostonadan boshlanadi, deb bejiz aytmaydi xalqimiz. Biroq kishi ulg‘aygan sayin, uning Vatan haqidagi tushunchasi ham kengayadi. Natijada tili, e‘tiqodi, urf-odatlar va milliy sifatlari bir bo‘lgan avlodlar yashagan va yashayotgan geografik muhit Vatanni ifoda etadi. Ichki tushuncha va kechinmalarni ko‘zda tutib fikr yuritsak, Vatan tarixiy rivojlanish jarayonida paydo bo‘lib, tashqi muhit va davrlar ta‘sirida shakllangan va o‘zgarib kelgan ijtimoiy-ruhiy tuyg‘udir.

Millatlar va elatlar o‘rtasidagi iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy aloqalarning o‘sishi avvallari faqat bir elat yoki millat uchun Vatan bo‘lgan o‘lkani bu o‘lkada yashab turgan barcha elat va millatlar uchun Vatanga aylantiradi. Respublikamizda hozir yashayotgan yuzdan ziyod millat va elatlarning O‘zbekistonni o‘z Vatani deb bilishi ham ana shunday jarayonlar va o‘zgarishlar natijasidir. Shu boisdan, Vatan tushunchasi tor milliy qarashlardan kengroq bo‘lib, u bir joy, zamin, o‘lkada yashayotgan kishilarni ularning millatidan qat’i nazar birlashtiruvchi ijtimoiy tuyg‘udir. 1920-yillarda yurtimizdan chet ellarga ketishga majbur bo‘lgan vatandoshlarimizning farzandlari va nevaralari ham O‘zbekistonni o‘z Vatani deb biladilar. Bu o‘rinda milliy-ma’naviy tushunchalar va an’analar ko‘proq ta‘sir qilayotgani ayondir.

Vatan, eng avvalo, obyektiv muhit, borliq, zamin bilan bog‘liq bo‘lgani uchun kishi ongida aniq tasvir, qiyofa, siymolar tarzida shakllanadi. Mavhum Vatan yo‘q. Vatan har doim aniq ko‘rinishga ega bo‘ladi. Shuning uchun ham u kishidan aniq va maqsadli munosabatlarni talab etadi. O‘zaro bir-birimizga, ota-bobolarimizga, tariximizga, yon-atrofimizni qurshagan tabiatga va farzandlarimizga bo‘lgan munosabatlar oxir-natijada Vatanga bo‘lgan munosabatlarimizdir.

Xalq madaniyati, an’analari, urf-odatlar, milliy ong ham Vatan tushunchasi bilan mustahkam bog‘liq. Kishining shakllanishida ushbu

qadriyatlar yetakchi o‘rin tutgani sababli, ular Vatan tushunchasiga bog‘lanib qolishi tabiiy. Demak, Vatan kishining, avlodlarning butun hayoti, turmush tarzi, ongi, o‘tmishi va kelajagi bilan bog‘liq bo‘lgan keng qamrovli tushunchadir.

Matn yuzasidan topshiriqlar.

1-topshiriq:

- a) matnni o‘qing.
- b) matnni kichik qismlarga ajratib reja tuzing.
- c) reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- d) o‘zbek tiliga xos undosh tovushlarni aniqlang va ular talaffuziga e‘tibor bering.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘z va iboralarning ma‘nosini izohlang.

ona, yurt, o‘lka, tashqi muhit, ijtimoiy tuyg‘u, chet el, vatandosh, xalq madaniyati, turmush tarzi, kelajak.

VATANPARVARLIK

Vatanparvarlik - kishining o‘zi tug‘ilib o‘sgan, kamol topgan joy, zamin, o‘lkaga bo‘lgan mehr-muhabbatini, munosabatlarini ifoda etadigan ijtimoiy va ma‘naviy-axloqiy xislatlari, fazilatlaridir. Vatanparvarlik aniq muhitda, zaminda va mavjud ma‘naviy-axloqiy qadriyatlar asosida shakllanadi. Shaxs vatanparvarlik tuyg‘usini yaratmaydi, balki uni tayyor holda qabul qilib, asta-sekin o‘z ongiga singdiradi. Chunki vatanparvarlik uzoq tarixiy rivojlanish jarayonida shakllanadigan ijtimoiy tuyg‘udir.

Vatanparvarlik kishilarning ijtimoiy va ma‘naviy-axloqiy xislatlarining, fazilatlarining yuksak darajada namoyon bo‘lishidir. Zero, ular negizida ota-bobolardan meros qolgan zaminni sevish, urf-odatlarni, qadriyatlarni saqlash, el-yurt ravnaqi uchun chin dildan mehnat qilib, Vatanni dushmanlardan himoya qilish, har qanday qaramlikdan ozod etish, hatto, zarur bo‘lsa, uning ozodligi va mustaqilligi uchun jonini ham ayamaslik kabilar yotadi. Vatanparvarlik el-yurt manfaatlariga xizmat qilish, el-yurt manfaatlarini shaxsiy manfaatlardan ustun qo‘yish demakdir.

Fidoyilik vatanparvarlikning bosh belgisi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining mustaqil davlat sifatida mustahkamlanishi, uning iqtisodiy, ma‘naviy-madaniy taraqqiyoti, mehnatkashlarning tezroq farovon hayotga erishishi uchun tinmay mehnat qilishi va izlanishini

fidoyilik deyishimiz mumkin. Fidoyilik Vatanga boʻlgan sadoqatdan, muhabbatdan boshlanadi. Istagan sohada vatanparvarlik tuygʻusini namoyon qilish mumkin. Tabiatni muhofaza qilish, ota-bobolarimiz qoldirgan madaniy meroslarni toʻplash, oʻrganish, avaylab saqlash va targʻib qilish kabilar ham vatanparvarlik hisoblanadi.

Vatanparvarlikning oliy koʻrinishi jasoratdir. Jasorat kishining Vatan va yurtdoshlari uchun oʻz manfaatlaridan, kerak boʻlsa, jonidan ham kechib namoyon etadigan yuksak maʼnaviy-axloqiy fazilatlaridir. Jasorat xalq farovonligi, ilm-fan va madaniyat ravnaqi, Vatan himoyasi uchun qilingan uzoq mehnatda ham, oʻzini fido qilishni talab etadigan favqulodda holatlarda ham namoyon boʻlishi mumkin.

Vatanparvarlik oʻzbek xalqining milliy tuygʻusini rivojlantirish, milliy yuksalish gʻoyalarini targʻib qilish, mamlakatimizda yashayotgan turli elat va millatlar oʻrtasidagi doʻstlik, tinchlik va ahillikni mustahkamlash uchun kurashishda ham namoyon boʻladi. Xuddi shuningdek, u Oʻzbekistonda demokratiya va hurfiylikning qaror topishiga gʻov boʻlayotgan hollarga qarshi kurashishni ham oʻz ichiga oladi.

Vatanparvarlik hissini uygʻotish, mustahkamlash va uning talqinini kengaytirish - mustaqil Oʻzbekiston fuqarolarining muhim vazifasi ekanligi shubhasizdir.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni oʻqing.
- b) matnga savollar tuzing.
- c) matnni kichik qismlarga ajratib reja tuzing.
- d) reja asosida matn mazmunini soʻzlab bering.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch soʻz va iboralarning maʼnosini izohlang.

zamin, mehr-muhabbat, maʼnaviy-axloqiy qadriyatlar, urf-odatlar, el-yurt ravnaqi, shaxsiy manfaat, fidoyilik, madaniy meros, sadoqat, jasorat, xalq farovonligi, ilm-fan va madaniyat ravnaqi.

OʻZBEK TILI

Oʻzbek tili - oʻzbeklarning tili. Bu tilda soʻzlashuvchilarning umumiy soni yigirma besh milliondan oshiq boʻlib, ularning asosiy qismini Oʻzbekistonda va unga chegaradosh boʻlgan mustaqil davlatlarda istiqomat qilib turgan oʻzbek tilida soʻzlashuvchi va oʻzini oʻzbek deb biluvchi aholi tashkil qiladi.

O‘zbek tili 25 tildan iborat turkiy tillar oilasiga kiradi va so‘zlashuvchilar soni jihatidan turk tili va ozarbayjon tilidan so‘ng uchinchi o‘rinda turadi. O‘zbek tili eng qadimiy turkiy yozma tillardan biridir. Hozirgi o‘rganilgan manbalarga ko‘ra, u deyarli bir yarim ming yillik tarixga ega. Ammo o‘zbek tilining asl tarixi bundan ko‘proq bo‘lib, miloddan avvalgi asrlar qa‘riga borib taqaladi. Bu masalalar nazariy va metodologik jihatdan bir butun etib zamon darajasida yoritilmagan, faktik jihatdan ham to‘la o‘rganilmagan. O‘zbek tilining tarixi, umuman, uning rivoji turkiy tillar tarixining tarkibiy qismi ekanligi nazariy-metodologik jihatdan keng va qiyosiy miqyosda ko‘rib chiqilmagan. O‘zbek tilining asrlar davomida fors-tojik tilining yaqin hamrohi bo‘lganligi va bu narsa ikkala tilning boyishiga hamda rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatganligi masalalari, arab tilining roli ham tilshunoslarning diqqat markazidan yetarli joy olganicha yo‘q, chunki istibdod davrida bunday yo‘nalishlar ma‘qullanmas edi.

O‘zbek tili jahondagi eng boy va rivojlangan tillardan biri. Bu tilning shakllanishida, ayniqsa, Alisher Navoiyning xizmati katta.

O‘zbek tilining takomillashish jarayoni to‘rt asosiy manbaning ishtirokida amalga oshgan:

- a) asl turkiy tillar ta‘siri;
- b) fors-tojik tilining asrlar davomidagi har tomonlama ta‘siri;
- c) arab tilining o‘rta asrlardagi Sharq fanlarining va islom dinining umumiy tili sifatida ta‘siri;
- d) XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab Yevropa tillarining ta‘siri. Ana shunday ko‘p tomonlama ta‘sir, o‘zbek tilining grammatik jihatdan mukammal va lug‘aviy boy bo‘lishini, fonetik jihatdan xushohang til sifatida shakllanishini ta‘min etdi.

O‘zbek tili shevalarga boy tillardan biri hisoblanadi. Shevalar - umummilliy tilni boyitishning cheksiz manbaidir.

Hozirgi zamon o‘zbek tili asosan uch ko‘rinishga ega bo‘lib, birinchidan, shevalardan, ikkinchidan, umummilliy adabiy tildan va, uchinchidan, ularning qorishmasi bo‘lmish kundalik jonli muloqot tilidan tashkil topgan.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing.
- b) matnni kichik qismlarga ajratib reja tuzing.
- c) reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- d) o‘zbek tili tarixi haqida qo‘shimcha ma‘lumotlar to‘plab taqdimot tayyorlang.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch soʻz va iboralarning maʼnosini izohlang.

til, istiqomat, turkiy tillar oilasi, soʻzlashuvchilar, tarix, nazariy-metodologik, fors-tojik tili, sheva, grammatika, lugʻaviy boy boʻlish, fonetik jihatdan xushohang.

URF-ODAT VA RASM-RUSUMLAR

Urf-odat va rasm-rusumlar - kishilar turmushiga singib ketgan, doim takrorlanib turadigan xatti-harakat, koʻpchilik tomonidan qabul qilingan xulq-atvor qoidalari va koʻnikmalar (masalan, oʻzbeklarda kichiklarning kattalarga salom berishi, erta turib uy-hovlini supurib-sidirib, tartibga keltirib qoʻyish, mehmonlarga alohida hurmatda boʻlish, bayram arafasida betob, ojiz va qiynalganlardan xabar olish, yordamga muhtojlarga hasharga borish va shu kabilar).

Urf-odat va rasm-rusumlar bir-birlariga juda yaqindan bogʻliqdir, biri-ikkinchisining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bugungi kunda ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan rasm-rusum va urf-odatlarni har tomonlama tiklash va rivojlantirish, ularni yosh avlodni tarbiyalashda samarali ravishda qoʻllash kengayib bormoqda.

Urf-odat va rasm-rusumlar har bir millat va elatning tarixi, turmush tarzi va boshqa omillar taʼsirida oʻziga xos ravishda shakllanadi. Ular millat yoki elatning oʻziga xos qiyofasini belgilovchi xususiyatlaridan biridir. Oʻzbeklarda, masalan, qudachilik nihoyatda katta eʼtiborni talab qiladi. “Kuyovni paygʻambarlar siylagan”, deyiladi va shunga yarasha kuyovga hurmat-ehtirom bildiriladi. Oʻtmishda ota oʻz qizi kelin boʻlib tushgan mahalladan otdan tushib, piyoda oʻtgan. “Beshik toʻyi” eskilik sarqiti, deb taqiqlangan edi. Holbuki, endilikda beshikning diqqatga sazovor kashfiyotlardan biri ekanligi maʼlum boʻlmoqda. Shunday urf-odat va rasm-rusumlar koʻp. Ular milliy anʼanalar, milliy til va milliy ruh bilan bir qatorda milliy mustaqillik maʼnaviyati va madaniyatining muhim qirrasini tashkil qiladi.

Urf-odat va rasm-rusumlar har bir millatda oʻziga xos tizimni tashkil qiladi, millat tomonidan turmush tarzining zururiy sharti deb qabul qilinadi. Urf-odat va rasm-rusumlarga befarq kishi oʻzini oʻz millatidan uzoqlashtirib, uzib qoʻyadi. Urf-odat va rasm-rusumlarga hurmat oʻz millatiga hurmatning tarkibiy qismidir. Koʻpmillatli davlatda oʻz millatining rasm-rusum, urf-odatlariga rioya qilish boshqa millatlar bilan boʻlgan doʻstlik va totuvlik munosabatlariga putur yetkazmasligi kerak.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

a) matnni o'qing.

b) matnni kichik qismlarga ajratib reja tuzing, reja asosida matn mazmunini so'zlab bering.

c) o'z millatingizga xos urf-odat va rasm-rusumlar haqida ma'lumot to'plang.

d) o'zbek urf-odat va rasm-rusumlari haqida taqdimot tayyorlang.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'z va iboralarning ma'nosini izohlang.

xulq-atvor qoidalari, ko'nikmalar, bayram, betob, muhtoj, ajdod, avlod, turmush tarzi, qudachilik, o'tmishda, eskilik sarqiti, befarq kishi, totuvlik munosabatlari, shart.

SOVCHILIK

Vatan ostonadan, hovli bo'sag'adan, oila sovchilikdan boshlanadi. Sovchi ikki xonadonga qarindoshlik rishtasini bog'lashga da'vat etilgan kishidir. Sovchi kamida ikki, yo'qsa uch-to'rt kishidan iborat bo'lib, ikki jinsdagi erkak va ayol sovchilar ham bor. Har ikki to'p alohida, mustaqil harakat qiladi.

Odatda sovchilar kayvoni, el orasida obro'-e'tiborli, tagli-tugli, oqilu fozil kishilardan tanlanadi. Chunki ularning vazifasi og'ir, mas'uliyatli. Sovchining gap-so'zi mantiqli, ishonarli, tosh bosadigan, zalvorli bo'lmog'i lozim.

Sovchilar yigitning oilasi nomidan qiznikiga, bo'lajak kelinnikiga elchilik qilib, uning qo'lini so'rab borishadi. Umr savdosining pishish-pishmasligi, avvalo, kuyov bo'lmishning o'zi, ota-onasi, qarindosh-urug'i, qolaversa, sovchilarning mahorati-yu tajribasiga, quda bo'lmishlar ko'ngil qulfiga kalit sola olishiga ko'p jihatdan bog'liq. Ayni paytda o'z vazifalarining butun mas'uliyatini bo'yniga olgan bunday kishilar, har ikki oilani, ularning farzandlarini yaxshi bilganlar. Bilishmasa, so'rab-surishtirishgan. Muayyan tasavvur hosil qilgach, undan so'ng vazifalariga kirishganlar. Bo'lmasa, birovning guldek farzandi umriga zomin bo'lib, bir tomonni o'tda kuydirib yashashni katta gunoh deb bilishgan.

Sovchilar "qizi borning nozi bor" degan naqlga amal qilib, vaqt o'tkazib, kelin bo'lmishnikiga uch-to'rt marta boradilar. Odatda sovchilikdan qaytgan mutasaddilarni "bo'rimi yoki tulki" deb qarshi olinadi. Agar ular ishni o'rinlatib, xushxabar bilan qaytishgan bo'lsa, sovchilar "bo'ri" deb javob qilishadi. Bu gal ish pishmagan bo'lsa,

“tulki” deyishadi.

Ayol sovchilar ham qizning “ostonasini cho‘ktiradilar”. Yigit bilan qiznikiga bo‘zchining mokisidek qatnayverib, kovushlarini to‘zitadilar. Ayol va erkak sovchilarning maqsadlari ro‘yobga chiqqach, o‘sha zahotiyoc non sindiriladi. Ya’ni “non sindirish” fotiha bilan sovchilik taomili o‘z vazifasini o‘tab bo‘ladi.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing, kichik qismlarga ajratib reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- c) matndagi tasviriy ifodalarni daftaringizga yozing.
- d) o‘zbek urf-odat va rasm-rusumlari haqida B\B\B jadvalini chizing va to‘ldiring.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘z va iboralarning ma’nosini izohlang.

Ostona, bo‘zag‘a, oila, xonadon, qarindoshlik rishtasi, kayvoni, obro‘-e’tiborli, tagli-tugli, , mas’uliyatli, mantiqli, ishonarli, zalvorli, quda, xushxabar.

HAYIT

Hayit qadimiy diniy bayram bo‘lib, uning tarkibiga kirgan ko‘pgina marosimlar islomdan oldin ham xalq taomilida bo‘lgan. Islom ularni umumlashtirib, o‘z qonunlarini qo‘shib, hayit bayramlarining umrini uzaytirgan.

Hayitning ikki xili mavjud bo‘lib, xalqimiz bu bayramlarga azaldan amal qilib keladi. Birinchisi - Qurbon hayiti katta hayit hisoblanadi. Uning oldidan 2 kun qolganda, arafa kunlari nishonlanadi. Yolg‘on arafa, bir kun qolganda chin arafa, uchinchi kun esa Hayit bayram qilinadi. Yolg‘on va chin arafa kunlari har bir xonadonda is chiqarilib, chalpak, bo‘g‘irsoq, talqon, palov qilinadi. Qo‘shnilar bir-birlarini Hayit bilan muborakbod etib, xonadonlarga pishiriqlar chiqaradilar. Bolalar va o‘smirlar chopqillab yaqin-uzoq xonadon, qarindosh-urug‘larni yo‘qlashga borib keladilar.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing.
- b) matnni rus tiliga tarjima qiling.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘z va iboralarning ma’nosini

izohlang.

Marosimlar, diniy bayram, hayit bayramlari, arafa kunlari, chalpak, bo'g'irsoq, talqon, palov, qarindosh-urug'lar, qo'shnilar.

MILLIY MADANIY MARKAZLAR

Milliy madaniy markazlar - O'zbekistonda istiqomat qilib turgan barcha millatlar, elatlarning madaniyat, ma'naviyat, milliy urf-odatlar va an'analar sohasidagi o'zlariga xos talab va ehtiyojlarini qondirish, shu tariqa ularning O'zbekiston miqyosida yanada mustahkamroq jiplashtirishga xizmat qiluvchi ijtimoiy-ixtiyoriy tashkilotlar.

1989-yilda milliy madaniy markazlarning soni 12 ta bo'lsa, 1997-yilning oxirida ular 90, hozir esa 130 dan oshdi, shu jumladan rus, ukrain, koreys, gruzin, qozoq, qirg'iz, tatar, tojik, mahalliy yahudiylar, arman, ozarbayjon, polyak, nemis va boshqa milliy madaniy markazlari faol ish olib bormoqdalar.

Milliy madaniy markazlarning asosiy vazifalari uch yo'nalishga ega:

1) har bir millatning tili, madaniyati, urf-odatlari va rasm-rusumlarini tiklash, tarixiy Vatan bilan aloqa va munosabatlarni jonlantirish, milliy his-tuyg'ularning namoyon bo'lishiga keng yo'l ochish;

2) mustaqil O'zbekistonni o'zining haqiqiy Vatani deb bilish va unga beminnat hamda sadoqat bilan xizmat qilish;

3) Vatan bilan mushtarak hayot kechirish, uning madaniyati, tarixi va tilini o'rganish, mustaqil davlatga nomi berilgan millat bilan do'stlikda, hamkorlikda va totuvlikda yashash. Ana shu uch yo'nalishda olib borilayotgan ishlar yil sayin yangidan-yangi shakllarda, turlarda, yo'nalishlarda rang-barang bo'lib bormoqda, shu jumladan:

- o'z milliy tarixini, madaniyatini, tilini, urf-odatlarini o'rganish to'garaklari ishlamoqda;

- O'zbekiston tarixini, madaniyatini va tilini o'rganish to'garaklari faoliyat ko'rsatmoqda;

- milliy musiqa, raqs va hunar to'garaklari o'z ishini kengaytirmoqda;

- milliy bayram kunlariga bag'ishlab tadbirlar o'tkazilmoqda, festivallar tashkil qilinmoqda;

- tarixiy Vatanning rassomlari, yozuvchilari, shoirlari, baxshilari, madaniyat va siyosat arboblari bag'ishlangan ko'rgazmalar tashkil qilinmoqda;

- tarixiy Vatandan kelgan siyosiy arboblardan va madaniyat namoyandalari bilan uchrashuvlar o'tkazilmoqda va hokazo.

Milliy madaniy markazlar O‘zbekiston mustaqilligini mustahkamlashga katta hissa qo‘shmoqdalar. Ular haqiqiy erkinlik va ozodlik asosida ish olib borib, o‘z Vatanlari O‘zbekistonga va o‘zbek xalqiga bo‘lgan muhabbat va hurmatlarini o‘z faoliyatlari orqali namoyon qilmoqdalar.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing.
- b) matnni kichik qismlarga ajratib reja tuzing.
- c) reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- d) o‘zbek tiliga xos undosh tovushlarni aniqlang va ular talaffuziga e’tibor bering.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘z va iboralarning ma’nosini izohlang.

istiqomat, talab va ehtiyojlar, jipslashtirish, ijtimoiy-ixtiyoriy, milliy madaniy markazlar, munosabat, his-tuyg‘ular, beminnat, sadoqat, hamkorlik, totuvlik, to‘garak, festival, siyosiy arboblari, faoliyat, namoyon.

O‘ZBEKISTON AYOLLARI

O‘zbekistonda ayollar masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Mamlakatimiz Prezidenti tomonidan 1998-yilning “Oila yili”, 1999-yilning “Ayollar yili”, 2000-yilning “Sog‘lom avlod yili”, 2001-yilning “Onalar va bolalar yili” deb e’lon qilinishi buning isbotidir.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida aholining 50,3% ni, faol mehnat resurslarining 45,1% ni ayollar tashkil etadi. Ularning 42% ishlab chiqarish jarayoniga jalb qilingan, oliy va o‘rta maxsus ma’lumotli mutaxassislarining har ikkinchisi ayoldir. Ilmiy xodimlarning 37%, jumladan, fan doktorlarining 11%, fan nomzodlarining 26% xotin-qizlardan iborat, 11 ayol akademik etib saylangan. Shu narsa ham diqqatga sazovorki, Oliy majlis mehnat va aholini ijtimoiy himoya qilish Qo‘mitasining raisi, Oliy Majlisning inson huquqlarini himoya qilish va shahar hokimining inson huquqlarini himoya qilish bo‘yicha vakili, shuningdek, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimining o‘rinbosarlari, xotin-qizlar qo‘mitalarining raislari - ayollardir.

Oliy majlis deputatlaridan Senatda 15 tasi ayol, Qonunchilik palatasida 21 tasi, rahbar xodimlarning 24,4% ayollar, oliy rahbar-

doiralarda ayollar 13,7% ni tashkil qiladi. O‘zbekiston parlamentida deputatlarning 16% ayollar, holbuki Italiyada - 14%, Fransiya va AQSHda - 10%. Hozir Respublikada 20 mingga yaqin tadbirkor ayol faoliyat ko‘rsatmoqda. Mustaqillik yillarida O‘zbekiston Respublikasi terma komandasida sportning 29 turi bo‘yicha 539 ta xotin-qiz xalqaro musobaqalarda sovrinlar olib, davlatimizni dunyoga tanitmoqda.

Respublika Oliy Majlisining 14-sessiyasida “Xotin-qizlarga qo‘shimcha imtiyozlar to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilinib, ushbu Qonunda davlat va ijtimoiy sug‘urtasidan o‘tkazilishi lozim bo‘lgan ishlarda kamida yigirma yillik ish staji bo‘lgan ayollarga 54 yoshga to‘lganda yoshga doir pensiyaga chiqish huquqi berilish nazarda tutilgan. 54 yoshida pensiyaga chiqish huquqi ayolning o‘z istagi bo‘lgan taqdirdagina amalga oshiriladi.

Fan, adabiyot, san‘at, madaniyat sohasida ijodiy ish qilayotgan 25 yoshgacha bo‘lgan iqtidorli xotin-qizlarimizga Zulfiya nomidagi Davlat mukofoti ta‘sis etilgan.

Ayollar manfaatlari bilan shug‘ullanayotgan nodavlat tashkilotlarning soni o‘sib, bunday tashkilotlar qatoriga O‘zbekiston Xotin-qizlar qo‘mitasi, Tadbirkor Ayollar Uyushmasi, “Ayol liderlar” markazi, “Ayol va jamiyat” instituti va “Sog‘lom avlod uchun” hamda “Ekosan” jamg‘armalari kiradi.

Shunday qilib, mustaqillik yillari O‘zbekiston ayollarining ijtimoiy holatida jiddiy ijobiy siljishlar sodir bo‘ldi: ularning 98,5% O‘zbekistonda o‘tkazilayotgan islohotlarni ijobiy baholaydilar, qiyinchiliklarni tushunadilar, istiqbollari porloq ekaniga to‘la ishonadilar.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing.
- b) matnni kichik qismlarga ajratib reja tuzing.
- c) reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- d) tarjima qiling.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘z va iboralarning ma‘nosini izohlang.

ayollar, davlat siyosati, mehnat resurslari, ishlab chiqarish, ilmiy xodim, fan doktori, fan nomzodi, akademik, ijtimoiy himoya, inson huquqlari, vakil, xotin-qizlar qo‘mitasi, ijtimoiy sug‘urta, ish staji, siljish.

XALQARO TASHKILOTLAR

Xalqaro tashkilotlar - mustaqil davlatlar yoki milliy jamiyatlar (assotsiatsiyalar)ning, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy maqsadlarga erishishi uchun tuzilgan birlashmalar, mamlakatlar o'rtasida har tomonlama hamkorlik qilishning eng muhim turlaridan biri.

Xalqaro tashkilotlarni tuzish harakatlari qadim zamonlardan beri ma'lum. Lekin, hozirgi zamon xalqaro tashkilotlarini tuzish XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlangan. Ayniqsa, Ikkinchi jahon urushidan so'ng bu tashkilotlar keng rivojlana boshladi. Xalqaro tashkilotlarning umumiy xususiyati shundan iboratki, ularning vazifalari va faoliyati har bir davlat chegarasidan chetga chiqadi. Xalqaro tashkilotlar davlatlararo va jamoat birlashmalariga bo'linadi. Davlatlararo birlashmalar bevosita norma yaratish funksiyasiga ega. Chunki ular davlatlar - xalqaro huquqning asosiy subyektlari tomonidan tashkil etilgan. Ular o'z o'rnida tashkilotlar va oqimlarga bo'linadi (masalan, "Qo'shilmaslik" oqimi yoki "77 lar" guruhi).

Birlashgan Millatlar Tashkiloti terminologiyasida davlatlararo tashkilotlar «xalqaro hukumatlararo tashkilotlar» deb ataladi. Keyingilarning davlatlararo tashkilotlardan farqi shundan iboratki, ular doimiy shtab-kvartiraga, xalqaro fuqaroviy xizmatga, o'z budjetiga ega hamda bunga a'zo davlatlar xalqaro huquq subyektlari hisoblanadi, shuningdek, o'z vakolati doirasida xalqaro shartnomalar tuzishi, zimmasiga majburiyatlar olishi mumkin.

Hozirgi kunda jahonda 350 dan ortiq hukumatlararo tashkilotlar mavjud. Hududiy jihatdan ular universal va mintaqaviy, qatnashchilar soniga ko'ra ko'p tomonlama va ikki tomonlama (masalan, MDH davlatlari o'rtasidagi o'zaro xavfsizlik shartnomasi), kompetensiyasiga ko'ra (Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti va BMT), faoliyat sohasiga ko'ra (siyosiy, iqtisodiy) va a'zolik xususiyatiga ko'ra ochiq va yopiq tashkilotlarga bo'linadi. Xalqaro huquq qoidalari bo'yicha hukumatlararo tashkilotlar hamda musohabadagi mansabdor shaxslar diplomatlardek imtiyoz va immunitetlarga egalar. Hukumatlararo tashkilotlarning xalqaro huquqda o'rnini shundan iboratki, ular Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda mojarolarni tinch yo'l bilan hal qilish vositalari bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbekiston o'z mustaqilligini e'lon qilgandan so'ng 50 dan ortiq jahonning eng nufuzli tashkilotlariga a'zo bo'ldi. Bu - BMT, YUNESKO, Yevropada Havfsizlik va hamkorlik tashkiloti, Xalqaro valuta jamg'armasi, Xalqaro moliya korporatsiyasi, Xalqaro mehnat tashkiloti, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti va boshqa xalqaro, mintaqaviy tashkilotlar hamda assotsiatsiyalardir.

Mustaqil davlat xalqaro tashkilotlarda qanchalik keng qatnasha, u xalqaro hamjamiyatga shu darajada keng kirib boradi, jahonda tinchlik, osoyishtalik, o‘zaro hamkorlik uchun kurashda tegishli darajada faol qatnasha oladi, insoniyat taraqqiyotiga qo‘shayotgan o‘z ulushini yanada oshirib boradi, jahonning rivojlangan davlatlari bilan tobora yaqinlashadi, ularning fan, texnika va texnologiya sohasidagi yangiliklarini samaraliroq qabul qilib oladi. Shu nuqtayi nazardan mustaqil O‘zbekistonning xalqaro tashkilotlar bilan o‘z aloqalarini yil sayin kengaytirishi juda katta ahamiyatga egadir.

Xalqaro tashkilotlarda faol qatnashish - mustaqil O‘zbekistonni jahon miqyosida tanitishning, uning xalqaro mavqeini oshirishning muhim va samarali yo‘lidir. Buning uchun xalqaro tashkilotlar darajasida fikr yuritib, xalqaro tillarda erkin so‘zlab, Vatanimizni ulug‘lay oladigan farzandlarimiz qatorini kengaytirishimiz lozim.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- c) matnni tarjima qiling.
- d) O‘zbekistonning xalqaro aloqalari mavzusida klaster tuzing.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘z va iboralarning ma’nosini izohlang.

milliy jamiyatlar, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, vazifa, faoliyat, funksiya, subyekt, shtab-kvartira, xalqaro fuqaroviy xizmat, hukumatlararo, nufuzli, samarali, mavqe, mintaqaviy tashkilotlar, rivojlangan davlatlar.

AL-FARG‘ONIY

Al-Farg‘oniy Ahmad ibn Muhammad (Farg‘ona vodiysida tug‘ilgan, taxminan 861- yili (ba’zi ma’lumotlarda 865-yili) vafot etgan, tavallud sanasi esa aniq emas) Al-Xorazmiy bilan bir vaqtda Bag‘doddagi “Bayt-ul hikma” ilmiy markazida ilmiy ishlar bilan shug‘ullangan. Kitoblari o‘rta asrlarda Yevropa universitetlarida astronomiyadan asosiy darslik va qo‘llanma hisoblanib, muallifning ism-nasabi “al-Farg‘oniy”ni lotinchasiga “Alfraganus” deb ataganlar. Al-Farg‘oniy “Alfraganus” nomi bilan dunyoda mashhur va ma’lumdir.

Al-Farg‘oniyning asosan oltita kitobi jahon bo‘ylab tarqalgan:

1) “Kitob fy usul ilm an-Nujum”. Bu risolaning asl qo‘lyozmalari matni bir xil bo‘lib, besh xil nom ostida saqlanib kelmoqda. Chunonchi, “Almajisti”ga bag‘ishlangan astronomik risola, “Falak sferalari sababiyati”, “Ayama-jisti” (Almagest), “Ilm al-haya” (Astronomiya ilmi). Bu qo‘lyozmalar Angliya, Fransiya, AQSH, Marokash, Misr va Rossiya kutubxonalarida saqlanib kelinmoqda. Asar 1145 yili va 1175 yili lotin tiliga tarjima qilingan, chunki o‘sha davrda lotin tili Yevropa mamlakatlarida mushtarak fan tili hisoblangan, har bir diqqatga sazovor yirik ilmiy asar shu tilda chop etilgan, lotin tili orqali butun fan olamiga tarqalgan va ma‘lum bo‘lgan. Asar 1193, 1533, 1590 va 1910 yillarda atoqli olimlar va noshirlar rahbarligida Yevropaning turli mamlakatlarida chop etilgan.

2) “Al-Farg‘oniy jadvallari” (qo‘lyozmasi Hindistonda saqlanmoqda).

3) “Oy Yerning ustida va ostida bo‘lganida vaqtni aniqlash risolasi” (qo‘lyozmasi Qohirada saqlanmoqda).

4) “Usturlob bilan amal qilish haqidagi kitob” (qo‘lyozmasi Hindistonda saqlanmoqda).

5) “Yetti iqlim hisobi” (qo‘lyozmasi Germaniyada saqlanmoqda).

6) “Usturlob yasash haqidaga kitob” (qo‘lyozma nusxalari Fransiya yoki Germaniyada topilishi mumkin, chunki 1919 yilda asarni Eydeman nemis tilida nashr etgan).

Samoviy jismlar harakatini Nyuton va Laplas massa harakatining dinamikasi shaklida, Kepler esa geometrik yo‘sinda bayon etgan bo‘lsa, al-Farg‘oniy ulardan bir necha asr avvalroq jadvallar qonuniyati shaklida izohlagan. Jadvalning fazilati va imtiyozi - uning jonli mushohadaga ochiq ekanligidir.

Stereografik proeksiyalar nazariyasining kashfiyotchisi ham al-Farg‘oniydir. Quyosh, Oy, sayyoralar va yulduzlarning, binobarin, umuman osmonning bo‘lajak manzarasini bilish uchun geometrik-kinematik usul astronomiya fanining umumiy usuli sifatida qabul qilib olingan bo‘lsa, jahon munajjimlik fanining bunday umummaxrajga kelishida al-Farg‘oniy topgan va asoslagan usturlob (Yevropachasiga - astrolyabiya) asbobining ahamiyati katta bo‘lgan.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- c) o‘zbek allomalaridan yana kimlarni bilasiz?
- d) jahon sivilizatsiyasiga o‘z hissasini qo‘shgan o‘zbek olimlari

haqida taqdimot tayyorlang.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch soʻz va iboralarning maʼnosini izohlang.

tavallud, ilmiy markaz, ilmiy ishlar, astronomiya, darslik, qoʻllanma, dunyo, mashhur, risola, qoʻlyozma, kutubxona, lotin tili, olim, noshir, jadval, munajjimlik.

SENAT

Senat (lotincha senatus, senex soʻzidan “yoshi ulugʻ, hayotni koʻrgan, tajribali” degani) - jahon ijtimoiy-siyosiy tarixida qadimdan maʼlum muhim tushuncha. Miloddan avvalgi Rim davlatida urugʻlar oqsoqollarining Kengashi «Senat» deb atalgan. Bu davlatda respublika tizimi oʻrnatilgandan soʻng hokimiyatning oliy organi “Senat” deb atalgan. Tarixdan Afina senati, Sparta senati, Venetsiya senatlari maʼlum, Rossiyada 1711-1917 yillarda Senat hukumatning oliy organlaridan biri boʻlgan. Hozirgi davrda AQSH, Fransiya, Italiya kabi qator davlatlarda qonun chiqaruvchi oliy organ ikki palatasining biri.

U yoki bu davlatda senatning mavjudligi konkret vaziyatga bogʻliq. Ammo, hokimiyat tizimida Senatning tashkil qilinishi har bir vaziyatda ham demokratiyaning, xalq hokimiyatining rivojlanish alomatidir, chunki qonunlar loyihalarining toʻlaroq muhokama etilishini, joylardagi fikr-mulohazalarni mukammalroq inobatga olish imkonini yaratadi, demokratiya tushunchasining mohiyatini kengroq va chuqurroq yoyilishiga xizmat qiladi.

Mustaqil Oʻzbekiston Respublikasi ana shu omillarni inobatga olib va oʻzining 1991-2003- yillardagi tarixiy tajribasiga suyanib, davlat oliy hokimiyat tizimida Senat tashkil qilish toʻgʻrisida Qonun qabul qildi. Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisining yuqori palatasi - Senat aʼzolari, yaʼni senatorlar, Qoraqalpogʻiston Joʻqorgʻi Kengesi, viloyatlar, shaharlar va tumanlar davlat hokimiyati vakillik organlari deputatlari qatoridan yashirin ovoz berish yoʻli bilan har biridan olti kishidan saylanadi; oʻn oltitasi esa Respublika serqirra hayotida faol qatnashib turgan tajribali va obroʻli fuqarolar Oʻzbekiston Prezidenti tomonidan tayinlanadi. Senat oʻz faoliyatida Oʻzbekiston Konstitutsiyasiga, Oliy Majlisning Senat toʻgʻrisidagi Qonuniga va boshqa qonunlarga suyanadi. Vakolat muddati - besh yil. Senatga yigirma besh yoshdan va Oʻzbekistonda besh yil muqim yashab turgan fuqaro saylanishi mumkin. Senat majlislari yiliga eng kamida uch marta oʻtkaziladi. Senat va Qonunchilik palatasi munosabatlari maxsus qonun va qoidalar asosida belgilanadi, shu jumladan ular qoʻshma qaror qabul

qilishi mumkin. Qonunchilik palatasi ma'qullagan qonun Senatga uzatiladi va vaziyat talab qilganda Senat bu qarorni qayta ko'rishga Qonunchilik palatasiga yuborishi mumkin. Qonunda ko'rsatilgan ma'lum vaziyatlarda O'zbekiston Prezidenti Senatni tarqatib yuborishi mumkin.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasi Senati o'zining samarali faoliyatini boshlab yubordi. U demokratik jamiyat va huquqiy davlat xizmatida.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o'qing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so'zlab bering.
- c) matnni rus tiliga tarjima qiling.
- d) O'zbekiston Respublikasi boshqaruv tizimi haqida taqdimot tayyorlang.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'z va iboralarning ma'nosini izohlang.

urug'lar, oqsoqollar, hokimiyat, oliy organ, qonun chiqaruvchi, xalq hokimiyati, fikr-mulohazalar, viloyatlar, shahar, tuman, davlat hokimiyati, vakillik organlari, deputat, fuqaro, Senat, Qonunchilik palatasi, demokratik jamiyat, huquqiy davlat.

PARLAMENT

Parlament (fransuzcha "parler" - so'zlashmoq; Parlament - rasmiy so'zlashish joyi, notiqlik koshonasi, suxandonxona) - Davlatning Qonun chiqaruvchi oliy organi.

Parlament birinchi bor XIII asrda Angliyada davlat hokimiyatining vakillik organi sifatida vujudga kelib, XVII-XVIII asrlarda boshqa mamlakatlarga yoyildi. Parlament davlatdagi konkret vaziyatga qarab bir palatali yoki ikki palatali bo'lishi mumkin. Parlament Fransiyada Senat va Milliy assambleyadan, Angliyada Lordlar palatasi va Jamoalar palatasidan, AQSHda Senat va Vakillar palatasidan, Rossiyada Federasiya Kengashi va Davlat Dumasidan, O'zbekistonda esa Senat va Qonunchilik palatasidan iborat.

Mustaqil O'zbekistonning parlamenti ikki palatali bo'lib, Oliy Majlis deb ataladi.

Parlament qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi. U qonun bo'yicha belgilangan sondagi deputatlardan iborat bo'lib, hududiy saylov okruglari bo'yicha, odatda, ko'ppartiyaviylik asosida,

belgilangan yoshga to'lgan fuqarolardan saylanadi.

Parlament davlat, siyosat, xo'jalik, ijtimoiy-madaniy hayotning eng muhim masalalarini hal qilish huquqiga ega. U o'z faoliyatida, erkin muhokama qilish va oshkora hal etish, qonunchilik, fuqarolarni davlat va jamoat ishlariga jalb qilish, jamoatchilik fikrini doimo hisobga olish qoidalariga asoslanadi.

Parlament vakolatiga mamlakat Konstitutsiyasini qabul qilish, unga o'zgartirishlar, qo'shimchalar kiritish, ichki va tashqi siyosatning asosiy yo'nalishlarini belgilash, strategik davlat dasturini, qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi, sud hokimiyati tizimining vakolatlarini aniqlash, davlat tarkibiga yangi hududlarni qabul qilish yoki ularni davlat tarkibidan chiqarish haqidagi qarorlarni tasdiqlash, boj, valuta va kredit ishlarini qonun yo'li bilan tartibga solish, ma'muriy-hududiy tuzilish masalalarini tartibga solish, respublika chegaralarini o'zgartirish, davlat budjetini qabul qilish, uning ijrosini nazorat qilish va boshqa vakolatlarni amalga oshirish kiradi.

Mustaqil O'zbekiston Davlati parlamentining faoliyati uning yangi, insonparvar, demokratik jamiyat qurish manfaatlari yo'lida xizmat qilayotganidan dalolat berib turibdi.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o'qing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so'zlab bering.
- c) Oliy Majlis haqida batafsil ma'lumot to'plang.
- d) O'zbekiston Davlati parlamentini Venn diogrammasi orqali Fransiya, Angliya, AQSH, Rossiya Parlamentlari bilan solishtiring.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'z va iboralarning ma'nosini izohlang.

oliy organ, vakillik organi, palata, Milliy assambleya, Federatsiya Kengashi, Oliy Majlis, deputat, saylov okruglari, jamoatchilik fikri, vakolat, qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi, sud hokimiyati, boj, valuta, davlat budjeti.

SIVILIZATSIYA

Sivilizatsiya (lotincha "sivilis" - fuqaroviy, ijtimoiy, ya'ni harbiylar va dindorlar hukmronligisiz) - jamiyatning o'z taraqqiyoti jarayonida yaratgan moddiy va ma'naviy boyliklarining hamda ularni yanada ko'paytirib takomillashtirib borish usullarining majmui.

Sivilizatsiya insoniyat tarixidagi uch katta tarixiy davrning

(yovvoyilik, vahshiylik va sivilizatsiya) oxirgisi bo‘lib, u yozuv ixtiro etilishidan, ya’ni bundan 5-6 ming yil muqaddam boshlanadi. Yozuv olamda yagona tafakkur egasi bo‘lmish inson ishlab chiqaradigan, uning tarixiy tajribasini mujassamlashtiradigan va kelajagini rejalashtiradigan mahsulotni, ya’ni fikrni moddiylashtirish imkonini berib, jamiyat tarixida yangi davrni ochdi va uning rivojlanishini har asr sayin tezlashtirib boraverdi. Hozirgi zamon umumjahon sivilizatsiyasi XVI-XX asrlar davomida bozor munosabatlari va iqtisodiyotining tez sur’atlar bilan jahon bo‘ylab tarqalishi, shu asosda qit’alar, mintaqalar, mamlakatlar va xalqdar orasidagi iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalar yuzaga kelishi va rivojlanishi natijasida shakllandi. Umumjahon sivilizatsiyasi butun insoniyatga tegishli umumxislatlardan va shu bilan bir qatorda, har bir qit’a, mintaqa va xalqning o‘ziga xos xususiyatlaridan tashkil topadi. Sivilizatsiya ayrim hududiy, bir-biri bilan bog‘lanmagan sivilizatsiya maskanlari yoki o‘choqlari sifatida shakllana boshlab (masalan, Qadimgi Misr sivilizatsiyasi, qadimiy hind sivilizatsiyasi, O‘rtayer dengizi sivilizatsiyasi, Markaziy Osiyo sivilizatsiyasi va hokazo), bozor munosabatlari va iqtisodiyoti hukmronligi davrida (XVI-XX asrlar) umumjahon sivilizatsiyasiga aylandi.

Sivilizatsiya so‘zi lotincha bo‘lib, “harbiylarsiz va ruhoniylarsiz jamiyat”ni bildiradi, ma’rifatparvarlar rahnamoligidan hayot, urushsiz mutaassib ruhoniylar ta’siridan ozod jamiyat uchun XVI asrdan boshlab olib borilgan kurash jarayonida fanga va madaniyatga kirdi.

Sivilizatsiyaning tarixi urushlar va diniy jaholatparastlikka qarshi, dunyoviy jamiyat uchun kurash tarixidir. XX asrning ikkinchi yarmiga kelib, ilg‘or fan, texnika va texnologiya asosida ish ko‘rib, o‘zlarida demokratik, insonparvar jamiyat va huquqiy davlat qurgan mamlakatlarga haqiqiy sivilizatsiya yo‘liga chiqmoqdalar. Sivilizatsiya insoniyat taraqqiyotining mahsuli va ayni vaqtda zaminidir. U insoniyat jamiyatining nihoyatda nozik holati bo‘lib, vaqt jihatidan besh million yillik insoniyat tarixining bor-yo‘g‘i 0,1 foizini tashkil qiladi, ya’ni insoniyat o‘zining bosib o‘tgan yo‘lining 99,9 foizi davomida yovvoyilik va vahshiylik darajasida hayot kechirgan.

Mustaqil O‘zbekistonning maqsadi - hozirgi zamonning insonparvar, demokratik va huquqiy davlatiga, ya’ni sivilizatsiyali, ma’rifiy davlatiga aylanib, xalqning farovonligini ta’min etish hamda rivojlangan mamlakatlar qatoridan joy olishdir. Buning asosi va zaruriy sharti davlatimizda ta’min etilgan tinchlik, barqarorlik va hamjihatlikdir.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing.
- b) matnni kichik qismlarga ajratib reja tuzing.
- c) reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- d) matndagi qo‘shma gap turlarini aniqlang.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘z va iboralarning ma’nosini izohlang.

jamiyat taraqqiyoti, moddiy boyliklar, ma’naviy boyliklar, insoniyat tarixi, yozuv, jamiyat, yangi davr, qit’a, mintaqa, mamlakat, ma’rifatparvarlar, mahsul, xalq farovonligi, barqarorlik, hamjihatlik.

EKOSAN

“EKOSAN” ekologiya va salomatlik xalqaro jamg‘armasining 1992-yili ta’sischilar konferensiyasida tashkil qilingan bo‘lib, u notijorat, nodavlat (nohukumat) tashkilot hisoblanadi. Jamg‘arma 14 mintaqaviy va 200 tuman (shahar) bo‘limlariga ega. Korxonalar, tashkilot va o‘quv muassasalarida qariyb 2,5 million jamg‘arma faollari mavjud. Ular 15 mingdan ortiq “EKOSAN” boshlang‘ich tashkilotlariga birlashganlar. Bir qator xorijiy mamlakatlarda (AQSH, Germaniya, Yaponiya, Pokiston, Shveysariya, MDH mamlakatlari) jamg‘arma bo‘limlari tuzilgan. Jamg‘arma qoshida “EKOSAN” Toshkent klubi (mashhur Rim klubining o‘ziga xos filiali), jurnalistlar, ayollar, faxriylar, yoshlar uyushmalari, “Ekosaninofirm” matbuot markazi faoliyat yuritmoqda, O‘zbekiston “EKOSAN” jamg‘armasi O‘rta Osiyo mintaqasida yetakchi o‘rinda bormoqda.

“EKOSAN”ning asosiy vazifalari ekologik muammolarni har tomonlama o‘rganish, bu borada ilmiy konsepsiya ishlab chiqishga va shu maqsadda barcha kuchlarni birlashtirishga ko‘maklashish, ekologik madaniyat va ekologik tafakkurni tarbiyalash, aholini atrof-muhit to‘g‘risida xabardor qilish, buning uchun turli xalqaro uchrashuvlar, seminarlar, ko‘rgazmalar, simpoziumlar tashkil qilish, ekologik masalalar bo‘yicha turli xalqaro tashkilotlar, kompaniyalar bilan aloqa o‘rnatib ish olib borishdir. “EKOSAN” turli xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik yo‘llarini izlab topmoqda va, shu jumladan, BMT, EXHK, YUNISEF, Xalqaro soliq tashkiloti (XST), YUNESKO va boshqalar bu ishda qatnashmoqdalar.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing, reja tuzing.

- b) reja asosida matn mazmunini soʻzlab bering.
- c) matnni rus tiliga tarjima qiling.
- d) “EKOSAN”ning turli xalqaro tashkilotlar bilan hamkorligi haqida klaster tuzing.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch soʻz va iboralarning maʼnosini izohlang.

ekologiya, salomatlik, xalqaro jamgʻarma, taʼsischilar, konferensiya, korxonalar, tashkilot, oʻquv muassasalari, jamgʻarma, matbuot markazi, ekologik madaniyat, ekologik tafakkur, hamkorlik, seminar, koʻrgazma, simpozium.

YEVRO

Yevro - “Yevropa” qitʼasi nomining qisqartirilgani boʻlib, shu qitʼaga tegishli pul birligini bildiradi. “Yevro” - Yevropa Ittifoqiga birlashgan mamlakatlarning yagona valutasidir. Yevroning kiritilishi - Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda qator Yevropa davlatlari amalga oshirayotgan izchil birlashishga qaratilgan siyosatning ijobiy hosilidir. Birinchi va Ikkinchi jahon urushlari, 1929-yil “buyuk iqtisodiy krizis”i, jahonning barcha burchaklarida tinimsiz olib borilgan milliy-ozodlik urushlari jahonning yetakchi kapitalistik davlatlarini mustamlakachilik va agressiya yoʻlidan voz kechishga majbur qildi. Bu harakat Ikkinchi jahon urushidan keyin Fransiya va Germaniyaning iqtisodiy yaqinlashishidan boshlandi. Umumyevropa birligi uchun harakat asta-sekin mustahkamlanib borib, 1991-yilda Gollandiyaning Mاستrixt shahrida Yevropa mamlakatlari iqtisodiyotini birlashtirishning strategiyasi belgilandi, yagona budjet va moliya siyosati haqidagi shartnoma 1992-yil fevralda imzolandi, 1993-yilda kuchga kirdi, 1994-yilda qator yangi qadamlar qoʻyildi; 1998-yilda bu jarayonning uchinchi bosqichi boshlandi va Yevropaning yagona valuta-iqtisodiy fazosi yuzaga keltirildi. Yevropa Markaziy banki tashkil qilinib, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarning umum pul-kredit siyosati amalga oshira boshlandi va 1-yanvardan Yevropa Ittifoqi boʻyicha yagona pul birligi “Yevro” kiritildi. 2002-yil 1-iyundan milliy valutarlar muomaladan uzil-kesil chiqarildi. Yevropaning oʻn bir mamlakati birlashib, AQSHning siyosiy va iqtisodiy tazyiqiga qarshilik koʻrsatish imkoniyatiga erishdi. Masalan, Yevroning aholisi oʻsha vaqtda 291 million, AQSHniki esa 268 mln. Barcha asosiy iqtisodiy koʻrsatkichlar boʻyicha Yevropa Ittifoqi AQSH bilan yoʻnaltirilgan, yoki bir oz boʻlsada balandroq. Bozor iqtisodiyoti va bozor munosabatlarining shafqatsiz sharoitlarida Yevropa mamlakatlari birlashish, har tomonlama jipslashish va shu asosda ichki

hamda tashqi siyosat muammolarini muzokara, mubohasa va hamkorlik asosida hal qilishning hozirgi zamondagi namunasini ko'rsatmoqda. Uning ijobiy tomonlarini ko'rgan Yevropaning boshqa mamlakatlari Yevropa Ittifoqiga kirish yo'llarini qidirib topmoqdalar. Bunday birlashish XV-XX asrlar tarixida birinchi bo'lib, insoniyatning tubdan yangi sharoitlarda bunyodkorlik hayotining umum manzarasini belgilab bermoqda.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o'qing.
- b) matnni kichik qismlarga ajratib reja tuzing.
- c) reja asosida matn mazmunini so'zlab bering.
- d) turli davlatlarning pul birligi haqida ma'lumot to'plang.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'z va iboralarning ma'nosini izohlang.

qit'a, pul birligi, Yevropa Ittifoqi, iqtisodiy krizis, kapitalistik davlat, mustamlakachilik, strategiya, hamkorlik, bozor munosabatlari, pul-kredit siyosati, bunyodkorlik.

MAKROIQTISODIYOT

Makroiqtisodiyot (lotincha "makro" - "katta", "uzun", arabcha "iqtisodiyot" - xo'jalik yuritish) - iqtisodiy tizimdagi barcha ishtirokchilarning xususiyatlarini o'rganish. Makroiqtisodiyot umum jarayonlarga urg'u beradi. Umum jarayon faqat pul bilan tirik. Pul bo'lmagan, pul muammolari rivojlanmagan joyda makroiqtisodiyot bo'lishi mumkin emas. Atoqli vatandoshimiz Abdulla Avloniyning yozishicha: "Iqtisodiyot deb pul va mol kabi ne'matlarning qadrini bilmoqqa aytilur. Mol qadrini bilg'uvchi kishilar o'rinsiz yerga bir tiyin sarf qilmas, o'rni kelganda so'mni ayamas".

Makroiqtisodiyot alohida mahsulot va xizmatlar bozorlarini o'rganadigan mikroiktisodiyotdan farqli o'laroq, milliy iqtisodiyotni tizim ko'rinishida, ya'ni mahsulot va xizmatlar, pul va qimmatbaho qog'ozlar, yo'llanma ishchi kuchi bozorlari va jahon bozorlarini bir-biriga bog'lashda o'rganadi. Makroiqtisodiyot fanining vazifasi yuqorida qayd etilgan bozorlar harakatining davlat aralashuvi hisobga olingan holda makroiqtisodiy xususiyatlarini aniqlashdir.

Makroiqtisodiyot, mikroiktisodiyotdan farqli ravishda, YaIM (Yalpi ichki mahsulot), inflyatsiya, ishsizlik, foiz stavkasi va valuta kursi kabi ko'rsatkichlar tizimini qo'llaydi.

Mustaqil O‘zbekistonda makroiqtisodiyot fanini o‘rganishga jiddiy e‘tibor berilmoqda. Makroiqtisodiyot fani majburiy umumnazariy fanlar qatoridan joy oldi va hozirda ushbu fanning asosiy atamalari iqtisodiyot bo‘yicha maktab dasturlariga kiritilmoqda, chunki, u bizning har birimiz - talaba va o‘qituvchi, firma hisobchisi va moliya vaziri, ishbilarmon va markaziy bank xodimi uchun amaliy ahamiyatga egadir. Makroiqtisodiyotni o‘rganish tizimli iqtisodiy fikrlashni shakllantirish, iqtisodiy siyosat natijalarini to‘g‘ri baholash, xo‘jalik sohasida qabul qilingan qarorlar bajarilishining natijasini oldindan belgilashga imkon beradi.

Makroiqtisodiy bilimlar, umuman olganda, har bir kishi uchun kerak. U, ayniqsa, kasbiy faoliyatda boshqaruvga oid qarorlarni qabul qilishda kerak bo‘lgan, budjet va kredit resurslarini taqsimlaydigan, iqtisodiy siyosat ishlab chiquvchilar uchun juda muhimdir.

Har birimizning farovon turmushimizni ta‘minlash, aksariyat hollarda, aynan makrodarajada qabul qilinadigan qarorlarga bog‘liq.

Milliy iqtisodiyotimiz dunyo darajasiga ko‘tarilib borayotgan sharoitda, samarali iqtisodiy siyosatni ishlab chiqish mustaqil O‘zbekistonga quyidagi muhim masalalarni hal etishda xizmat qilmoqda:

- barqaror iqtisodiy o‘shishni ta‘minlash;
- mamlakatimizda o‘tish davrida va dunyo miqyosida yuz berayotgan jarayonlarni tahlil qilish;
- to‘g‘ri xulosalarni ishlab chiqish va ular asosida iqtisodiy siyosatni shakllantirish mexanizmini hayotga tatbiq etish.

Bularning hammasi iqtisodiyotning barqaror o‘shishini ta‘minlaydi.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- c) matnni tarjima qiling.
- d) makroiqtisodiyot va mikroiqtisodiyot tushunchalarini Venn diagrammasi orqali solishtiring.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘z va iboralarning ma‘nosini izohlang.

pul muammolari, ne‘mat, mahsulot, xizmatlar, milliy iqtisodiyot, yollanma ishchi kuchi bozorlari, jahon bozorlari, inflyatsiya, ishsizlik, foiz stavkasi, valuta kursi, iqtisodiy fikrlash, iqtisodiy siyosat.

BANK TIZIMI

Banklar jamiyatda mavjud bo‘sh pul mablag‘larini to‘plash, joylashtirish va ularning harakatini tartibga solishga xizmat qiluvchi kredit muassasasi hisoblanadi.

Bank tizimi bir yoki ikki bo‘g‘inli bo‘lishi mumkin. Bir bo‘g‘inli tizimda Markaziy va tijorat banklari bir mavqeda bo‘lib, teng huquqli agentlar tarzida ish yuritadi yoki hamma banklar davlat banki bo‘ladi.

Rivojlangan mamlakatlar uchun ikki bo‘g‘inli bank tizimi xos. Bunda birinchi bo‘g‘in mamlakatda pul muomalasini tashkil etuvchi va nazorat qiluvchi Markaziy bank bo‘lsa, ikkinchi bo‘g‘inni mustaqil va markaziy bankka bo‘ysunuvchi tijorat va maxsus banklar tashkil qiladi.

Ikki pog‘onali bank tizimi tijorat va maxsus banklarga bo‘linadi.

Markaziy bank - davlat banki hisoblanib, mamlakatda pul kredit tizimini markazlashgan tartibda boshqaradi va davlatning yagona kredit siyosatini amalga oshiradi.

Davlat banki - u amalga oshirayotgan siyosat tartibi yuqori davlat organlari tomonidan o‘rnatiladi.

Markaziy bank - pul muomalasini tartibga soladi, tijorat banklari va jamg‘arma muassasalaridan mablag‘lar qabul qilib, ularga kreditlar beradi.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- c) matnni tarjima qiling.
- d) O‘zbekiston bank tizimi haqida taqdimot tayyorlang.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘z va iboralarning ma‘nosini izohlang.

bo‘sh pul mablag‘lari, kredit muassasasi, Markaziy bank, tijorat banklari, pul muomalasi, tijorat banki, maxsus banklar, kredit siyosati, jamg‘arma.

HISOB TUSHUNCHASI, UNING TURLARI VA BOSHQARUVDA TUTGAN O‘RNI

Har qanday jamiyatning rivojlanishi uni boshqarishni taqozo etadi. Boshqarish, o‘z navbatida, jamiyatning turli tarmoq va sohalarida yuz bergan va berayotgan jarayonlar, xo‘jalik faoliyatini olib borayotgan subyektlarning mablag‘lari, ularni tashkil etish manbalari, erishayotgan

natijalari va boshqa jihatlari to'g'risidagi axborotlarning mavjudligiga bog'liq bo'ladi. Bunday axborotlarni o'zida mujassamlashtiruvchi vosita xo'jalik hisobidir.

Xo'jalik hisobi negizida, ko'rinib turibdiki, "xo'jalik" va "hisob" so'zlari yotadi.

Xo'jalik deganda, ma'lum maqsadlarga yo'naltirilgan, o'zining bazisi va ustqurmasiga ega bo'lgan subyektlar tushuniladi. Xo'jalik sifatida qaraladigan subyektlar bo'lib bir butun mamlakatning o'zi va uning turli tarkibiy bo'linmalari, masalan, tarmoqlari, sohalari, mintaqalari, hududlari, vazirliklar, birlashmalar, korxonalar hisoblanadi. Mamlakat doirasidagi xo'jalik xalq xo'jaligi, uning eng quyi bo'g'inidagi xo'jalik korxonalar xo'jaligi deb ataladi. Iqtisodiyotning yuqori va quyi bo'g'inlari o'rtasidagi xo'jaliklarga tarmoqlar, sohalar, birlashmalar, viloyatlar, tuman va shaharlar xo'jaliklari kiradi.

Hisob - xo'jalikda yuz bergan va berayotgan hodisa va jarayonlar, ularning natijalari to'g'risidagi axborotlarni yig'ish, qayd etish, guruhlash va uzatish tizimidir. Demak, hisobning asosiy mahsuli axborot bo'lsa, bu axborotlarni aniq, to'liq, va o'z vaqtida yig'ish, qayd etish, guruhlash va foydalanuvchilarga yetkazib berish hisob yuritishning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Shunday qilib, ikki so'z yig'indisidan tashkil topgan "xo'jalik hisobi" xalq xo'jaligining turli bo'g'inlarida yuz bergan va berayotgan hodisa va jarayonlar, ularning natijalarini miqdor va sifat jihatdan xarakterlovchi axborotlarni yig'ish, qayd etish, guruhlash va uzatish tizimidir.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o'qing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so'zlab bering.
- c) matndagi chetdan o'zlashgan iqtisodiy terminlarni ajratib yozing.
- d) matnni kengaytiring.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'z va iboralarning ma'nosini izohlang.

hisob, jamiyat, rivojlanish, boshqarish, tarmoq, soha, jarayonlar, xo'jalik faoliyati, mablag', xo'jalik hisobi, bazis, xalq xo'jaligi, korxonalar xo'jaligi, tarmoqlar, sohalar, birlashmalar, guruhlash, uzatish.

MOLIYA TIZIMI

Moliya tizimi real iqtisodiyotni rivojlantirish, ijtimoiy

muammolarni hal qilishga qaratilgan chora-tadbirlar, dastaklar hamda moliya institutlarining barcha bo'g'inlari faoliyatining yig'indisidan iborat. Moliyani boshqarish eng avvalo davlatimizning qonunchilik organlari tomonidan amalga oshiriladi. moliya institutlarining tizimi moliyani umumiy boshqaruv va moliyani tezkor boshqaruviga bo'linadi. Moliyaviy nazoratning anglosakson va fransuz modellari mavjud. Moliyaviy nazoratning olib borilishi muddatlari, reglamenti, nazorat obyekti va subyektlariga asosan turli shakllarga ajratiladi.

Moliya nazorati o'zining amalga oshirish usullari bo'yicha hujjatli tekshirish, o'rganib chiqish, nazorat, moliyaviy holatini tahlil etish, monitoring va taftishga ajratiladi.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o'qing.
- b) matnni gapirib bering.
- c) tarjima qiling.
- d) matnni kengaytirib maqola yozing.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'z va iboralarning ma'nosini izohlang.

moliya institutlari, moliyaviy nazorat, anglosakson modeli, fransuz modeli, monitoring, taftish, tahlil etish.

SOLIQ DEGANDA NIMANI TUSHUNASIZ?

Amaliyotda soliq deganda ba'zi budjetga tushadigan pul yoki majburiy to'lov deb ta'rif beriladi. Bu to'liq bo'lmagan, ilmiy asoslanmagan ta'rifdir. Axir budjetga pul soliqsiz ham tushishi va soliqsiz ham majburiy to'lovlar borligi ko'pchilikka ma'lumku! Biz soliq'larga quyidagi ta'rifni beramiz.

Soliqlar - bu budjetga tushadigan pul, (iqtisodiy) va qonun bilan belgilangan majburiy munosabatlardir. Bu munosabatlar soliq to'lovchilar (huquqiy va jismoniy shaxslar) bilan davlat o'rtasidagi munosabatlarni ifoda etadi. Soliq to'g'risidagi qonunlar Oily Majlis tomonidan tasdiqlangan demokratik munosabatlardir. Soliqlar milliy daromadni tasdiqlash va taqsimlanish jarayonida uning bir qismini davlat ixtiyoriga olish shaklidir. Soliq davlatning markazlashgan pul fondi (davlat budjeti)ni tashkil etishning asosiy vositasi hisoblanadi.

Soliqlarning majburiyligi Oily Majlis tomonidan tasdiqlangan huquqiy va me'yoriy qonunlar bilan ta'minlanadi.

Shunday ekan, soliqlarni to'lamaslikka, soliq obyektni yashirishga,

solliq summasini kamaytirib ko'rsatishga na huquqiy va na jismoniy shaxslarning haqqi yo'q.

Solliq to'lash xo'jalik subyekti va faoliyat ko'rsatuvchi fuqoro bilan davlat o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni bozor iqtisodiyoti davridagi asosiy shakli, daromadlarni xo'jalik subyektlari bilan davlat o'rtasida taqsimlanishining asosiy vositasi hisoblanadi.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o'qing.
- b) so'zlab bering.
- c) tarjima qiling.
- d) matnni kengaytiring.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'z va iboralarning ma'nosini izohlang.

solliq, budjet, pul, majburiy to'lov, majburiy munosabatlar, huquqiy shaxs, jismoniy shaxs, milliy daromad, huquqiy va me'yoriy qonunlar, solliq summasi, xo'jalik subyekti.

KREDIT NIMA?

Kredit deganda o'z egalari qo'lida vaqtincha bo'sh turgan pul mablag'larini boshqalar tomonidan ma'lum muddatga haq to'lash sharti bilan qarzga olish va qaytarib berish yuzasidan kelib chiqqan munosabatlar tushuniladi.

Kredit munosabati ikki subyekt o'rtasida yuzaga keladi: biri pul egasi, ya'ni qarz beruvchi; ikkinchisi pulga muhtoj, ya'ni qarz oluvchi. Kredit tovar va pul ko'rinishidagi mablag'larni:

- Qaytarib berishlik
- Muddatlilik
- Foiz to'lash

shartlari asosida berish natijasida yuzaga keladi.

Kredit qanday vazifalarni bajaradi va uning jamiyatdagi roli qanday?

Kredit to'rt xil vazifani ado etadi.

Birinchidan, pulga tenglashtirilgan to'lov vositalarini (masalan, veksell, chek, sertifikat va x.k.) yuzaga chiqarib, ularni xo'jalik oborotiga jalb qiladi.

Ikkinchidan, u bo'sh pul mablag'larini harakatdagi, ishdagi kapitalga aylantirib, pulni pul topadi, degan qoidani amalga oshiradi.

Uchinchidan, qarz berish orqali pul mablag'larini turli tarmoqlar

o'rtasida qayta taqsimlash bilan ishlab chiqarish resurslarining ko'chib turishini ta'minlaydi.

To'tinchidan, qarz berish, qarzni undirish vositalari orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

Kredit va undan foydalanish natijasida turli natijalarga erishiladi. Bu natijalar ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin. Ijobiy natijalar deganda kreditdan samarali foydalanish natijasida qo'lga kiritilgan tushuniladi. Masalan, Andijonning Asaka shahrida asosan bank krediti hisobidan qurilayotgan yangi avtomobil zavodi respublikaning yengil avtomobillarga bo'lgan ehtiyojini ma'lum darajada qondirsa va jahon bozorida munosib o'rin egallasa, bu kreditning ijobiy ro'li hisoblanadi.

Kreditning salbiy ro'li asosan quyidagi 2 holatda namoyon bo'ladi:

- Kredit xalq xo'jaligiga turli yo'llar bilan asossiz ravishda ko'p berilsa va oqibatda pul massasi ko'payib, milliy pul qadrsizlansa;
- Agar olingan xalqaro kreditlardan samarali foydalanilmasa va mamlakat o'zining boshqa daromad manbalari, masalan, oltinini sotish hisobidan qaytarsa.

Kreditning qanday shakllari mavjud?

Kredit aloqalari pul egasi bilan qarz oluvchi o'rtasida bevosita va bilvosita bo'lishi mumkin. Birinchi holda ular to'g'ridan to'g'ri muomalaga kirishadi. Ikkinchi holda ular aloqasi vositachilar orqali yuz beradi. Shunga qarab kreditning quyidagi asosiy shakllari kelib chiqadi:

1. Tijorat krediti
2. Bank krediti
3. Iste'molchi krediti
4. Davlat krediti
5. Xalqaro kredit

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o'qing.
- b) tarjima qiling.
- c) matnni qisqartiring.
- d) kredit turlarini klaster usuli yordamida yoritib bering.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'z va iboralarning ma'nosini izohlang.

pul mablag'lari, qarz, kredit munosabati, muhtoj, mablag'lar, vazifa, to'lov vositalari, veksels, chek, sertifikat, xo'jalik oboroti, kapital,

iqtisodiy o‘rish, ehtiyoj, vositachi, bevosita, bilvosita.

MENEJMENT

Menejment (fransuzcha “menagement” - xo‘jalik ishlari bilan shug‘ullanish) - samarali ishlab chiqarish faoliyatini ta‘min etish, moliyaviy hamda moddiy zaxiralardan foydalanish shakllari, usullari va vositalarining jami.

Bozor munosabatlari rivojlangan mamlakatlarda menejment ko‘p tarmoqli soha bo‘lib, uni o‘rganish, uqish va bilish, menejment sohasidagi ilmlarni takomillashtirish juda keng taraqqiy etgan o‘quv-o‘rganuv yo‘nalishidir.

Rivojlangan va rivojlanyotgan mamlakatlar, tarixiy tajriba asosida, XX asrning o‘rtalarigacha olib borgan siyosatlaridan voz kechishga majbur bo‘ldilar: ya‘ni ishchi-dehqonlarning, mehnatkash ommaning talab va ehtiyojlarini qondirish, ularning turmush darajalarini doimiy ravishda ko‘tarilishini ta‘min etish, mustamlakachilik siyosatidan voz kechish, boshqa davlatlarga nisbatan bosqinchilik va zo‘ravonlik siyosatini qoralash, bunday choralarni amalga oshirish o‘zini saqlab qolishni istagan har bir davlatning zaruriy burchi ekanligi, shunday siyosat amalga oshirilmasa, hukmron sinflar va mavjud siyosiy tuzum o‘zining mustahkamligini va barqarorligini ta‘min eta olmasligi o‘z-o‘zidan ayon bo‘lib qoldi. Farovon hayotni ta‘min etishning yagona to‘g‘ri yo‘li, o‘z mablag‘larini saqlab qolish va yanada o‘stirishning barcha e‘tirozsiz qabul qiladigan imkoniyati - tenglik, demokratiya va insonparvarlik qoidalari asosida jamiyatni, davlatni bozor iqtisodiyoti munosabatlariga ko‘chirish ekani ravshanlashdi.

Bozorda hamma teng: kimki tadbirkor, tashabbuskor, bilimli, o‘tkir fikrli, g‘ayratli bo‘lsa, o‘sha g‘alabaga erishadi va tezroq boyiydi. Demak, hamma narsa har bir insonning o‘z mutaxassisligini yaxshi bilishi, aqli, harakati, shijoatiga bog‘liq. Bu esa kishilardagi ichki imkoniyatlarni uyg‘otadi, harakatga keltiradi. Bozor iqtisodiyotiga tayanadigan davlatlar Ikkinchi jahon urushidan keyingi yarim asr ichida yuksak moddiy va ommaviy madaniyat cho‘qqisiga chiqdilar. Ammo, ba‘zi shaxslar va birlashmalarning ortiqcha boyib ketishiga yo‘l qo‘ymaslik maqsadida qator choralar ko‘rildi: chunonchi, mablag‘i va olayotgan foydasi oshgan sari to‘lanadigan soliqning salmog‘i va foizi yanada tezroq oshib boradi.

Mustaqil O‘zbekistonning kelajagi menejment fani, usullari, yo‘llari va vositalarini to‘la, chuqur egallash bilan bog‘liq.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o'qing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so'zlab bering.
- c) matnni rus tiliga tarjima qiling.
- d) menejment fani, usullari, yo'llari va vositalari haqida B\B\B jadvalini tuzing.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'z va iboralarning ma'nosini izohlang.

ishlab chiqarish, zaxira, ko'p tarmoqli, siyosat, mehnatkash omma, talab, ehtiyoj, mustamlakachilik siyosati, hukmron sinflar, insonparvarlik qoidalari, menejment, chuqur egallash.

BUYUK IPAK YO'LI

Buyuk Ipak yo'li - bu Xitoy, O'rta Osiyo va Yaqin Sharq mamlakatlari, keng ma'noda esa Sharq va G'arb o'rtasidagi qadimgi savdo-sotiq, tijorat va madaniy-ilmiy aloqalar yo'li hisoblangan.

Buyuk Ipak yo'li haqidagi ilk yozma ma'lumotlar miloddan avvalgi 138-yilga to'g'ri keladi: Xitoy imperatori Udi topshirig'i bilan O'rta Osiyoga yuborilgan elchi va sayyoh Chjan Syan Buyuk Ipak yo'lini o'rganadi va bu to'g'rida o'z tasnifini beradi. Buyuk Ipak yo'li Xitoydagi Xuanxe daryosining o'rta oqimida joylashgan Sian shahridan boshlanib, Lanchjou orqali Dunxuanga kelgan. Bu yerda yo'l ikkiga ayrilgan: birinchisi - Shimoli-g'arbiy Buyuk Ipak yo'li - Turfon, Torim vohasi, Qashqar, Farg'ona orqali o'tib, Samarqandgacha kelgan. Bu yerda Buyuk Ipak yo'li yana ikkiga bo'linib, biri Marv, Nisa (Turkmanistonning janubida joylashgan shahar, hozir faqat xarobalari o'rganilmoqda), Hamadon, Bag'dod va Misr orqali O'rtayer dengizigacha yetib borgan. Ikkinchisi Buxoro va Xorazmga yo'nalgan va Xorazmda ikkiga bo'lingan: biri Orolning sharqidan Janubiy O'rol orqali Saqlab yurtiga (Rossiyaga) va Sabar (Sibir) turklari yurtiga borgan. Xorazmda davom etgan ikkinchi yo'l Mang'ishloq, Hazar (Kaspiy) dengizi sharqi-shimoli orqali Kavkaz, Itil (Volga), Bulg'oriya (Tataristonning eski nomi), Qrim, Qora dengiz yo'li bilan Evropaga borgan.

Janubi-g'arbiy Buyuk Ipak yo'li - Xo'tan, Yorkent, Pomir-Tyan-Shan tizmalari orqali o'tib, Baqtriyaning poytaxti Zariaspa (Balx)ga borgan. Balxda janubiy yo'l ikkiga ajralib, biri Hindistonga, ikkinchisi g'arbga yo'nalgan va Marvda shimoliy yo'l bilan tutashgan. Marvdan Buyuk Ipak yo'li Parfiyaning poytaxti Nisa, Eronning Gekatompil,

Apaliya va Ekbatana (Hamadon) shaharlari orqali Mesopotamiyaga chiqib, u yerdan Damashqqacha borgan, Quddus va Misrga yoʻnalgan.

Buyuk Ipak yoʻli orqali turli-tuman jihoz va buyumlar savdo qilingan. Ammo yoʻlning nomida “ipak” soʻzining borligi Buyuk Ipak yoʻlining asosiy ahamiyati nimadan iborat ekanligiga ishora qiladi. Gʻarbni maftun qilgan narsa ipak edi. Gʻarb ipakni bilmasdi, ipak qurtini, uni parvarishlash, ipakni pilladan olish, qurti nima bilan boqish kabi narsalar gʻarb kishilariga nomaʼlum edi. Xitoy va ajdodlarimiz, Movarounnahr ustalari ipakdan turli gulli matolar tayyorlashda ham jahonning boshqa qismlaridan oldinda boʻlib, yevropaliklarni lol qoldirardilar. Mutaxassislarning yozishicha, ipak mato oʻrami oʻtgan zamonlarda, hali metall pul birligi qaror topmagan davrda, pul vazifasini ham bajargan.

Buyuk Ipak yoʻli oʻnlab mamlakatlar va xalqlar hududini kesib oʻtgan. Uning asosiy yoʻnalishlarini qoʻlga kiritish yoki saqlab qolish uchun koʻp urushlar, toʻqnashuvlar boʻlgan. Har bir davlatning hukmdori Buyuk Ipak yoʻlining imkoniyatlarini kengaytirishga intilgan, bekatlar, karvonsaroylar, bandargohlar qurdirgan, karvonlarni ot-ulov, tuya va turli abzallar bilan taʼminlagan. Bunday faoliyat, bir tomondan, yurti, mamlakatni keng savdo-sotiqqa tortib, iqtisodni koʻtargan va ikkinchidan, davlat gʻaznasiga sezilarli daromad keltirgan.

Buyuk Ipak yoʻli XV-XVI asrlardagi buyuk geografik kashfiyotlar davri boshlangandan soʻng oʻz-oʻzidan soʻna boshladi, chunki tuya va otga suyangan karvon Gʻarbiy Yevropaning yelkanli kema va karabellari bilan tenglasha olmas edi. Ammo uning insoniyat taraqqiyotidagi ijobiy roli shubhasizdir. Shu jumladan, Buyuk Ipak yoʻli Markaziy Osiyoning va birinchi navbatda, Vatanimiz Movarounnahrning iqtisodiy va madaniy koʻtarilishida jiddiy oʻrin tutgan.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni oʻqing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini soʻzlab bering.
- c) gap tuzilishiga ahamiyat bering, qoʻshma gap turlarini aniqlang.
- d) matnni qisqartirib daftaringizga koʻchiring.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch soʻz va iboralarning maʼnosini izohlang.

Sharq, Gʻarb, savdo-sotiq, tijorat, madaniy-ilmiy aloqalar, yozma maʼlumotlar, miloddan avvalgi, elchi, sayyoh, dengiz yoʻli, ipak qurti, metall pul birligi, hukmdor, bekat, karvonsaroy, bandargoh, gʻazna,

karvon, yelkanli kema.

SALOMATLIK - TUMAN BOYLIK

Dunyoning barcha mamlakatlarida salomlashish yuksak madaniyat belgisi hisoblanadi. Ko‘chaga chiqqanda uchragan birinchi tanishga, do‘stlarga, o‘qish yoki ish joyiga kiriboq hamsaboqlar, hamkasabalarga, uyga qaytganda esa oila a‘zolariga salom beriladi, salomga alik olinadi. Salom-alikning ma‘nosi, eng avvalo, bir-biriga sog‘liq, tinchlik, omonlik tilashdir. Shundan ham ko‘rinadiki, inson uchun sog‘liq, omonlik, tinchlikdan qimmatliroq boylik yo‘qdir. Shuning uchun ham bir-birimiz bilan uchrashganda “Assalomu alaykum! Salomatmisiz? Sog‘liqlaringiz yaxshimi? Sog‘-omonmisiz?» desak, xayrlashayotganda esa, albatta, “Sog‘bo‘ling! Xayr, salomat bo‘ling!” - deymiz.

Doim sog‘bo‘lish mumkinmi? Ha, mumkin. Buning uchun o‘z vaqtida rejali ovqatlanish, zararli odatlardan voz kechish, o‘qish yoki ishni qat‘iy tartib asosida yo‘lga qo‘yish, ertalab badantarbiya qilish, tanani, o‘qish yoki ish joyini doim toza-ozoda saqlash, asabiylashishdan o‘zni tiyish, ko‘proq quvnoq kishilar davrasida bo‘lish, o‘z vaqtida dam olish, turli meva, sabzavot va ko‘katlardan iste‘mol qilib turish lozim.

Afsuski, har doim ham vaziyat biz istagandek bo‘lavermaydi. Doim ham bir-birimizni to‘g‘ri tushunavermaymiz. Oqibatda kishi asabiylashadi. Asabiylashish esa o‘qish yoki ishdagi dilxiraliklarga, eng yomoni, salomatligimizning yomonlashuviga sabab bo‘ladi. Shuningdek, ob-havoning tez-tez o‘zgarishi, quyosh yoki tabiatdagi muvozanatning o‘zgarishi, o‘qish, ish yoki yashash joyimizdagi turli noqulayliklar ham salomatligimizga salbiy ta‘sir etadi. Oqibatda kishi tanasi o‘zining doimiy muvozanatini saqlab turolmay, tashqi yordamga muhtojlik sezadi. Shunda biz shifokorlarga murojaat etishga majbur bo‘lamiz.

O‘zbekiston Respublikasi hukumati aholi sog‘ligini mustahkamlash uchun barcha sharoit va imkoniyatlarni yaratmoqda. 2000-yili respublikamizda «Sog‘lom avlod yili» deb e‘lon qilindi. Aholi sog‘ligini mustahkamlash yo‘lida alohida xizmat ko‘rsatgan kishilar uchun «Sog‘lom avlod uchun» ordeni ta‘sis etilgan. Mamlakatimizda xalq hayotini farovonlashtirish, atrof-muhitning ifloslanishiga yo‘l qo‘ymaslik borasida bir qancha qonunlar qabul qilingan. Korxonalarda mehnatni muhofaza qilish va texnika xavfsizligi qoidalariga qat‘iy amal qilinadi. Ko‘pchilik korxonalarning profilaktoriyalari, dam olish

pansionatlari mavjud. Aholi sogʻligini tiklash va mustahkamlash uchun qishloq vrachlik punktlari, ambulatoriyalar, poliklinikalar, shifoxonalardan tashqari, oʻnlab sanatoriylar, dam olish uylari yil boʻyi ishlab turadi.

Sogʻligini asrash har kimning oʻz qoʻlidadir. Buning uchun har birimiz uyda, oʻqishda va ishda xushmuomala boʻlishimiz, rashk, igʻvo, fitnalarga barham berishimiz, bir-birimizga mehribon boʻlishimiz, ichkilikbozlik, kashandalik, giyohvandlik, fohishabozlik kabi illatlarni tag-tubi bilan yoʻq qilishimiz, chang, tutun va shovqin-suronsiz sharoitda yashash, oʻqish va ishlash imkoniyatini yaratishimiz, ovqatlanish va dam olishni toʻgʻri tashkil etishimiz, asabga tegadigan har qanday omildan voz kechishimiz, sport bilan shugʻullanib chiniqishimiz, qisqasi - sogʻlom hayot tarzini yaratishimiz lozim. Ana shundagina dunyoning barcha boyliklaridan ham qimmatroq boʻlgan sogʻligimizni asrab, baxtli hayot kechiramiz.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni oʻqing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini soʻzlab bering.
- c) “Sport - sogʻliq garovi” mavzusida insho yozing.
- d) matndan foydalanib salomatlik formulasini yarating.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch soʻz va iboralarning maʼnosini izohlang.

salomlashish, madaniyat, oila aʼzolari, rejali ovqatlanish, zararli odatlar, badantarbiya, asabiylashish, vaziyat, muvozanat, taʼsis, farovonlashtirish, profilaktoriylar, dam olish pansionatlari, sport.

HAMID OLIMJON VA ZULFIYAXONIM

(Vafodorlikda tengi yoq)

Shunday insonlar boʻladiki, ular qancha umr koʻrganidan qatʼiy nazar xalq qalbida abadiy yashaydi. Ana shundaylardan biri Hamid Olimjon edi. U qisqa umri davomida oʻnlab oʻlmas asarlar yaratib xalqimiz yuragidan mangu joy oldi. Hamid Olimjon sheʼriyat maydoniga porloq yulduzdek kirib keldi. Xuddi shuningdek, uning umr yoʻldoshi Zulfiyaxonim ham shu maqomga ega boʻldi. Xoʻsh, ularning bir-biriga muhabbatlari qanday edi?

Ular 1935-yilda sevib oila qurishdi. Biroq oradan toʻqqiz yil

o'tgach, nogahoniy falokat tufayli Zulfiya ikki nafar farzandi bilan eridan beva qoldi. Keyin esa u umrining oxirigacha Hamid Olimjonga bo'lgan muhabbatini boshi ustiga qo'yib, avaylab, asrab, gard yuqtirmay olib o'tdi. Ba'zan, Zulfiya opa to'g'risida ikki bolani otasiz katta qildi, deyishadi. Bu unchalik tog'ri emas. Chunki Hamid Olimjon ruhan o'z xonadonini biron kun ham tark etgan emas. Devorlardagi suratlardan Hamid Olimjon yirik-yirik ko'zlari bilan muttasil Zulfiya opaga, farzandlariga qarab, ularning holidan xabar olib turardi. Javondagi kitoblardan uning salobatli ovozi eshitilib turgandek edi. Otaning ruhi tirik bo'lsa, u otaning hamma ishlarida, shu jumladan, bolalar tarbiyasida ham ishtirok etaverar ekan.

Zulfiya - atoqli shoira, yirik davlat arbobi, jamoat ishlarida faoliyat ko'rsatdi. Lekin u birinchi navbatda ayol, ayol bo'lganda ham o'zbek ayoli edi. U ayol sifatida muayyan burchga ega edi. Hamid Olimjondan erta ayrilgan farzandlarini o'stirib, odam qilib yetishtirmoq kerak edi. Bu esa dunyodagi eng qiyin, eng mashaqqatli ishlardan biri. Qizig'i shuki, siz farzandlaringizni moddiy ne'matlarga ko'mib yuborishingiz, ular yaxshi kiyinishi, yeb-ichishi, shuhratingiz shu'lasida gerdayib yurishlari mumkin, lekin bularning hech qaysisi farzandning qobil bo'lib chiqmog'i uchun yetarli bo'lmasligi hech gap emas. U aksincha o'g'ri, bezori bo'lishi ehtimoldan holi emas. Zulfiya opa 30 yoshida beva qolgan edi - u 30 yashar ayolga atalgan bu dunyoning butun qo'rini farzandlariga bag'ishladi. Buning oqibatida qizi Hulkar olima bo'ldi. Nafaqaga chiqquniga qadar O'zbekiston Milliy universitetida dars berdi, Oybek domlaga munosib kelin bo'ldi. O'g'li Omon esa - mana qirq yildan oshdiki, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisida ishlaydi. Zulfiya opa o'zining onalik burchini ham juda o'rinlatib ado etdi. Jamiyat uchun yaxshi fazilatlarga ega bo'lgan ikki ajoyib insonni tarbiyalab yetkazib berdi.

Zulfiya opa o'zbek she'riyatida o'ziga xos bir maktab yaratib ketdi. Uning shogirdlari ko'p edi. Ular Zulfiya opaning chirog'ini so'ndirmaslikka harakat qilib kelishmoqda. Shoira shogirdlari bilan birga go'zal bir she'riyat chamanini ham bunyod etdi.

Shoiraning she'rlari haqida, ularning latofati, insoniy jozibasi, teranligi to'g'risida juda ko'p gapirish mumkin. Lekin Zulfiya opani odamlarga ardoqli qilgan, adabiyotimizning yorqin yulduzlaridan biriga aylantirgan, XX asrning buyuk ayollari qatoriga qo'shgan asosiy omil nima? Bu uning e'tiqodi, juda yuksak ma'naviy va axloqiy fazilatlari, dili bilan tilining birligi, she'rlarida madh etgan insoniylik, vafo, sadoqat va diyonat degan narsalarga o'zi hayotda og'ishmay amal qilganida.

Onasi uni yoshligida to'rt o'g'il ichida "gul g'uncham", "shoira

qizim”, der ekan. Onaning mehri daryodek toshib, oftob jilvasida xalq qalbiga ham yetib bordi. Endi uni elu yurt ham “shoira qizim”, deb ardoqlaydigan bo‘ldi. Chunki shoira shunday she’rlar bitardiki, o‘qiganlar miriqadi, yuragida quvonch bo‘lsa, to‘lqin urardi, dardi bo‘lsa... shoira she’rlari dardiga malham bo‘ladi.

Shoira umrining so‘nggi kunlarigacha sevgi, sadoqat, hijronni kuylab o‘tdi.

U xalqaro “Nilufar” va Neru nomidagi mukofotlarning sohibasi bo‘lgandi. Lekin mukofotu unvonlar orasida bitta unvon bor ediki, bu Zulfiya opani alohida mag‘rurlantirgan. U O‘zbekiston xalq shoirasi edi. Shuning uchun bo‘lsa kerak, “Baxtim shulki, o‘zbekning Zulfiyasiman” deya xitob qilgandi. Shoira haqiqatdan ham o‘zbek ayollarining vafo va sadoqatda buyuk timsoli bo‘lib qoldi. Respublikamizda Prezidentimiz tashabbusi bilan “Zulfiyaxonim” mukofoti ta’sis etildi. Mana bir necha yildirki, mamlakatimizdagi san’at, adabiyot sohasida o‘zini ko‘rsatgan eng ilg‘or qizlar ushbu mukofotga sazovor bo‘lishmoqda.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing.
- b) reja tuzing, reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- c) o‘zbek shoir va yozuvchilari haqida B\B\B jadvalini tuzing.
- d) jahon adabiyoti namoyondalari haqida taqdimot tayyorlang.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘z va iboralarning ma’nosini izohlang.

qalb, abadiy, mangu, umr yo‘ldoshi, muhabbat, oila, beva, falokat, ruhan, xonadon, tark etmoq, bolalar tarbiyasi, javon, davlat arbobi, jamoat ishlari, ayol, qobil, onalik burchi, xalq shoirasi, “Zulfiyaxonim” mukofoti.

BOTIR ZOKIROV

Hayotda shunday insonlar bo‘ladiki, ularning muhabbati ham buyuk bo‘ladi.

To‘qqizinchi sinfni bitirish arafasida Botirning yuragiga ishq mehmon bo‘ldi, u Farangis ismli qizni yaxshi ko‘rib qoldi. Qiz ham uni nihoyatda sevardi. Ularning sevgisi buloq suvidek tiniq, osmon kabi musaffo edi. Lekin Farangisning ota-onasi, akalari bundan xabar topib, uni ancha koyishdi. Negaki ularning badavlat, dovrug‘i elga ketgan oilasiga Botir mos ko‘rilmadi...

Botir 1952-yili Toshkent Davlat konservatoriyasining vokal

fakultetiga imtihon topshirib, muvaffaqiyatli o'tdi. Farangis Moskva Davlat universitetining filologiya fakultetida o'qiy boshladi. Ularning orasidagi elchi - xat bo'ldi.

Kutilmaganda Botirning hayotida og'ir kunlar boshlandi. 1955-yilda qattiq betob bo'lib, Toshkent tibbiyot institutining yuqumli kasalliklar klinikasida davolana boshladi. Ahvoli og'ir, rangi za'faron, cho'pday ozib ketgandi. Uni shifokor Vali Majidov uzoq davoladi. Davolash jarayoni uzoq va og'ir kechsa-da, Botir ruhiy tushkunlikka tushmadi. Uning hayotga muhabbati, irodasi kuchli edi.

Botir Zokirov operatsiyadan so'ng ham qo'shiq kuyladi. Qiynaldi, izlandi, yo'lidagi to'siqlarni yengib, qayta-qayta kuyladi, oxiri o'z qo'shig'ini topdi. Lekin qanchalik kuyib-yonmasin, ko'zlari to'rt bo'lib axtarmasin, yuragiga armon solgan baxt yulduzini - Farangisni uchratolmadi. Bunga ikki oshiq yurak orasiga to'siq bo'layotganlar sababchi edi. Bir safar Moskvada konsert berayotganida qo'shiqchi uni zaldagi tomoshabinlar orasida tasodifan ko'rib qoldi. O'shanda gastrolning oxirgi kunlari edi. Uni ko'rgan zahoti, o'zini sahnada bir zum yo'qotdi. Uning ko'zlariga sevgilisidan boshqa hech kim, hech narsa ko'rinmasdi. Baxt yulduzi bo'lsa zalning beshinchi qatorida o'tirib, sochlari yelkalariga parishon, o'zini batamom unutgan holda xonandaning mungli qalb faryodini tinglardi. Xonanda esa undan ko'zlarini uzmay, faqat u uchungina yonib kuylardi:

Qaydasan, azizim, qaro ko'zligim,
Sevgili yulduzim, shirin so'zligim.
Qo'limda senga deb quyilgan sharob,
Ko'zlarim yo'lingda, anor yuzligim...

Konsertdan so'ng u Farangisni izladi. Topolmadi... bir necha marta uning suratini chizishga urindi. Chizolmadi. Yana qalblarni sog'inchlarga to'ldirib kuyladi:

Qaydasan, azizim, qaro ko'zligim...

... U qo'shiq kuylayotib, zalga qaradi. Qaradi-yu, bir nuqtaga termulib kuylashda davom etdi. Bu safar ham uning yetolmagan yulduzi o'sha qator, o'sha o'rindiqda o'tirgancha uni tinglardi. Shaloladay sochlari yelkalarini tutgan. Timqora ko'zlari qo'shiq sehridan yonardi. Vujudi quloq bo'lib sahnaga aylangan. Sahnada esa sevimli xonandasi odatdagiday bo'g'zida dard bilan xonish qilib, uni chorlayapti:

Bog'imga noz ila kel,
Quvnoq ovoz ila yor kel,
Seniki bu chaman, bu gullar,
Seniki kuylagan bulbullar,
Kuy ila, soz ila kel.

Qiz ham uchib bormoqchi, lekin qanotlari yo‘q, yugurib boray desa madori yetishmaydi, javob qilay desa nafasi tiqilib qolaveradi. Qo‘shiq uni butunlay sehrlab tashlagan. Xonandaning savollariga xayolan javob berishdan o‘zga chora yo‘q.

“Sog‘-omon tuzalib qaytdingmi, qo‘shig‘im? Seni kutaverib ko‘zlarim yo‘llaringda sarg‘aydi, qayta ko‘rarmikanman, deb sho‘rlik qalbim yana pora-pora bo‘ldi. Qaydasan, qaylardasan joni-jahonim - qo‘shig‘im? Yolg‘iz plastinkang hamisha qalbim malhami. Uni eshitaverib-eshitaverib ovozingni tomirlaringa payvand etdim. Lekin seni qayta ko‘raman, seni tinglab yana qirg‘oqlariga sig‘magan daryoday bo‘laman deb sira-sira o‘ylamagandim.

Hozir olamda mendan baxtli, mendan baxtiyor inson yo‘q. Chunki sening o‘tli ko‘zlaringga termulib, nolayu afg‘onlaringni, dardu xasratlaringni qaytadan tomirlaringa, qalbinga jo qilyapman, qo‘shig‘im. Men bugun qaytadan dunyoga keldim, kelib yana seni ko‘rdim, faqat seni topdim, qo‘shig‘im!...

Konsert tugashi bilan Botirni shifokorlar o‘rab olishdi. Bu safar ham Uni ko‘rolmadi, diydoriga to‘yolmadi. Sog‘inch hislarini bayon etmoqchi, miriqib-miriqib dardlashmoqchi edi. Bo‘lmadi...1985-yil, 25-yanvar. Motamsaro osmon uning tobuti ustiga tinimsiz qor elardi...

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o‘qing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so‘zlab bering.
- c) matnni rus tiliga tarjima qiling.
- d) “Musiqqa san’ati” mavzusida insho yozing.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so‘z va iboralarning ma‘nosini izohlang.

muhabbat, konservatoriya, vokal, fakultet, imtihon, tibbiyot instituti, yuqumli kasalliklar, klinika, tushkunlik, shifokor, iroda, operatsiya, qo‘shiq, konsert, tomoshabin, surat, plastinka.

ILOHIY SO‘Z QADRI

Xalqimizning ardoqli olimasi, Fozilaxonim Sulaymonovaning “Sharq va G‘arb” kitobi quyidagi satrlar bilan boshlanadi: “Hayotim yo‘ldoshi, do‘stim va ustozim Hamid Sulaymonovning yorqin xotirasiga bag‘ishlayman”...

Ular bir-birlariga ko‘ngil berishgan, mehr qo‘yishgan. Ahillikda, baxtiyorlikda qirq yil birga hayot kechirdilar. Lekin bir-birlariga hech

qachon dil izhori bildirmadilar. Balki, muhabbatdek olijanob tuyg‘uning sehri, ilohiyligi, buyukligi-yu pokizaligi ham shunda bo‘lsa ne ajab...

Jajji Fozilaxonimning zukkoligi, o‘tkir zehni Marg‘ilon ahlini shoshirib qo‘ygandi. Besh yasharligidanoq maktabga borgan qizaloq, so‘ng texnikumni tamomlab, o‘n uch yoshida Quvada o‘qituvchilik qildi. Iqtidori, iste‘dodi bois o‘n olti yoshidanoq maktabga direktor bo‘ladi. Keyin Toshkentdagi pedagogika institutiga o‘qishga kiradi.

O‘sha paytlar Hamid Sulaymonov jamoa ichida eng yosh o‘qituvchi edi. Toshkentning ma‘rifatparvar ziyolilari oilasida voyaga yetgan alp kelbatli yigit aksariyat qizlarga yoqardi-yu, biroq uning salobatidanmi yo o‘ta jiddiyliги uchunmi hech kim yurak yutib ortiqcha bir so‘z aytishga botina olmasdi. Oradan bir yil o‘tadi. Kunlarning birida yigit Fozilaxonimni uyiga taklif etadi. Qiz talabalarning kursboshisi bo‘lgani uchun avvallari domlasi xastalanib qolganida “zachyot” qo‘ydirishga ularning uyiga borgani sababli bunga rozi bo‘ladi.

Negadir Hamidjon bir do‘sti bilan uyda yolg‘iz edi. Buni ko‘rgan Fozilaxonimning jahli chiqdi. “Obbo, domlamiz meni do‘sti bilan tanishtirmoqchi bo‘lib uyga chaqirdi- mi? Ensasi qotgan qiz ortga qaytmoqchi ham bo‘ldi. Biroq Hamid akaning taklifi bilan ular shahar markazidagi kinoteatrga yo‘l olishdi. Manzilga yetib kelganda do‘sti uzrini aytdi-da, qayoqqadir ketdi. Yolg‘iz qolgach ikki yosh xiyobon bo‘ylab muzqaymoq yegancha gaplashib ketishdi.

- Fozilaxon, bir yildan buyon Sizni kutaman, - dedi vazminlik bilan Hamid Sulaymon. - O‘tgan yili ko‘zimga kichkina qizcha bo‘lib ko‘ringandingiz. Hozir ulg‘aygansiz, endi aytsam bo‘laveradi. Yoshim yigirma yettida. Men ilmiy, zamonaviy, oqila, xushaxloq qiz bilan oila qursam deyman. Siz bunga loyiq bo‘lgan yagona qizsiz. Uyimizni ko‘rdingiz, meni yaxshi bilasiz. Siz bunga nima deysiz?

Yigitning so‘zlari Fozilaxonni garang qilib qo‘ygandi...

- Bilmadim, bu ota-onamga bog‘liq, - deya oldi u.

Oradan birmuncha vaqt o‘tdi. Yigit va qizning ota-onalari uchrashib, ikki yoshning ahdu paymoni to‘g‘risida bir fikrga kelisholmadi. Boisi Fozilaxonimning oyisi dilbandini sira uzoqqa jo‘natgisi yo‘q edi.

Qarshiliklarga qaramay, 1939-yili vodiya ham, poytaxtda ham gangir-gungir to‘y bo‘ldi.

Ularning dunyoqarashi, tafakkufi, ma‘naviy olami, ruhiyati bir-biriga juda mushtarak edi. Domla Hamid Sulaymon ilmiy izlanishlarini tobora puxtaroq olib borishga intilar, Fozilaxon esa bu ishda unga yaqin do‘st, maslahatchi, ko‘makchi edi. Bu orada opa Leningradga borib ilmiy ishlarni davom ettirdi. Oila yumushlari, ikki o‘g‘lining tarbiyasi

bilan esa Hamid Sulaymonning jannati, g'amxo'r validasi mashg'ul edi. Onaizor Fozilaxonni o'z qizidan ham ortiq ko'rardi.

Hamid aka va Fozila opalarning hayoti silliq, yengil kechdi, desak yanglishgan bo'lamiz. Mustabid tuzumning 50-yillardagi qatag'oni Hamid Sulaymonni ham chetlab o'tmadi. Yo'q yerdagi aybnomalaru, "xalq dushmani" degan tavqi la'nat bilan olimni hibsga oldilar. Domlani "aksil sho'roviy xatti-harakatlari uchun", degan ayblov bilan 25 yil qamoq jazosiga hukm etishdi. Fozilaxonim esa "xalq dushmanining umr yo'ldoshi" sifatida ishdan chetlatildi. Fozila opa Hamid Sulaymonning mutlaqo aybsizligini his etardi. Shu ishonch tuyg'usi uni 1954- yilda Ittifoq prokurorining o'rinbosariga ariza yozishga undadi. Ko'p qiyinchiliklardan so'ng u bosh prokuror o'rinbosarining qabuliga kiradigan bo'ldi.

G'ala-g'ovur Moskva shahri, hech kimning birov bilan ishi yo'q. Opa asabiylashib uzoq vaqt navbat kutdi. Hozir uning xayolida beayb Hamid Sulaymonni tezroq qamoqdan chiqarib yuborishlariga erishishdan o'zga fikr yo'q edi. Dunyo bunchalar tor, buncha qorong'u bo'lmasa?! To'satdan ko'zi tinib, o'ng biqinida paydo bo'lgan kuchli sanchiqdan Fozilaxonim hushidan ketib yiqildi. Kotiba qiz unga dori hidlatib, o'ziga keltirdi. Shundan so'ng prokuror o'rinbosari qabuliga kirdi.

Oradan bir yildan ziyodroq vaqt o'tdi. Fozilaxonimning yugurib-yelishlari bejiz ketmadi. Hamid Sulaymon "oqlanib" oilasi bag'riga qaytdi. Ularga shodlik ulashib, qizlari dunyoga keldi. Hayotning turli og'ir sinovlari-yu, imtihonlari ularning muhabbatini yanada mustahkamladi, tobladi.

Fozila opa va Hamid Sulaymon umr bo'yi bir-birlarini ardoqlashdi, e'zozlashdi. Bir-birlariga sirdosh, yelkadosh, dardkash bo'lishdi. Faqat o'z og'zi bilangina "Sevdim" degan so'zni aytishmadi. Muqaddas kalomning qadrini hamisha yuksak bilishdi. Faqat ko'zlaru, yuraklar shu sehrlil so'zni pichirlab aytardi...

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1-topshiriq.

- a) matnni o'qing, reja tuzing.
- b) reja asosida matn mazmunini so'zlab bering.
- c) "Zamonaviy muhabbat" mavzusida dialogga kirishing.
- d) O'zbekistondagi olim ayollar haqida ma'lumot to'plang.

2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'z va iboralarning ma'nosini izohlang.

do‘st, ustoz, ahillik, baxtiyorlik, olijanob tuyg‘u, texnikum, o‘qituvchilik, iqtidor, iste‘dod, salobat, ma‘rifatparvar, ziyoli, kursbosh, shahar markazi, kinoteatr, vodiyy, poytaxt, dunyoqarash, tafakkuf, ma‘naviy olam, sirdosh, yelkadosh, dardkash.

O‘zbekcha-ruscha lug‘at

A

Adabiy - вечный
Ado - исполнение, завершение, окончание
Ado etmoq - исполнять, выполнять, завершать
Adolat - справедливость
Afsonaviy - мифический
Afzallik - преимущество, превосходство, достоинство
Ahamiyat - особенность
Ahd - уговор, договор, соглашение, обещание
Aholi - жители, население
Ajodlar - предки
Ajoyib - блестяще
Ajratma (mablag‘) - отчисление, ассигнование
Akkreditlash - аккредитация
Aks - отражение
Aksiya - акция
Aksiyador - акционер
Aksiyadorlar mablag‘i - акционерный капитал
Aksiyadorlik jamiyati - акционерное общество
Aktiv balans - активный баланс
Alohida shaxs - частное лицо
Aloqa - связь
Aloqa vositalari - средства связи

Aloqa-aralashuv - коммуникация
Aloqalarni tiklamoq - восстанавливать связи
Alpomish - богатырь
Amaldor - чиновник, должностное лицо
Amalga oshirmoq - воплощать, осуществлять
Amaliy - практический
Amaliyot - практика
Andoza - стандарт
Andisha - благоразумие, осторожность
Anjuman - собрание
Antiqa - необычный
An'ana - традиция
An'anaviy - традиционный
Aqliy boylik - умственный потенциал
Aqliy mehnat - умственный труд
Aralashma - смесь
Aralashmoq - вмешиваться
Ariza - заявление (письменное)
Asbob - инструмент, орудие
Ashyo - вещь, предмет
Asl - суть, существо, начало, оригинал, сущность
Asl nusxa - подлинник, оригинал
Asos - основа, основание
Asoschi - основатель
Asosiy - главный
Asosiy vositalar - основные средства
Atama - термин
Atamashunoslik - терминология
Atigi - всего лишь
Avvalgi - ранний
Avzo - вид, выражение
Axborot - известие, сообщение, информация
Aylanma - круг, кольцо, круговой
Ayniqsa - особенно
Ayovsiz - беспощадно
Aygim - отдельный, раздельный, особый
Azob - мучение

В
Badal – взнос, возмещение
Bahol - цена, стоимость, оценка
Bahra - наслаждение

Bajarmoq - исполнять, выполнять
Balans hisoboti - балансовый отчёт
Bandargoh - гавань
Bank foizi - банковский процент
Bank krediti - банковский кредит
Bank o'tkazmalari - банковский перевод
Banknotalar - банкноты
Barpo etmoq - построить
Barqaror - устойчивый, стойкий
Barqaror qilmoq - прочно устанавливать
Bayonnomasi - протокол
Bayonotnomasi - декларация
Bag'ishlamoq - посвящать
Behad - неизмеримый, безграничный
Bekati - остановка
Bekor qilmoq - аннулировать
Belgi - знак, отметка, примета, признак
Belgilamoq - отмечать
Belgilangan qiymati - номинал
Beminnat - безвозмездно
Bepul - безвозмездный
Bildirish - рапорт
Bildirish xati - извещение
Bildirishnomasi - извещение, сообщение, объявление
Birgalik - совместность
Birikma - соединение, сочетание
Birlashma - объединение, ассоциация, соединение
Bitik - надпись, письмо
Bitilmoq - писаться, быть написанным
Bitim - соглашение, сделка, примирение
Voj - пошлина, таможенный сбор
Vojxona - таможня
Bolalik - детство
Voqimanda - недоимка, дебиторская задолженность
Bosh qotirish - напряженно думать
Boshqarmoq - руководить, управлять, вести (дела)
Bosqich - ступень
Vozor - рынок
Vo'linma - частное, подразделение
Vo'nak - аванс, задаток
Vo'shamoq - освобождаться, увольняться

Bog'lamoq - соединять
Bog'lovchi - связывающий
Bunyod etish - строить
Burch - обязанность
Burgut - орёл
Butunlay - полностью
Buyruq - приказ, распоряжение, предписание
Buyuk - великий
Buyum - вещь, предмет
Buyurtma – заказ

D

Daha - массив
Dalil - довод, доказательство, аргумент
Dallol - маклер
Dalolatnoma - акт
Dam olish kuni - выходные
Daraja - степень, уровень, ступень
Daromad - доход, приход, подоходный
Daromad solig'i - подоходный налог
Daryo - река
Dastlabki - первоначальный, предварительный
Dastur - программа
Davlat - государство, богатство, достояние, благо
Davlat arbobi - государственный деятель
Davlat banki - государственный банк
Davlat korxonasi - государственное предприятие
Davlat mulki - государственное имущество
Davlatchilik - государственность
Da'vo - иск, претензия
Dekret - декрет
Demak - то есть
Deputat - депутат
Devonxona - канцелярия
Diqqat-e'tibor - внимание
Doim - всегда
Dono - мудрый
Dori-darmon - лекарство
Dovyurak - храбрый
Do'kon - магазин
Durdona – единственный

Е

Ehtiyoj - потребность, нужда

Ehtiyojlar - потребности

Ekologik xavf - экологическая опасность

Elchi - посол

Evara - правнук

E'tiqod - вера

E'tirozнома - рекламация

Egri - кривой, согнутый

Ekspeditor - экспедитор

Elektron hisoblash mashinasi - электронно-вычислительная машина

Elchixonona - дипломатический корпус

Eng yuqori ko'rsatkich - наивысший показатель

Eskirish - износ

Eslatma - примечание

E'tirof - признание, сознание

E'lon - объявление

E'lonlar taxtasi -доска объявления

E'tiroz - возражение

Ehtiyoj - потребность, нужда

Ф

Falsafa - философия

Faqat - только

Farmon - указ

Farmoyish - распоряжение

Farmoyish xat - циркулярное письмо

Farq - отличие, разница

Farzand - ребёнок

Fazilat - качество

Faoliyat - деятельность

Foiz - процент

Foyda - выгода

Foydali taklif - дельное предложение

Fuqarolik – гражданство

Г

Garov - залог, заклад

Gerb - герб

Gerbli muhr - гербовая печать

Go'dak - младенец
Gumbaz - купол
Guruh - группа
Guvoh - свидетель, очевидец
Guvohnoma - свидетельство (документ), удостоверение

Н

Nadya shartnomasi - договор дарения
Hajm - объем, емкость
Hakamlilik - арбитраж
Hal qilmoq - решать
Hamkasb - коллега
Haqiqat - правда
Hayfsan - выговор
Hayvonot dunyosi - мир животных
Hay'at - коллегия
Hisobchi - учетник, бухгалтер
Hisobga olish varag'i - учётный лист
Hisob-kitob arizasi - отчетное заявление
Hisob-kitob daftarchasi - расчётная книжка
Hisob-kitob raqami - расчётный счёт
Hisobot - отчет
Hissa - доля
Hokimiyat - власть
Holat - положение состояние
Homiю - спонсор, покровитель
Hudud - территория
Hujjat - документ
Hujjatchilik - документация
Hujum qilmoq - нападать
Hukmdor - повелитель
Hukumat mukofoti - правительственная награда
Huquqiy - правовой
Huquqshunos – юрист

И

Idora - контора, правление, управление, учреждение
Ifloslanish - загрязняться
Ijara - аренда, наём
Ijarachi - арендатор, наниматель, съёмщик
Ijro - исполнение, выполнение

Ijro etuvchi hokimiyat - исполнительная власть
Ijrochi - исполнитель
Ijtimoiy - общественный, социальный
Ijtimoiy-ixtiyoriy - социально-добровольный
Ijtimoiy-siyosiy - социально-политический
Ijobiy - положительный
Ikki tomonlama bitim - двустороннее соглашение
Ikki - впервые
Ilmiy - научный
Ilmiy daraja - учёная степень
Ilmiy ishlanma - научная разработка
Ilova - дополнение, приложение, вставка
Ilg'or - лидер, передовой, прогрессивный
Imkoniyat - возможность
Imtiyoz - привилегия, преимущество, льгота
Imzo - подпись
Inflatsiya - инфляция
In'om - дар, подарок
Inqiroz - банкротство
Inshoot - сооружение
Insonparvarlik yordami - гуманитарная помощь
Insoniyat - человечество
Investitsiya - инвестиция
Irak - шелк
Iqtidor - талант
Iqtisod - экономика
Iqtisodchi - экономист
Iqtisodiy - экономический
Irg - раса
Irgchilik - расизм
Ish - работа, труд, дело, деятельность
Ish yuritish - делопроизводство
Ishbilarmon - бизнесмен
Ishlab chiqarish munosabatlari - производственные отношения
Ishlab chiqaruvchi - производитель
Ishonch yorlig'i - верительная грамота
Ishsizlik - безработица, незанятость
Islohot - реформа
Iste'dodlar - способности
Iste'fo - отставка
Iste'mol - употребление, потребление

Iste'molchi - потребитель
Istilo - завоевание
Isyon - мятеж, бунт
Ixtisos - специальность
Izchil - тесно, последовательный
Izchillik - последовательность
Izoh va qo'shimchalar - примечания и добавления
Ixtisoslashgan - специализированный
Ixtiyorida - в распоряжении

Ж

Jabha - область деятельности
Jadallik - усиление, быстрота
Jahon - мир
Jahonshumul - всемирный, мировой
Jami - итого, всего
Jamiyat - общество, публика, народ
Jamoа - коллектив
Jamg'arma - накопление, фонд
Jangovar - воинственный, боевой
Jarayon - процесс, течение, ход
Jarima - штраф
Javob - ответ
Javob хat - письмо-ответ
Javobgar - ответчик
Javobgar shaxs - ответственное лицо
Jihoz - мебель
Jild - чехол, сумка, том
Jins - пол
Jiplashtirmoq - объединять, соединять
Jismoniy shaxs - физическое лицо
Jismoniy tarbiya - физическое воспитания
Jonivor - живое существо
Jonlantirmoq - воплотить в жизнь
Joriy - действующий, текущий
Jo'natma - посылка
Jo'shqin - кипучий, бурливый

К

Kadrlar bo'limi - отдел кадров
Kadrlar boshqarmasi - управление кадрами

Kafolat - поручительство
Kafolatnoma - гарантийное письмо
Kam maoshli lavozim - низкооплачиваемая должность
Kammahsul - малопродуктивный
Karvon - караван
Kasaba uyushmasi - профсоюз
Kasallik varaqasi - больничный лист
Kasb - специальность, профессия, ремесло, занятие
Kasbiy fazilatlar - профессиональные качества
Kashfiyot - изобретение
Kassa - касса
Kassir - кассир
Kemacha - кораблик
Keng - просторный
Keng ko‘lamda - в широком масштабе
Keng yo‘l ochmoq - прокладывать путь
Kengash - совет, совещание
Kengaytirish - расширить
Kimoshdi savdosi - аукцион
Kirim va chiqim - приход и расход
Komil - исключительный человек
Komissiya - комиссия
Kommunal xizmat - коммунальная услуга
Korxonа - предприятие
Kotiba - секретарь
Kotibiyat - секретариат
Ko‘chirma - выписка
Ko‘lam - объём, размер, масштаб
Ko‘nikma - навык
Ko‘prik - мост
Ko‘rgazma - выставка
Ko‘rsatkich - указатель, показатель, указка
Ko‘rsatma - указание
Ko‘hna - древний, ветхий, старый
Ko‘maklashish - оказывать поддержку
Ko‘tarinki - приподнятый, возвышенный
Kun tartibi - повестка дня
Kun va tun - день и ночь
Kurka - индюк
Kurra - земной шар

L

Lavozim - должность

Lavozim yoʻriqnomasi - должностная инструкция

Lavozimni bajarishga kirishmoq - вступить в должность

Lochin - ласточка

Loyiha - проект

Loyihalashtirmoq - запроектировать, проектирования

Loyiq - достойный, подходящий

Lozim - следует

Lugʻat – словарь

M

Mablagʻlar - ресурсы

Madad berish - поддерживать

Madhiya - гимн

Madaniy - духовное

Mafkura - идеология

Mahkama - учреждение

Mahsulot - продукт, продукция

Maishiy xizmat - бытовые услуги

Majburiyat - обязательства

Majlis - заседание, совещание

Majlis bayonnomasi - протокол заседания

Majmua - комплекс

Malaka - квалификация

Malaka darajasi - разряд квалификации

Malaka oshirish - повышение квалификации

Malakali - квалифицированный, опытный

Mamlakat - страна

Mamnun - довольный

Manba - источники

Manfaatdor shaxs - заинтересованное лицо

Manfaatdorlik - заинтересованность

Mansabdor shaxs - должностное лицо

Mantiq - логика

Mantiqiy - логический

Manzur - достойный внимания

Maosh berish - выдача заработной платы

Maqola - статья

Maqom - статус, мелодия, мотив

Maqsad - цель

Maqtovnoma - похвальный лист
Mardlik - храбрость
Marhum - покойник
Markaz - центр
Marosim - мероприятие, празднование
Masala - вопрос, проблема
Maslahatchi - консультант
Mas'ul - ответственный
Mas'ul shaxs - ответственное лицо
Mas'ul xodim - ответственный работник
Mas'uliyat - ответственность
Matbuot - печать, пресса
Matonat - отвага, храбрость
Mato - материал
Mavqe - должность
Mavsumiy ish - сезонная работа
Mavzu - тема
Mavzuli tekshiruv - тематическая проверка
Maxfiy - секретно
Maxsus bo'lim - спецотдел
Mazkur - нынешний
Ma'lumot - сведения
Ma'lumotnoma - справка
Ma'mur - администратор
Ma'muriy - административный
Ma'muriyat - администрация
Ma'rifiy - просветительный
Ma'ruza - доклад, лекция
Mehmon - гость
Mehnat - труд
Mehnat bitimi - трудовое соглашение
Mehnat daftarchasi - трудовая книжка
Mehnat taqsimoti - разделение труда
Meros - наследство
Mezon - критерий
Mijoz - клиент
Miloddan avvalgi - до нашей эры
Mintaqa - регион
Mintaqaviy - региональный
Mislsiz - бесподобный, несравнимый
Moddiy - материальный

Mohir - искусный
Mohiyat - сущность, существо
Mol turlari - ассортимент
Moliya - финансы
Mo'yna - руно
Muammo - проблема
Muassasa - учреждение
Muddat - срок
Mudhish - страшный, ужасный
Mudir - заведующий
Mudofaa - оборона
Mufassal - подробный, детальный
Muhandis - инженер, специалист
Muhim - важный
Muhofaza qilish - беречь
Mukofot - награда
Mumtoz adabiyot - классическая литература
Munosabat - отношение
Munozara - дебаты
Muntazam - постоянно
Muqaddam - раньше, прежде
Muqobil - альтернативный
Murojaat - обращение
Musobaqa - соревнование
Mustahkam - крепкий, прочный
Mutafakkir - мыслитель
Mutaxassis - специалист, мастер
Muvofiq - благодаря, в соответствии
Muvozanat - равновесие
Muassasa - учреждение

N

Nasihah - совет
Natijasida - в последствии
Navbat - очередь
Navqiron - молодой
Nogiron - инвалиды
Noma'lum - неизвестный
Notiq - оратор
Ne'mat - исключительный продукт
Nashriyot - издательство, издательский

Nodir - редкий, ценный
Nazorat - контроль
Naqd pul - наличные деньги
Namuna - образец
Narx - цена
Narxнома - прейскурант
Natija - результат
Nafaqa - пенсия
Nafaqaxo‘r - пенсионер
Nashriyot - издательство
Nizom - устав
Nomenklatura - номенклатура
Nomzod - кандидат
Notarius - нотариус
Nuqson - дефект
Nusxa - копия
Nusxalash – копирование

О

Oila - семья
Olmaxon - белка
Olg‘a bormoq - идти вперед, стремиться
Ommaviy - всеобщий
Orol - остров
Orzu - мечта
Osiyo - Азия
Og‘zaki - устно
Odil - справедливый
Odim - шаг
Oid - относящийся к чему-либо
Olg‘a - вперед
Omma - масса (людей)
Obuna - подписка
Ovoz berish - голосование
Ogohlantirish - предупреждение
Oddiy muhr - простая печать
Oilaviy ahvol - семейное положение
Oylik reja - месячный план
Oldi-sotdi shartnomasi - договор купли-продажи
Oliy ma‘lumot - высшее образование
Ombor - склад

Omonat - вклад
Omonatchi - вкладчик
Order - ордер
Ochiq xat - открытое письмо
Oshkoralik - гласность
Og'irlik birligi - единица веса

Р

Pilla - кокон
Parhez - диета
Poугa - скачки
Plyuralizm - плюрализм
Puxta - прочный
Pirovard - конец, исход
Pora - взятка
Pinhon - скрытый, тайный
Poklamoq - чистить, очищать
Pasayish - понижение
Passiv - пассивные баланс
Patta - квитанция
Patent - патент
Pochta manzili - почтовый адрес
Pochtamt - почтамт
Pudrat - подряд
Pul - деньги
Pul birligi - денежная единица
Pul-buyum - денежно-вещевая лоторея
Pul islohoti - денежная реформа
Pullik - платный
Po'lat sandiq – сейф

Q

Qabul qilmoq - принимать
Qabulxona - приемная
Qadimiy - древний, исторический
Qadriyat - достояние
Qadrlamoq - ценить
Qalam haqi - гонорар
Qalam haqi jamg'armasi - гонорарный фонд
Qalb - душа
Qalbaki - подложный

Qamrab olgan - охватывающий
Qamrab olmoq - охватывать
Qarich - пядь
Qaror - решение
Qarz - долг
Qarzdorlik - задолженность
Qashshoqlik - нищета
Qatag'on - раскулачивание, изгнание, ссылка
Qatlgoh - эшафот
Qator - ряд
Qavm - род
Qayd qilmoq - констатировать
Qaydlov bo'limi - регистратура
Qaydlov-nazorat daftarchasi - регистрационно-контрольная карточка
Qaydnoma - ведомость
Qayta - многократно
Qaytarmoq - вернуть
Qimmat - дорогой, ценный
Qimmatbaho qog'ozlar - ценные бумаги
Qirg'in - многочисленное убийство, истребление, уничтожение
Qisqa bayonoma - краткий протокол
Qisqacha sharh - аннотация
Qit'a - континент, материк
Qiyamat - стоимость, ценность
Qiyomat - светопреставление
Qo'llanma - руководство, пособие
Qo'mita - комитет
Qo'shimcha haq - доплата
Qo'shin - войско
Qo'shma korxonasi - совместное предприятие
Qobiliyat - способность
Qog'oz - бумага, документ, грамота
Qog'ozbozlik - бумажная волокита
Qoldiq - сальдо, остаток
Qomus - Конституция
Qondirmoq - удовлетворять
Qoniqtirmoq - удовлетворять
Qonun - закон
Qoyil qolish - восхищаться
Qulaylik - удобства
Qunt - старание

Qurbon - жертва
Qurolli - вооруженный
Quyidagi - следующее

R

Raqib - противник
Ragam - цифра
Ragamli hisobot - статистический отчет
Rahbariyat - руководство
Raq'batlantirish - поощрение
Raqobat - конкуренция, соперничество
Raqobatbardosh - конкурентоспособный
Rasmiy - официальный, формальный
Rasmiy qog'ozlar - деловые бумаги
Rasmiyatchi - бюрократ
Rasmiylashtirmoq - оформлять
Ravnaq - процветание, развитие
Ravshan - светлый, ясный
Rahbar xodim - руководящий работник
Reja - план
Rejadan tashqari jamg'arma - сверхплановое накопление
Rejalashtirilgan daromad - плановая прибыль
Rejali ish - плановая работа
Rioya qilmoq - соблюдать
Risola - трактат, брошюра, послание
Rivoj - развитие, расцвет
Rivojlanmoq - развиваться
Riyoziyot - астрономия
Ro'y bermoq - происходить, случаться
Ro'yobga chiqmoq - осуществляться
Ro'yxat - список, перечень
Ro'yxatdan chiqarish - отчисление, списание
Ro'yxatdan o'tmoq - зарегистрироваться
Ro'yxatga kiritmoq - включить в список
Ro'yobga chiqmoq - сбываться
Rozilik - согласие
Rozilik belgisi - виза
Ruxsat turi - форма допуска
Ruxsat varaqchasi - карточка допуска
Ruxsatnoma - пропуск

S

Samarali - эффективный

Saboq - урок

Sabr - терпение

Sadoqat - верность

Safarbar - мобилизовать

Sahifa - страница

Salmoq - вес, тяжесть

Salmoqli - массивный

Saltanat - власть, господство

Samara - плод, результат

Sanoat - промышленность

Sanoq - счет

Sansalorlik - волокита

Sara - отборный, лучший

Sarf - расход

Sarflangan mablag' - расходный капитал

Sariq kasali - желтуха

Sarkarda - полководец

Sarkor - старший, начальник

Sarmoia - капитал

Sarqitlar - остатки

Savdo - торговля

Savdo ustama narxi - торговая наценка

Savdo-sotiq - купля-продажа

Saviya - уровень

Sayyor sessiya - выездная сессия

Sermahsul - продуктивный

Sermazmun - многозначительный

Shafqatsiz - безжалостный

Sifat - качество

Sifatida - в качестве

Sinishga uchrash - банкротство

Sipoh - фигура (в шахматах)

Siyom - облик, образ

Siyosat - политика

Siyraklashmoq - редкость

Sig'im - емкость, вместимость

So'rov varag'i - анкетный лист

So'rov xat - письмо-запрос

Sobiq - бывший, прежний

Sodiq - верный, преданный
Sof - чистый
Soha - область, сфера
Sohibkor - знаток, специалист
Sohil - берег
Soliq - налог
Solishtirma og'irlik - удельный вес
Sotqinlik - предательство
Sudralibyuruvchilar - ползучие
Sugurta - страховка
Suhbatlashmoq - общаться
Surgun - ссылка
Sutemizuvchilar - млекопитающие
Suverenitet - суверенитет
Sur'at – темп

Т

Taajjub - удивление, изумление
Tadbirkorlik - предпринимательство
Tadbirkor - распорядительный, предприниматель
Tadbirlar rejası - план мероприятий
Tadqiq - исследование
Tadqiqot - исследование
Tadqiqotchi - исследователь
Tafakkur - мышление
Taftishchi - контролёр, ревизор
Tahdid - угроза
Tahlil - анализ
Tahrir - редактирование
Tahririyat - редакция
Tajovuz - нападение, вторжение
Talab - спрос
Talabnoma - требование
Tamoyil - уклон, направление
Tanbeh - замечание
Tanlama - выборка
Tanlov komissiyasi - конкурсная комиссия
Tannarx - себестоимость
Tanqidıy - критический
Tantana - торжество
Taqchil, kamuyoblik - дефицит

Taqdimnoma - ходатайство
Taqdimot - презентация
Taqozo - требование, желание
Taqriz - рецензия, отзыв
Taraqquyot - цивилизация
Tarif jadvali - тарифная сетка
Tarjimayi hol - биография
Tarmoq - ветвь, ответвление
Tarqoq - раздельный
Tartibsizliklar - беспорядки
Targ'ibot - реклама
Tasdiqlamoq - заверять
Tashabbus - инициатива, начинание
Tashakkurnoma - благодарственное письмо
Tashrifnoma - визитная карточка
Tasnif - классификация, составление
Tatbiq - применение, приспособление
Tavsifnoma - характеристика
Tavsiya - рекомендация
Tavsiyanoma - рекомендация
Tayyorlov idorasi - заготовительная контора
Ta'minlamoq - обеспечивать
Ta'minot - обеспечение, снабжение
Ta'mirlash - ремонт
Ta'sir - влияние
Ta'sis - основание, учреждение
Tejamkor - экономный
Tenglik - равенство
Tibbiyot - медицина
Tijorat - торговля, коммерция
Tikmajild - скоросшиватель
Tilxat - расписка
Tizim - система
Tobora - чем дальше, тем больше
Toifa - вид
Tortma, g'aladon - выдвигной ящик
Tovon, badal - возмещение
To'garak - кружок
To'rtburchak muhr - штамп
To'siq - препятствие
Turfa - разнообразный

Tushuntirish xati - объяснительная записка
Tuzuk - уложение

U

Uchburchak muhr - треугольная печать, штамп

Ulgirish - успевать

Ulgurji - оптом

Ulkan - великий

Ulush - часть, доля

Ulushbay - долевым

Ulg'aymoq - взростеть

Umid - надежда

Umumiste'mol - общее потребление

Umumiy - общий

Umumxalq - всенародный

Undirma nafaqa - алименты

Unsur - элемент

Unum - урожай, производительность

Ushlab qolish - удерживать

Uslub - метод

Ustama - надбавка

Ustxat - гриф, надпись

Uyushma - объединение

Uyg'otmoq - пробуждение

Uzviy - неотъемлемый

V

Vakil - представитель

Va'da - обещание

Vafoli - верный

Vakil - представитель, уполномоченный, делегат

Vakolat - полномочие

Vakolatnoma - доверенность, верительная грамота

Valuta - валюта

Valuta kursi - валютный курс

Valuta muomalasi - валютная операция

Vaqtinchalik ish - временная работа

Varaqa - лист

Vasiyat qiluvchi - завещатель

Vasiyatnoma - завещание

Vatanparvar - патриот

Vazifa - задача, задание, поручение, обязанность
Vazifalarni taqsimlash - распределение обязанностей
Vazir - министр
Vazirlik - министерство
Vaziyat - ситуация, состояние
Vijdon - совесть
Voris - наследник, преемник
Vosita - средство, орудие
Vositachi - посредник

Х

Xabar - вести
Xususiyat - свойство
Xotira - память
Xalqaro-международный
Xalq - народ
Xastalik - болезнь
Xiyonat - измена
Xonaki - домашний
Xalq xo'jaligi - народное хозяйство
Xabar - известие
Xabarnoma - извещение
Xabarchi - курьер
Xayriya - благотворительный
Xazina - казна
Xalqaro xos raqam - международный код
Xatboshi - абзац
Xatlash, xatlov - опись
Xizmat - сервис
Xushmuomala - вежливый, обходительный
Xolis - беспристрастный, объективный
Xotira - память
Xabar - известие
Xabarnoma - извещение
Xabarchi - курьер
Xayriya - благотворительный
Xazina - казна
Xalqaro xos raqam - международный код
Xatboshi - абзац
Xatlov, xatlash - опись
Xizmat - сервис

Xizmat yozishmasi - служебная записка
Xizmat safari - командировка
Xodim - сотрудник
Xodimlar qo‘nimsizligi - текучесть кадров
Xoli - свободный, пустой
Xorijiy - иностранный
Xos ish qog‘ozi - фирменный бланк
Xufiya - тайный, сыщик
Xulosa - вывод, итог
Xususiylashtirish - приватизация
Xususiy hujjat - индивидуальный документ
Ho‘jalik - хозяйство

Ү

Yaxlit - целый
Yakdillik - единодушие, солидарность
Yalpi - валовый
Yalpi daromad - валовый доход
Yalpi mahsulot - валовая продукция
Yaqqol - ясный, отчетливый
Yashirin ovoz berish - тайное голосование
Yemirilish - амортизация, разрушение, свержение
Yengmoq - преодолевать
Yetakchi - ведущий, руководящий, руководитель
Yetarli asoslar - достаточные основания
Yetib kelish sanasi - дата прибытия
Yetkazib berish shartnomasi - договор поставки
Yigirmaga yaqin - около двадцати
Yig‘im - сбор (денежный)
Yig‘indi - совокупность, сумма
Yil choragi - квартал
Yillik reja - годовой план
Yirik korxonona - крупное предприятие
Yodgorlik - памятник
Yolg‘izlik - одиночество
Yordam - помощь
Yorqin - светлый, яркий
Yovvoyi - дикий
Yo‘l solig‘i - дорожный налог
Yo‘lamoq, undirmoq - возместить
Yo‘llanma - направление, путёвка

Yoʻnalish - направление
Yoʻnalish boʻylab - по направлению
Yoʻqlama daftari - инвентарная книга
Yoʻriq - инструкция, указание
Yoʻriqchi - инструктор
Yuklamoq - возложить
Yuksaltirish - возвышать, развивать
Yukxat - накладная
Yuqori foyda - высокая прибыль
Yuqori idora - вышестоящий орган
Yuqori malaka - высокая квалификация
Yuqori martaba - высокое положение
Yuqori mehnat unumdorligi - высокопроизводительный труд
Yuqori rahbariyat - высшее руководство
Yuqori tashkilot - вышестоящая организация

Z

Zabardast - сильный, рослый
Zaif - слабый, бессильный
Zakovat - сообразительность
Zamonaviy - современный
Zararkunanda - вредитель
Zararli - вредный

Oʻ

Oʻlchov - измерение
Oʻquv rejasi - учебный план
Oʻram - виток, свёрток
Oʻrinbosar - заместитель
Oʻrindoshlik asosida - по совместительству
Oʻsmoq - расти
Oʻspirin - подросток
Oʻtkazmoq - переводить
Oʻxshamoq - быть похожим
Oʻgʻlonlar - сыновья
Oʻz xarajatlarini qoplash - самоокупаемость
Oʻzak - основа
Oʻzaro kelishuv - компро-мисс
Oʻzaro manfaat - взаимная выгода

Gʻ

Gʻamlamoq - запасать

G'animat - добыча, трофей

G'arb - Запад

G'oya - идея

Ch

Chuchvara - пельмени

Chunki - потому что

Chiqindi - отход

Chayqovchi - перекупщик, спекулянт

Chakana - розничный, мелкий

Chegirma - скидки

Chegirma yordam - дотация

Chek - чек

Chek daftarchasi - чековая книжка

Chiptalar - билетная касса

Chora - меры

Chorak - квартал, четверть

Chop etmoq - печатать

Sh

Shakllantirish - развивать

She'riyat - поэзия

Shaxsan - лично, самолично

Sharq - Восток

Shaxsiyat - личность

Shart - условие, необходимо

Shartnoma - договор

Shartli raqam - индекс

Shartnomaviy majburiyatlar - договорные обязательства

Sharh - комментарий

Shaxsiy - индивидуальный

Shaxsiy varaqa - личный листок

Shaxsiy varaqcha - личная карточка

Shaxsiy mulk - личная собственность

Shaxsiy hujjatlar yig'ma jildi - личное дело

Shahodatlash - аттестация

Shahodatnoma - аттестат

Sheriklar - партнерство

Shikoyat - жалоба

Shirkat - кооператив

Shoxobcha - ветка, сеть

Shtat jadvali - штатное расписание

Sho'ba - сектор, секция, филиал

Sho'ba korxonasi - дочернее предприятие

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. O‘zbekiston buyuk kelajak sari. -T.: O‘zbekiston, 1998.
2. Karimov I.A. Barkamol avlod - O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. -T.: Sharq, 1998.
3. Karimov I.A. Barkamol avlod orzusi. -T.: Sharq, 1999.
4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat - yengilmas kuch. -T.: 2008.
5. Aminov M., Madvaliyev A., Mahkamov N., Mahmudov N. Ish yuritish. Amaliy qo‘llanma. -T.: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2003.
6. Alo Raun. Basic course in uzbek. Published by Indiana University, 1996.
7. Bobur Z. Boburnoma. -T.: Yulduzcha, 1989.
8. Dadaboyev X.A., Xolmanova Z.T. Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi. O‘quv qo‘llanma. –T.: Tafakkur Bo‘stoni, 2015.
9. Dilmurod A. Pahlavon Muhammad. Roman. -T.: Sharq, 2006.
10. Jo‘rayev T., Tojiboyeva D. Iqtisodiyot nazariyasi. -T.: Fan va texnologiya, 2013.
11. Ilohiy muhabbat. -T.: Adabiyot jamg‘armasi, 2006.
12. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogic texnologiyalar. –T.: Nihol, 2013.
13. Mirzayev I., Boltayev M. O‘zbek tili. -T.: Xalq merosi, 2004.
14. Mengliyev B., Xoliyorov O‘. O‘zbek tilidan universal qo‘llanma. -T.: Fan, 2008.
15. Muhiddinova X.S., Salisheva Z.I., Po‘latova X.S. O‘zbek tili. Darslik. –T.: O‘qituvchi, 2012.
16. Mustaqillik. Izohli ilmiy-ommabop lug‘at. -T.: Sharq, 2006.
17. Navoiy A. Mukammal asarlar. 20 jildlik. 1-jild. Badoyi ul-bidoya. -T.: Fan, 1987.
18. Navoiy A. Topmadim. G‘azallar. -T.: G‘.G‘ulom nomidagi “Adabiyot va san’at” nashriyoti, 1988.
19. Omonov H., Xo‘jayev N., Madiyarova S., Eshchonov E. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. -T.: Iqtisod-moliya, 2009.
20. Rasulov R., Mirazizov A. O‘zbek tili. -T.: Aloqachi, 2005.
21. Rasulov R., Mirazizov A. O‘zbek tili. O‘quv qo‘llanma. -T.: Fan va texnologiya, 2013.
22. Rafiyev A., Qo‘nishev J. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. -T.: Yangi nashr. 2012.
23. Rafiyev A., Niyozmetova R., Dulabov F. O‘zbek tili. O‘quv

- qo‘llanma. –T.: Ilm Ziyo, 2007.
24. Rizayev Ch. Buxgalteriya hisobini yuritishda qo‘llaniladigan iqtisodiy atamalarning izohli lug‘ati. -T.: Noshirlik yog‘dusi, 2010.
 25. Ruscha-o‘zbekcha va o‘zbekcha-ruscha lug‘at. -T.: Art Flex, 2011.
 26. Ruscha-o‘zbekcha lug‘at. 2-jildlik. -T.: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2013.
 27. Shomaqsudov Sh. Shorahmedov Sh. Hikmatnoma. O‘zbek maqollarining izohli lugati. -T.: O‘zbek ensiklopediyasi, 1990.
 28. Tojiboyeva D., Yo‘ldoshev A. Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi. -T.: Aloqachi, 2009.
 29. Толипова Р. Сопоставительный курс грамматики русского и узбекского языков. -T.: Chashma print, 2009.
 30. To‘xliyev B., Ametova O. O‘zbek tili. -T.: O‘zbekiston Milliy kutubxonasi, 2010.
 31. To‘xliyev N., O‘lmasov A. Ishbilarmonlar lug‘ati. -T.: Qomuslar bosh tahririyati, 1993.
 32. Xolmanova Z. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. –T.: Sano-standart, 2013.
 33. Xudoyqulov M. Jurnalistika va publitsistika. -T.: Tafakkur, 2011.
 34. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. -T.: Iqtisod-moliya, 2009.
 35. G‘ulomov A., Abdullayev A., Sotvoldiyev A. Iqtisodiyot ilmi asoslari. -T.: Moliya 2002.
 36. Qahhorova H., Muhamedova S. O‘zbek tili. -T.: Universitet, 2004.
 37. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. -T.: Akadernashr, 2010.
 38. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5-jildlik. -T.: 2006.
 39. Husanov N., Shokirova S., Shayxova K. O‘zbek tili. -T.: TMI, 2005.
 40. Husanov N., Husanova M., Xo‘jaqulova R., Yusupov E. Iqtisodiyotda texnik yozuv. -T.: Fan va texnologiya, 2012.

Mundarija

KIRISH	4
1-mavzu: O‘zbekiston - yagona vatan.....	5
2-mavzu: Iqtisodiy bilimlar maskani	18
3-mavzu: Til - millatning qalbi	31
4-mavzu: O‘zbek shoirlari va yozuvchilari	44
5-mavzu: Tarixiy xotira va zamonamiz	56
6-mavzu: O‘zbekiston va tashqi aloqalar	68
7-mavzu: Huquq va burch	79
8-mavzu: O‘zbek allomalari va iqtisodchi olimlar	92
9-mavzu: O‘zbek san’ati ustalari.....	103
10-mavzu: Adabiyot - ma’naviyat o‘chog‘i	114
11-mavzu: Iqtisodiyot va atamashunoslik.....	128
12-mavzu: Salomatliging o‘z qo‘lingda.....	138
13-mavzu: Milliy qadriyatlar e‘zozi	150
14-mavzu: Mustaqillik va yoshlar.....	162
15-mavzu: Oila va jamiyat.....	173
16-mavzu: Qahramonlar unutilmaydi.....	185
17-mavzu: O‘zbekiston transporti va yo‘llari.....	197
18-mavzu: Tabiat va inson.....	210
Mustaqil ishlash uchun matnlar.....	221
O‘zbekcha-ruscha lug‘at.....	251
Foydalanilgan adabiyotlar	273
Mundarija.....	275

Содержание

ВВЕДЕНИЕ	4
1-тема: Узбекистан – единая Родина.....	5
2-тема: Кладезь экономических знаний.	18
3-тема: Язык – душа нации.....	31
4-тема: Узбекские поэты и писатели.....	44
5-тема: Время и историческая память.....	56
6-тема: Узбекистан и внешние связи.....	68
7-тема: Право и долг.....	79
8-тема: Узбекские ученые-энциклопедисты и ученые-экономисты....	92
9-тема: Мастера искусств Узбекистана.....	103
10-тема: Литература – источник духовности.....	114
11-тема: Экономика и терминология.....	128
12-тема: Наше здоровье – в наших руках.....	138
13-тема: Почеть национального достояния.....	150
14-тема: Независимость и молодежь.....	162
15-тема: Семья и общество.....	173
16-тема: Герои – вечно живы.....	185
17-тема: Транспорт и дороги Узбекистана.....	197
18-тема: Человек и природа.....	210
Тексты для самостоятельного образования.....	221
Узбекско-русский словарь.....	251
Литература.....	273
Содержание.....	275

Content

INTRODUCTION	4
1-unit: My motherland-Uzbekistan	5
2-unit: Economic education	18
3-unit: Mother tongue-nation's soul	31
4-unit: Uzbek poets and writers	44
5-unit: Time and history	56
6-unit: Uzbekistan's relations with foreign countries	68
7-unit: Law and duty	79
8-unit: Uzbek scientists and economists	92
9-unit: Culture masters of Uzbekistan	103
10-unit: Literature- as a source of morality	114
11-unit: Economics and terminology	128
12-unit: Human's health	138
13-unit: National heritage	150
14-unit: The youth and independence	162
15-unit: Human and society	173
16-unit: National heroes	185
17-unit: Transport and roads of Uzbekistan	197
18-unit: People and nature	210
Texts for self study	221
Uzbek-Russian dictionary.....	251
Used	
literature.....	273
Content.....	275

Husanov Nishonboy Abdusattorovich
Xo‘jaqulova Ra‘no Sharipovna
Dilmurodova Nilufar Asatullayevna

O‘ZBEK TILI